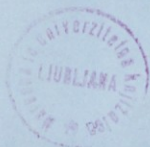

z a l i v

- Boris Pahor *Napoved prerdnega hotenja (Ob jubileju)*
- Franc Miklavčič *Slovenska Cerkev med Bogom in Cesarjem (Zgodovina slov. klerikalizma)*
- Vlado Kresnik *Popoldne ob Renu*
- Marija Kostnapfel *Samotne noči*
- Milan Lipovec *O Kajnu in njegovih (Iztrgane strani)*
- Jošt Žabkar *Obračun '86*
- Pierre Lexert *Noč v Alençonu*
- Viktor Blažič *Bežen prizor nekega »informativnega razgovora« (Maja 1976)*
- Bruna Pertot *Morje in čas*
- Boris Pahor *Postanek na Ponte Vecchio*
- Tavo Burat *Gregorčič, pesnik alpske civilizacije (Zapis piemontskega pesnika)*
- Boris Pahor *Žlahtne tranzverzale (Dnevniški zapiski 85-86)*
- Kaj pišejo drugi *Anton Bebler: O Zedinjeni Sloveniji*
- Dokumenti *Lojze Ude: Dve odposlani in eno neodposlano pismo*
- Fleši o novih knjigah
- Svobodna tribuna *Ubald Vrabec, Karl Cepl, urednik*

trst - 1986, 1 - 4

zaliV

december 1986 - šteV. 1-4

revija za knjiŹevnost in kulturo

izhaja Źtirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Źlani uredniŹkega odbora se priŹtevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreŹe formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodiŹu v Trstu pod Źt. 317
94-97

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredniŹtva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

PoŹtni tekoŹi raŹun Źt. 15750342, FranŹiŹka

Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne Źtevilke

5 0 0 0 l i r

Celoletna naroŹnina 6000 lir.

Za druge drŹave 5 dolarjev.

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

NAPOVED PRERODNEGA HOTENJA

(Ob jubileju)

I.

Morebiti je videti neskromno, vendar je ob dvajsetletnem izhajanju revije prav, če ugotovimo, da smo na njenih straneh prehiteli današnje poudarjanje, da je narod bistvena družbena kategorija in da ima katerikoli del narodne skupnosti, še več, vsak njen posameznik, pravico in dolžnost skrbeti za usodo skupnega občestva. Saj to, kar je danes sankcionirano v matičnem prostoru, da je potrebno »sprejemanje kulturnih sporočil in izraznosti naših rojakov izza meje kot sestavnega dela našega spoznanja« (M. Tavčar, Delo 2.8.86), smo od samega začetka čutili kot nujno obveznost.

Zato nam zdaj, ko skušamo preverjati znamenja, ki naj bodo kažipot v prihodnost, ne preostane nič drugega, kot da skušamo obnoviti poglobljena spoznanja, do katerih smo prišli v preteklih dveh desetletjih našega iskanja.

V prvi vrsti je šlo za določitev položaja matičnega sveta.

Z njim je bila povezana usoda ozemelj, ki jih meje ločujejo od središčnega dela.

Vprašanje zase so bila slovenska po svetu razkropljena občestva.

V zvezi z matico je večkrat prišel do izraza poudarek, da se mora njena samobitnost bolj razločno in vsestransko uveljaviti, kar naj bi v bistvu pomenilo vrnitev k samoslovenski zamisli vstaje, kakor so jo ljudje čutili v zgodovinskem trenutku, ko so za potrditev svoje identitete tvegali vse za vse. Ta zavest zvestobe svoji biti dopušča in svetuje vsakršne prijateljske, ekonomske, kulturne in druge povezave z narodi na jugoslovanskem jugu, nikakor pa take vezi ne smejo načeti slovenskega narodnega osebka, ki mora, če naj se ohrani, nadaljevati z

razvojem v evropskem gremiju, v katerem se je izoblikoval skozi stoletja (Prepeluh, Cankar, Ude, Bučar, Pahor, Rebula, Rožanc itd.)

Isto velja za slovensko podobo socializma.

Če naj si vsak narod zasnuje socializem po svoji tradiciji, gospodarstvu, kulturi, potem gre tisti socializem, ki naj se uveljavlja na federativni ravni, mimo narodovega subjekta. Zato je Albin Prepeluh slovenskemu socializmu predlagal za model majhne severne narode, s tem pa je bil že v začetku tega stoletja podan osnutek demokratičnega socializma, ki vodi družbo ob nadzorniku oziroma ob protiigralcu, ki preverja, odstranjuje, zamenjuje. O tem je revija večkrat spregovorila, osebno pa sem to poudaril v intervjuju v Dialogih št. 12/1968; podobne misli so v matičnem tisku potem izražali tudi drugi, na primer Bučar, Štih, Franca Buttolo.

Naslednje poglavje, ki se tiče matice, je vprašanje o zavesti njene samobitne identitete, ki je doslej ni znala ali hotela posredovati mladim rodovom. Le-tem je bil zato odvzet tisti zgodovinski spomin, brez katerega je vsakršno bratstvo prikrajšano za bistveno in edino rodovito dialogično komponento. Šele v zadnjem času se v javnosti pojavljajo zahteve po domovinski vzgoji slovenskega mladega človeka; vendar gre za plavanje proti toku, ki bo zahtevalo desetletja, če naj se uveljavi kot sinteza izročila in modernih kriterijev presoje.

V ta kontekst spada tudi skupna zavest o dogajanju na ozemljih, ki so podaljšek matičnega, a so ostala v sklopu sosednih državnih entitet. Zdaj so namreč elitni matični kulturni krogi na tekočem o naših gledaliških predstavah, o pisateljih in pesnikih, nekaj tudi o zahtevi po zaščitnem zakonu ali, na Koroškem, o težavah v šolstvu; preprosti ljudje pa se za problem asimilacije tokraj mej ne zanimajo, medtem ko nam hkrati zavidajo življenjski standard. Razgledanost in mišljenje mladine sta v tem pogledu zadeva zase, vsekakor pa prav nič spodbudna zadeva. Vsekakor od Brižinskih spomenikov oziroma od Trubarja dalje v slovenski zgodovini ni bilo nobenega »zamejstva«; in edino logično bi bilo, da bi ga v »kulturni sintezi«, če naj uporabim Kosovelov binom, tudi danes nobenega, razen seveda uradnega, v slovenskih

vesteh sploh ne bilo. »Gotovo,« pravi Vasilij Mirk, »nas vežejo državne meje in mirovne pogodbe, ki smo jih podpisali in jih priznavamo. Toda meje niso vse. V programu Zedinjene Slovenije je izražena naša težnja po skupnosti, ki presega državne meje, naša misel na slovensko celoto, težnja po napredku in dvigu vsega slovenskega naroda in vsakega njegovega dela. In v vsakem delu, v vsaki državi je še polno problemov, ne le starih, tudi novih, ki jih svoje čase nihče ni slutil.« (Delo 8.2.86).

Saj, in ta nekdanji program se je zdaj izoblikoval v geslu »skupnega kulturnega prostora«; upati pa je, da ne gre za spremembo, ki bo pretežno deklarativnega značaja, temveč za preokret napovedujoč novo renesanso.

II.

Za prikaz povojnega razmerja matice do pravkar omenjenih ločenih delov bi bila potrebna daljša študija; tukaj se bom dotaknil samo treh bistvenih zgrešenih potez, ki pa zdaj v marsičem že doživljajo nekaj korektur.

Predvsem je bila obstoju ločenih skupnosti, na Koroškem in na Primorskem, škodljiva ideološka povojna naravnost matičnega vodstva, ki je nastopalo, v ozračju zahodne demokracije, z istimi kriteriji kot doma. Strogo vztrajanje pri levičarski usmeritvi je odbijalo demokratične, zmerne, še posebej pa katoliške ljudi, ki so se upirali tako političnemu kakor nazorskemu monopolizmu. Seveda je kot antiteza cerkvena oblast odklanjala ateizem, nemajhno vlogo pa so obenem imeli tudi begunski elementi, ki so v prvih povojnih letih ostali v Celovcu, Trstu in Gorici. Počasi so potem razne silnice izgubile svojo veljavo, vendar se je po letu 1954 (Londonski memorandum) in po letu 1955 (Avstrijska državna pogodba) matica odločila, da ustanovi na Koroškem in na Primorskem dve svoji krovni organizaciji, medtem ko je glede volitev priporočala odločitev za državne levičarske stranke.

V glavnem sta bili potem ves čas favorizirani obe krovni organizaciji, kar je seveda še zmeraj v veljavi; vendar se je obenem po sili razmer marsikaj v matičnem razmerju do drugih elementov slovenskega življa zunaj

njenih mej postopoma spremenilo. To se pravi, da je, kar se te nove širine tiče, razvoj viden, če pa se bo po uradnem sklepu o skupnem kulturnem prostoru ta tendenca nadaljevala, potem je upati, da bo državniški čut docela zamenjal ideološko poudarjene prednostne izbire.

Seveda je prav, da pri tem poudarim, da je večina ustanov, ki sta jih vodili — in jih vodita — z matično podporo obe krovni organizaciji, splošnega značaja (knjižnica, knjigarna, dijaški dom, tisk itd.) Na drugi strani pa je spet res, da monovalentni aparat sproti razveljavlja prav tisti pluralizem, ki naj bi bil poglavitna lastnost krovne organizacije.

Naslednja zgrešena povojna poteza je bila zaverovanost v proletarsko udarnost, kar je, v ozračju zahodne demokracije, spočenjalo samo zmeraj novo papirnato bojevitost, ki ni bila nikomur v korist. Prepuščanje volivcev levičarskim državnim strankam, ki so se zavzemale za zmago proletariata, je škodilo homogenosti slovenske narodne skupnosti, hkrati pa je ideja o zavezanosti usodi proletariata izključevala skrb za ekonomsko in finančno podlago, brez katere se ločena skupnost absolutno ne more upirati asimilacijskim procesom.

K sreči je tudi v tem, čeprav kasno, prišlo do bistvenega premika: kljub temu pa je videti, da meščanska plast, ki je nastala iz nekdanjih bojevnikov za pravice delavskega razreda, še zmeraj ne zna odkriti novih pobud. Tako da se večinoma vse dogaja v zaprtem krogu imetnikov, ki se ne morejo pohvaliti s kakšno posebno inventivnostjo. V tem pogledu so kar se le dá upravičene besede, ki jih je izreklo »Slavistično društvo« o nerešenih vprašanjih glede jezika, a veljajo tudi za stanje nasplošno: »Možna odgovora sta dva: ali je to politična izbira (ker je prav, da izginemo od Škofij prek Trsta, Gorice in Vidma tja do Trbiža) ali pa tisti, ki so bili odgovorni za našo kulturno politiko, niso delali načrtno.« (Primorski dnevnik 19.11.86)

Tako smo prišli do tretje točke, ki se tiče pravkar omenjene kulture.

Kultura je bila — in je v marsičem še — v forumih, ki so matici blizu, enosmerna. Le-to je do neke mere razumljivo, še posebno če matica obenem poskrbi tudi za razvoj nazorsko drugačne strani, ko je le-ta potrebna.

Zgrešena pa je unilateralnost povsod tam, kjer bi urednik, organizator itd. moral upoštevati potrebe celotne skupnosti. Zadostoval bo en sam primer. Primorski dnevnik, ki je dnevnik Slovencev v Italiji, bi moral biti tudi dnevnik slovenskega socialdemokrata, katoličana itd., to se pravi, da bi osnovno načelo njegove uredniške politike moralo biti pluralizem. O seveda, zadnja leta se je dnevnik slovenskih ljudi v Italiji dobršno spremenil, to je potrebno priznati; vendar ga, giede pluralizma, sobotna priloga Ljubljanskega dnevnika gladko prekaša. Prav tako glede vsebinskih vrednot. Pri tem pa lahko mirno pripomnemo, da slovenska skupnost v italijanski republiki razpolaga s kadrom ljudi, ki so kulturno na evropski ravni in bi lahko iz dnevnika naredili ugledno glasilo. Tak, prakticističen in brez smisla za problematičnost časa, je za mladega človeka — razen za športnike — današnji slovenski tržaški dnevnik nezanimiv in odvečen.

III.

Tudi vprašanje slovenskih ljudi po svetu bi zahtevalo izčrpnega in poglobljenega razmišljanja; vendar naj se na teh uvodnih straneh dotaknem samo nekaterih pobud.

Nedvomno je namreč dozorel čas, da se matični forumi potrudijo za takšno ekonomsko in psihološko spremembo republiškega ozračja, ki bo že samo po sebi spodbujala k vrnitvi marsikoga od sedanjih »začasnih« izseljencev, predvsem pa elitnih slovenskih možganov, ki zdaj pomagajo pri razvoju in vzponu drugim. In dokler matični ekonomiji ne uspe potrditi svoje ekonomsko-trgovsko-finančne samobitnosti, bi moralo vodstvo vsaj glede pluralizma začeti čisto novo prerodno obdobje. In tudi tukaj bo zadostoval en primer. Zdenko Roter (Delo 28.11.86) brez oklevanja ugotavlja, da je v praksi veren slovenski človek drugorazreden državljan, ko gre za napredovanje v politiki, za vodstvene položaje, za dosego raznih funkcij, to se pravi, sklepa, da »ni mogoče govoriti o pravi socialistični politični demokraciji.« To seveda ni novo, vendar bi prav premik v tem kurzu spremenil tudi današnje razmerje ljudi po svetu, ki so razklani zato, ker jih matica odbija in privlači obenem.

Ob tem ni odveč pripomniti, da je tudi med slovenskimi ljudmi, ki živijo po raznih celinah, nadvse živa skrb za prihodnost narodne skupnosti; in akcije za učinkovito združevanje duhov so se, kot sem omenil na tribuni v Cankarjevem domu, začele že pred časom, tako da je letošnja matična izjava o skupnem duhovnem prostoru v tem primeru kasnejšega datuma. A to hočem reči: vse take in podobne zamisli se morajo zlit v pluralistično snovanje in medsebojno vplivanje ali pa bo vse skupaj samo prazno monologiziranje.

Bolj zahteven je govor o novem ozračju, ki naj se ustvari v skupnem slovenskem kulturnem prostoru z ločino, ki je odšla zdoma 1945. leta in ki je razpoložensko najbolj oddaljena od matice in vodstvo le-te od nje.

Seveda bi moralo predvsem zavladati načelo človečanstva tako v pogledu živih kakor v zvezi z mrtvimi; v tem je Spomenka Hribar povedala vse, kar je bistvenega, in ni kaj dodajati.

Dva predloga bi vseeno omenil.

Pri prvem si bom sposodil Štihovo besedilo, ker je koncizno in zaobjema celoten problem. Tako pravi: »Vandéeje ni priklicala v življenje tako imenovana kontrarevolucija, marveč jo je spočela in sprožila revolucija.« To Štihovo ugotovitev, ki je ni poudaril samo enkrat, bo moralo matično vodstvo prej ali slej — rajši prej kot slej — vzeti v poštev in izreči svoj odkriti mea culpa, če hoče, da se bo slovenska zgodovina počasi začela uravnovešati, kot se je že zgodilo pri drugih evropskih narodih, in se tako počasi tudi začela pripravljati na naloge prihodnosti.

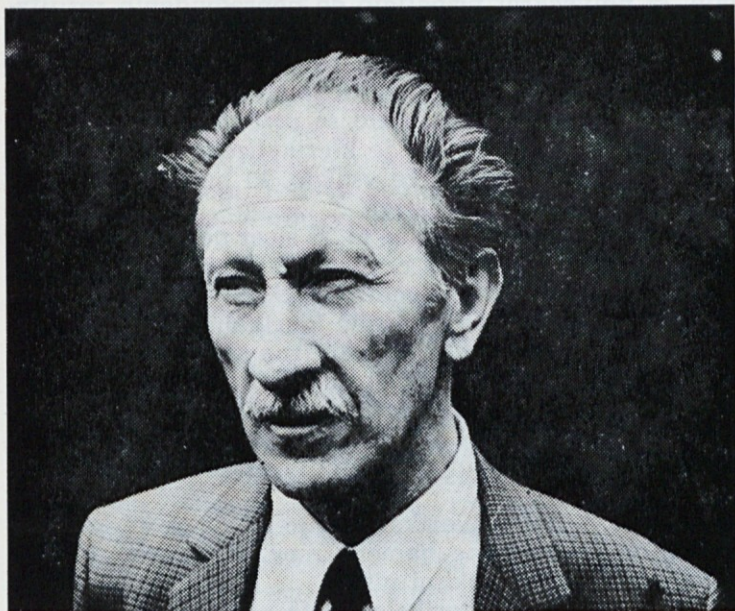
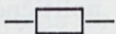
Na drugi strani pa je čisto jalovo početje, če predstavniki politične emigrantske skupnosti leto za letom in mesec za mesecem poudarjajo, kako je bila upravičena njihova medvojna odločitev. Vztrajanje pri tezi, ki je ni, kljub odgovornosti revolucionarjev, o kateri govori Štih, mogoče braniti, je ne samo zguba časa, ampak taka enostranost absolutno ničesar ne doprinaša k ustvarjanju nove klime, ki naj omogoča zdravo duhovno rast mladega rodu.

Če naj v zvezi s tem vzamem v poštev razpoloženje tistih, ki smo v vojnem času verjeli v nujnost slovenske-

ga upora — in v to še verjamemo —, a smo bili skeptični do marksističnega vodstva, potem ugotavljam, da smo mi v povojnem času povedali in zapisali, v čem nas je potek dogodkov razočaral. Takega kritičnega razmerja do svoje preteklosti v taboru kontrarevolucionarjev doslej nismo zasledili.

Do slovenske renesanse, za katero smo vsi, pa bo lahko prišlo samo, če bo prevladala zahteva po preraščanju trmastih vidikov takó na levi kot na desni kot v sredini; saj drugače se bomo kot doslej nerodovitno vrтели v gluhem krogu, medtem ko nam bo čas spodjedal temelje, na katerih smo že dobršno labilni.

Trst, 8.12.1986

Ob peti obletnici odhoda elitnega ustvarjalca Edvarda Kocbeka se ga ob našem jubileju spominjamo tudi kot naklonjenega prijatelja Zaliva.

SLOVENSKA CERKEV MED BOGOM IN CESARJEM

(Zgodovina slovenskega klerikalizma)

Oprelitev klerikalizma

Kot se ponavadi dogaja z najbolj enostavnimi stvarmi sploh ni enostavno odgovoriti na vprašanje, kaj je to klerikalizem in podati njegovo definicijo. Človeško življenje in s tem tudi politično življenje ni eksaktna matematika ali logika, marveč ima svoje zakone in reakcije, ki največkrat pripeljejo do nepredvidenih rezultatov in preobratov. Pomembno vlogo igrajo tudi močne in samostojne osebnosti, tudi te z negativnim vplivom. Večina ljudi pa spremlja politično življenje subjektivno, včasih tudi pristransko. Zato se ni čuditi, da poznamo več odgovorov o tem, kaj je klerikalizem:

- za ene je klerikalec že vsakdo, ki hodi v cerkev in sploh je verujoči kristjan
- za druge je klerikalec že ta, ki sicer ne hodi v cerkev, vsaj redno ne, se pa ravna po krščanskih nazorih o družini, splavu, cerkveni poroki, pokopu, krstu ipd.
- temu vzporedno naj bi bila klerikalna vsaka politična stranka, nazorska ali kulturna skupina, ki ima za osnovo pozitivno krščanstvo, ne glede na to, da v svojem naslovu ne nosi krščanskega imena
- Edvard Kocbek je nekje zapisal, da je klerikalizem mišljenje, ki zagovarja totalitarni značaj krščanske družbe
- ena od definicij klerikalizma je ta, da se cerkev zlorablja za politične namene n.pr. z govorom s prižnice ali s škofovskimi pismi
- ali pa ta, da je klerikalna tista politična stranka, ki

* Zahvaljujemo se Društvu slovenskih izobražencev, ki nam je odstopilo tekst predavanja, ki ga je imel Franc Miklavčič letos na študijskih dneh v »Dragi«.

se naslanja v prvi vrsti na cerkveno hierarhijo in črpa iz nje vso svojo politično moč, pri čemer je duhovščina okostje klerikalne organizacije.

Beseda klerikalec nikdar ni imela dobrega prizvoka. Mnogi so jo občutili kot psovko in sramotenje. Celo politične stranke, ki so bile v nekem času res klerikalne, so to označbo zavračale. V času takoj po Mahniču, ko je bila katoliško-narodna stranka, kakor se je uradno imenovala, zares klerikalna, se je sama v vsakdanjem političnem jeziku označevala za konservativno.

Religija tukaj in zdaj

Meje med klerikalizmom in religijo oz. katoličani so včasih nejasne. Zato prihaja do tega, da je danes klerikalizem tudi politična parola. Neodrejenost klerikalizma je posledica neodrejenosti meja med cerkvijo in državo. Za zastopnike laicistične države je religija privatna in notranja stvar posameznika, politika pa je javna in obča zadeva. Tako bi po laicističnem pojmovanju bilo vsako prizadevanje cerkve in njenih poedincev, da v javnem življenju izpovedujejo in branijo svoja verska načela, klerikalizem. Ker to pomeni prekoračitev zakonitih meja in nezakonito vplivanje na družbeno in politično življenje.

Na drugi strani pa Cerkev meni, da ima pravico in dolžnost izpostavljati svoja moralna načela, neglede na to, da to tudi morda vpliva na politično življenje. Takšen »klerikalizem« bi bil po presoji Cerkve šele takrat negativen, če bi se religija postavila v službo politike.

Ali z drugo besedo: Ne gre za to, da nosimo vero na rokavu kot nosi oficir svoj našitek ali epoletu, niti ne gre na drugi strani za to, da je vera tvoje čisto zasebno in intimno življenje za zaprtimi vrati tvoje sobe.

Čeprav je vogelni kamen katoliške vere Jezusovo fizično vstajenje od mrtvih, je treba v današnjem modernem svetu iskati resnično vstajenje tudi v Jezusovem življenju in v njegovih naukih.

Zato ni dolžnost Cerkve v tem, da se ukvarja le z obredi in drugimi neposvetnimi rečmi, medtem ko ljudje trpijo tukaj in zdaj. Krščanski nauk je lahko še da-

nes kaŝipot skozi težko življenje. Poslanstvo Cerkve je tudi njeno aktivno angaŝiranje pri ustvaritvi boljše človeške družbe in boljŝih medčloveških odnosov. Tudi v socialni in karitativni dejavnosti njenih klerikov in redovnic — ne pa da se zapira le v zakristijo.

Naj kot zgodovinski dokaz za to potrebno poslanstvo Cerkve navedem sledeč primer: V času od jeseni 1941 do pomladi 1942 sta Hitler in Himler izvajala t.i. evtanazijski program. Himler je dal na Hitlerjev ustni ukaz usmrtiti najmanj 275.000 ljudi, t.i. nekoristnih jedcev iz domov za stare ljudi, bolniŝnic in zavodov za duŝevno bolne. Prepeljali so jih v posebne zgradbe, kjer so jih usmrtili s plinom, sorodnike pa so obvestili, da so umrli naravne smrti n.pr. zaradi pljučnice ali nalezljive bolezni. Stvar je v krajih teh uplinjevalnih zavodov vendarle priŝla na dan. V enem takih krajev so se celo otroci na cesti med seboj zmerjali z besedami »ti nisi pri pameti, ti prideŝ v Hadamar«. Hadamar je bil eden teh uplinjevalnih zavodov.

In edini, ki so se upali s priŝnic protestirati zoper to grozodejstvo, so bili trije katoliŝki ŝkofje: Galen iz Münstra, Hilfrich iz Limburga in kardinal Faulhaber iz Münchna. Nemci so nato dejansko te vrste moritve ustavili.

O ti nujnosti, da se kristjan kot človek uresniči v dejanjih in v konkretnem zgodovinskem poloŝaju, je že med vojno zapisal tudi Edvard Kocbek sledeče: »Hočemo povedati, da se v osvobodilni in poosvobodilni dobi ne moremo in nočemo odreči duhovni dejavnosti, življenju iz krŝčanskega nazora in ustvarjanju novega humanizma. Naŝ nazor se ne da omejiti na takoimenovano pasivnost čustva in misli, niti na takoimenovano zasebno versko življenje, ker je krŝčanstvo aktiven nazor, ki hrani človeka v vseh poloŝajih in zahteva od njega v slehernem trenutku neposrednega ali posrednega izraza«.

Ko prehajam na osrednji del predavanja ŝelim omeniti, da največji del vseh izneŝenih trditev temelji na dokumentih, ki pa jih, kjer je le moŝno, ne citiram zaradi skrajŝanja predavanja. Nekaj je tudi mojih osebnih pričevanj, katerim lahko verjamete ali ne. Le v najmanjŝem delu sem napravil nekaj lastnih komentarjev,

ki jih izrecno podvržem pričakovani kritični diskusiji. Saj se lahko s pogledi, ki so drugačni, le obogatimo.

Katoliška cerkev od Konstantina do Jožefa II.

Zaradi boljšega razumevanja nastanka slovenskega klerikalizma se mi zdi potrebno povedati vsaj nekaj besed iz 1500 let trajajočega razdobja od Konstantinovega milanskega edikta l. 393, ko je Cerkev iz preganjane postala državna religija, in do Jožefa II. ob koncu 18. stoletja.

V teologiji in filozofiji teh časov se ponavlja teorija in prisposoba o dveh mečih. Meč, ki ga je izvlekel Peter, ko je bil prijet Kristus. Ta meč predstavlja svetno oblast, in Kristus je ukazal, naj ga Peter vtakne nazaj v nožnico. Drugi meč predstavlja božjo besedo. Cerkev naj uporablja samo drugi meč. To razmerje med duhovno in svetno oblastjo ponazarja tudi biblijski opomin: »Zato daj cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega.«

Zgodovinsko tekmovanje med papežem in cesarjem v srednjem veku opisuje tudi Dante v svoji »Divini commedii«.

Nekateri cerkveni teologi so tedaj trdili: Ker oblast izvira od Boga, je papež tisti, ki cesarja potrjuje in ga sme celo odstaviti. Cesarji so na to odgovarjali, da imajo svojo oblast neposredno od Boga. V takratnih in kasnejših sporih je ta navzkrižja lahko rešil le poraz ene ali druge stranke, oz. je nastala premoč ene nad drugo.

Za časa vladanja cesarja Jožefa II. v naših takratnih avstrijskih krajih je prevladala premoč države nad Cerkvijo, vsaj v tem smislu, da je Cerkev postala aparat države. Znano je, da je Jožef II. razpustil okrog 700 samostanov, odpravil nekatere cerkvene praznike, na splošno prepovedal romarske poti in procesije, svetno duhovništvo pa si je skoraj popolnoma podredil. Še danes je iz te dobe v rabi izraz »jožefinski duhovnik«, v tem smislu, da je duhovnik podrejen političnemu režimu.

Takšne »jožefinske« pravice so odmevale še v kasnejšo dobo in navajam primer, ko je cesar Franc Jožef l. 1899 izkoristil svojo z Rimom dogovorjeno pravico, da

je za kardinala imenoval dr. Jakoba Missio, ljubljanskega škofa in še prej svojega dvornega kaplana. Missio je na ta način postal prvi in doslej edini slovenski kardinal.

Podoben odmev nekdanjih cesarskih pravic je zaslediti še v določilu konkordata iz l. 1935 med Sveto stolico in Kraljevino Jugoslavijo, po katerem je imela jugoslovanska vlada pravico ugovora splošne politične narave zoper vsakega škofovskega kandidata. Na ta način je postal dr. Alojzij Stepinac še sorazmerno mlad, 38 let star, zagrebški nadškof in predsednik Jugoslovanske škofovske konference, ker je kot bivši solunski borec užival zaupanje kralja Aleksandra.

Slovensko narodno in politično prebujenje

Ko je prišlo v 18. in 19. stoletju v slovenskih pokrajinah do narodnega in potem do političnega prebujenja in do prvega programa *Zedinjene Slovenije*, so imeli pri tem največ zaslug ravno duhovniki, župniki in redovniki. Naj omenim le redovnika Marka Pohlina, predvsem pa zgodovinsko vlogo škofa Antona Martina Slomška. In dobo taborov, ki jo slovenski politik-liberalec dr. Josip Vošnjak v svojih »Spominih« imenuje kot »najkrasnejšo dobo naše narodne zgodovine.«

Slovenski politik iz nekoliko kasnejše dobe dr. Henrik Tuma, liberalec, nazadnje pa socialist, je l. 1906 o takratnem udejstvovanju duhovščine zapisal: »Duhovščina je bila v tem razdobju edini stan, ki je kmeta narodnostno branil, in duhovniki so bili naši prvi pesniki in pisatelji. To je dejstvo, na katerega se prerado pozablja. Duhovniki so bili tisti, ki so prvi uvideli, da je treba našemu narodu posvetne inteligence. Duhovščina je bila tista, ki je, v družbi s posvetno inteligenco, ustanavljala čitalnice in narodna društva. Ona je navdušeno sodelovala pri naših taborih in je ponajveč njena zasluga, ako je slovensko ljudstvo trumoma drlo na tabore.«

Slovenski politik Franjo Šuklje — liberalec — je v svojih »Spominih« l. 1926 zapisal: »V šestem desetletju minulega stoletja je bil župnik središče narodnega gibanja, kaplan pa najbolj gibčni agitator za narodno

stvar.«

Z vsem tem skušam dokazati, da je bil slovenski klerikalizem v dobi slovenskega narodnega in političnega prebujanja v 18. in 19. stoletju ne le pozitivna stvar, ampak tudi edina takratna slovenska politična alternativa.

Ločitev duhov po svetovnem nazoru

Glavni pobudnik *Zedinjene Slovenije* v l. 1848 je bil dr. Janez Bleiweis, po poklicu živinozdravnik, ustanovitelj čitalnic, urednik prvega slovenskega časopisa-tednika »Kmetijskih in rokodelskih novic« in ustanovitelj »Slovenske narodne stranke«. V tej stranki ni bilo diferenciacije med svetovnimi nazori. Zato gotovo ni bilo prav, da so dr. Bleiweisu, imenovanemu tudi »oče slovenskega naroda« l. 1945 odvzeli ime velike ceste v Ljubljani, nadomestne pa mu niso dali.

Ideološka politična diferenciacija dr. Bleiweisove skupne »Slovenske narodne stranke« se je dejansko začela že v 70-tih letih prejšnjega stoletja. Vendar je bil zadnji povod za razkol enotnosti članek, ki je 18. septembra 1887 izšel v liberalnem »Slovenskem narodu«, prvem slovenskem dnevniku. V tem članku je sporni stavek, ki je glasil:

»Naše narodne sile rastejo, a ne pojemajo, kri mučnikov daje obilno plodov in mi pokažimo svojim tlačiteljem Italijanom, naj se pišejo Crispi ali Pecci, Nemcem in Madžarom, da nas je dovolj, da bi se uprli tem izvrgom človeštva«.

Ne gre za Crispija, ki je bil takrat predsednik italijanske vlade, ampak za Peccija, kar je rodbinsko ime takratnega splošno spoštovanega papeža Leona XIII., avtorja znamenite socialne okrožnice »Rerum novarum«, starčka tik pred praznovanjem svoje zlate maše, ki ga je članek imenoval »izvrg« (takratni izraz) človeštva.

Nato se je zaostriilo nasprotje katoliškega kroga z Mahničem. Dr. Anton Mahnič, bogoslovni profesor v Gorici, je l. 1888 ustanovil revijo »Rimski katolik« in v njej začel priobčevati ostre članke v smislu t.i. integral-

nega in agresivnega katoličanstva. Pri tem je zašel tudi v pretirane skrajnosti. Zahteval je uveljavitev katoliških načel na vseh področjih javnega življenja, podrejal je narodnostno idejo verski kot obsežnejši in splošnejši. Tudi v umetnostnih vprašanjih je zavzemal ozko-srčne nazore. N. pr. je obsodil pesem duhovnika Simona Gregorčiča »Človeka nikar«, da je v nasprotju s katoliškim naukom. Trdil je, da je katoličan pod smrtnim grehom dolžen opustiti branje liberalnih listov. Nazadnje je podal zahtevo po »ločitvi duhov«.

Ta ločitev se je tudi formalno res izvršila v l. 1894, ko so katoličani ustanovili »Katoliško-narodno stranko« z dnevnikom »Slovenec«, na drugi strani pa so liberalci ustanovili »Narodno-napredno stranko« z dnevnikom »Slovenski narod«.

Ostrina političnega boja do konca stare Avstrije

Opisane diferenciacije na dve »zgodovinski« stranki najbrže načelno ne moremo obsojati, ker je primerna diferenciacija odgovarjala duhu časa in modernejšemu političnemu razvoju. To velja seveda samo za Kranjsko deželo, v kateri že ni bilo več narodnostne ogroženosti s strani Nemcev.

Vzporedno tudi lahko trdimo, da vse to ni bila samo Mahničeva ideja, ampak višja. V istem času je umrl ljubljanski škof Pogačar, ki so mu očitali t. i. katoliški liberalizem in ki tudi ni odobral oblikovanje samostojne katoliške stranke. Nato je naslednik Leona XIII., papež Pij X., v posebni encikliki izrecno obsodil katoliški liberalizem.

Kar lahko obsojamo, velja za kasnejšo ostrino boja liberalne in klerikalne stranke, ki se je stopnjevala ne le v banalne, ampak že kar v amoralne razsežnosti.

»Slovenski narod« je stalno objavljial članke v katerih je za duhovnika dosledno uporabljal sramotilno besedo »far«, smešil je verske resnice in psoval duhovščino, da samo popiva in kvarta, se zabava s prijateljicami in zalezuje hranilne knjižice. Žal je s temi članki prednjačil priznani slovenski pisatelj Janko Kersnik.

Drugi, še bolj priznani slovenski pisatelj, dr. Ivan

Tavčar, je kot glavni govornik na liberalnih shodih s slikovitimi izrazi napadal katoliško stranko. N. pr. je na shodu v Črnomlju dejal o katoliških volilcih, da »so ostalo kmetiško ljudstvo, in naj se jih s krvavo glavo odpošlje nazaj, te nečedne druhal, v farovške hleve in farovške svinjake, iz kojih so na dan prihrumeli«.

Na istem shodu je dr. Tavčar tudi dejal, da »je ena od glavnih točk delovanja narodno-napredne stranke, da se avtoriteta duhovstva med preprostim našim narodom izpodkoplje in sistematično izpodnese«.

L. 1896 je liberalna stranka pod vodstvom dr. Tavčarja in Ivana Hribarja zaradi dosege večine v kranjskem deželnem zboru sklenila pakt z nemško-nacionalnimi veleposestniki — takrat so bile volitve še po kurijah z neenakimi glasovi. Dr. Tavčar je ob tej priliki dejal, da »so klerikalci postavljeni na suho in se sedaj naklada klerikalni stranki post, ki bode trajal nekaj več kot 40 dni«. Dejansko je bila katoliška stranka zaradi te koalicije liberalcev z Nemci potisnjena na opozicijske klopi kar za 11 let t.j. do l. 1907, ko je bil v Avstriji sprejet zakon o splošni in enaki volilni pravici.

Na drugi strani sta škof Missio in kasneje dr. Anton Jeglič s pastirskim pismom prepovedala čitati »Slovenski narod«.

Veliko nemoralnost je zagrešila katoliška stranka, takrat že preimenovana v SLS — »Slovensko ljudsko stranko« — ob priliki t.i. izstradalne politike učiteljev. Ti so bili večinoma liberalci in so imeli večino v enotnem strokovnem učiteljskem društvu. Ko je l. 1907 SLS zopet zavladala v kranjskem deželnem zboru, je ta sprejel dekret, da sme deželni zbor »po svoji previdnosti« (danes bi rekli po svojem preudarku oz. arbitrarno) dodeljevati učiteljem do 25% doklade k temeljnim plačam. To je bilo v zvezi z ustanovitvijo lastnega učiteljskega društva katoliških učiteljev z imenom *Slomškova zveza*. Tako je na stotine učiteljev, da dobijo denar, prestopilo v Slomškovo zvezo.

Slogaštvo v obmejnih slovenskih deželah

V obmejnih slovenskih deželah Štajerski, Koroški,

Goriški in v Trstu z Istro svetovnonazorska politična diferenciacija ni šla tako gladko, v glavnem pa do nje sploh ni prišlo. Očitno je bilo v obmejnih slovenskih deželah prisotno vprašanje narodnostne ogroženosti in je zato prevladal t.i. duh slogaštva.

Pravzaprav je le na Štajerskem prišlo do ločitve duhov in sicer l. 1907, največ po zaslugi takratnega mladega politika dr. Antona Korošca, ki je bil tudi glavni urednik mariborskega »Slovenskega gospodarja«.

Na Koroškem razcep nikdar ni uspel. Tamkaj je bila celotna slovenska politika osredotočena okrog celovškega glasila »Mir«, ki ga je ustanovil in vodil Andrej Einspieler, po njegovi smrti pa eden za drugim njegova brata Gregor in Lambert Einspieler. Vsi trije bratje Einspielerji so bili duhovniki.

Na Goriškem so imeli vsi Slovenci skupno društvo »Sloga« in glasilo »Soča«. Duša slovenske politike na Goriškem je bil bogoslovni profesor dr. Anton Gregorčič, za katerega je bilo znano, da je bil hud Mahničev nasprotnik. Na Goriškem je potem vendarle prišlo do razcepitve l. 1912, vendar to le bolj formalno. Dr. Gregorčič je mlado strujo katoličanov, ki so gnali k razcepu, kar naravnost imenoval za klerikalce.

V Trstu so imeli Slovenci skupno politično društvo »Edinost« in glasilo z istim imenom. V društvu so bili vključeni ne le liberalci in katoličani, ampak tudi socialisti, ki so bili v Trstu zelo močni. V Trstu in Istri ideološki razcep pred l. svet. vojno ni uspel. Ravno ta enotna politika Slovencev v Trstu je pomenila praktičen uspeh. To se je pokazalo v rezultatih volitev l. 1909 v tržaški mestni svet. V tem so bili Slovenci relativno najmočnejše zastopani ob italijanskih liberalcih in ital. socialistih, ker so dobili več kot 1/3 glasov. Zanimivo je pri tem tudi omeniti, da je glasilo »Edinost« že l. 1895 postalo tretji slovenski dnevnik poleg »Slovenskega naroda in »Slovenca« v Ljubljani.

Oba ljubljanska dnevnika sta slogaštvo napadala kot škodljivo. Tudi to je najbrž pripomoglo k temu, da je bil izraz slogaštvo pejorativen pojem, ki so ga rabili v centralni Sloveniji, ker se niso strinjali z modro politiko v slovenskih obmejnih pokrajinah. Zato bi bilo boljše go-

voriti o politični slogi, o političnem sodelovanju in skupni obrambi primorskih in koroških ljudi. Vsi modri narodi so bili v pomembnih dobah svoje zgodovine složni. Italijani, na primer, ko je kazalo, da se bodo zedinili. Ali Angleži med drugo svet. vojno, ko so se sami prvi dve leti borili proti evropskemu kontinentu in so imeli koalicijsko vlado za časa cele druge svet. vojne.

Katoliška in liberalna stranka v stari Jugoslaviji

Za časa stare Jugoslavije je splošno znano, da je veljala katoliška stranka SLS za avtonomistično, liberalna pa za unitaristično in jugoslovansko nacionalistično.

Vendar pa povedano velja le za širše množice pristašev SLS, za t. i. bazo, kot je danes v rabi ta politični izraz. Vodstvo stranke z dr. Korošcem na čelu je v praksi vedno sililo v unitaristične vlade v Beogradu, da bi tako imelo oblast doma v Sloveniji.

Dr. Anton Korošec je bil brez dvoma zelo spreten in sposoben politik. Dejansko je tudi bil soustanovitelj države. Toda že ob ustanovitvi nove države je storil veliko napako, ko je kot predsednik Narodnega veća v Zagrebu izročil partnerju Kraljevini Srbiji v roke bivši avstrijski del države brez vsakih pravih dogovorov in medsebojnih obveznosti, da pri tem sploh ne govorimo o vprašanju federalizma. Dne 24. novembra 1918 je le vodja Hrvatov Stjepan Radić glasoval zoper takšen sklep o ujedinjenju. In bi ga bili po tistem glasovanju skoraj ubili, da ga ni, kljub njegovemu znanemu antiklerikalizmu, spravi zagrebški župnik dr. Svetozar Rittig skozi zadnja vrata sabora. Potem pa ga je tri dni skrival v svojem župnišču.

Tedaj je bilo zasejano seme nacionalnih sporov med Hrvati in Srbi, ki so 22 let kasneje dokončno pokopali prvo Jugoslavijo.

Ko je kralj Aleksander po uboju Radića v beograjski skupščini odpravil ustavo, razpustil politične stranke ter proglasil 6. januarско diktaturo z generalom Živkovićem na čelu vlade, je dr. Korošec začuda vstopil v to diktatorsko vlado kot prometni minister. Še več, v decembru 1929 je kot član vlade botroval vladnemu dekretu

tu o razpustitvi katoliške telovadne in vzgojne organizacije »Orel«.

Jaz sem bil takrat 8 let star in se bom vedno živo spominjal, kako so nam »Orličem« na Miklavžev večer decembra 1929 sporočili, da tedenska telovadba odpade, ker je »Orel« ukinjen. Otroci smo jokali. Naslednjega dne smo morali prinesiti svoje orlovske kroje v neko trgovino v središču mesta, ki je v ta namen služila kot začasno skladišče.

Od takrat naprej je obstajal kot organizacija le državni Jugoslovanski »Sokol«, ki je bil na podlagi Tyrševih načel izrazito proticerkveno usmerjen. Korošca pa so eno leto kasneje njegovi liberalni nasprotniki izrinili iz vlade in je moral odstopiti. SLS je šla nato v ilegalno opozicijo.

Senčurski dogodki l. 1932

Zdi se mi potrebno na kratko opisati in poudariti t. i. senčurske dogodke l. 1932, v letu, ko je dr. Korošec slavil 60-letnico. V ta namen so pristaši SLS priredili proslave v številnih krajih takratne matične Slovenije, Dravske banovine. Večer pred proslavami so na hribih zažigali kresove, čeprav so bili prepovedani. Tudi večino proslav so policijsko prepovedali in razgnali. Vendar so pristaši SLS iskali tudi drugih načinov političnega izražanja.

V nedeljo 22. maja je bil politični shod liberalcev-nacionalistov v Senčurju pri Kranju, ki so ga pristaši SLS, večinoma kmetje, razbili. Prišlo je okrog 2.000 pristašev, ki so kot kmečki znak nosili zelene kravate, razvili so prepovedane slovenske trobojnice in vzklikali: Dol z režimom, živio dr. Korošec, dol s kraljem, živela svoboda, živela samostojna Slovenija, živela republika. Naslednji dan so zaprli okrog 200 ljudi. 12 od teh je bilo jeseni istega leta sojenih v Beogradu na velikem procesu. Zanimivo je navesti socialno strukturo obtožencev: 3 kmetje, 2 kmečka sinova, 1 duhovnik, 1 soboslikar, 1 uslužbenec, 1 čevljar, 1 zidarski vajenec, 1 študent in 1 delavec.

V decembru istega leta 1932 je vodstvo prepovedane

SLS sprejelo in razširilo politično deklaracijo, ki jo je podpisal dr. Korošec in je prišla v zgodovino pod imenom »ljubljske punktacije«. Ta dokument uvodoma omenja razdeljenost slovenskega naroda na štiri države, na Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Nato zahteva, da si mora slovenski narod v jugoslovanskem delu izboriti samostojen položaj, ki bo služil kot privlačna sila za ostale dele naroda, živeče v drugih državah. Vsi deli se morajo združiti v eno samo skupnost. Potrebna je tudi radikalna socialna zakonodaja. Za doseg te ciljev je potrebno, da si Slovenci, Hrvati in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu in na demokratski bazi državo ravnopravnih edinic, katerih eno naj tvori Slovenija.

Teh 5 let aktivne in pollegalne opozicije SLS v stari državi od 1930/31 do 1935 pomeni zadnji vzpon katoliške stranke in zadnji trenutek njene enotnosti pred prizkušnjo 2. svet. vojne. Stranka si je takrat ne le utrdila svoj vodilni položaj na Slovenskem, marveč je tudi po svoji notranji strukturi in programu postala prava, prodorna populistična stranka kot zastopnica kmetov, velikega dela delavstva in vseh mestnih nižjih slojev. Ustvarila si je legitimacijo za graditeljico bodoče ljudske države. Na višji politični ravni pa se je popolnoma zidentificirala z zgodovinskimi težnjami slovenskega naroda.

Vendar je to bil le labodji spev.

Sredi l. 1935 je dr. Korošec iz opozicije zopet vstopil v centralistično vlado v Beogradu, to pot pod vodstvom dr. Milana Stojadinovića, ki ga je po nekaj letih nasledil Cvetković. Stranka SLS je postala del unitaristične JRZ (*Jugoslovanske radikalne zajednice*). Tik pred svojo smrtjo in izbruhom 2. svet. vojne je dr. Korošec moral doživeti še končni polom svoje politike. Radičev naslednik dr. Vlatko Maček si je izbral samostojno Banovino Hrvatsko in državni dualizem. Slovenci so pri tem ostali praznih rok in v srbskem delu države. Tako se je Slovincem maščevala Koroščeva nenačelna, oportunistična, prosrbska in protihrvaška politika. Ali, če hočete, z drugo besedo: Imeti oblast za vsako ceno, pri čemer strateški cilji slovenstva niso bili odločilni.

Notranja diferenciacija v katoliškem gibanju

Notranja diferenciacija v katoliškem gibanju se je izvršila v l. 1937. Bolj v splošnem povedano gre za diferenciacijo na večji, večinski del, katoliške desnice, in manjši, manjšinski del, katoliške levice in sredine.

Povod sta bila dva dogodka. Na eni strani izid papeške okrožnice Pija XI. »Divini Redemptoris« o brezbožnem komunizmu in, na drugi strani, Kocbekov članek v katoliški reviji »Dom in Svet« z naslovom »Premišljevanje o Španiji«.

Enciklika »Divini Redemptoris« je nekakšno bolj opredeljeno in izvedbeno nadaljevanje okrožnice istega papeža iz l. 1931 z naslovom »Quadragesimo anno«. V navedenih dveh okrožnicah papež ugotavlja, da socializma ni mogoče spraviti v sklad z naukom cerkve, ker si socializem človeško družbo in človeški značaj zamišlja čisto drugače. Katoličani in socialisti so si nasprotni. Zato je tudi religiozni ali krščanski socializem protisloven izraz, ker nihče ne more biti obenem dober katoličan in pravi socialist. Socializem je enako komunizem. Komunizem je nekaj bistveno slabega, zato nihče, komur je mar za krščansko kulturo, ne bo z njim sodeloval. V cerkvi je treba organizirati pomožne vojščake duhovnikom, t. i. laiški apostolat, da se na ta način ostvari krščanska družba. Ta laiški apostolat naj predstavljajo borci *Katoliške akcije*.

O papeških okrožnicah je treba vedeti, da se ne objavljajo »ex cathedra«, z jamstvom papeške nezmotljivosti. Ta je dana sv. očetu le na strogo verskem in moralnem področju, na področju dogme oz. verske resnice. Te papeške listine zato ne govore z dokumentarno obveznostjo, niti v celoti, še manj pa v posameznih točkah.

Za naš takratni ožji slovenski prostor v Dravski banovini je znano, da se je od posameznih točk teh dveh okrožnic ogradilo precej katoličanov, med njimi n. pr. frančiškan in teolog dr. Angelik Tominec ter ekonomist in ideolog krščanskega sindikata »Jugoslovanske strokovne zveze« dr. Andrej Gosar.

Po župnijah na podeželju ni bilo prave vneme za ustanovitev še ene katoliške organizacije, Katoliške akcije, poleg stranke JRZ, kongregacij in drugih cerkve-

nih bratovščin. Vendar je skušal ljubljanski knezoškof dr. Gregorij Rožman zvesto in dobesedno izpeljati navodila iz papeške okrožnice in v tem v glavnem tudi uspel. Pri tem je razbil dotedanjo večjo ali manjšo enotnost katoliškega gibanja. Med dijaško in študentovsko mladino je ustanovil t. i. mladce Katoliške akcije. Za diferenciacijo med intelektualci, duhovniki in pisatelji mu je poslužil Kocbekov članek v »Dom in Svetu«. Končno je razdvojil še največji slovenski in krščanski sindikat JSZ po 40 letih njegovega obstoja. Ustanovil je novi katoliški delavski in nameščenski sindikat. Le-ta je v svojem glasilu v februarju 1938 slovesno zapisal velik naslov: *Ločitev duhov je dovršena!*

Vidimo torej, da je šlo za ponovitev Mahniča izpred 50 let nazaj, samo v še bolj profilirani obliki, ker ni šlo le za ločitev duhov med liberalci in katoličani, ampak med katoličani samimi.

Gotovo lahko tudi rečemo, da je bil škof dr. Rožman v svojem ravnanju »bolj papežki kot papež sam«. Saj je bila najbrže mala Slovenija v Evropi in na svetu edini takšen poskus Katoliške akcije kot slovenske *ecclesiae militantis*. Pij XI. si v Italiji pač ni mogel dovoliti kaj podobnega, saj bi mu tega ne dovolil fašistični režim s svojimi lastnimi totalitarnimi mladinskimi in stanovskimi organizacijami. Ali pa lahko rečemo, da je to bil dr. Rožmanov tip *Katoliške akcije*.

Zanimivo je pri tem, da so se dali vpreči v ta tip Katoliške akcije nekateri znani teologi na čelu z dr. Alešom Ušeničnikom. Ta ponižni, skromni in odlični filozof, sociolog in teolog, je l. 1940 zapisal v komentarju svoje-ga prevoda enciklike »Quadragesimo anno« težke besede: »Katoličan, ki papeške okrožnice prezirljivo odklanja ali pri socialnem delu nje smernic ne upošteva, smrtno greši«.

Struja krščanskih socialistov od Kreka do Kocbeka

Za ustanovitelje struje kršč. socialistov v katoliških strankah stare Avstrije veljata škof Ketteler in urednik dunajskega katoliškega dnevnika »Vaterland« Vogel-sang, ki sta prva v 70-tih letih prejšnjega stoletja raz-

širjala kršč. socialistične nazore. Struja se je pravzaprav imenovala krščanski socialci. Ketteler in Vogelsang spadata k duševnim očetom enciklike »Rerum novarum« papeža Leona XIII. iz l. 1891, ki se je posvetila predvsem delavskemu vprašanju.

Prvo in doslej edino politično stranko krščanskih socialcev je ustanovil dr. Karl Lueger, veliki ljudski tribun in večkratni dunajski župan. Ta je izpodrinil prejšnjo konservativno katoliško stranko in je potem celih 20 let skoraj do 1. svet. vojne obvladovala avstrijsko politiko.

Pri nas velja za ustanovitelja kršč. socialističnega gibanja dr. Janez Evangelist Krek. On je bil tisti, ki je na Slovenskem in sploh na celotnem slovanskem ozemlju na Balkanu ustanovil prvi sindikat. To je bil sindikat delavk in delavcev Tobačne tovarne v Ljubljani, ustanovljen l. 1900. Devet let za tem je ustanovil sindikalno zvezo, »Jugoslovansko strokovno zvezo«, to ime zato, ker je bila ta sindikalna zveza katoliških delavcev namenjena za celotno jugoslovansko ozemlje v stari monarhiji.

Tu ni mesto za navajanje drugih Krekovih zaslug. Omenim le njegovo knjigo »Črne bukve kmečkega stanu« izšlo l. 1895, in knjigo »Socializem«, izšlo l. 1901. To je prva slovenska knjiga o socializmu, obsega skoro 600 strani, napisana je v pozitivnem smislu in je v njej avtor skušal opredeliti cilje krščanskega socializma. Krek je bil tudi praktik, saj je po vsem slovenskem ozemlju, predvsem pa na Kranjskem, ustanavljal prve hranilnice in posojilnice, kmetijske zadruge in delavska konsumna društva.

Slovenska struja kršč. socialistov niti v stari Avstriji niti v stari Jugoslaviji ni postala kaj več kot le struja v celotnem katoliškem gibanju, tudi po Kocbekovem članku ne.

Kocbekov prelomni članek iz l. 1937 »Premišljevanje o Španiji« gotovo ni bil povsem nepričakovan glede na njegove dotedanje precej levičarske nazore, po katerih je bil znan že izpred 10 let nazaj, ko se je uveljavil v katoliškem mladinskem gibanju. Vsekakor je tudi Kocbek s tem člankom vsaj objektivno pripomogel k ločitvi

duhov v katoliškem gibanju.

Katoliški tabor na Slovenskem je v španski državljanski vojni zagovarjal Francovo stran, liberalni tabor pa republikansko stran. Vendar Kocbekov članek po svoji vsebini ni pomenil, da imajo le republikanci oz. »rdeči« prav. Celotno vsebino njegovega obširnega članka bi bilo možno strniti v kratek motto, ki glasi: Resnica o španski državljanski vojni je razdeljena, gre tudi za Francova grozodejstva, gre tudi za zgodovinsko krivdo katoliške cerkve v Španiji.

Škof dr. Rožman je že mesec dni po izidu članka uradno in cerkveno obsodil enega izmed stavkov v članku, cel članek pa je označil kot tak, da je zmožen vzbuditi mržnjo do katoliške cerkve.

Cerkveno obsojeni stavek v Kocbekovem članku glasi: »Vse herezije in odpadi so bili navadno očita dejanja, duhovno junaštvo prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljšo resnico«.

Škof dr. Rožman bi moral biti kot nadpastir vseh svojih vernikov bolj strpen in bolj očetovski do mlajše generacije katoličanov in do širjav katolicizma, ki jih je odprl Kocbek. Naj kot laik in neteolog citiram samo dva izreka:

- svetopisemski Jezusov izrek, da »je v hiši mojega očeta več bivališč« (Janez, 14. poglavje, 2. vrsta)
- stavek o heretikih iz ust sv. Avgušтина, ki pravi: »Ne verujte bratje, da začno hereze neke malenkostne duše, hereze so zasnovali samo veliki ljudje«.

In da sploh ne govorimo o vrtincih zgodovine, ki so že četrto stoletja kasneje pripeljali do 2. vatikanskega koncila, ki je na široko odprl vrata cerkve za pravičnejše gledanje do Židov, protestantov in vseh ljudi dobre volje.

Sporna politična podoba škofa Rožmana

Gre za sporno politično podobo škofa Rožmana v času med 2. svet. vojno.

Tega vprašanja prvotno nisem nameraval vključiti v predavanje o zgodovini slovenskega klerikalizma, če ne bi to postalo v letošnji pomladi vroča politična tema.

Na eni strani obširno časopisno pogrevanje Rožmanovega zadržanja med okupacijo, na drugi strani poskusi za njegovo politično rehabilitacijo.

Izrecno želim naglasiti, da se ne priključujem nekemu vztrajnemu stališču in politični zahtevi o priznanju zgodovinske krivde Cerkev na Slovenskem. Medvojna Cerkev na Slovenskem nazadnje ni bila zastopana le v italijanski *Ljubljanski pokrajini* po velikem delu duhovščine na čelu s škofom dr. Rožmanom. Bila je zastopana tudi po vernikih in duhovnikih na Gorenjskem, Štajerskem, na Primorskem in na Koroškem. Bila je zastopana tudi po katoličanih, ki so aktivno sodelovali v NOB ali tudi po kmetih in drugih ljudeh, ki so partizanom dajali živež in drugo pomoč in podporo.

Gre le za moje osebno mnenje o sporni politični podobi škofa Rožmana.

O Rožmanu piše v svojih »Spominih« (izšli l. 1979 v Ljubljani) njegov koroški rojak, koroški slovenski politik med obema vojnama, po poklicu zdravnik, po političnem prepričanju liberalec, dr. Franc Petek: »Bil je kot duhovnik neoporečen, bil je tudi zaveden koroški Slovenec. V času priprav za izvedbo plebiscita l. 1920 je bil takratni bogoslovni profesor v Celovcu dr. Rožman med tistimi slovenskimi duhovniki, ki so se politično zelo angažirali za zmago jugoslovanske strani. Po negativnem izidu plebiscita ga je celovski škof Hefter v skupini 12 vplivnih duhovnikov pregnal s Koroškega, čeprav je bil domačin, tukaj iz Dolinčic. Še ob njegovi smrti so v vseh nekrologih zamolčali to dejstvo.

Verjeti je treba dr. Rožmanovemu motivu za borbo proti brezbožnemu komunizmu v smislu papežkih okrožnic. Komunizem je bil zanj glavno zlo. Takrat smo v praksi poznali le socializem ali komunizem Stalinovega tipa z njegovimi izmišljenimi procesi proti starim boljševikom ter njegove z nedolžnimi ljudmi natrpane ječe in taborišča. Poznali smo tudi njegov pakt s Hitlerjem l. 1939, ki je Nemcem ustvaril pogoje, da so lahko začeli 2. svet. vojno.

Tudi Pij XI. je imel v bistvu prav, ko je v okrožnici »Quadragesimo anno« zapisal, da si socializem, beri Stalinov socializem, človeško družbo in človeški značaj

zamišlja čisto drugače kot krščanstvo. Prisluhniti je treba samo strašnim besedam, ki jih je nekoč izgovoril sovjetski akademik Lisenko, Stalinova podaljšana roka v znanosti: »V naši Sovjetski zvezi se ne rojevajo ljudje, rojevajo se organizmi, ljudi pa šele ustvarjamo iz njih, da postanejo traktoristi, znanstveniki, akademiki itd.«

Je tudi veliko resnice v Rožmanovem pojasnilu o vzrokih nastanka vaških straž, MVAC (*Milizia Volontaria Anti Comunista*) oz. bele garde v zvezi s t. i. likvidacijami. Od teh so bile mnoge izvršene ne le nad resničnimi ovaduhi in organizatorji oborožene kontrarevolucije. Te do poletja 1942 še ni bilo. Likvidacije so bile izvršene tudi nad mnogimi samo potencialnimi političnimi nasprotniki in nad znanimi duhovniki in drugimi podeželskimi veljaki prejšnje vladajoče katoliške stranke.

Sam moram priznati, da sem kot aktivist OF v Ljubljani v zimi in pomladi 1942 prišel v precejšnjo osebno krizo, ker sem likvidacije v svoji notranjosti obsojal.

Vendar je treba postaviti vprašanje, ali je škof Rožman vojaško sodeloval z *Milizio Volontario* pod Italijani in z domobranci pod Nemci, tedaj z italijanskim in nemškim okupatorjem, vsaj na posreden način.

Škof Rožman je med vojno sam postal žrtev svoje predvojne klerikalne politike. Po nepotrebem je v škofijskem dvorcu dajal streho političnim sestankom, na katerih se je obravnavalo tudi delovanje MVAC in domobrancev. France Koblar, takratni predsednik Slovenskega pisateljskega društva, v svoji knjigi »Moj obračun« (ki je izšla v Ljubljani l. 1976) opisuje enega takih sestankov dne 12.9.1942. Na tem sestanku je bil tudi on navzoč, kamor so ga povabili kot predstavnika slovenske kulture. Na njem je bilo navzočih 20 politikov in organizatorjev, med njimi tudi dr. Marko Natlačen, Smersu, dr. Šmajd in Stare, temu sestanku pa je škof Rožman predsedoval.

Škof Rožman je po nepotrebem tudi sodeloval v eni ali drugi obliki pri dveh domobrantskih zapriseгах Hitlerju dne 20.4.1944 in 30.1.1945.

Zato ni razloga, da ne bi verjeli izpovedi nemškega gauleiterja za Koroško in Kranjsko dr. Rainerja na povojnem procesu v Ljubljani, ki je škofa Rožmana ozna-

čil za »vojskujočega se škofa«, kar je zanj pojem iz nemške zgodovine, ko gre za škofe, ki so se skrajno aktivno udeleževali v politiki, bodisi na strani cesarja proti papežu, bodisi na strani papeža proti cesarju. Rainer je na istem procesu tudi izpovedal da je bil tu v Sloveniji edini primer, ko je nacizem zase uporabil katoliško cerkev »čeprav smo mi nacionalsocialisti kot posamezniki in kot stranka nasprotniki cerkve«.

Naj mi pri zaključku ocene političnega delovanja škofa Rožmana poslušalci ne zamerijo, če omenim še svojo osebno izkušnjo. Ko me je MVAC (Vaška straža) dne 2. oktobra 1942 ujela v neki večji vasi na Dolenjskem, so me takoj uklenjenega peljali v župnišče k domačemu župniku. Po posvetovanju z njim so odločili, da me odpeljejo na bližnjo italijansko posadko in izročijo Italijanom. Preden so me odpeljali, sem zaprosil župnika za ločen razgovor, v katerem sem ga spomnil, kako sem bil 3 tedne prej pri njem na obisku kot predstavnik krščanskih socialistov in Osvobodilne fronte in sem po nalogu fronte takrat skušal vplivati nanj, da naj bi bil vsaj nevtralen. Ob tistem obisku me je župnik — lačnega partizana — tudi lepo postregel. Seveda sem mu povedal takrat in sedaj, da sem katoličan. Prosil sem ga, naj mi omogoči, da naskrivaj pobegnem skozi okno. On pa mi je samo odvrnil: »Dovolj si star, da bi lahko vedel, da ne smeš sodelovati s komunisti!«

Italijanski oficir mi je bil pri zaslišanju bolj naklonjen. Videl je verižico z obeskom brezjanske matere božje, ki sem jo nosil okrog vratu in se je močno začudil, da partizan to nosi. Čez 14 dni sem se znašel v taborišču Gonars v Furlaniji, namesto da bi bil še istega večera ustreljen za zidom krajevnega pokopališča. Takšno usodo pa je žal doživel 2 dni pred tem moj komunistični tovariš, ki je bil ujet na isti način kot jaz.

Za epilog povem, da dotični župnik ob prevratu l. 1945 ni zbežal na Koroško, ampak je umrl v svoji fari naravne smrti okrog l. 1960.

Na podlagi tega dogodka z župnikom kot dejanskim voditeljem vaše straže težko podvomim v sokrivdo škofa Rožmana. Vsaj v najbolj objektivnem, vendar usodnem smislu. Najmanj, kar se lahko reče, je, da bi škof

Rožman moral vedeti za način sodelovanja svojih dušnih pastirjev z MVAC. In da jim ni izrecno prepovedal, da ne smejo sodelovati pri ubojih ujetih partizanov.

Znano je, da je škof Rožman 5. maja 1945 zapustil Ljubljano in odšel na Koroško. V Rimu so na ta njegov korak gledali z začudenjem, ker v Cerkvi ni običajno, da bi škof iz strahu pred preganjanjem ali tudi pred smrtjo zapustil svojo čredo.

V svetem letu 1950 se je škof Rožman mudil v Rimu, kamor je pripotoval iz ZDA. Zaprošil je za sprejem v avdijenci pri papežu Piju XII. pa mu je bilo po telefonu odgovorjeno, da ga papež zaradi prezaposlenosti in utrujenosti ne more sprejeti. Kot je zapisal Rožmanov biograf dr. Jakob Kolarič, je dr. Rožman ta odgovor čutil kot nezasluženo plačilo za svojo pokorščino do Rima.

Kako drugače se je obnašal zagrebški nadškof in kardinal dr. Stepinac, ki je v zaključni besedi na svojem procesu v Zagrebu izjavil:

»Obtožujete me kot sovražnika državne in narodne vlade. Prosim vas, povejte mi, katera je zame bila oblast leta 1941? Ali pučistična vlada Simovića v Beogradu, ali izdajalska vlada, kakor jo vi nazivate, v Londonu, ali ona v Jeruzalemu, ali vaša v gozdu, ali ta v Zagrebu. In tudi v letih 1943 in 1944, ali je to bila vlada v Londonu, ali ona v gozdu? Ali sem mogel poslušati vas, ki ste bili v gozdu, in tu njih v Zagrebu? Ali je sploh mogoče služiti dvema gospodoma? To ni po katoliški morali, niti po mednarodni, niti po splošni ljudski morali. Nismo tu mogli oblasti ignorirati, pa čeprav je bila ustaška. Vi imate mene pravico spraševati in klicati na odgovornost le od 8. maja 1945. Vi ste za mene oblast od 8. maja 1945!«

Pri opisanih rezultatih katoliške politike med obema vojnama in med 2. svet. vojno se je treba čuditi slovenski emigraciji v ZDA, Argentini in drugod po svetu. Od zaključka vojne je minilo že 41 let, v emigraciji je zrasla že druga, mlajša, tam rojena generacija. Iz svoje medvojne katastrofe niso napravili nobenih moralnih zaključkov. V njihovem tisku še vedno ne najdemo ene same besede kritične analize tega obdobja. Še vedno bremo le o tem, da je vsega njihovega zla kriv le brez-

božni komunizem. Ne pa tudi zgrešena klerikalna politika dr. Antona Korošca in zgrešena cerkvena politika škofa Rožmana.

In tako lahko rečemo: Treba je bilo Hitlerja, da so se vsi preizkusili, od škofa do bana in do zadnjega človeka.

Naj sedaj spregovorim o vprašanju, ki je tudi v zvezi z klerikalizmom ali neklerikalizmom. Ali kakor je izjavil Kocbek l. 1975 v znanem intervjuju z Borisom Pahorjem: »Nisem zapustil en klerikalizem, da bi sprejel drugega.«

To je vprašanje *Dolomitske izjave*.

O Dolomitski izjavi

Tisti del *Dolomitske izjave*, ki govori o kršč. socialistični skupini, je tako protislovno formuliran, da dopušča zelo različne interpretacije. Zapisano je, da »ostane kršč. socialistična skupina izraz prehajanja slovenskih katoliških množic na napredne nacionalne in družbene pozicije, vodstvo skupine pa ostaja kot nazorska skupina idejno vodstvo tega prehajanja množic«. V istem delu *Izjave* pa se kršč. socialistična skupina odpoveduje lastnim aktivistom in stikom z njimi. Kaj je potem resnica?

Mislím, da pravo resnico poleg dejansko znane ukiníve skupine potrjuje tudi moj osebni doživljaj iz druge dobe mojega partizanstva, po ital. kapitulaciji in po prestanem Gonarsu.

V poletju 1944 sem doživljal močne pritiske za vstop v partijo. V osebni stiski in da bi se mogel v zvezi z odklonitvijo vstopa sklicevati na neko priznano avtoriteto, sem najprej pomislil na Kocbeka. Vendar mi ta ni bil dosegljiv. Zato sem poiskal njegovega ožjega sodelavca in tudi člana vodstva kršč. skupine, s katerim sem govoril v Kanižarici pri Črnomlju. Ko sem ga vprašal glede vstopa v partijo mi je na moje veliko začudenje in razočaranje začel govoriti o zgodovinskem poslanstvu nas krščanskih socialistov, da pripeljemo katoliške množice na napredne pozicije, in rekel, da smo to nalogo sedaj uspešno dovršili. Zato ni ovire, da ne bi mogel vstopiti v partijo.

Ali z drugo besedo: Nejasen izraz o prehajanju katoliških množic je le dialektična formula, zapisana zaradi tega, da se še nadalje olajšuje katoličanom kot posameznikom pristopati v OF in v partizane. Rekel bi tudi, da je bil izraz zapisan zavoljo procesualnih potreb. Vodstva skupine itak ni bilo več, saj so vsi iz vodstva po sprejetju *Izjave* vstopili v partijo. Tudi kakršnekoli skupine ni bilo več, ker so vsi prejšnji krščanski aktivisti postopoma vstopili v KPS. Vstopili niso le redki posamezniki.

Kocbek je v kasnejših povojnih izjavah dejansko obžaloval svoj podpis na Dolomitski izjavi. Vendar ga je opravičeval s tem, da je dosegel cit. formulacijo nazorske skupine namesto prejšnje ustanovne politične skupine OF. In tudi s tem, kot je zapisal v svoji knjigi »Listina«, da »se kršč. socialisti kot ljudje in kot kristjani nikoli nismo odpovedali, da se kot nazorski krog shajamo na nepolitičnih sestankih, da se med seboj človeško potrjujemo, ugotavljamo svoje slabosti in kreposti in se vzpodbujamo za boj in prevzem nalog, ki nam jih postavljata osvobodilni čas in povojno ustvarjanje«. V intervjuju z Borisom Pahorjem l. 1975 pa je povedal, da se je tisti večer ob podpisu *Dolomitske izjave* zedinil s Kidričem in Kardeljem, »da bomo to pravico zagarantirali s posebnim dodatnim aktom k Dolomitski izjavi.«

Do zapisa tega dodatka kasneje ni prišlo. Seveda, če je t.i. vodstvo kršč. skupine (ki ga ni bilo več) v letih 1943, 1944 in 1945 ter v vseh nadaljnjih povojnih letih pozabilo postaviti zahtevo po realizaciji obljubljenega dodatnega akta k *Dolomitski izjavi*, potem so imeli tudi tovariši komunisti pravico pozabiti na svojo obljubo.

Dan po podpisu *Dolomitske izjave* 1.3.1943 je CK KPS poslal okrožnico svojim okrožnim komitejem, v kateri je med drugim zapisano, da sta bili v času pred sprejetjem *Dolomitske izjave* podani dve možnosti. Prva (ki se je z *Dolomitsko izjavo* uresničila), ki bi akcijsko poenotila Osvobodilno fronto z likvidacijo temeljnih osnovnih skupin. Druga možnost, manj ugodna, ki bi oslabilo Osvobodilno fronto: Da kršč. socialisti spravijo svoje besede v sklad s svojo prakso na terenu, to se pravi, da se deklarirajo za posebno politično stranko.

Toda teoretično sta bili po mojem mnenju podani še dve nadaljnji možnosti, tretja, da skupine še naprej ostanejo, in četrta, da se ukinejo vse tri temeljne skupine in ostane le enotna OF.

Glede teh dveh nadaljnjih možnosti se sklicujem tudi na osebno pričevanje enega od sokolskih aktivistov na sestanku dne 30. aprila 1943 v vasi Pugled. Namen tega sestanka je bil potrditev februarske *Dolomitske izjave*, ki so jo podpisala le vodstva treh temeljnih skupin brez poprejšnjega posvetovanja s svojo bazo oz. aktivisti na terenu. V ta namen so bili aktivisti vseh treh skupin v večjem številu sklicani na Pugled. Jaz tokrat nisem bil navzoč, ker sem bil v Gonarsu. Omenjeni sokolski aktivist mi je povedal, da so se na Pugledu po prečitanih referatih oglasili štirje aktivisti kršč. skupine, ki so izrazili mnenje bodisi, da se krščanska in sokolska skupina ne ukineta, bodisi da se ukinejo vse tri temeljne skupine. To izolirano mnenje je na zborovanju ostalo brez odmeva.

Nazadnje se je pravzaprav potrdila 50-letna tradicija kršč. socializma od Kreka do Kocbeka. Čeprav praktično učinkoviti za časa Kreka in duhovno močni v času Kocbeka so prej in slej ostali le struja. Verjetno je to bilo v avstrijskem in starojugoslovanskem času pozitivno, ker niso razbijali enotnosti katoliškega gibanja, marveč so skušali vplivati na celotno gibanje. Toda v revolucionarnem času so te zakonitosti drugačne in se je treba odločiti. In tako se je zgodilo, da so zaradi svoje večne nesamostojnosti zlahka podlegli partiji.

V povojnem času je bilo sodelovanje krščanskih socialistov pri graditvi nove socialistične družbe enako ničli. Niso se ostvarile njihove ambicije, da bi pri tem mogli sodelovati ustvarjalno, bodisi kot politična stranka, bodisi kot priznana politična skupina, bodisi kot kulturno nazorska skupina. To se je zgodilo kljub temu, da so imeli v svoji sredi takšnega človeka, kot je bil Edvard Kocbek, oče visokih spoznanj in koncilski človek ante concilium.

Preostane mi vsaj v kratkem spregovoriti še o dveh vprašanih, za kateri boste morda oporekali, da metodološko ne sodita v koncept tega predavanja, vendar me-

nim, da vendarle vsebinsko sodita zraven. To sta vprašnji enotnega slovenskega kulturnega prostora in vprašanje narodne sprave.

Enotni slovenski kulturni prostor

Ideja »enotnega slovenskega kulturnega prostora«, nekateri rabijo tudi izraz »skupni kulturni prostor«, je v zadnjih dveh mesecih doživela nepričakovan zasuk.

Še pred 10 leti je pomenilo pri nas v matični Sloveniji, če si napisal n.pr. članek v tržaški »Zaliv«, da si deloval s »pomočjo iz tujine«. Takšna »pomoč iz tujine« je pomenila celó poostreno kvalifikacijo in sankcijo event. kaz. dejanja »sovražne propagande«.

Še na 13. kongresu ZKJ v Beogradu dne 28. junija letos se je oglasil srbski delegat Petar Dodić in se obregnil ob tezo t. i. enotnega kulturnega prostora, o kateri se v zadnjem času govori v Sloveniji. Po njegovem mnenju je ta teza nedopustno vmešavanje v notranje zadeve naše države in seveda tudi naše vmešavanje v notranje zadeve druge države. Pri tem je izhajal iz jugosl. državnih odnosov Kosovo - Albanija in Madžari v avtonomni pokrajini Vojvodina - Madžarska. Nato je zaključil svoja izvajanja s trditvijo, da mora biti skrb za očuvanje narodne identitete slovenske manjšine v Italiji prvenstveno stvar te manjšine samo v sodelovanju z demokratičnimi silami Italije.

Slovenska delegatka na istem kongresu Vida Tomšič mu je v kratki repliki odgovorila, da se tudi njej ne dopade izraz »enotni kulturni prostor«, vendar je opozorila, da Slovenci po slovenski ustavi nosijo odgovornost za dele naroda izven državnih meja in to na osnovi mirovnih dogovorov.

Že čez 3 dni in sicer 1. julija je predsedstvo RK SZDL Slovenije na svoji seji uradno sprejelo zamisel in koncept enotnega slov. kulturnega prostora. Navedli so tudi, da ta politični koncept ne sme in ne more biti pogojen s pomisleki o težavah med narodi v Jugoslaviji ali zaradi morebitnih zapletov v mednarodnih odnosih.

Naslednjega dne 2. julija je ljubljanski osrednji dnevnik »Delo« na prvi strani prineslo uokvirjen članek, v katerem je sprejelo ta politični koncept in zavrnilo nekatere nedobronamerne kroge, da naj bi to bilo ne-

ko početje, ki diši po separatizmu, iredentizmu, spravaštvu in kar je še takšnih političnih naglavnih grehov. Članek je poudaril, da je treba idejo »enotnega slovenskega kulturnega prostora« sprevesti v prakso tako, da narodova matica finančno pomaga zamejskim Slovencem ter njihovim kulturnim in drugim ustanovam in prizadevanjem.

Znano je, da so naši bratje Srbi ob zaključku 1. svet. vojne zaokrožili svoje etnične in tudi zgodovinske meje. Naši bratje Hrvati pa so isto dosegli ob zaključku 2. svet. vojne. Zato pripada nam Slovencem vsaj to, da 41 let po zmagovitem zaključku 2. svet. vojne dobimo pravico do naše *duhovno zedinjene Slovenije*.

Pravijo, da je težak samo prvi korak, potem pa stvari stečejo. Toda zdi se mi, da bo tu tudi nadaljnji korak težak: Naučiti se namreč od naše zgodovine ter od politične sloge in modrosti naših očetov in dedov izpred 80 in 90 let nazaj. Da bomo v resnični praksi matične domovine potrdili politiko »enotnega slovenskega kulturnega prostora.«

Kakšna praksa naj bi to bila, je zelo dobro opredelil Boris Pahor v svojem nastopu na tribuni v Cankarjevem domu v januarju 1985, ko je med drugim dejal, da naj bi bil pri vas *Primorski dnevnik* časnik vseh Slovencev v Italiji, in da se narodova matica pri svojem sodelovanju in podpiranju ne bi smela ravnati ideološko, saj vendar rešujemo identiteto vsega naroda.

O narodni spravi

Ko se ob zaključku dotaknem še vprašanja narodne sprave, bi želel najprej ponoviti mnenje Borisa Pahorja, ki mi ga je izrazil v nedavnem pismu: »Nista tu samo marksizem in krščanstvo, ki naj najdeta možnost sožitja. Tudi drugi, ki se ne prištevajo ne k marksistom, ne h kristjanom, imajo pravico, da so deležni pluralističnega ozračja«.

Jaz bi celo rekel, da je ta segment prebivalstva, izobražencev in mladine, pri nas največji. Ne najdem pri tem pravih besed, če rečem agnostiki, socialdemokrati, nekristjani, liberalci in drugi takoimenovani nacionalisti

ali mladoslovenci. Mislim pri tem tudi na generacijo okrog ljubljanske »Nove revije« in »Mladine«. Za njih veljajo besede indijskega pesnika Tagoreja:

»Vaši otroci niso vaši otroci. So sinovi in hčere klica, s katerim jih Življenje vabi k sebi. Morete jim dati svojo ljubezen, ne pa svojega mišljenja. Njihove duše prebivajo namreč v hišah jutrišnjega dne, kamor vi nimate dostopa — še v sanjah ne. Življenje se namreč ne vrača nazaj in se ne ustavlja pri včeraj«.

To so dediči tistega pravega in nosilci novega humanizma, ki je več kot samo politični program. Je obenem tudi stanje duha, toleranca in spoštovanje do drugače mislečih, izpovedovanje zrelih čustev, kot so usmiljenje, naklonjenost, razumevanje — ne pa samo ljubezen in sovrašтво.

Vendar je pot do narodne sprave bolj zapletena in postopna, kot si nekateri to zamišljajo. To je pot praktičnih in realno uresničljivih korakov.

Gre za osnovno zahtevo po vzpostavitvi dejanske enakopravnosti vseh državljanov v matični domovini. N. pr. gre za to, da verujoči ljudje ne morejo doseči večjega družbenega priznanja ali napredovanja, dokler ne postanejo člani partije in se odpovedo religiji.

Gre za to, da se po 41 letih jasno deklarira amnestija in se dovoli starim beguncem, če je to njihova volja, da pridejo umret v domovino, k svojcem. Naj umrejo v Sloveniji, v deželi, ki jim je dala življenje. Le kot primer citiram iz knjige, ki jo je o svojem očetu, beguncu iz španske državljanske vojne, napisala njegova hčerka Teresa Pamies: »Nič ni manjkalo na pogrebu mojega očeta, ki smo ga pokopali v Pragi, ali skoraj nič. Manjkalo je le najvažnejše, košček zemlje na balaguerskem pokopališču, ob vznožju in v senci cerkve svete Marije, poleg moje matere, ki je umrla drugo leto po koncu državljanske vojne«.

In nazadnje, ko zaključujem predavanje o slovenski Cerkvi med Bogom in cesarjem, gre tudi za to, da se tudi s strani države v praksi upošteva, da je danes v Sloveniji in Jugoslaviji Cerkev ločena od države, celo zelo rigorozno, da klerikalizma ni in da vsaj današnja generacija vernikov v matični Sloveniji nima nobenih NOB dolgov ali krivde.

POPOLDNE OB RENU

*

Café Spitz. Terasa nad škarpo, pod škarpo motni Ren. Onstran široke vodne poti, po kateri šklopota mimo ladijski vlačilec, vzvišeni baselski Münster, dostojanstven, nem.

Med gosti na terasi skupina, gasi si žejo ob razpravljanju. V razpravi so predvsem geste in v teh je vnema, ki sicer ni doma ob renskem bazenu. V nekaterih teh gest in v glasu je nekaj več juga, in kadar te potegne z vnemo, je tu napoved atmosfere: bo pripeka ali oblaki in kislo vreme z nevihto.

»Opeharili so me. Rekli so: daj, napiši še enkrat poročilo. In sem napisal. A oni — nič. Nobenega franka, čeprav so obljubili. A ma — nič!«

Nekaj frankov manj v Veselinovem žepu je budilo zgovornost, skoraj do meje puntarstva.

Tedaj Marko:

»Nehaj, budala! Kaj hočeš? Ti si sitna ribica, pa se repenčiš, ko da si Čajkovski.«

Veselin obstreli Marka z dvomečim pogledom.

»Da veš, igram klavir ... se pravi, pred leti — — igral sem, poznam Čajkovskega ...«

Marko preseče Veselinovo klavirsko izpoved:

»Mislil sem nogometaša Čajkovskega. On je velika riba.«

Igor Mislej sedi poleg glasnih pripovednikov našega časa. Sreblje kapucinca. Razgovor med Markom Hrvatom in Veselinom Markovičem hlipa nekam proč od njegovih razmišljanj. Med rutiniranima jugo-švicarjema on zvesto, po slovensko molči. Ujel je le hrupnost okrog velikih in malih rib. Saj je bržčas prav razumel; »sitne« ribice so gotovo majhne, drobne ribice, po slovensko namreč. Ni spraševal, a delitev ljudi po načelu veliki-majhni v varian-

ti Marka Hrvata ni šla mimo. Za Marka je žogobrc velika riba — — — in Marko je mislil resno, ni se šalil. O mišičevnosti nog govori z jezikom zgodovinarja. Nogometaš enak na primer Aleksandru Velikemu. Možu, ki je peš pohodil svet od Makedonije do Indije in navzdol do Egipta. Pa Karlu Velikemu, ki je obvladal vse Franke in Rimljane in tudi Slovence svoje dobe. Marko si izposoja pojme zgodovine, zgodovinsko logiko velikost-majhnost, logiki podtakne svojo uporabnost. Je potlej Veselin enak, denimo, Pipinu Malemu, francoskemu kralju? Ha-ha ... Možu, ki je premagal langobarda Aistulfa, dežele izročil papežu Štefanu II., da je nastala cerkvena država?... veliko dejanje. A zgodovinarji so Pipina proglasili vseeno za majhnega, v nadomestilo za »mlajši«. Neolikana dovtipnost zgodovinarjev, vseeno pa manj izdatna od Markove nogometaške priročnosti, usmerjene v zgodovino, in zgodovina je nogomet.

Po Renu navzgor krmari tovornjača. Na drogu trikolora, visi ko zmečkana krpa.

Omizje naših razumnikov uživa. Veselin je radodarno glasen: »... prišla je svakinja, iz Beograda ... opeharila je carinike, ha-ha! ... koš novic iz jugovine ... oni "zgoraj", tisti tam "v vrhu" ga svirajo vedno bolj po notah ...«.

Povest v nadaljevanjih.

Igor jo seveda vrednoti po svoje. »Oni zgoraj, oni v vrhu« — to so izrazi juga, dajejo mu misliti. Izrazi postajajo okras zrelosti družbe, katero obvladujejo nova merila. »Mi zgoraj — vi spodaj«. Merila na nivoju časopisne ideologije. Ne more se jih prezreti, ne preslišati in še manj ne razumeti. Prikrojena za delavnik in za nedeljo, postajajo del družbene miselnosti, naj so izgovorjena ali ne. Tu so, povsod so, na politični prižnici in v razmajani šoli in v beznici. Nevede in nehote postajajo meso in drobovje in možgani družbe, in ljudje jih predelujejo v idejno tvarino, v dovtipe in anekdote, v bontonska pravila. O da, delitev ljudi na kategorije je večna. Nekoč pod psevdonimom veliki-mali, danes pod mi zgoraj-vi spodaj, a vselej z istim motivom: realizirati oblast »zgoraj«. In oblast je predvsem nasilje. Zgodovinski Veliki je oblastno klal z mečem; »mi zgoraj« tudi ne usmerja samo ljubeče očetovske poglede »tja spodaj«, s katekizemsko si-

lo kroji navzdol svojo voljo; pri tem opravi ugonablja. Zares, v ljudeh tiči prekletstvo nasilja in oblastičelnosti in razdvaja ljudi po vertikali in po velikosti. Humanizem? O da, začne se pri vzponu nad to biblijsko, zgodovinsko dedno prekletstvo. Na predvojnem Slovenskem mu je bilo glasnik komunistično gibanje. Da, gibanje, preden se je izrodilo v strankarsko birokracijo, v kateri so se izrisali »velikani« »mi zgoraj«.

Onstran nad Renom prve luči. Večeri se.

Marko pobira svoje stvari z mize, očala, torbico, časopis.

»Gosti iz Buenos Airesa,« tarná, »vsak teden kdo. Je že hudič, pozna me pol zapadnega sveta in ves športni univerzum ...«

Razlaga, kam bo stlačil Jureta — Jure je skoraj ko Marko, veleznani športnik ... Daneta pa bo namestil kar v dnevno sobo ... eh, stari športni spremljevalci, kje so tisti dnevi, ko se je tresel štadion ... kako neumni so danes ljudje, nekateri ljudje, gredo se opozicijo in odpadnike, bedaki ... rinejo v zapore ...

Igor Mislej odhaja po nabrežju. Od Rena pihlja nekaj svežine. Misli mu nenehno odletavajo nekam v onostranstvo. Jezus Nazareneec, zaman je bilo tvoje učlovečenje. Martin Luther King — utrinek, samo utrinek brez teže, brez dimenzije. In toliko drugih podobnih imen, izpisanih ali anonimnih — — človeštvo še vedno ne ve, kako izsiliti pot do humanizma.

* *

Poletno popoldne.

Pod sončniki *Café Spitz* vročina.

Osrednji most, par stoletij vsajen nad Ren, se šopiri od suše. Prek njega slab promet, malo pešcev, redka vozila. Počitnice, dopusti; baselske ulice in ceste postajajo prikupne, evropsko aristokratske.

Marko je razgiban. V petnajstih minutah je na terasi povedal pomembne stvari. Odhaja na oddih domov med Hrvate, povsod ga že pričakujejo, pripravljajo slavlja, ve-

čerje z nagovori, pivske podvige in goro suvenirjev, vse njemu na čast. Bil je — — v mladeniških predvojnih letih — — — v neki zmagovalni štafeti štirikrat sto metrov. Nepozaben podvig, bogovski uspeh za vse večne čase, od takratnega zagrebškega Maksimira vse do današnjega švicarskega Basla. Ko bo izstopil iz svojega avtomobila, iz senjorskega Opel-commodoreja ... še kar vleče, tudi čez stopetdeset na uro, če treba več ..., že kar tam na meji, kar takoj bodo navalili nanj — — delil bo avtograme. In v Zagrebu šele, sprejem bo huronski ...

Terasa je štafetno palico Marka Hrvata poznala.

Igor Mislej se je tedaj spomni! nogometaša Čajkovskega, Markovega Velikana, spomnil se je velikih besed zaradi Čajkovskega, pa se mu je iz spomina izmuznilo mimogrede:

»Velika riba.«

Luka Gale je dvignil pogled k nebu — — galeb je prečkal obzornik nad sončniki in sosednjo mizo obrizgnil z belkasto, lepljivo brozgo — — —, nato se je Luka nagnil k vodam Rena. Pogled je iskal veliko ribo.

»Ne, ne, ne gre za ribo v vodi ...« je hitel Igor.

Nedokončana pripomba je delovala. Luka je sédel nazaj k mizi, poiskal svojo čašo piva in neprizanesljivo zinil:

»Aha, riba s štafetno palico. Zares velikost, izražena v kilogramih.«

Marko je izjemoma tokrat umolknil. Odtehtaval je. On, zagrebški leteči predvojni junak, a sam proti dvema slovenskima janičarjema — — na'! nesorazmerje sil je preveliko. 'Obisk dobim, gospod rektor in njegova gospa ... moram domov ...'. Odšel je bržčas nekoliko nasajen.

Teden dni je bil okoli.

»Še nisi odpotoval?«

»Ma' — — nisem. Prišli so znanci iz Amerike ... ne morejo pozabiti takratne štafete ...«.

Marko je začel pripoved o znancih iz drugih kontinentov. Znance ima povsod, povsod je takorekoč doma. Nato je presedlal nazaj na pot domov.

»Doma moram biti tam okrog sedemindvajsetega julija. Dan vstaje na Hrvaškem ... takrat me hočejo imeti v svoji sredini ...«.

Monolog o Dnevu borca na Hrvaškem na terasi *Café*

Spitz je bil po svoje bojevit. Sisaški odred, to so bili borci! Nimajo konkurence, nikjer v evropski zgodovini ... samo da pride Marko v Sisak ... zmanjkalo bo vina ...

Luka Gale se je vpletel:

»Si bil partizan, v Sisku?«

»Ne ne ... to ne, bilo je takrat ...«

Luka ga je prekinil. Imel je zgodovinske pripombe na neke uradne datume, na dneve vstaj, na dneve borca. Dneve so si enostavno tovariši izmislili, z navadnim uradniškim dekretom so proglasili za praznik četrti julij in slovenski dvaindvajseti julij in tako naprej — — je razlagal Luka — — pre naredili so dejstva. Na Slovenskem je bil dejansko že takoj šesti april dan borca, antifašisti in skojevci so se zbirali v dobrovoljske legije. Legije slovenskih antifašističnih dobrovoljcev so znane ... vrag vedi, kje so se takrat, tiste velikonočne dni leta einainštirideset, borili partkomiteti, le teh v legijah ni bilo. O ne, uradni dnevi borca so izmišljotine.

Marka je nasploh žargon Luke motil, današnja nepopustljivost okrog datumov pa ga je ujezila. Marko hoče s štafetno palico med uradno borbene Hrvate, in to sedemindvajsetega julija. Prodorno je pogledal Igorja.

»Kaj praviš? Luka napihuje in potvarja, kajne?«

»Ne. Ljudska fronta Slovenije je prav zares takoj šestega aprila spontano vstala k splošnemu upor.«

Čoln brzi po Renu, za njim vstajajo na gladini krasni volančki. Pod škarpo race, usajajo se nad galebi. Par turistov na mostu občuduje gosposke hiše, ki se taložijo nad breg — — okrog *Café Spitz* miruje svet, zamaknjen vase, potopljen v danes, eventualno še v jutri; zgodovina mu počiva v arhivih. Šesti april enainštirideset zveni na terasi sredi evropskega mesta koncertov in nebrzdanega konsuma ko osamel zlog, vržen v pihalni orkester. Šestaprilski zlog sredi današnjega Basla — Marko Hrvat ceni iz preteklosti samo štafetne palice in ne holadrijade, ki smrde po smodniku.

»Kakšna fronta na Slovenskem? Šestega aprila ni bilo nikakšne fronte. E — — vi Slovenci ...«.

Na terasi *Café Spitz* kratek prepir. Marko za Ljudsko fronto nikoli ni bil slišal, Luka je bil borbeni ljudskofrontaš — — nista se mogla unesti.

»E' — — prekrstil si komun...partijo, no e'! — — komunistično partijo si prekrstil v fronto. Briši ti tvojo ljudsko fronto.«

Marko je oblikoval besede po nezanesljivem spominu. Tiste aprilske dni je bil nevtralni opazovalec.

Luka je z veseljem poslušal Markovo zatikanje, postal je zasmehljiv:

»Bratec dragi, pozna se ti, tvoja štafetna palica ...«

Hotel je povedati, da štafetna palica slabo nadomešča splošno izobrazbo, v intelektualni sferi nastaja zato luknja, pa ga je Igor prekinil:

»Škoda trošiti besedi. Hrvatje, pa tudi Srbi, so drugače doživljali Evropo kot mi Slovenci.«

Marko se je posvetil pivu — e'! tile Slovenci ... S terase *Café Spitz* je potlej odtekal dvogovor Luke in Igorja mirno, brez jecljavosti. Brzela so mimo predvojna in vojna leta: Slovenci ginejo pod neposrednim pritiskom naci-fašizma — — tako sta se pogovarjala Luka in Igor — — Ljudska fronta je zato pri Slovencih, zlasti med mladino in intelektualci, spontano nujna. Obstati, preživeti! Frontalni nacionalni odpor, brez alternative, popuščanje pelje v izginotje! Zbrati vse nacionalne sile torej, obdobje ne dopušča nadnacionalnih opredelitev. Komunistična stranka tiste dobe pa uradno kominternsko nastrojena, množično neučinkovita, birokratsko konspirativno zabubljena in nato še pod žigom pakta Hitler-Stalin ne ne, uradna kompartija ni bila istovetna z ljudskofrontaškim anti-fašizmom. Neposredno ogrožena samozavest Slovencev in, na drugi strani, razredna superideologija kominterne, sta si v praksi nasprotovali. Slovenstvo je živelo in klilo le z Ljudsko fronto, razredna idejnost pa se je zagozdila v partkomitete. In bilo jih je baje nekaj, teh komitetov. Okrožni komiteti, pokrajinski komiteti, centralni komiteti. Viseli so nekje nad oblaki, medtem ko so se skojevci in »navadni« komunisti pehali med ljudmi po zemlji. Za komitete ni nihče vedel, ne za njihove načrte in delovanje, oni so navzdol manipulirali svoje »direktive«. Seveda, razlog za to nadoblačno vojskovanje je bila »konspiracija« kot zaščita »kadrov« pred policijskim terorjem. Skojevci na terenu potlej nisc veljali za »kadre«? In »kadri« so se zakonspirirali zlasti tistega aprila ... vrag, ko pa se

še ni vedelo, če bo ali ne pakt Hitler-Stalin postal amulet tam na Spodnjem Štajerskem na primer — — skojevci so medtem na terenu že mobilizirali: antifašistične legije. Luka, skojevec nekje pri Ljubljani, Igor v Savinjski dolini.

»Hej hej, vidva! — — ne kvasita nespodobnosti!«

Marko Hrvat je navalil na razgovor dveh kritičnih Slovencev.

Luka je postal ciničen:

»Pomiri se, Markec. Kot vidiš, si popolnoma sodoben. Že takrat, pred vojno, se je spočela delitev ljudi na "mi zgoraj - vi spodaj", ali po tvoje na velike in male ribe-ribice.«

* * *

Deževni alegro, nato nekaj vetra in spet sonce. Avgust gre h kraju, poletje popušča.

Počitniška doživetja se lenobno izmotavajo v razgovor, v glavnem gre za vreme; bila je pasja vročina, bilo je neznosno, bilo je da crkneš.

Marko prehiteva vremenske podatke, njegova doživetja so bomba, doma je bilo divno.

»Da ste videli, dečki — — priredili so mi ovacije, popili smo hektolitre ...«.

Veselin prijateljsko prikimava, hektolitri mu zvene prepričljivo.

»Poiskal me je novinar Dela iz Ljubljane, da da, novinar, pa prav lovil me je. Zamisli ti vas Slovence ... pisal bo o naši štafeti. Bili smo klasa, pravi vaš Slovenec, nacionalni vrhunec, pravi ... legenda športa, pravi vaš novinar Slovenec.«

Igorja Misleja in Luko Galeta preskakuje pri tem s pogledi, pogled mu lovi Matijo Ribiča. Ocenjuje ga, novinca v družbi *Café Spitz*. Sedi nekoliko zasanjano tale Matija, drugače od Luke in Igorja — — pravcata slovenska janičarja, uh! ... Matija nasprotno, Matija je videti uglajen, Marko ga mora zasnuti med občudovalce svoje štafete palice. Prek omizja je od Marka potegnil bratski ton:

»Izredno omikan novinar, poln elana. Takoj vidiš, aha,

Slovenec! Pravi Slovenec, narisani Slovenec, ko iz knjige. Z dušo in telesom v svojem poklicu. Pravi Kranjski Janez.«

Matija Ribič, veteran z izkušnjami raznih taborišč in življenjskih hajk, nagiblje k realni poeziji. Smisla Markove hvalnice vseeno ni povsem dohajal, hvalnica se mu je zdela abotna. Dejal je:

»Reci še to, da je tvoj novinar imel slovenski pulz, slovensko kožo in slovenske podplate, pa bomo takoj vedeli, da sodiš med drugorodne veljake.«

Veselin, še ves opaljen od črnogorskega sonca, se je pretegnil pod sončno marelo in menil:

»Kranjski Janez, to ime pove vse, vse o slovenskih nacionalnih vrlinah. Kranjski Janez je malo bister, toda marljiv.«

Po gladini švicarskega Rena so valovali prebliski nevtralnega sonca. Baselski Münster je ravnodušno ostril svoja gotska stolpa proti nebu, opredenem z dežja nedolžnimi koprenami.

Igor Mislej in Matija Ribič sta pustila, da brez besedi hlapijo v opisno pestri svet njuni utripi in pogledi. Nista odšla. Čakala sta na besedo Luke Galeta, zlasti nanj je »kranjski Janez« deloval kot želo.

»Bratec Veselinko, lepo od tebe, treniraš južnjaško retoriko. Prav,« je začel Luka. Sledila je donkihotska lekcija aranžerjem slovenske zgodovine. Luka se je razgovoril ko katehet pod prižnico. Aranžerje je postavil pod svoje reflektorje. Zmeraj jih je namreč bilo, v cesarskih mondurah, v državniških frakih, v bratski folklori. Prebito leto 1917 na primer! Leto apokalipse nad slovenstvom. Na frontah so grmeli topovi, ljudje v strelskih rovih so se spreminjali v gnijoča trupla, a v zaledjih front je cvetel transkontinentalni business. Kupčija — — pa so razklali slovensko narodno telo. Ruska cesarska prevzišenost! — ko dobrohotni mužik so mešetarili z Lahi, vot harašo ... dali vam bomo célo Slovensko Primorje in še Julijo zraven. Za drugim vogalom pa je barantač Wilson, ameriško liberalni gentleman, z Avstro-Madžari razprodajal Slovence. Iz krpice zelenja in hribovja in rečic, od Vojvodskega kamnitega prestola in Gospe Svete, od Porablja prek Dolomitov do tržaškega zaliva so naredili

prekupčevalski teater. A v ozadju galerije tega teatra je ždela takratna hrvaško-srbijanska koalicija z raznimi Pribičeviči in Pašiči in potuhnjeno pritrkavala razprodaji slovenskega duha in krvi ... »Tisto kar bo od vas Slovencev ostalo, bomo sprejeli v naše meje, "zedinili" vas bomo, se pravi, mi bomo prerasli meje naših koruzišč in slivnjakov in opančarskih delavnic tja do alpskih grebenov ...«. In jim je res uspelo, ustvarili so prvo Jugoslavijo. In so se domovinsko razmahnilo znotraj povečane države, dali so ji sebe. Vzklila je čaršijanska noblesa in navdih prebujajočih se palank in ... iz vsega se je sesvaljkala »večinska nacija«; njena aroganca je tisti »zedinjeni« ostanek slovenstva krstila za Kranjskega Janeza.

Dolgi stavki so lili iz Lukovih ust. Eden krajših je veljal Marku Hrvatcu:

»Pa smo spet pri tvojem nazoru "veliki - mali". Veliki in mali narodi. Znotraj iste države rasto na tej delitvi Kranjski Janezi.«

Marko ni mnogo energije vlagal v zgodovino, Luko je le napol razumel. A takoj se je opredelil zoper čaršijo:

»Mi Hrvatje nimamo nič zoper Slovence. Druga svetovna vojna je itak zadeve uredila ...«

Besedno zaporedje druga-svetovna-vojna je zvenelo z narejenim patosom. Luka se je namrgodeno nagnil k Marku in dejal:

»Šli smo v boj aprila enainštirideset, na Slovenskem, da osvobodimo končno vse Slovence, da odpravimo leto '18. Zares narodno-osvobodilni boj. In je že bil naš Trst, naša Koroška.«

Premor. Slišati je, kako Veselin uživa pivo.

»Odločitev je padla izven nas Slovencev. V našo usodo se je tokrat vsadilo "mi zgoraj - vi spodaj". "Zgoraj" pod kamuflažo razredne ideologije, "spodaj" leži slovensko narodno telo. In smo Slovenci spet tam, kjer smo bili 1918.«

Premor.

Marko in Veselin pijeta pivo.

»Pač, je razlika v primeru že 1918,« nadaljuje Luka. »Razlika je danes v tem, da povojna civilizacija omogoča izredno hitro likvidacijo narodnostnih manjšin.«

Igor in Matija plačujeta zapitek.

»Nekomu smo potrebni, Kranjski Janezi.«

* * * *

Terasa *Café Spitz* se zavija v dolgočasje. Mize brez prtov. Sončne marele v glavnem nerazprte, ko zastave na pol droga. V kratkem se bo nad rensko nižino znesel dež, baselske strehe in zvoniki in trgi se bodo napili jesenske tegobe.

Marko Hrvat in Luka Gale modrujeta.

»Država ima težave. Leze v vedno večje dolgove.«

Marko tarna s patriotskim napevom, Luka molči.

»Igorja in Matije tudi ni več na spregled,« se patriotsko huduje Marko Hrvat. »Kakšna sta to patriota! Država v škripcih, držati moramo skupaj — — evo njih! Kukavice!«

Prisedel je Veselin.

»Baš kukavice!« se je energično znesel nad zadnjim Markovim stavkom.

Luka je prisluhnil demokratskemu besnilu koalicije Marko - Veselin, čakal, če bo sodbi še kaj sledilo; morda štafetna palica, ljubljanski novinar in športna legenda ... pa ni; sodba se je izčrpala, koalicija je molčala.

»Morda se jima je *Café Spitz* zameril,« je menil.

»Pa naj, kaj potem. V bistvu sta onadva sitni ribici, majhna, nepoznana pimpeka ...«

Marko je postal v izražanju folklorno plastičen. Ljudsko uporabni izrazi so deževali v plohi patriotizma, ki je karajoče potrkal na dvoje slovenskih prsi ... ki nista bili trenutno prisotni.

Luka je čakal, kdaj bo padel izraz »kranjski Janez«. Nič. Namigovanje na Janeza od daleč, okrog ovinkov, a nič naravnost. Kranjski Janez, ta rutinski produkt slovenocidne politične demagogije na Balkanu, je iz slovarja *Café Spitz* zginil.

Nad rensko gladino se zaganjajo lastovke, napovedujejo dež. Teraso bodo zaprli, današnje popoldne bo eno zadnjih letos. Luki ni žal za srečanji v *Café Spitz*, žal mu bo za galebi in racami, za obrežjem z večernimi lučmi,

za obrisi Münstra.

»Vsi ste vi enaki, kolikor vas poznam z juga,« je dejal omizju. »Merila veliki-mali in zgoraj-spodaj, to so merila vseh vas. Z njimi upravljate drugo Jugoslavijo.«

Marko Hrvat je osupnil.

Veselin je inženirsko akademsko imel opravka z levo nosnico, ni porajtal Luke.

Luka pa se je po stari navadi razgovoril. Za likof. »Dobro« — je mrmral — — »vse, kar se je pletlo po letu 1918, ste razumeli tako, da ste nas Slovence prevzeli »v varstvo«, v državno in policijsko in ideološko oskrbo. Vsilili ste nam funkcijo varovančka, zato smo za ves svet morali ostati majhni, pridni, zmerno zabiti Janezki. In, verjeli ali ne, — — »mali Janezek« je postajal slovenski nacionalni kompleks. Kompleks z mnogimi elementi. Frontalno kapitulantstvo, kolektivni infantilizem ... v teh pojmih bržčas ni preveč pretiravanja. Kdor se hoče upreti kompleksu, ga vi sodite kot nacionalista, pa prav vi ... A zdaj socialna nujnost: tudi pri »zabitih-marljivih« Janezkih se je vselej oblikovala družbena vertikala mi zgoraj - vi spodaj. Zgoraj - Janezki so prereščali v nad - Janeze, brez nacionalnih kompleksov, v nekapitulantske, neinfantilne. Zanimivo, Nad - Janezi so postajali del vas. Z vami skupaj so začeli ocenjevati nacionalne komplekse malih Janezkov. In da bi dokazali, kako so nadnacionalno zgoraj-ideologizirani-razredno perfektni, so bili v ocenah dramatično strožji od vseh vas, od vaših tam zgoraj-velikih-merodajnih. Dokazovali so stvarno, brutalno. S pobijanjem v Kočevju in drugod po Sloveniji ... povsod skriva slovenski nacionalni kompleks svoje grobove — — dokazali so z dachausko morijo ..., kar priznajte, podobnih grdobj ni zmogla Jugoslavija nikjer drugod. Nad-Janez je moral tudi dokazati, da je vsaj enak ránkovičevskim udbašem, da je muzikalično stoddstotno uglašen djilasovskemu (njegovemu prvemu) ideološkemu kontrapunktu, oboje je namreč ugonabljaló jetnike na Golem otoku ...«

Pojma Dachau, Kočevje — — na terasi brez učinka. Koalicija Marko-Veselin ni niti trznila. Tam so Janezi pobijali Janeze — njihova stvar. A Goli otok ...

»Daj! — — Goli otok, seveda. Čitali smo Isakovičev

Trend dva, v romanu vse piše. Psihično neprištevni ljudje, samomorilski kandidatje ... pobijali so se med sabo — — to je bil Goli otok.«

Marko Hrvat je hotel postati patriotsko radikalen. Zanj je bil Goli otok dokaj razburljiv scenarij, potreben in koristen za tiste izvržene neprištevniosti leta entisoč devetsto osemindesetega, hotel je čimprej mimo Golega otoka:

»Daj daj — — danes čisto neaktualen, zlasti za nas tukaj, v švicarskem Baslu ... daj!«

Luka je okleval, okleval med instinktivno gnevnostjo in kulturno zadržanostjo.

»Neaktualen? Zate že. Živiš samo za svojo štafetno palico — — hej! palica je že davno strohnela. Isakovičev trend pa, da veš, je neavtentičen. Ko da so ga naprosili, daj, Isakoviću, napiši nekaj senzacionalnega o Golem, nekaj za ljudsko fantazijo ...«

Le kaj pripoveduje tej dvojki, glasnikoma potrošniške posebljenosti; nikjer krog njiju nobenih sledov vojne in ne povojne perturbacije in nikakšnih povodnji ... kaj naj se pogovarja ... o resnici Goli otok? O posledicah za Golotočane in za njihove rodbine?... saj teh posledic v državnem prostoru izven Slovenije pravzaprav ni. Predvsem v Sloveniji. Spet Nad - Janez! »Preganjali bomo vas, vaše otroke in vaših otrok otroke!...« je vpila v vinko-slovenski ekstazi ena tistih »zgoraj«. Ustvarila je drugorazrednega človeka, po spiskih, izumil jih je Nad - Janez. Spiski slovenskih Golotočanov — — kako neki morejo zdrkniti prek meje, v roke tujih »kolegialnih branž«, kate-re tudi obravnavajo uvožene ljudi po spiskih?... bajka? Jo naj Luka pripoveduje Marku in Veselinku? — — ne ne, raje nekaj hudo grozljivega o Hitchcocku.

»Neumnosti sviraš,« je patriotsko patetično govoril Marko. »Pozabimo Goli otok. Ne goli ne oblečeni ne kak drug otok nima za Švicarje nikakega pomena. Neaktualno. Konec! Goli otok brišemo z dnevnega reda ... ko da ti, Luka, veš kaj konkretnega ...«

Luka ga je mirno prekinil, a v njem je vrelo ko v ognjeniku:

»Pa nekaj zelo konkretnega.«

Na nabrežju so zagorele prve svetilke. Popoldne je

vendarle ostalo suho, tudi večer zna biti prijeten.

Luka: »Pred nedavnim, Slovenec v Bernu. Golotočan, pognan iz Ljubljane, nato nagnan iz Nemčije, blodil preko Švice po Afriki in Prednji Aziji, vrnil se v Švico ... povsod ožigosan, preganjan ...«

»No in? — —« je Marko postajal nestrpen. »Spisek Golotočanov« ga je motil.

»Prerezal si je žile.«

Tišina ob omizju.

Veselinko:

»Samomor? Neverjetno neverjetno. In to zavaljo golotoških neumnosti? E' — — baš Kranjski Janez.«

»Balantičev svet ali sistem, ki mu je pripadal Balantič, je bil zaradi netolerantnosti, ultramontanstva in provincialnosti brez moči, da bi obstal. Bil je obsojen, da kot identiteta izgine iz talilnice upornega človeka in ljudstva. Toda tudi ta revolucionarna talilnica, kot zdaj vidimo in spoznavamo, ni imela in tudi nima nobene prihodnosti. Takšne, zaradi katere bi se bilo zares vredno bojevati, trpeti ali celo žrtvovati. Žaloigra, ki se ji v tragičnem vrednotenju življenja in bivanja nikakor ne moremo izogniti. Pa če kaj takega želimo ali ne.«

Bojan Štih

Celovški zvon, III/8

SAMOTNE NOČI

I

*da si me ljubil
bi našel
kapljico morja
v mojem objemu
bi sanjal o oceanu
o bisernih školjkah
na produ
bi deček
pričakal večera
da mi daruješ
vse dneve neznane
do prve noči*

II

*zavrgel si
moje lačne prsi
so zemlja
razklana
utripa
v brezupni tišini*

III

*zda j te objemam
v krsti
z živimi rokami
božam
tvoje voščeno lice
z željnimi poljubi
iščem
ustne
blede in tuje
samo da bi se
oskrunjen
urnil k meni*

IV

*svoje oči
darujem
temne
sence
na samotnih poteh*

O KAJNU IN NJEGOVIH

(Iztrgane strani)

Prve dni oktobra devetnajststodvainštiridesetega se je prikazal na vratih 11. barake v Gonarsu slovenski duhovnik in povprašal zame. Prijel me je čez rame in me pospremil sem in tja med barakami, ogibajoč se radovednežev, ki so skušali verjetno najti vzrok temu nevsakdanjemu prijateljstvu. Nezaupljivi in naravnost paranoično sumničavi aktivisti, razkropljeni po taborišču, bi v takšnem bratenju barakarja z duhovnikom prav gotovo ne mogli videti drugega, kakor konfidentstvo, da jih ni motilo preočitno razkazovanje. Tako neumni pa spet nismo, bi si bili rekli, ko bi bil v njihovih očeh in njihovi presoji pomenil kaj več, kakor to, kar sem bil v resnici: nekakšno brezbarvno slovensko nič, ki ne priznava pametnosti in dobronamernosti ne marksistom ne evangelistom. Ker potemtakem tudi v taborišču nisem štrlel iz množice, za ta moj nenavadni sestanek niso pokazali posebnega zanimanja; prejkone tudi zato, ker so seznali, da me duhovnik ni poiskal s kakšnim posebnim namenom, temveč le zato, da mi je sporočil bridko novice, ki je prišla z brzjavko na taboriščno komando.

Po prvi svetovni vojni so dom in šola in cerkev še vedno vzgajali otroka v spoštovanju do odraslih, s poudarkom na nesmislu, da bi bilo v modrosti piščice kos petelinu. Tudi jaz sem rasel tako, rasel in se razgledoval po tem zanimivem življenju, ne da bi se pritoževal. Zdaj, ko sem se postaral, pa so psihologi, sociologi, in kar je še sorodne drhali, za celih stoosemdeset stopinj zasukali stoletna, kaj pravim, tisočletna določila in vodila in spravili starost v skoraj popolno nemoč in odvisnost od golo-bradcev. Človeku, ki se zelena veja odlomi brž ko se skoplje nanjo, se nehote zazdi, da se vse slabo in dobro dogaja zaradi njega in ne zaradi nekakšne nujnosti v

razvoju človeške družbe. Tako si domišlja in se prece-
njuje, namesto da bi zaupal rojenicam, ki še vedno po
starem načrtujejo življenjsko usodo človeku, torej ne
kolektivno, temveč vsakemu posebej.

Lahko, lahko, toda s časom se človeku takšna igra
sojenic upre, prekolne jo in postane pomalem neprija-
zen do svoje okolice. Tako se mi je primerilo tudi ob
tistem srečanju z gospodom kaplanom ali župnikom, ali
kar je že bil.

Kakšno vlogo je imel slovenski duhovnik pri tabo-
riščni komandi mi ni bilo znano. Interniranec ni bil, ker
se je gibal svobodno med sektorji in tudi zunaj žice.
Prejkone so ga poslali iz Slovenije, da je skrbel za dušni
blagor internirancev — spovedoval jih je in obhajal in
maševal po sektorjih; pri nas na primer pod veliko le-
seno lopo. Za vse to je verjetno skrbel in za žalostna spo-
ročila od doma, če so komu požgali hišo ali vas, mu po-
bili brate ali pozaprli sestre. Ali če je komu od hudega
preminila mati.

Meni, denimo, je umrl oče.

Ležal je doma, v naši skromni, mračni bajti in čakal
na svojeglavega sina, ki je padal iz zadrege v zagato, na-
mesto da bi se ravnal po očetovih naukih. Kljub temu
mu je bil drag, ta zgubljeni sin, in je zdaj čakal na
mrtvaškem odru nanj, da bi se poslovila. Mati in brat
in sestra so odlašali s pogrebom, misleč da se iz obzira
do gorjã, ki je prizadelo družino, ne bo moglo prepre-
čiti nesrečnemu sinu, da bi se zjokal nad očetovo krsto.

Toda takle sin slovenskega očeta, zlakotnjen sicer in
z vdrtimi očmi in izpran od griže bi bil lahko prav tako
nevaren, kakor japonski kamikaze, zato se je italijanska
imperialna oblast, ki si je upala napovedati vojno Ru-
siji in Ameriki in Angliji in ostalemu svetu, ognila tve-
ganju in mu po taboriščnem uradu in slovenskem du-
hovniku odrekla dovoljenje, da bi se udeležil očetovega
pogreba.

Gospod kaplan, če je bil, ali župnik me ni znal po-
učiti o tem z zrelim modrovanjem kratkih, premišljenih
besed, temveč se me je lotil z abecednimi priporočili in
tolažili, ki pa so bila le nekam preohlapna, da bi segla
v dušo ali v srce ali v katerikoli organski sistem števil-

ke sedemindvajsetdevetindevetdeset, ki je pričela zoreti že v prvi svetovni vojni, in si je pravkar prizadevala, da bi obšla tudi drugo.

Malce neobzirno sem se rešil njegovega polovičnega objema in brez besede odšel proti svoji baraki.

Bilo mi je žal za oba. Zanj, ki je verjetno ostal razočaran spričo takšne nehvaležnosti, in še bolj zase, ker mi je njegovo plehkovanje skorajda načelo privzgojeno spoštljivost do slovenskega duhovnika. Vendar ne do slehernega, o kajpada, bil sem slab, duševno in telesno do-dobra ožet, vendar še toliko priseben, da tudi dvainštiridesetega nisem razdajal ne prodajal ne dajal v zakup svojega prepričanja. In tako sem bil o slovenski duhovščini še vedno mnenja, da bi morala zgodovina o njej zložiti in natiskati posebne apologetske bukve.

Če bi danes živel, bi Cankar verjetno opustil svoje socialnodemokratske sanje in trezno ugotavljal, da bo človek, kakor se čuje od slovenskega kmeta, da bo torej človek, dokler bo po tej poti hodil na svet, ostal Kajn, in samo Kajn, zaskrbljen ponajveč nad tem, da bi mu brat s spravljivo daritvijo ne skazil kupčije.

Enega takih kompromisarjev so leta triintrideset prebičali in pribili na križ. Po tistem dogodku se je vrsta Kajnov v njegovem imenu in z njegovim simbolom v roki ustoličila na pozlačenem prestolu in s trinadstropno ošabnostno krono na glavi, da bi ja zasenčila dvovrstne kraljev in cesarjev.

Moj mlajši prijatelj, ki mu laška šola kajpak ni mogla izoblikovati naše spregatve in naše sklanjatve, je imel ob takšnih in podobnih priložnostih za kristjana, ki se povzdiguje, in za marksista, ki se napihuje, vedno enak refren: človeki so pač človeki!

Tudi Trubarjevih resnic o pohlepnih in podkupljivih farjih ni mogoče tajiti. Vendar so bile to obrobne pregrehe »človekov« - slabičev, ki niso mogle kaliti veselja žegnanj in proščenj in opasil in romarskih pohodov v žiriji in režiji domačih duhovnikov. Mašno razpoloženje s cerkvenim petjem in svečavo oltarjev je skozi stoletja prinašalo v dušo osamelega, neukega slovenskega ljudstva toliko praznične svetlobe, kolikor bi je ne našlo, in je še danes ne najde v nobeni zmodernizirani shodnici,

pod nobenim gledališkim odrom, pod nobeno politično tribuno. Vsakteri izkoriščevalec bi v oni dobi za tako razkošno ponudbo skoval in podstavil narodu desetkrat večjo škrabco in zahteval od njega desetkrat večjo bero.

Tako, torej! Ne frak ne talar, temveč narod! Ta naj bi si sodbo pisal sam!

Pridi, dragi Vrhničan, in si jo preberi!

Kako sta že rekla tisti slovenski kmet in tisti moj prijatelj, ki mu je slovenščina uhajala spod rok?... Da bodo človeki pač človeki, vse dokler bodo po tej poti hodili na svet!

»Danes vemo, kdo je v resnici bil Lenin in kako malo imajo njegova načela vsebinske in pomenske zveze s socializmom Ivana Cankarja ali pa Janeza Evangelista Kreka.«

Bojan Štih

Celovški zvon, III/8

OBRAČUN '86

Heidelberg, 20. februarja. Uživanje.

V življenju bi bilo treba čimbolj uživati. Po smrti je namreč ali nič ali pa to, kar pravi krščanstvo, nebesa namreč in pekel in, od srednjega veka sem, še vice. Če je po smrti nič, potem po smrti tudi ne moreš uživati. Če so po smrti nebesa, potem bomo tam z duhom in s spremenjenim telesom. Če hočemo torej uživati z našim sedanjim telesom, nam nič drugega ne preostane kot uživati na zemlji. Če bomo pa po smrti prišli v pekel ali pa v vice, bomo pa, v enem več v drugem pa manj, trpeli. To bo nekaj za sadiste in masohiste, ki v trpljenju uživajo. Normalen človek pa v trpljenju ne uživa. Torej ne bo užival niti v peklju niti v vicah. Ostaja mu torej samo še možnost, da uživa na tej zemlji.

Heidelberg, 3. marca. O pokvarjenosti.

Salust, Ep. I ad Caesarem senem de re publica, 7,2 : »igitur provideas oportet, uti plebs largitionibus et publico frumento corrupta habeat negotia sua, quibus a malo publico detineatur.« (Skrbeti torej moraš, da ima ljudstvo, ki so ga pokvarili z darili in z javnim razdeljevanjem žita, svoje zabave, ki ga naj držijo daleč od vsega, kar bi škodilo državi).

V moderni kapitalistični državi je ljudstvo takrat pokvarjeno, ko ga kdo s sredstvi javnega obveščanja prepriča, da je zadovoljno s statusom quo.

V moderni komunistični državi je ljudstvo takrat pokvarjeno, ko pozabi, da je človek svobodno bitje.

Heidelberg, 1. maja. Vihranje rdečih zastav.

Bodimo odkriti. Če bi desničarski katolicizem (klerikalizem, poznejše domobranstvo) leta 1941 organiziral svoje partizanstvo, ki bi se, ne glede na žrtve, borilo

proti okupatorjem; če bi se ta katolicizem takrat javno priznal k zapadnim zaveznikom in Sovjetski zvezi; če bi ta katolicizem likvidiral vse komuniste in podobno, v primeru, da bi se ti upirali njegovi avtoriteti; če bi ta katolicizem zelo poudaril slovenstvo — v tem slučaju je možno, da bi slovenski narod letos že 41. leto živel pod slovensko vlado, ki bi bila izraz tega desničarskega katolicizma.

Pri tem obstajata dve vprašanji.

Prvo. Zakaj slovenski desničarski katolicizem ni spoznal, kaj mora narediti, da bo zmagal? Prvi odgovor: ker ni imel nobene prakse v zunanji politiki. Te prakse pa ni mogel imeti, ker ni nikjer bilo vidne slovenske državnosti. Drugi odgovor: ker je bila politika slovenskega desničarskega katolicizma politika skrajne previdnosti. Zato ni hotel nič riskirati. Situacija je bila pa taka, da je moral precej tvegati, kdor je hotel zmagati.

Jaz nisem ne za desničarski katolicizem ne za komunizem. Kaj mi v slovenskem kontekstu preostane? Demokratski socializem.

Historia docet.

Heidelberg, 2. maja. Dva slovenska pisatelja.

Listam tja v en dan po delih Borisa Pahorja in Edvarda Kocbeka. Kocbek pogosto sekularizira in laizira religiozno-profetičen jezik. Zato imaš vedno znova vtis, kot da vidi direktno v Boga in zapisuje svojo vizijo. Pahor pa ne piše realistično. Ne gre mu za stvar na sebi, ampak za stvar, kot jo čuti zaznavajo. Zato tudi piše fenomenološki jezik. Torej ne jezik stvari na sebi, ampak jezik zaznavane stvari.

Heidelberg, 13. maja. Katoličani zapostavljeni.

Prišla mi je v roke stara številka *Družine* (9/1984), kjer se na str. 6 veren človek pritožuje, da ne more postati ne vzgojitelj, ne miličnik, ne oficir, ne član zveznega izvršnega sveta. Pravi, da vsega tega ne more postati zato, ker je veren. In ima popolnoma prav.

V Italiji komunist lahko postane vzgojitelj, ne more postati pa policaj, oficir ali pa član vlade. V Franciji komunist lahko postane vzgojitelj, ne more pa postati policaj ali oficir. Dokler ga Mitterrand ne brcne iz vlade, lahko komunist postane minister. V Nemčiji komunist ne more postati ne vzgojitelj, ne policaj, ne oficir, ne član vlade in praktično ne sme biti sprejet v nobeno državno službo. Vse to velja tudi za javnega nacista.

Vse to pa je tudi lahko razumljivo. Vsak režim brani svojo eksistenco. Prvo pravilo take obrambe je pa to, da ne pustiš nobenega resničnega ali potencialnega nasprotnika priti do večjih ali manjših ključnih postojank realne oblasti. Tak nasprotnik je pa za komunista katoličan, za demokrate pa komunist.

Hamburg, binkošti. Vtisi s severa.

Nekoliko sem sit Italije. Torej izlet v Hamburg. Ani je dal igralec v heidelberskem gledališču, poročen z italijansko Tržačanko, naslov za prijeten hotel. Dunja je z nama. Borut hodi po svojih poteh.

Prvi vtis je, da imajo tukajšnji ljudje prefinjen estetičen čut. Mnogo je lepih trgovin in pasaž. Zavezniški bombniki so center spremenili v prah in pepel, ampak so ga lepo obnovili. Frankfurt je, kar se tega tiče, tipičen primer pretiranosti.

Hamburg je ogledalo nemškega bogastva. Heidelberg rešuje univerza in dejstvo, da historični center med vojno ni bil porušen. V Hamburgu se pa kar vrste imena nemškega kapitalizma. Nemčija ni velesila, velika sila je pa gotovo.

Tretji vtis: prijaznost ljudi. To je pač plod stoletne odprtosti v svet in stoletnega vladanja srednjega sloja. Ves Hamburg pa seveda sloni na stoletnih sragah proletarskega dela.

Cele ure sem z Ano in Dunjo ostal v galeriji in ob razstavi »Renaissance des Nordens«. Jasno, s stališča Crocejeve estetike je vse brezpomembno, kar ni italijanska renesanca. Torej gledam »odpadke«. In gotovo je povsod viden vpliv Italijanov. Na drugi strani je pa zanimivo ugotavljati, kako postaja renesanca pod prote-

stantskim vplivom vedno bolj resna. Ampak še v črnih oblekah in belih španskih ovratnikih Fransa Halsa je čutiti veselje nad tem svetom.

Schleswig, binkošti. Še enkrat na severu.

Kratek izlet v Lübeck in Travemünde. Dolg izlet po zapadni obali Schleswiga. Pokrajina je valovita, pašnik se vrsti za pašnikom. Vse se blešči v soncu. V daljavi se stalno lesketa morje. Pri Sankt Peter - Ording ogromna peščena plaža, ki sega globoko v morje. Z Dunjo greva bosa do morja. Neskončna plaža in nad njo tako neskončno sinje nebo, kot ga doživiš samo tu, na Nizozemskem in na Danskem. Vse to je pač eden tistih redkih hipov, ko človek ve, kako bi mogla zgledati nova zemlja.

Bolje ne misliti na finske gozdove v jeseni; na Švedsko, po kateri brije lahak severni veter, pokrito s tenko plastjo snega, v temnih večernih urah, ko iz avtomobila zagledaš vedno znova luči raztresenih kmetij; na norveško jezero, sredi gozda z visokim snegom, na drugi strani pa nekaj luči velikih kmetij, vse utopljeno v strupenem mrazu in ob polni luni; na danske kraljevske gradove, priče veličine pravzaprav malega naroda.

Heidelberg, 26. maja. Černobil.

Jedrski fizik mi pravi, da bi lahko odpravili vse atomske bombe. Zadostuje, da sprostiš jedra jedrskih elektrarn, pa dosežeš isto kot z atomskimi bombami. Razlika je samo ta, da bodo v prvem slučaju ljudje umirali počasi, v drugem pa hitro.

Stvar je evidentna, čeprav nanjo doslej nisem pomislil.

Heidelberg, 1. junija. O Bogu.

Eksistenca Boga se ali racionalno dokaže ali pa racionalno veruje. V prvem primeru so potrebni dokazi za božje bivanje, v drugem primeru pa moraš natančno opisati akt (dej) vere in dokazati njegovo racionalnost.

Vse drugo je čist subjektivizem, ki nima nobene splošne veljave. Osebnost je tak subjektivizem vse časti vreden, če pa sploh za koga velja, potem velja samo za tistega, ki je blaženi subjekt takega subjektivizma.

Tudi vsako doživljanje Boga je čist subjektivizem ali pa mistično dejanje. V prvem primeru drži, kar sem rekel poprej, v drugem se pa o stvari sploh ne da govoriti. Mistična vizija (če je stvarna in ne patološka vizija) je neizrekljiva.

Heidelberg, 15. junija. O Nemcih in Italijanih.

Normalen Nемец misli o Italijanih, da so Italijani vesel narod. Bridko se moti. Glavna lastnost Italijanov je skepsa. Italijan je praktično brez vsake večne resnice. Vse ljudi ima za v svojem bistvu pokvarjene. Noben problem mu ni rešljiv. Vse mu nazadnje izginje ali v nič ali pa v kakšno neinteresantno nirvano.

Nemci so čisto drugačni. Predvsem: vedno mislijo na ravni absolutnosti. Zanje velja princip kontradikcije. Na eni strani sta laž in zlo, na drugi pa resnica in dobro. Poleg tega so Nemci teološki narod. Vedno se sprašujejo o zadnjih stvareh. Luter misli, da človek ne pride v nebesa po lastni zaslugi, ampak zgolj odet v krvavi plašč zaslug, ki jih je pridobil za človeštvo Kristus na križu. Leibniz razpravlja o najboljšem možnem svetu. Kant misli, kako bi, po propadu krščanske morale, s kategoričnimi imperativi naredil bodoči svet za moralen svet. Hegla skrbi večni razvoj sveta, katerega princip razvoja je pač realna dialektika. Za Heideggerja je v nekaterih spisih važno samo še to, kako se bo na koncu vseh koncev uresničil čisti nič.

Začetek italijanske mentalitete pa je iskati v tradicionalni katoliški interpretaciji izvirnega greha, ki je pač človeka pokvaril. Medtem ko je začetnik nemške mentalitete Luter.

Kar se mene tiče, imam vtis, da sem podedoval iz obeh virov.

Heidelberg, sredi junija. Narodnost.

Ana razpravlja z dr. Dagmar Liebermannovo, zdravnico in znanstveno sodelavko na inštitutu za raziskova-

nje raka. V drugem delu diskusije sodelujem tudi jaz. Gre se za narodnost.

Rezultat razgovora:

Za Ano in zame je narodnost ontološka kategorija. Narodnost je eden tistih elementov, ki človeka konstituirajo kot človeka. Zato za Ano in zame kategorija »narod« ni ne slaba ne dobra. Nahaja se namreč na ravni človekove biti in bit ni ne dobra ne slaba, ampak enostavno je, enostavno eksistira.

Za dr. Liebermannovo je pa kategorija »narod«, v obliki podkategorije »nemški narod«, čista samo na ravni jezika in književnosti; v politiki pa je od leta 1870 povezana vedno znova z neetičnimi dejanji. Nemški vojak se je v glavnem pridno boril za barabo in zločinca Hitlerja, za njegove nemoralne cilje. V imenu nemškega naroda je bilo pobitih na milijone ljudi in na milijone Judov. Nemški narod se ni znal upreti vsemu temu. Iz tega dvoma o kategoriji »nemški narod« Liebermannova prenese potem svoj dvom na kategorijo »narod kot tak«.

Pri vsem tem ne smem pozabiti, da dr. Liebermannova izhaja iz družine, v kateri je bil oče prepričan nacist, in da ona sama ni nikaka komunistka.

Post scriptum.

Jasno je, da je narodnost na koncu vseh koncev za mnogo Nemcev zelo važen problem. To velja tudi za literaturo. Zadostuje brati dela Grassa in Bölla. Ampak napačno bi bilo misliti, da je to edino vprašanje tako visoko industrializirane družbe, kot je nemška. Združitev obeh Nemčij pa lahko postulirajo samo na podlagi principa enotne narodnosti v tej in oni Nemčiji. A to je muzika bodočnosti. Danes gre predvsem za to, kako organizirati avtomatizirano in kompjuterizirano delo pri nizki inflaciji, pri nizki brezposelnosti, pri visokih plačah in pri stalnem zniževanju delavnih ur na teden. Levica pa ne v Nemčiji ne v Evropi še ni dala odgovora na to vprašanje. Žal, še ne.

Heidelberg, 21. junija. O Gregoriju Rožmanu.

V slovenskem časopisju raznih katoliških odtenkov berem vedno znova, da na delovanje Gregorija Rožma-

na, škofa ljubljanskega, med leti 1941 in 1945 ni mogoče gledati iz prave perspektive niti ga pravilno presoditi, ker da so komunisti zaplenili tisti del arhiva ljubljanske nadškofije, ki je vseboval tozadevne dokumente, nikogar pa ne pustijo do njih. Zadnje čase se celo šušlja, da je ta del nadškofijskega arhiva že uničen.

Osebnostno se začnem nagibati k mnenju, da bi se o škofu Rožmanu dalo marsikaj zvedeti, če bi se raziskovanje obrnilo tudi v kako drugo smer. Gotovo je, da je o njem snovi zadosti v arhivu papeškega državnega tajništva, ki se ga pa ne sme zamenjati z vatikanskim tajnim arhivom. Večkrat je bilo zgodovinarjem marsikaj na razpolago iz omenjenega arhiva državnega tajništva. Gotovo je tudi, da so o škofu Rožmanu poročale v tistih časih svojim centralam italijanske in nemške oblasti v Sloveniji. Arhivi italijanskega notranjega in vojnega ministrstva ter predsedstva vlade so pa za omenjeni čas dosegljivi, kot se to razvidi iz kurentnih publikacij in kot to trdijo tudi nekateri naši študenti, ki se za svoja doktorska dela potikajo po teh ministrstvih. Nemški arhivi iz nacističnih in vojnih časov so pa pogosto v Ameriki in kar precej odprti za znanstveno delo.

Bo kdo potrkal na vatikanska in druga vrata? To bi lahko na primer storila emigracija v Argentini, ki ji je bil škof Rožman verski, ideološki in delno tudi političen vodja.

Heidelberg, 1. julija. Kaj je Evropa?

Neki ameriški profesor se je nekoč vprašal, kaj je Evropa. Odgovoril je, da je Evropa Aristotelova logika in krščanstvo. Jaz bi dodal še pesem ljubezni, racionalno ontologijo in Marxov Kapital.

Heidelberg, v sredi julija. O diktaturi.

Pohajam po heidelberški Hauptstrasse. Semestra je konec. Srečam Johannes Hubschmidta, velikega specialista za predindo-evropske substrate. Je v družbi profesorja iz Sovjetske zveze, ki pripada georgijskemu naro-

du. Hannes me sili, naj pridem z njima na večerjo. Nazadnje se vdam. Zaradi mojega priimka je pogovor živahen. Na koncu se z georgijskim gostom prijazno zafrkavava, kdo naj bo bolj zaskrbljen: jaz, kot nekomunist, da grem z njim, komunistom, na večerjo; ali on, komunist, da gre z menoj kot nekomunistom na večerjo. Potem postane razprava pestra. Ob pozornem poslušanju in ob lahki ironiji najinega gosta si Hannes in jaz nisva edina, iz katerega zornega kota naj kritiziramo komunizem. On je za kritiko komunistične ekonomije, jaz sem za kritiko politike, za odklon namreč komunistične diktature. Demokracija, pravim, je kljub vsem majhnim in velikim napakam, ki jih ima, pri sedanjem poznanju najboljše vseh možnih režimov.

Gorica, 21. julija. Ne ubijaj!

Pot z avtom iz Heidelberga v Gorico dodobra poznam, zato je zelo dolgočasna. Pri volanu sva se zamenjavala z Ano. Dunja je imela to pot zadaj cel prostor na razpolago. Borut je namreč v Londonu s vsakom.

»Primorski dnevnik« in »Katoliški glas« se očitvidno strinjata v tem, da je bilo neumestno, da je goriška občina v Parco della Rimembranza dala vklesati v kamen imena tistih, ki so bili likvidirani in zmetani v fojbe v tednih, ko je leta 1945 slovensko partizanstvo, vodeno od komunistov, vladalo v Gorici.

Slovenska sogovornica, velika antiitalijanka pod fašizmom, potem pa leta 1945 tudi ona zaprta in skoraj že na robu fojbe, se izrazi skeptično o teh tablah. Jaz ji odgovorim, da vsak narod pač časti svoje svetinje in svoje žrtve, zato se mi zdi normalno, da vklešejo v kamen imena infojbirancev. Če pa koga to jezi, dodam, pa naj v sredi Ljubljane postavi velikanski spomenik na čast slovenskim talcem, ki so jih v dobi 1941-43 postrelili Italijani.

Otok Giglio, 5. avgusta. Opoldansko sonce.

Če bi bil grški sel in bi nesel v Atene novico o grški

zmagi, bi se mi v mitični tišini opoldanskega sonca prikazalo na prelazu božanstvo? Katero?

Z očmi duha vidim samo Gustava Grossmanna in brata. Oba sta že na sarmatskih poljanah, kot pravi stari mit. In tam je še nekaj drugih, s katerimi smo se pred več kot dvajsetimi leti v kipeče gorkih poletjih ali pa pozimi, zaviti v odeje, na tem božjem otoku diskutirali o mitih, o krščanstvu, o veri in politiki Grkov, o zgodovini papežev, o nacizmu, o formi mentis papeške diplomacije, o slabih lastnostih Švicarjev, o literaturi in resnici, o pravilnosti grške in krščanske vere, o tem, kako naj bi pisali zgodovino in literarno kritiko — in še o marsičem. Posneli smo grške bogove pri banketih, ko smo uživali vse dobrote na mizi, pili ambrozijo otoškega vina, uživali gostoljubnost Elisabethe Grossmannove, s katero se v Heidelbergu tu pa tam spominjamo tistih dni.

Gorica, v drugi polovici julija. Tujci v Sloveniji.

Govor je o prisotnosti Srbov, Hrvatov, Bosancev, Albancev in Makedoncev v Sloveniji. V teoriji se dá ta problem lahko rešiti. Pripadniki teh narodov imajo tri možnosti: a) da se poslovenijo; b) da ostanejo kot tujci v Sloveniji; c) da se vrnejo na ozemlja, na katerih bivajo njihovi narodi. V praksi so pa samo in izključno slovenski komunisti odgovorni za to, da v SR Sloveniji slovenski narod (in z njim pač njegovi komunisti) ostane edini in samosvoj gospodar. Seveda velja to tudi za vse druge južnoslovanske narode, ki žive v svojih republikah, in za Albance, kolikor je Kosovo albansko.

Otok Giglio, 4. avgusta. Narava.

Sedim na terasi. Pred menoj srebrno pobarvana zelenost oljk. Modro je morje, pri obali svetlo s temnimi progami alg. Na levi granitni grič. Na desni dva majhna zapuščena kamnoloma, zraven zapuščen vinograd. Za menoj nekaj civilizacije. Par hiš. Potem strm breg hriba, na vrhu katerega je druga vas na otoku. Za rtičem na desni strani vem, da je pristanišče. V malem zalivu

pred mano par motornih čolnov. Nad menoj modro italijansko nebo.

Gledam naravo. Poraja se mi zavest, da sem eno z njo. Vse je eno in moj jaz je v tem enem. Moj jaz je eno z morjem, s skalo, z grmom, soncem, prahom, trto, kamnom. Vse je eno v biti, v *Seinu*, v *essere*. In vendar je v enojnosti mnogovrstnost. Sama enojnost bi bila smrtno dolgočasna. Še krščanski Bog bi ob sami enojnosti ne vzdržal. Zato se je iz enega razvil v troedinega, povrhu je pa v svoji drugi paruziji postal še človek Jezus.

Še vedno torej velja teza grške in srednjeveške ontologije, da je vse eno in istočasno različno.

Otok Giglio, 6. avgusta. Toleranca.

Kaj je toleranca? Kateri od naslednjih stavkov je pravilen in kateri napačen?

Človek je toleranten, ko sebi in drugim prizna popolno svobodo.

Laž in zmota nimata pravice do tolerance.

Pravico, da ju toleriraš, imata samo resnica in etično dejanje.

Pravico, da ju toleriraš imata tako resnica kot neresnica, tako etično kot neetično dejanje.

Ti si netoleranten, ker meni ne dovoliš, da bi odpravil tvojo toleranco.

To so ostanki vprašanj iz seminarja prof. Strohala, ko sem bil študent na univerzi v Innsbrucku.

Otok Giglio, 7. avgusta. Dva citata.

Thomas Mann, *Wälsungenblut*, v: T. M., *Die Erzählungen*, Frankfurt a. M., 1986, str. 425: »Aber worauf es ankommt, ist, dass die Dinge einem neu bleiben, und dass man sich eigentlich an nichts gewöhnt«. (Posebno važno pa je, da stvari za človeka ostanejo vedno nove in da se pravzaprav ne navadi na nič).

Max Frisch, *Stich-Worte*, Frankfurt a.M., 1985, str. 142: »Die Würde des Menschen, scheint mir, besteht in der Wahl« (Zdi se mi, da obstaja človekovo dostojanstvo v izbiri).

Ljubljana, 16. avgusta. O mestih.

Zaljubljen sem v Rim in v vsa srednjeveška mesta srednje in severne Italije. Rad sem v Trstu. Všeč mi je Pariz. Lepa sta Kopenhagen in Helsinki. Gorica je prijetna. Hamburg je zadnje lepo mesto, ki sem ga videl v Nemčiji. Rad živim v Heidelbergu, ker mu ameriški bombniki niso zradirali historične substance. V Ljubljani ne padem v ekstazo. Središče mesta je gotovo pravi biser. Najbrže sem navajen na čistočo mnogih nemških mest. Zato se mi ljubljanski biser zdi kar precej zaprašen in pogosto močno zanemarjen. Gotovo ni treba, da greš v Ljubljano, da v zgodovinskih središčih naletiš na vrsto poslopij, ki bi bila bolj primerna za libijsko puščavo; a v Ljubljani so zares kot udarec pesti v oko. V najboljšem primeru so kopije določene ameriške arhitekture. Na nekaterih skoro podirajočih se, a vsaj zanimivih, fasadah, je pa še dosti stare Emone. Sicer pa: mal comune, mezzo gaudio. Tudi v Heidelbergu stoji puščavska bela fasada Kauhofa med poznobaročnimi in klasicističnimi fasadami. Menda jo bodo sedaj podrli. A sem skeptičen.

Heidelberg, 25. sept. O odpravi slovenskega naroda.

V svojem življenju sem do sedaj doživel štiri poskuse, da bi odpravili slovenski narod.

Prvi projekt sem doživel v pozni pomladi in zgodnjem poletju 1941 na Jesenicah, ko je vse, kar je bilo javno slovenskega, izginilo in so bile videti slovenske Jesenice, kot da so postale nemški Assling.

Drugi projekt sem doživel istega leta pred goriško postajo. Devetletni otrok sem govoril s sestričnima Angelo in Anko Abuja po slovensko. Pristopil je uniformiran črnosrajčni član fašistične policije in rekel: »Qui si parla soltanto italiano«. Sestrična Angela mu je odgovorila: »Ma il ragazzo viene da Lubiana«. Gospod je nekaj nerazumljivega zabrundal, se jezno obrnil in odšel.

Tretji projekt sem doživel, ko sta oče in brat razpravljala o tem, ali je kralj Aleksander hotel slovenski na-

rod utopiti v jugoslovanskem srbskem narodu.

Četrty projekt sem doživel, ko sem bral nekatere nesrečne Kardeljeve strani in Pahorjeve reakcije nanje.

Če bi se slovenski narod na svobodnih in tajnih volitvah odločil, da samega sebe izbriše s seznama narodov, potem se jasno tudi jaz ne bom več mogel priznavati k slovenskemu narodu. Ampak v tem primeru bom postal Kitajec, in Kitajci bodo gotovo veseli, da bo potem na svetu ena milijarda in en Kitajec. Kaj bi vendar rinil iz slovenske majhnosti v jugoslovansko in srbsko majhnost ali pa v nemško in italijansko srednjo veličino. Ali v malem slovenstvu — ali v kitajskem velikanstvu. Glede tega vprašanja zame velja pravilo: *Tertium non datur*.

Heidelberg, 30. sept. Namišljeno pismo papežu.

Svetost,

Evelina Pahor mi je letos poleti zagotavljala, da Vi imate prav gotovo zelo radi slovenski narod. Ne bi maral a priori dvomiti, da to drži. Ampak v sholastiki so me učili, da dokaz ljubezni niso besede, ampak dejanja. In gotovo bi bila Vaša ljubezen do slovenskega naroda, ali pa vsaj do njegovega katoliškega dela, v javnosti zelo vidna:

1.) če bi ljubljanskega nadškofa Alojzija Šuštarja imenovali za kardinala;

2.) če bi v Celju in v Novem mestu ustanovili dve novi škofiji, tako da bi bilo slovenskega realnega episkopata res nekaj;

3.) če bi slovensko *pokrajinsko* škofovsko konferenco spremenili v *državno* škofovsko konferenco »Socialistične republike Slovenije«;

4.) če bi slovenski škof postal tudi kak nepreviden, progresist, saj ima slovenski episkopat že zadostno število »previdnih« konservativnih osebnosti, kar ne pomeni takih, ki bi bili za »linijo« Vekoslava Grmiča.

Upam pa, da bo v pravilni obliki tudi slovenska vlada kaj doprinesla k rešitvi vsaj nekaterih od teh vprašanj, saj ločitev države od Cerkve in obratno v Sloveniji ni popolna.

Vaši Svetosti želim mnogo uspešnega, a istočasno morda dela.

Heidelberg, 1. oktobra. Suverenost.

Jean-Jacques Chevallier, *Histoire de la pensée politique*, I, 2. izd., Paris, 1983, str. 268, pravi, da je po Bodinu prvi bistveni znak suverenosti zakonodajalna oblast in pravica, da zakone odpraviš. Da pa je suverenost resnična in ne samo na papirju, zakonodajalec ne sme imeti nikogar nad seboj ali pod seboj ali pa sebi enakega, čigar potrditev bi potreboval tako pri vršitvi zakonodajalne oblasti kakor pri odpravi zakonov.

Drugi bistveni znaki suverenosti so odvisni od tega prvega znaka. So pa naslednji: napovedati vojno in skleniti mir, imenovati visoke uradnike, biti sodnik v zadnji instanci, imeti pravico pomilostitve, kovati denar, iztirjevati davke.

Koliko znakov suverenosti ima, po tej teoriji, Socialistična republika Slovenija?

Heidelberg, 13. oktobra. Kreisky.

Borut in jaz sva se na frankfurtskem knjižnem sejmu vsak zase potepala. Dunja je imela šolsko nalogo in ni mogla priti. Ana je bila zadržana. Oba sva šla tudi pogledat, kaj razstavljajo slovenske založbe. Borut je rekel, da je stvar videti revna. Jaz pa sem bil mnenja, da ima pač vsaka založba samo nekaj metrov prostora na razpolago, in da so se zato slovenske založbe le izkazale. Dodal sem pa, da navaden Nемеc ne more vedeti, kaj je slovensko, kaj srbsko, kaj hrvaško, kaj makedonsko in kaj albansko.

Že na tem sejmu sem videl veliko propagando za spomine, ki jih je spisal Bruno Kreisky (*Zwischen den Zeiten*, Berlin, 1986), bivši avstrijski kancler. Danes berem na str. 47 te knjige, zakaj ta pomemben državnik in socialdemokrat obžaluje, da je stara habsburška monarhija razpadla. Prvič zato, ker se je s tem podrla ekonomska skupnost, ki bi lahko služila kot odličen model

za zapadno Evropo. Drugič zato, ker so skoro vse države stare monarhije prišle pod komunistično oblast, med o- bema vojnama pa mnoge od njih pod desničarske dikta- torske režime. Tretjič zato, ker je, s polomom stare Av- strije bila uničena tudi staroavstrijska nadnacionalna kulturna skupnost.

Kreisky nima prav. Pri prvem argumentu ne pomi- sli, da staroavstrijska ekonomska skupnost ni bila nika- kršen ideal. Njen industrijski kapitalizem je, z nekaj iz- jemami, daleč zaostajal za angleškim, francoskim in nemškim kapitalizmom, da o stanju kmetijstva sploh ne govorim. Drugi argument ne drži zato, ker bi skoraj gotovo stara Avstrija, če bi leta 1941 še eksistirala, šla s Hitlerjem nad Rusijo, kot je to storila z nemško po- močjo že leta 1914. Tretji argument pa tudi ne drži. Možno je sicer, da je pri vseh narodih stare avstrijske monarhije eksistirala neka skupna kulturna atmosfera, o kateri doslej pa nimamo pravih znanstvenih raziskav, vendar te atmosfere, če je res obstajala, ni uničil polom monarhije, ampak prepričanje mnogih nemških Avstrij- cev, da so nemški Avstrijci ob drugih narodih monar- hije kulturni, politični in ekonomski Herrenvolk.

»Dve Evropi sta: prva je Evropa duha krščanstva, kulture in znanosti, druga je Evropa politike in gospo- darstva, pa še vojaštva vrh tega. Med njima ni ne mo- stov in ne poti. Je zgolj zanikanje, kajti prva izključuje drugo, druga pa vlada s policijskim nasiljem nad prvo. Zdaj trpim zaradi svojih dejanj v preteklosti. Pa ne zato, ker sem jih storil, marveč zategadelj, ker so sile, ki so nad menoj in nad nami, izkoristile naša mladinska in bojovniška dejanja v svojo oblastniško korist. Zato zardevam od sramu. Tudi zaradi svojih mrtvih tovarišev in prijateljev, zakaj oni so najbolj nesrečne žrtve zgodo- vinsko političnih iger.«

Bojan Štih

Celovski zvon, III/8

1912-1986

Smer

*Kam, če ne tja, kjer vse
kar se je rešilo,
izreče svojo besedo
in ti pogleda v oči.*

*Ves dan in vso noč
poslušáš govoricu,
ki šumi v izviru
in se pogovarja z bitjem,
ki molči.*

*Na čašo,
ki je ostala prazna,
nalahko potrka spomin
in sokovi znova
zakipijo čez rop.*

*Smrt tam spokojno moli
na koščen rožni venec
in ko se te spomni,
te dobrotno vplete vanj.*

Oko in senca

1982

NOČ V ALENÇONU*

Guyju Ballossierju

Antoinu Perettiju v spomin

Vrata se nenadoma odpro, med njimi se pojavita brezhibno oblečena policaj in civilist, pade preteč ukaz:

— Kontrola, gospe in gospodje, dokumente prosim!

Marc se namršči. »To je pa res naključje, si reče, nepričakovana kontrola na provincialni progi, potem ko mi je ravnokar izginila listnica in sem zato ostal brez dokumentov.« Mirno ponudi svojo prijavo o izgubljeni listnici in dokumentih.

Dokumente sopotnikov hitro pregledata, toda na Marcovo vedno večje presenečenje njegovo potrdilo zbu-di živahno zanimanje, takoj nato pa se agenta zarotniško spogledata, se kot eden umakneta na hodnik, in po kratkem posvetu ga oseba v civilu osorno nagovori:

— Marc Viérin, ali ne? Vzemite svoje stvari in pojdite z nami.

— Ampak saj nisem ...

— Razložili vam bomo, samo pohitite, mudi se nam.

Očitno je vsako ugovarjanje zaman. Marc se vda in gre z njimi. No, pravzaprav gre za domnevnim polici-stom, pravi policaj sklepa njihov sprevod. Presenečeni potniki zijajo vanj. Šepetanje. Konec hodnika, izstopijo na peron, kjer se je nabrala manjša gruča ljudi. Nov po-svet. Obkrožijo ga in kljub protestom mora zapustiti že-lezniško postajo in nato stopiti v kombi, ki nemudoma spelje.

— Pa imam res smolo, besni. Najprej dokumenti, no-tes in del denarja, ki sem jih včeraj izgubil. Danes stav-

* Tokrat je naš gost pomembni valdostanski pesnik in pisatelj Pierre Lexert, urednik kvalitetne revije *Les Cahiers du Ru*, iz katere smo vzeli pričujočo novelo.

ka železničarjev, zaradi katere sem lahko šel na vlak proti Parizu šele s triurno zamudo — na vlak, ki bo zdaj gotovo odpeljal brez mene. Le zakaj?»

Nehote ga obide nedoločena bojazen ...

Medtem se je vozilo ustavilo. Policija. Anonimni prostori, hladni, pravzaprav sovražni pogledi. Odpeljejo ga sedet v prazno pisarno. Mine nekaj minut. Človek v civilu se zopet pojavi v družbi policijskega častnika. Postavita se predenj z neosebним izrazom na obrazu, in padejo prva vprašanja:

— Saj ste včeraj zjutraj prispeli sèm, ali ne? Torej ste prenočili v Alençonu, ne? Nam lahko poveste kje?

Nekoliko zbeگان, pa tudi v zadregi, ker se čuti nekako krivega, gnan od slepe jeze, jim vztrajno dopoveduje, da mu morajo povedati vsaj najmanjši razlog, zakaj jih tako zanima njegovo privatno življenje.

— Če tako mislite, mu odvrne policist, vam bomo takoj povedali poglobitni razlog in ne najmanjšega. Preprosto in jasno ste osumljeni umora.

* * *

Seveda ga prejšnje jutro ni gnalo v Alençon z vlakom zgolj potreba po kopiji nekakšnega potrdila o šolanju, ki ga je potreboval za svojo dokumentacijo. (Avto je pustil v Parizu blizu postaje Montparnasse — v varstvu Edgarja Quineta — da bi lahko med vožnjo po mili volji bral in sanjaril.)

Res bi bil lahko samo pisal v licej in bi dobil ustrezno potrdilo, toda — je to posledica bližajoče se šestdesetletnice? — spodbodla ga je želja, da bi zopet videl kraje, kjer je preživljal svoje sedemnajsto leto tik pred begom pred nacističnimi četami — leta »retorike«, brezskrbna in nevarna, ki jih je oteževalo samo nekaj čustvenih pretresov in prijateljski trikotnik.

Pravzaprav ga je bolj zanimalo, kaj je pozabil, kot pa tista malenkost, ki se je je spominjal: prazno vojaško vadišče, na primer, kjer je bil vhod v mirno stavbo, kjer je stanoval s svojima prijateljema pri družini Deshayes; kamnito stopnišče na teraso in glicinija, ki jo je

obraščala; klavir in lestenev v veliki sobi v pritličju; tri mansardne spalnice v drugem nadstropju, kjer je voda za umivanje v vrču pozimi včasih tudi zmrznila — neposredna bližina licejskih stavb, ki so stale vzporedno z uličico za hišo.

Sinoči je torej zapustil pusti Pariz in šel »na iskanje izgubljenega časa« iz tiste dobe. Vseh podrobnosti iz teh štiriindvajsetih ur, ki jih je ravnokar preživel, se je spominjal, ko da bi jih posnel na film.

Z vlaka pogled na pokrajino Ile-de-France in potem na normandijsko pokrajino ni vedno privlačen. Zato je Marc najprej poskusil v duhu predvideti, kaj bi mu lahko prinesla ta avantura, in nič drugega. Boljše je bilo, da uživa v vsej svežini vrnitev k samemu izviru, ko da bi tvegala razočaranje. Zato se je lotil listanja zadnje številke »Norec pripoveduje«, nekoliko se je navdušil nad izrezom pri neki bluzi, ki so ga sredi potovanja prinesle mimo obetavne noge, izmislil si je nekaj priložnostnih verzov in se končno poglobil v krepilno branje Vialatove kronike. Na postajni veliki uri je bilo enajst, ko se je začel sprehajati po pločniku v Alençonu.

Brezskrbno se je napotil v licej, predložil svojo prošnjo, izročil svojo posetnico in bil prijazno sprejet pri »ravnatelju« nežnega spola, pri kateri bi se prav rad dal imenovati za varuha, je pa — morda zaradi plašnosti, strahu pred govoricami ali zaradi resničnega opravljanja — vseeno odklonila povabilo na kosilo.

Malo po poldnevu se je sprehodil, da bi našel dobro restavracijo, in se ob tem spominjal sebe, lahkomiselnega mladostnika, ki je brez denarja hodil po teh ulicah; pred kavarno, kjer se je običajno shajala njegova družina, se je spomnil, kako je v kavarno *Cadre Noir* nekega večera sovražno stopil častnik in Brivet, smrtno resni brkač, je vstal pred njim ter se teatralno poklonil prav iz ozadja dvorane.

Ko si je izbral kosilo, si je med čakanjem naročil pivo, ker pa ni imel sogovornika in ker je bila postrežba na običajni delovni dan za le redke goste hitra, je brž prišel do računa. Šel je ven, presodil, da je še prezgodaj, da bi se pokazal pri sedanjih najemnikih v hiši Deshayesovih — če so sploh bili in če so bili doma — opazil od-

prt frizerski salon in vstopil vanj, da bi se »osvežil«.

Pred njim je bila še ena stranka, na katero sploh ni bil pozoren, razen da se mu je zdel obraz, ki ga je opazil v ogledalu, kaj malo prijeten. Z njim se je ukvarjal vajenec, mojster pa je bil prost in je novi stranki predložil naj sleče suknjič, da mu bo bolj udobno, in mu ponudil naslanjač. Sprostil se je, medtem ko mu je začel brivec plesati okrog glave in se je prijazno trudil, da bi od časa do časa navezal pogovor.

Storitev res ni bila draga in poravnal jo je z drobižem, ki ga je imel raztresenega po žepu. Zunaj je sijalo žgoče sonce na nebu, pokritem z okroglimi sivkastimi oblaki. Napotil se je na vojaško vadišče.

Omenjena veža je bila zaprta, ker pa je zvonec zvonil, je sklepal, da je hiša vsaj obljudena. Sicer pa je bilo v prvem nadstropju eno okno priprto. In komaj je oddaljeno zvonjenje utihnilo, že je zaslišal rahel zvok bližajočih se korakov. Težko krilo vrat se je premaknilo na tečajih, in na zelenem ozadju se je pokazala ženska lepe postave, ki je preprosto izustila »Gospod?«

Pozdravil jo je s poklonom, se nasmehnil in razložil:

— Moje ime je Marc Viérin. Oprostite, da vas nadlegujem, ampak kot študent retorike sem na začetku zadnje vojne več ko en semester stanoval pri gospej in gospodu Deshayes. Sèm sem se umaknil v družbi dveh prijateljev, Parižanov kakor jaz. Od tedaj se prvič vračam v Alençon in bi rad samo zvedel, kaj se je zgodilo z mojimi gostitelji, s to hišo ...

— No ja, je povzela ona, jaz sem Hélène Deacan, vnukinja Deshayesov.

— Oh, je vzkliknil, to ste torej vi! Takrat ste morali imeti okrog deset, enajst let, toda priznati moram, da se bolj spominjam vaše matere ... ko ste ob nedeljah prihajali na kosilo.

— Res je ... tudi jaz vas ne bi spoznala, moram rêči, če pomislim na vašo trojko ... toda ali želite za trenutek vstopiti? Danes popoldne nimam pouka.

Tako je torej stopil naprej; prostori so se mu zdeli nekako znani, malo manjši, kakor jih je pričakoval, toda razen notranjega dvorišča, ki se je nekoliko spremenilo, ozračje ni bilo takšno, kakršnega je bil poznal. Notra-

njost pa je bila namreč drugačna, okusno urejena, kar se da privlačna.

Zvedel je, da je že sedem let vdova — mož se ji je ubil z avtom na velikem rallyju — in da uči francoščino na liceju (Zjutraj bi se bila lahko nevede srečala) ... Razumel je, da jih je ravnokar imela petdeset, obraz se mu je zdel nekoliko naguban, toda zelo lepo oblikovan, nenavadno pa so ga olepševale čudovite oči — svetle, predirne, iskrive od bistrosti.

Marc je povedal, kako je z Antoinom in Guyem živel v pregnanstvu in kako so se po Alençonu preko Montaubana vrnili s kolesi v Pariz. Previdno ga je povprašala po njegovem preteklem, sedanjem življenju, po njegovem čustvenem okolju. Na kratko ji je povedal o svojem burnem in raznolikem življenju, priznal je, da ima zanimivo družino, naštel ji je svoje obveznosti in načrte, ki so predpostavljali, da ima sredstva in da je nardarjen. Bilo mu je lepo.

Okrog sedemnajste mu je ponudila prigrizek, češ da bo tako bolje podprt za vrnitev z vlakom. Tudi ona se je usedla na divan, toda na drugi konec, obrnjena proti njemu, z eno nogo spodvito tako, da se ji je videl začetek stegen. Nenadoma se je zavedel, kako gladke in lepe so te noge, in ko se je sklonila nad mizo, da bi mu napolnila kozarec, ga je močno vzburil pogled na globoki, mlečno beli izrez.

Med pogovorom sta tudi odkrila, da imata veliko skupnega, enak — ali bolje rečeno nenavaden — zbirateljski in literarni okus, enako nagnjenje k temu, da usodo rajši izzivata, ko pa da bi se ji predajala, enako nespoštovanje zgolj zunanjega videza. Skratka, tako sta uživala v skupnem pogovoru, da je minila — kot blisk — še ena debela ura, on pa je bil še vedno tam, razdvojen med dolžnostjo, da se končno poslovijo, in neizmerno željo, da bi še ostal.

Nedvomno so trenutki milosti, neotipljive niti okoliščin, v katerih nastane neustavljiv in skrivnosten tok med dvema bitjema. Kajti prav v trenutku, ko je hotel ves obupan vstati, ga je Hélène Decaen vprašala:

— Mogoče bi pa radi telefonirali in sporočili, da pridete malo pozneje, kakor ste predvidevali?

Marc je takoj zaslutil možnost, z resnim glasom je hitro odgovoril:

— Hvala! Saj sploh ni treba sporočati, te dni imam čas samo zase. Sicer pa ...

— Sicer pa? ga je spodbudila.

Na hitro se je zbral, preden je še bolj vneto in resneje nadaljeval:

— Poslušajte, nikakor se ne bi rad vsiljeval, ampak če se vam ne zdi preveč držno z moje strani in če nocoj niste zadržani, bi zelo rad podaljšal to najino ... nepričakovano srečanje in vas peljal na večerjo. Kar se tiče noči, mislim, da ne bo težavno najti hotelsko sobo tu blizu?

— Če ni nič drugega, je rekla, je problem rešen in boste lahko spali celo v mansardni sobi, ki je bila nekoč vaša, če vas to zabava. Sedaj je boljše opremljena in poleg je hiša s prho in tekočo vodo. Toda če bi že skupaj večerjala, zakaj ne bi tukaj? Imam nekaj zalog, lahko improviziram večerjo, razen če ste zelo zahtevni ...

— Če bi bil še tako zahteven, si ne bi mogel želeti nič prijetnejšega, je priznal — z veseljem sprejemem povabilo, vendar mi dovolite, da simbolično prispevam svoj delež k temu malemu praznovanju; samo četrť ure me ne bo, kmalu na svidenje.

Nato je živahno odšel v najmlajšo špecerijo v centru, izbral bordojca in odličen šampanjec ter pri blagajni presenečen odkril, da mu je izginila listnica. Na srečo so ga prejšnja razočaranja izučila, da se je navedil razdeliti svoj denar. Tako je ne samo poravnal račun, ampak je lahko šel celo naročit cel šop lilij, po katerega se je vrnil šele potem, ko je prijavil izgubo dokumentov na ustreznem uradu.

— Če je za vas to četrť ure, je pripomnila Héléne, se vam kaj lahko pripeti, da boste jutri zamudili vlak.

— To bi bilo še najmanjše zlo, je razigrano odvrnil, preden ji je sporočil vzrok za zamudo.

Kljub vsemu je hitro potlačil neprijetni dogodek v ozadje svoje zavesti in se popolnoma predal srečni sedanjosti. Héléne je izkoristila njegovo odsotnost, da je pripravila mizo in opravila nekaj reči. Somrak je v dnevni sobi ustvaril pravljlično svetlobo; odsevala je na porce-

lanasti posodi in na steklenini na belem okroglem prtu, ki je z robovi segal do tal. V salonu je japonska cesarska glasba tiho oddajala neubrane dvoglasnike.

Jedla sta bolj malo, saj sta si bolj želela, da bi se zbližala, kot karkoli drugega. Skozi steklena balkonska vrata je sapica od časa do časa upognila cvetlice na dolgih steblih. Zasanjano ji je zrecitiral dva najlepša verza iz Lorcove »Nezveste žene«:

*»S travami tvoje Noči
so se bili meči mojih lilij ...«*

Potem sta se molče dolgo gledala.

Končno je zmotil tišino:

— Kar se tiče meča, je začel ... In povedal je, kako se je zaradi skokov pri sabljanju s floretom v zgornji sobi snel lesteneč v pritličju, nekega večera, ravno ko so imeli Deshayevi goste. »Upam, da tale bolje drži,« je dodal.

Pozanimala se je:

— Imate namen mečevati se to noč z okovi svojih prikazni?

Ves zamišljen ji je odgovoril:

— Davi bi mi bilo še vseč, da bi ju srečal, da bi bil skupaj z njima kakor nekoč — samo toliko časa, kakor trajajo ene sanje. Toda nocoj nič več. Najina ... idila ... mi je veliko bolj pri srcu — in če bi bilo odvisno samo od mene, bi kmalu pregnala čar preteklosti ...

Tedaj je vstala, stegnila roko po posodo s sadjem na servirni mizici, s hrbtnim delom druge dlani pa ga je bežno pobožala po licu, ko da bi mu hotela vrniti kompliment.

Samo roko mu je bilo treba stegniti, da se je ustavila poleg njega. Ni se izmaknila. Vstal je in jo zelo nežno objel z očarano počasnostjo, potem jo je potegnil za seboj od mize v bližnjo temo.

Bil je tako živčen (*oživčen*, je pomislil) od poželenja, da si je moral pomagati z vsem svojim obvladovanjem, da ni skrajšal uvoda in si prikrajšal bogastva prihodnjih ur. Toda ko sta se po tihem dogovoru drug ob drugem povzpela v Helenino spalnico, je spoznal, da obstajajo božanske dobrote.

Pozno ponoči se je na Helenino zahtevo vrnil v svojo bivšo mansardo. »Jutri boš razumel zakaj,« mu je zašepetala in se še enkrat brez sramu predala poslednji nežnosti.

Z občutkom, da je popolnoma izpraznjen, se je takoj pognel v globok spanec, naseljen z glasovi, z zastrtimi sarabandami, šepetanjem, ki se je spreminjalo v kričanje ...

Ko ga je budilka potegnila iz omotičnosti, je v hiši vladala popolna tišina. Najprej se ni zmenil za to, toda ko se je že oblekel in umil, se je začel spraševati. Tedaj se je spomnil zadnjih besed. Domneval je, da je tudi ta tišina posledica njenih besed.

Zato je bil le delno presenečen, ko je na mizici, ki je bila čisto pripravljena za zajtrk, opazil kuverto »za Marca«. Vsebovala je list papirja s temi besedami:

»Marc,

Kako naj ti rečem: ljubezen moja, prijatelj moj, moja želja, ljubimec? Ne vem. Nočem vedeti. Če naju je skušal vrag, ni treba, da ga skušava še midva. Da bi padla, potem ko sva se vzdignila tako visoko? Da bi se ko kak star zakonski par spet prozaično našla pri polni dnevni svetlobi in da bi se takoj nato na stopnicah poslovila z negotovimi obljubami in s krhkimi načrti? In naj čakam, čakam, čakam v pričakovanju, da se čudež ponovi? In na koncu naj bi si rekla, da je bilo vse samo lep nesporazum? Ne.

Zjutraj me ne išči.

Za vedno hočem obdržati v srcu spomin na to noč kot svoj dragulj. Sprejela sem tvoje seme, v meni izžareva. O Ti, kako bi te lahko ljubila.

Hélène.

* * *

O vsem tem — razen o intimnem odnosu s Hélène in o pismu, ki ga je dobil od nje — je Marc zgoščeno poročal dvema preiskovalcema — ne da bi zvedel kar koli. Zato je mislil, da lahko popolnoma naravno konča:

— Sicer pa, čeprav nerad uporabim to sredstvo, vam

bo pričevanje gospe Deacen lahko samo potrdilo moje izjave, zato res ne razumem zakaj ...

— Veliko bolje boste razumeli, ko boste zvedeli, da so omenjeno gospo Decaen davi našli doma umorjeno. No? Vaša zgodbica je prav ljubka in bi lahko bila celó verjetna, če se ne bi vanjo vrinila resničnost, »kruta resničnost«. Priznajte, ko ne bi bilo stavke železničarjev, bi bili vi ob tej uri že v Parizu. In če gospodinja gospe Decaen — ki je truplo odkrila okrog devetih — ne bi delala tudi v licejski menzi, komu bi prišlo na misel, da bi vas pravočasno identificirali? Kajti ravnateljica je, kakor hitro je zvedela za zločin, povezala kraj zločina in naslov, ki so ga našli v dokumentaciji, ki so jo včeraj poiskali za vas. Vidite, mislim, da nam nekaj skrivate, velik del vaše izjave je nedvomno resničen, toda prav gotovo se vam je vse pokvarilo, ko ste na lepem od gospe Decaen zahtevali preveč. V slabi koži ste, gospod Viérin, moram reči. In boljše bi bilo, da ne bi stvari še poslabševali ...

Sprva je Marc od same prizadetosti lahko samo blebetal in zmajeval z glavo: »To ni mogoče ... ni mogoče ... Sam najbolje vem, da tega nisem storil, toda kaj se je vendar zgodilo?« In odločno je pogledal oba moža:

— Smilita se mi! Toda kljub vsemu, kar naj bi me bremenilo, vam zagotavljam, da sem nedolžen. In ne računajte na to, da bom kdaj priznal krivdo, ker nisem kriv. Za sedaj je vse še skrivnost, res je — in pripravljen sem vama pomagati, tako sem ogorčen nad tem dejanjem, toda pravici prav gotovo ne bosta zadostila s prepričanjem, da sem edini mogoči krivec. Mogoče sta že izgubila dragoceni čas, ker se ukvarjata z menoj. Zdajle ne vem, kaj naj bi vama še povedal.

— Kakor želite, je nato odločil policist in vstal, častnik pa za njim. Le-ta pokliče enega od svojih mož in mu poglasno ukaže, naj Marca skrbno nadzirajo.

Bojazen, povrhu pa še praznina, ki je nastala, ker je preskočil kosilo, sta Marcu povzročili krče v želodcu, in končno je dosegel, da so mu prinesli sendvič in steklenico piva. Sendvič, ki ga do neskončnosti prežvekuje skupaj s črnimi misli in se pri tem sprašuje, kako in za bogve kakšno ceno in s kakšnimi komplikacijami bi

se lahko izvlekel iz tega osirja — če se sploh kdaj izvleče ... Na to komaj lahko upa ...

Večerno nebo se je medtem žalostno pooblačilo. Iz njega dolgočasno dežuje in dež riše srage na umazane šipe ter potaplja čas v grozečo sivino. Tako mu je tesno, da zato noče pogledati na uro, da bi si ustvaril videz, da živi nekje vmes, začasno zunaj toka dogodkov.

Toda približujejo se glasovi, ki izgovarjajo njegovo ime. Zapazi policista, bolj ugane kakor sliši, da daje polglasna povelja, in znova ga paznik odpelje v prostor, kjer so ga zasliševali. Tu v kotu sedi moški v okornih oblačilih in se ogiba, da bi se srečala s pogledi. Roke drži sklenjene med prekrižanimi nogami, tako da se komaj opazijo lisice, ki mu oklepajo zapestje. Začudeno strmita drug v drugega, dokler se ne vmeša inšpektor — kličejo ga Transberger — ki Marcu pokaže listnico.

— Saj to je moja listnica! vzklikne Marc.

— Tako je videti, prizna Transberger in z brado pokaže na sedečega moža: in tukaj je tudi vaš tat. Ali vam ta obraz ničesar ne pove?

Ta obraz ... Sveže postrizeni lasje ... Frizer! Stranka, ki je bila pred njim ... se nenadoma spomni Marc. Vse pride na svoje mesto: da, možakar je brez težav lahko izmaknil listnico iz bližnjega Marcovega žepa, medtem ko je snemal svoj suknjič z obešalnika.

— Druga ekipa ga je prijela na vlaku med kontrolo, pojasnji policist. Očitno ni predvideval, da bomo iskali nekega Viérina. Ampak pri dveh Viérinih je bil eden odveč, kar hitro smo opazili, da je ponaredil osebno izkaznico, tako da je čez sliko prelepil drugo. Sicer pa očitno ni ukradel samo tega. Zvedeti moramo samo kje ...

Je Marca spodbudil dolgi inšpektorjev pogled ali bežen preblisk strahu v možakarjevih očeh, da je nenadoma vprašal:

— Vas kaj zadržuje, da bi mi povedali, kaj je ukradel?

— Glede na to, v kakšnem položaju ste, odgovori policist, medtem ko prebira seznam — ko da bi samo čakal na to — nimam nič proti. Pri njem smo našli le posamezne manjše predmete, ki niso veliki, so pa prav gotovo dragoceni. Pogledjmo: starinsko žepno uro, platina in

zlato; pudrnica iz žada, roževinast ustnik za cigarete, neobdelan opal, dva briljantna uhana, škatlica za tablete iz pozlačenega srebra in srebrna skodelica za pokušanje vina.

Marc se brez težav spomni ljubke vogalne vitrine v Héléninem salonu; zbirke, ki jo je skrbno razstavila po njej, in nekaterih predmetov, ki jih je imela še od starih staršev — in novo upanje se zbudi v njem hkrati z divjim sovraštvom do malopridneža.

— Ali bi lahko videl te predmete? To se mi zdi zelo pomembno, je zagotovil, skoraj prepričan sem, da ...

— Smo že preverili, ga ustavi Transberger in se rahlo nasmehne. Res je. Sledovi brez prahu in izpraznjena mesta na steklenih policah pričajo o tem. To nam odpira perspektive.

* * *

Potem je bilo vse samo še stvar rutine. Ko so ga pritisnili ob zid in soočili z dejstvi, je tat — morilec — večkratni povratnik priznal.

Ker je hotel nekam telefonirati, je čakal po raznih kavarnah, preživel večer v kinu, nato pa še malo počakal v neki kavarni, dokler je niso zaprli. Nato je hodil po mestu, in ko je ravno hodil ob robu vojaškega vadišča, se je pokazala policijska patrulja. Za vsak primer je pohitel v prvo vežo, na katero je naletel — Hélémino — da je bila odprta. Nedvomno jo je pozabila zapahnuti, ker je bila tisto noč tako razburjena. Ravno tako balkonska steklena vrata. Priložnost je bila preveč ugodna. Možakar si je v mesečini na hitro ogledal kraj, da bi po dobrem premisleku izbral iz vitrine tisto, kar bi lahko spravil v žep.

V tem trenutku je Héléne, ki je ravnokal napisala pisemce Marcu, prišla dol, da bi ga položila na mizico. In zgodilo se je neogibno.

Ko je Héléne opazila, da je vsiljivec neoborožen, je poklicala na pomoč. Marca, seveda. Zločinec jo je poskusil utišati, najbrž se je branila, in udarec, ki ji ga je zadal z ostrim robom dlani, je bil usoden — je povedal.

Ko je potem opazil, da se nič ne premika, je pred

odhodom truplo prenesel v bližnjo ropotarnico, da bi čimbolj zakasnil odkritje.

Marc se je vrnil v Pariz šele dvainsedemdeset ur po pogrebu. Ob strani je počakal, da ni bilo nikogar več ob grobu, nato pa je z zadrgnjenim grlom, s solznimi očmi položil nanj šop lilij.

Le s težavo je spregovoril:

*S travami tvoje Noči
so se bili meči mojih lilij.*

Prevedla J. P.

O SPRAVI TUDI DRUGAČE

V zvezi s polemiko, ki se je v Sloveniji razvnela ob pomembni in globoko etični študiji Spomenke Hribar o človečanski spravi med slovenskimi ljudmi, nam je prijatelj poslal prepis napisa na spomeniku angleškimi vojakom, ki so padli v ameriški osvobodilni vojni (!) v letih 1877-1883.

Spomenik stoji v Lexingtonu blizu Bostona.

Objavljamo angleški tekst in prevod besedila v slovenščino zato, da nam bo zgled, kako se drugod čisto naravno ravnajo na podlagi kriterijev, ki se na Slovenskem nekaterim zdijo nesprejemljivi.

*They came three thousand miles
and died to keep the past upon its throne.
Unheard, beyond the ocean tide
their English mother made her moan.*

Prišli od daleč so tri tisoč milj,
da bi zavrla zgodovine tok;
umrli — ocean nemirni preglasil
je njihovih angleških mater jok.

BEŽEN PRIZOR NEKEGA »INFORMATIVNEGA RAZGOVORA«* (MAJ 1976)

Zasliševalec me je vprašal, ali sva se s Kocbekom pogovarjala o domobrancih. Že prej je večkrat poudaril, da smo *humana družba* in najbrž zato tudi za noben denar ne bi izgovoril besedo »pomor«, oziroma »pomor domobrancev«. Toda njegovo vprašanje je pomenilo prav to. Humani družbi se pač ne spodobi izgovarjati grdih besed.

Ko sem potrdil in pristavil, da sva se pogovarjala prav o pomoru domobrancev, je poprijel naprej in hotel vedeti, ali sem osebno odobral Kocbekovo odločitev, da o tem spregovori javno in dejanje celó obsodi.

Tudi to vprašanje, kakor skoraj vsako na tem »informativnem razgovoru«, je vsebovalo veliko več, kot so kazale zgolj izgovorjene besede. Običajno imajo besede ob takih priložnostih vedno še kakšno ozadje — krivdno ozadje. Največkrat se vidi le vrh ledene gore, katere najnevarnejše čeri so skrite nekje globoko pod vidnim površjem.

Za tem vprašanjem je tičala celotna mogočna zgradba uradne dogmatike o pravi in napačni (krivdni) strani naše državljanske vojne ter iz tega izhajajoče tolmačenjske zločina in kazni.

Zasliševalcu seveda niti na misel ni hodilo, da bi to ozadje svojega vprašanja pojasnjeval ali ga povzemal. Za vse povojne generacije, in torej tudi zame, je moralo biti vendar nekaj samo po sebi umevnega, da so domobranci narodni izdajalci in da so zato na koncu vojne prejeli zaslužen kaznen. Tega sploh ni bilo treba

* Tako se uradno imenuje zaslišanje pri *Državni varnosti*.

izgovarjati, še posebej pa ne pred menoj, ki sem bil udeleženec osvobodilnega boja. Dvomiti v zasluženost kazni ali ji celo oporekati, pa po tej dogmatični logiki pomeni toliko kot oporekati, da se je zgodil zločin sam, da je torej prišlo do narodnega izdajstva in to izključno s strani slovenskega domobranstva. Da gre v resnici za celo psihološko zgradbo, se vidi tudi po tem, da vsakršen dvom v to dogmatiko težko in celó odločilno prizadeva tudi prepričanje v popolno in izključno pravičnost *prave strani*, to je osvobodilnega boja samega.

To je namreč — prav tako po tej logiki — natanko tisto, kar so počeli nasprotniki tega boja, ki so prav zaradi tega tudi zabredli v narodno izdajstvo, v sodelovanje z okupatorjem. Nauk, ki iz tega sledi, je jasen: postavljanje zločina in zaslužene kazni zanj pod vprašaj pomeni dejansko zблиževanje z narodnim izdajstvom in tako početje se obravnava kot sovražno ter zato prav tako zasluži kazni.

Če je torej Kocbek zasluženost kaznovanje narodnega izdajstva celó javno obsodil, je bilo to sovražno dejanje proti pridobitvam osvobodilnega boja oziroma, če smo na trdnih tleh, proti imetnikom teh pridobitev. In s tem je izdal tudi svojo tovarišijo. A če sežemo še nazaj, tja v leto 1942, odkod pravzaprav njegovi pomisleki zoper Dolomitsko izjavo?

Z vsemi temi krivdnimi bremenami je bilo natovorjeno vprašanje o domobranci. Pravzaprav, z vsem tem je otovorjena podzavest vsakega našega državljanca, ki je leta in leta živel svoj vsakdan pod neznosno težo te uradne resnice.

Kočljivi položaj obdolženca za sovražno dejavnost, pa nazorna notranja bližina jetniških rešetk — to ni ne kraj ne položaj za kakšno bolj vestno razjasnjevanje kočljivih trenutkov naše novejši narodne zgodovine.

Zasliševalčev prijem, z vso močjo prej opisanega ozadja, se je zdel tako trden, obenem pa zanj tako lahek — držal je ta dolgi konec palice — da se je skoraj raznežil, ko se je z neprikrito škodoželjnostjo zleknil v pričakovanje odgovora. Torej, kaj sem Kocbeku »svetoval«
glede domobranske afere, saj je na moje mnenje baje veliko dal? (Se razume, če sem Kocbekovo dejanje odo-

braval ali ga celó k temu spodbujal, potem ni pomoči zame).

Pa vendar sem čutil, da je mogoče kolikor toliko cel priti tudi s tega minskega polja. Vendar samo na en način: da se sploh ne poskušaš izmikati. Samo tisti, ki se čuti krivega, se mora izmikati.

Dejal sem, da sem odobral Kocbekovo odločitev. (Zasliševalec je kar sijal: no, no, saj gre). Take vojne, kot je bila naša, se praviloma končajo z masakrom. Dobro se zavedam, da bi se tako končala tudi, če bi zmagala *ona stran* in po vsej verjetnosti bi bil med žrtvami tudi jaz sam. Zdaj se je zgodilo, kar se je, a tega ne bi smeli tajiti. Veliko bolj bi bil srečen, sem nadaljeval, če ne bi bilo treba ravno Kocbeku prvemu javno spregovoriti o tem. (Zasliševalec se zresni). Če bi to prva storila oblast sama. Če bi dala javno izjavo o dogodku — če bi ga uradno priznala — in s tem torej tudi prevzela zanj odgovornost. Ker če so *narodni izdajalci prejeli zaslužen*o kazen, kot je slišati skoraj na vsaki slavnosti, je dokaj čudno, da se o tem dogodku tako molči in da se ga s tem takorekoč taji. Da velja nepisana prepoved za kakršno koli javno obravnavo nekega obračuna, v katerem je tisoče naših ljudi izginilo brez sledu.

Zasliševalcu sem svojo misel ponazoril s tole zgodbo, ki sem jo slišal nedavno tega. Prišla je ženska, že v letih, na sodišče, na zemljiško knjigo, rekoč da bi rada kmetijo prepisala na sina. Pristojni so obračali velike liste, hodili nekaj gledat tudi v druge oddelke, nazadnje pa so ženici tehtno povedali: ne morete prepisati vi, ker niste lastnik. Za to mora priti vaš mož.

Kako pa naj pride, če ga že trideset let ni?

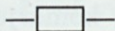
Uradnik našega kova ohrani prisotnost duha tudi ob takem odgovoru, sploh pa ga ne zapusti smisel za humor, če ima opraviti z »navadnim« ljudstvom. Ja, mamca, kam vam je pa odšel? Pa tudi mamca ni bila od včeraj: To pa vi bolj veste kakor jaz. — Ker se je tisti-krat pisalo leto 1975 in je trideset še kar okrogla številka, so lahko tudi uradniki na pamet izračunali, da gre za *leto osvoboditve*. In se jim je posvetilo. Ampak takrat v resnici niso mogli storiti nič pametnega.

Kako se potem urejajo te zadeve, ve vsaka prizadeta

družina sama. Samo da se še danes, po štirih desetletjih ne urejajo tako, kot so se urejale že v cesarskih in kraljevih časih, se pravi, s pravnimi akti, kot pač v vsaki civilizirani državi. Še vedno se urejajo mimo legalnega prava, pač po načelu, da čas najbolj leči vse rane. Toda pravnoveljavno, na papirju, imajo najbolj prizadeti še vedno može, očete, brate.

Čemu torej, sem rekel, oblast ne izda na podlagi neke uradne izjave mrliških listov ali, če sezname niso ohranjeni, dokumentov o pogrešanih? Čemu se na regularen način ne uredijo neštete, iz tega trideset let starega dogodka izhajajoče, še vedno nerešene zadeve? Dodal sem še, da sem to zgodbo povedal tudi Kocbeku in da je škoda, da je ni omenil ali povzel v svojih znanih Odgovorih.

Zasliševalec me je gledal kakor nekakšno čudo, čepravno sem mu pripovedoval najbolj razumljive stvari na svetu, rekel pa ni nič. Po kratkem premoru je »presedlal« na neko drugo poglavje najine dolge zgodbe.

»Klicanje revolucije v njeno človeškost, in s tem v njeno svetost in veličino, je Kocbekovo delo, je njegova 'krivda in greh'. In prav tega 'greha' mu njegovi medvojni tovariši niso odpustili, saj jih ni motil le v njihovem Zmago-Slavju, temveč je problematiziral tudi Temelj njihove Oblasti.«

Spomenka Hribar

Nova revija 54, 55, 56

MORJE IN ČAS

Zašlo je sonce in prižgalo Venero na nebu.

Nato je vstala luna, pšenično nadahnjena in polna, polna, kakor še nikoli. Vse je negibno, vse je obstalo, niti listič se ne zgane, morje kot srebrna plošča, jadra mrtva v belem svitu, skale tople, zemlja topla, trava suha. Kje je, kje naša lepa trava? Tista, ki je še ostala, milo prosi kapljo vode. Kaj da ni več nič kisika in vsaka bilka vsiha?

Suša. Naj človek in drevo spoznata, da veter veje, kadar hoče, in dežju ukazati še ni mogoče! Izsušilo je potoke, kale, mlake in vodnjake, bežale vode so neznano kam, pogreznile se v deviška brezna podzemskih kraških jam in vrba je kraj stare luže ostala sama in rekla: »Glej, v zelenju svojih let že hiram ...« In bilka ob njenih nogah: »Vidiš? Jaz že umiram.« In je nagnila glavo.

In tam od morja nič ne dahne, kot sicer, odrešujoče. In namesto sveže sape, sveže sape roj komarjev: roj komarjev, vsake vrste, tistih drobnih in nevidnih, pa velikih in zahrbtnih, helikopterjem podobnih, vseh razjarjenih, hudobnih. Roj komarjev in divjih zvokov, ki ni mala nočna glasba: kaj ni tudi to poletje? In, ko odbije ura polnoč, greš in zlezeš v vodo pri Grljanu. Voda, dobra, dobra sestra voda!

Izzveni še zadnja nota, morje, zrak sta še negibna, zemlja je mrtva obležala. A iz tišine, tam, iz daljne, iz zasute stare mlake, ali iz ribnika pod gradom, v tolmunu ex potoka se razlegne rega rega, se izprašuje, kaj bo iz tega. So posedle se po kamnih, mehke, krotke in zelene, krake daleč stran od sebe in z napihnjenim podbradkom, priredile okroglo mizo o problemu, ki jih tare.

Ker dežja še noče biti in je mlaka skoraj suha, treba nekaj ukreniti. Pa je priskakala krastača in z izbuljenim očesom in z zateglim rega rega, spet vprašala, kaj bo iz tega. Pa je priskakal občinski urh in je brez demagogije

zaregljal le kratek kvak: po žabje to pomeni oblak in da bo kmalu vse polno luž in mlak, prav kakor v pesmici Otona Župančiča.

Kdor se spozna na žabjo govorico, je ujel to vip novico in planil: »Kvak? Kvak!« Kje je oblak. Nobenega oblaka ne vidim nikjer! Jasno je, kot še nikoli! Ali tam... tam ... na zahodu se svetlika, kot da nebo rahlo, prav rahlo mežika. A to je tako daleč daleč daleč, da moraš vse samo uganiti.

Zlekneš se v brezračni prostor in začneš postajati eno z ležiščem, s sobo, s hišo, širiš se in širiš, imaš peruti in plavuti in plavaš, plavaš po zraku in si nekaj med ribo in ptičem. Lepo je v sanjah plavati po zraku. Kam plavaš? Pod nebo plavaš, da se prepričaš, če je zares nekje oblak, ki bo prinesel polno mlak. In glej! Resnično srečaš dva oblaka. Dva oblaka polna vode, za vrtove in plodove, in za bore, tam vrh brega, in za žabe, rega, rega.

Pa se vprašaš: »Slišim prav? Dva oblaka, polna vode! In oblaka govoriga, ja, kaj takega nikoli! Kakor v tisti pesmici, ki jo beremo v šoli!« Eden je zlovešč in črn. Vem, da nosi tovor toče. »Nikar!« planeš. »Nikar, nikar po begonijah in fuksijah, po lobelijah in orlicah, nikar po grozdju in marelicah!« Namah ti odpadejo peruti in strmoglaviš s stropa na razbeljeno ležišče.

Tačas, ko si letel po zraku, se je stemnilo, od vsepovsod so pridrveli oblaki in videli, kako je z vrbo ob mlaki. In, na najbolj črnem, je prihrumela ona, sem, od Furlanije, zlovešča, grda in hudobna: čarovnica z ognjenim zobom. Ko se zasmeje, se zapeni in zasveti morje. Izpraznila je ledene vreče nad rodovitno Furlanijo in plodne grede na zahodnem Krasu. Gorje ti, ubogi, kmet gorje: ledeno zrnje je pokrilo vse, sad tisoč rok in tisoč ur pod žgočim soncem.

Pa se izprašuješ, kako se bo izteklo tu, nocoj. Je še kaj v vreči? Je kaj ledenih zrn za nas, za naše pašne in gredice, kakor takrat, ko je ogolilo latnike, grmovje in drevesa, da so štrleli sredi avgusta goli proti nebu, kakor v zini in smo z lopatami pobirali scefrano cvetje in pobito grozdje in je bilo, da bi si strgal oblačila?

Nebo med Gradežem in Miramarom razpada v kose

in vrtinec je srknil morje proti nebu v svetel stolp. Diši po žveplu in ozonu in mesto in zaliv sta se utopila v prate-mo, kakor nekoč, ko še ni bilo elektrike. V luči bliskov se akacijam tresejo nežnotkani prsti in kos v bršljanu se pomenkuje in hoče pomiriti mlade. Dehti po zemlji. Samo po dolgi suši zemlja zadehti tako. In stekel bi na prosto in od veselja zaplesal v dežju, ki si ga vendar le pričakal.

Pokukaš skozi lino v oknu in se s Kosovelom vprašuješ: »Kako mora biti na morju, kadar tonejo brodovi in kako so strašni in mrzli morski valovi.«

V tem trenutku se odpre nebo v oranžno razpoko od vrha svoda do portiča in nato se oglasi: »denn«, reče prvo zrno ob šipo v vratih. »Dann«, reče drugo ob pločevino. »Tikkk, takkk, tokkk, tok,« povzamejo strešniki v zboru.

»Nikar, nikar po begonijah, lobelijah, grozdju in marelicah!«

Tišina.

Nenadna in popolna.

Le tam v zalivu vrtinec mrcvari jadrnico z jadrom, ki visi v tenkih trakcih. Tišina. Kaj bo? Bo udarilo in pokončalo po vrtovih, kar je od suše še ostalo? Ne. Ne. Namesto tega, kakor tihe orgle. Sèm od Istre šiva ploha, šiva v dolgih svetlih štrenah in udari v breg. Zrnje toče je pregnano: bilo ga je za žensko pest.

Begonije so stresle glavo in pogledale v nebo: »Hvala, tisočkrat ti hvala! Pa je tudi tokrat šlo.«

Zaveje orkestralni veter in drevesa završijo v nepopisni sreči. »O, hvala, hvala, tisočkrat,« so figovci lovili kaplje v raskave dlani in pili. In pila je zemlja in se ni mogla odžejati. In, hvala Njemu, ki je dež poslal in hvala vetru, ki ga je k nam prignal, in hvala oblaku, ki ga je sem prinesel! O, naj le pada pada pada, tri dni naj pada in tri noči, da vsaka bilka zopet oživi. Potem naj le gredo oblaki, potem naj se nebo zjasni in spet naj tečejo nam sončni dnevi, sedaj, ko grozdje spet zori.

Grom se je skotalil dalje, kmalu bo daleč tam na vzhodu, vihar se je unesel in šel počivat v ravnino. A tam daleč, iz ex potoka, ali iz ribnika pod gradom, čuj, hvaležni rega rega. Zdaj še samo pada pada. In nekdo

na okno trka. Kdo pa trka ob tej uri? Dežek trka, blago-dejen, pere ceste, pere klance, pere skale in nabrežje, joj, bo jutri vse umito! Trka dež. Prav po avgustovsko zdaj trka.

Vse se je izpremenilo. Mokra drevesa zadovoljno šumijo in na vzhodu se počasi dela dan. Z jutrom je zares že vse umito: še pobito, a spočito, prazen je gozdič, izpraznila se je obala in zavlada je tišina. Morje je no-coj odgrizlo nekaj zemlje iz nasipa in vrglo nekaj rib na suho. Iz borovcev tam pri morju se je vsulo kakor ploha črno omokanih pinolov.

Tiho odpirajo se okna in verande in zavese, da zadihajo domovi. A v vrtovih so drevesa odložila breme breskev, hrušk in medenastih ronglojev. Kar čez noč je zrasla trava. Kaj pa bi ljudje brez trave, in mucke, zajci, srne, krave? Dež odšel je v druge kraje, a od vzhoda do zahoda se razpenja mavrica. In oblaki, vsak po svoje, le še zadnji tod potuje, majhen, kakor bela ovčka. Pa ga vprašaš: »Kam potuješ, srečni oblaček, kam?«

Morda odjadramo še mi: tja med nebo in morje, prisluskovat plimi in oseki, in na lov na tisto ribo, ki je ne bomo ujeli; morda pa bo sreča mila in se postavimo zvečer, ko bomo zbrani, vsi: prišel bo s kopanja naš petnajstletni sin z nevesto in stric s četrto ženo in tete, črne, kot zamorke, in stare mame, ki so se pravkar vr-nile z velikega potepa po svetu, zagorele, vitke, v jeansih, lahko pa tudi v bluzi iz svile.

In oživela bodo spet poletja, ko so kopalke imele še rokave, možje pa prečko sredi glave in je po obalni cesti vozil tranvaj do barkovljanskega portiča, kjer so doma-če žene prodajale spomladi šopke vijolic, a zdaj, v av-gustu, cinije in zadnje bele breskve, ki so bile za v črno vino. Bilo je takrat vse drugače: poletje je prihajalo točno, kakor ura, in jesen, kot bi jo naročili. Tako bodo spet povedale nam tete in stare mame, ki poleti odhajajo na klatenje po svetu, namesto da bi vse pestovale vnuč-ke, kakor v tistih dobrih časih.

A med tem časom bomo pripravili polento in dušene sipe ter cvrte in pečene ribe in hladno vino. Potem bo-mo posedli tja pod trte in se hladili in drugi spet pod bore, kraj obale, ali na barke. Počasi se bo nagnil ta zad-

nji avgustovski večer. In bomo spet poiskali pesem, morda še zadnjo za poletni čas.

Še v mraku se bodo spreletavali golobi in galebi, veliki kraljevski, bodo vreščali, in od miramarske strani bo priletela jata račk in poiskala v skalah zavetje za noč. Izza Trstenika bo vstala luna in v trtah se bo oglasil čriček, ljubljenec poetov, in za njim cel zbor in pel vso noč, vso noč do jutra.

Kongres AIDLCM (Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur) o globalnem zaščitnem zakonu za Slovence v italijanski republiki

XI. kongres Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur — AIDLCM —, ki je bil v Celovcu od 24. do 27. julija t.l., upoštevajoč, da za Slovence, ki živijo v Furlaniji - Julijski krajini, še ni bil izdan globalni zaščitni zakon, za uresničitev katerega so bili oddani predlogi ustavni komisiji italijanskega senata,

p r i č a k u j e,

da bo predsednik omenjene komisije pospešil postopek za predložitev omenjenega zakona, obenem pa tudi pričakuje, da bo vlada italijanske republike pokazala potrebno politično voljo za zaščito vseh Slovencev v Italiji, to je v tržaški, goriški in videmski provinci.

Predsednik

Jordi Costa i Roca

Celovec, 27.7.1986

POSTANEK NA PONTE VECCHIU *

Trst nosi veliko bolest v svojem srcu
Srečko Kosovel

L'aria tormentosa di Trieste
Umberto Saba

Dve leti sta mimo, a meni je, kot da je bilo včeraj. Vsekakor, v Firencah je bila takrat razstava *Rafael v Firencah*. V palači Pitti. In predlagal sem Živki, da bi jo obiskala. Ne, seveda nisem mislil, da bom nanovo odkrival Rafaela; pa tudi bi, kar se slikarjev tiče, rajši, na primer, odšel na razstavo Chagallovih del. Vendar, če človek pomisli, kaj mu nudi slikarstvo današnjega časa, potem nam Rafael gotovo lahko pomaga, da spet pride-mo k sebi. No, z Živko sva se odločila za odhod z brzcem; takó bi prenočila ob Arnu, naslednji dan pa bi se vrnila.

Tokrat zjutraj nisva imela sile, rezervirana prostora sta naju čakala.

Saj, najina prostora.

Ko sva stopila v voz, prostor poleg Živke ni bil za-seden in je ostal vso pot prost; poleg mene pa je sedel visok in eleganten gospod, ki se ji je, ko je sedla meni nasproti, Živki prijazno nasmehnil. In to je bilo čisto v redu, saj je Živka tudi zdaj, ko ni več rosna deklica, ču-dovito podobna Ingrid Bergmanovi.

Taka je pač moč lepote. Ni kaj. Vendar mora tudi le-ta, mislim lepota, kdaj kloniti pred bolj perečimi zahtevami.

Medtem namreč, ko sem Živki razlagal, da bo pri-ročni vodnik italijanskega *Touringa* v pomoč mojemu spo-minu ob delih, ki si jih morebiti ogledava poleg Rafaela, je začel gospod na moji levi postajati čudno nemiren.

* *Francoski izvirnik te črtice je avtor prebral v Mali dvorani Centra Pompidou v Parizu 22. januarja 1986 ob priliki razstave Trouver Trieste.*

Bilo je, kot da ga je nepričakovano obsedla neodložljiva nestrpnost. In naj takoj priznam, da sem tisti trenutek zelo razločno zaslutil, za kaj pravzaprav gre, a sem si obenem tudi rekel, da se ne smem pre nagliti.

Vsekakor, kmalu zatem moj sosed ni vzdržal več.

Sunkovito je zapustil svoj prostor in odšel iz kupeja.

A ker se je ravno takrat tudi vlak premaknil, sem pomislil, da je njegov nemir lahko tudi biološke narave. Ena izmed možnosti je bila kajpada tudi ta. Vendar sem podvomil, da je tako. In tedaj sem Živki tudi rekel: »Če se ne motim, je tega gospoda napadla morska bolezen zavoljo najinih slovenskih besed.«

»Pa saj si se ves čas ukvarjal samo z Rafaelom!«

»Saj, a Rafael je pri tem čisto nedolžen.«

»To prav gotovo,« je rekla Živka.

Vrnil sem se k Touringovemu vodniku, a se mi je branje uprlo. Proti moji volji je moja misel šla nazaj skozi vsa stoletja, kar jih je izteklo, odkar živimo tukaj ob morju. In tako sem se zagledal v podpise naših tržaških prednikov pod listino, s katero so izražali vdanost dožu Dandolu 1202. leta. Pa videl sem poslopja, ki so jih naši očaki imeli v ulici Cavana, v ulici Riborgo. Ta je bila takrat »velika ulica«. No, in prikazal se mi je Primož Trubar, učenec škofa Bonoma, ki mu razlaga Vergila in Erazma tudi v slovenščini. Saj, stal je pred mano, naš dragi Trubar, ki je potem v Tübingenu izdal prvo slovensko knjigo. In res je bil daljnoviden, sem si rekel, škof Bonomo, ko je ugotavljal, da je Trst »verum emporium Carsiae, Stiriae et Austriae.«

Tedaj je Živka rekla: »Tam je.«

»Kdo?«

Nasmehnila se je, ker sem bil docela pozabil nanj; za cela štiri stoletja sem bil v zamudi.

»Tam pri vratih je,« je rekla Živka. »V naju zre.«

In Živka je bila rahlo dobre volje.

Tak je pač njen značaj, po očetu ga ima, stvari se ji zmeraj ponudijo z bolj smešnega konca. Pa tudi jaz nisem bil, navsezadnje, slabe volje, čeprav sem bil res kar polemično razpoložen. Vsak po svoje pač. In zelo bi se bil rad obrnil, da bi videl obraz čudaškega gospoda, a pra-

vila, ki nam jih je zapustil monsignor Della Casa, mi tega niso dovoljevala.

»Še zmeraj je tam,« je spet rekla Živka. »Vate ima uprte oči.«

Seveda se mi je zdelo, da čutim njegov pogled na temenu; in ne morem reči, da mi je bilo všeč; obenem pa se mi je nekako smililo tisto bitje, ki je stalo zad za mojim hrbtom in se sproti spreminjalo v fantom. Vendar bi ga bil rad poklical, mu rekel, naj sede na svoj prostor, ker bi mu potem lahko pripovedoval o slovenskih pisateljih v Trstu. O Svetokriškem. O korespondenci baronice Marije Izabele Marenzi. To v XVII. stoletju. O Japlju in Ravnikarju v XVIII. O Levstiku in Cegnarju v XIX. O pravi književni plejadi v XX. Pa tudi o nas vseh, navsezadnje, ki smo zdaj tukaj vidni in otipljivi.

»Odšel je,« je pripomnila Živka in se spet lotila branja *Corriere della Sera*, ki sem ga bil kupil ob odhodu. Očitno je kmalu pozabila na potnika-prikazen, saj ko Živka bere časnik, ga prebira zares, pri nji je namreč dosti bolj čutiti vpliv nekdanjega avstrijskega ozračja kot pri meni, ki me je izoblikovala romanska kultura, predvsem italijanska in francoska.

Prav gotovo, bil sem zadovoljen, da neznanca ni več tam, čeprav sem še zmeraj čutil, kot da je vendar pričujoč. A kaj, takrat sem opazil, da moj vodnik poudarja pomen svetišča Santa Croce, in na mah sem se rajši znašel z dijaki, ki sem jih bil nekaj let poprej popeljal v Firence. Dijaki z učiteljišča so bili. In tik pred maturo. V glavnem dijakinje. Hm, nedvomno so me v Firencah dosti lažje prenašali kot v razredu, na kraju samem sem jih namreč seznanjal s tem, o čemer sem jim bil predaval. Poleg tega pa so bila dekleta v blue-jeansih zmeraj pripravljene na to, da zapojejo. Tako ob Arnu, tako potem pod stolpom v Pizi. Pa tudi vso pot nazaj vzdolž polotoka do Trsta. No, a naša vrnitev res ni bila preveč evforična. Nekdo je bil, med našo odsotnostjo, postavil peklenski stroj na okno ene izmed učilnic. In prava sreča, da ga je sluga pravočasno odkril. Kaj čemo, nekako smo skoraj že navajeni na take darove, čeprav je res, da jih te zadnje čase nismo več deležni. No, mislil sem na naše dijake. Na

to, da spoznavajo hkrati slovenske in italijanske pesnike in pisatelje. Na to, da berejo *Divino Commedio* z mano v izvorniku, a se lahko poglobljajo v Alighierija tudi v slovenskem prevodu. Zdaj jim je na razpolago nov, celoten prevod, ki je boljši od Gradnikovega. Kar je res, je res. Saj je Gradnik nedvomno velik pesnik, a bolj se mu je posrečilo prevajanje Leopardijevih kot Dantejevih stihov. Tako sem razmišljal. In sem si hkrati pravil, da ko bi italijanski dijaki našega mesta poznali Prešerna in Gradnika in Kosovela, potem bi naše življenje postalo pravi paradiž. Saj, Kosovela, na primer. Če je izšel pri Segher-su v zbirki pesnikov današnjega časa, zakaj ne bi mogel stopiti v italijanski licej?

In, kot da so ga priklicale moje misli, se je gospod z razdraženim pogledom vrnil, a tokrat je sédel. K oknu, kjer so bili vzdolž stene uvrščeni posamezni sedeži. Bil je tam, poldrug meter ločen od mene, in usmerjal vame ostri pogled, v katerem pa je bilo zaznati tudi odtенок bolečine.

Spraševal sem se, kaj naj storim. Naj ga nagovorim? Prav, a kako naj začnem? Z vprašanjem? S pripombo? Tista senca v njegovih zenicah bi me bila morala spodbuditi. Zakaj zelo dobro sem vedel, s čim bi mu bilo potrebno postreči. Vidite, bi mu razložil, vse se je začelo '48. leta prejšnjega stoletja, ko so se narodi zavedeli svoje istovetnosti. Takrat smo tudi mi nehali gledati na se kot na nezgodovinsko rajo, kot na ljudstvo kmetov, pristaniških težakov, dékel in dojlj. To je bil tisti začetek. Takrat, ko se je namreč pričela uveljavljati slovenska buržoazija, sta se spočela vaš boj proti nam in vaša mržnja. Da, da, vaša mržnja. Odklanjali ste namreč, da se pojavimo v novi obliki, zakaj mi smo bili, zaboga, zmeraj tukaj, samo *na površje smo prihajali*, kot je rekel Slataper. In ker ste bili vi takrat trmastí in nam niste hoteli odpreti slovenske šole v Trstu, smo si jo zgradili sami. Saj, privatno. In tako tudi kulturni dom. Velik in lep, po Fabianijevem načrtu. In smo se ekonomsko in finančno krepili. Saj. Saj. Dokler se 1918. leta ni začela drugačna pesem. Že kot italijanski državljani smo bili namreč na psu, črna diktatura pa je bila potem prava ka-

taklizma. 1920. leta zgori Fabianijeva palača, potem ji sledijo drugi kulturni domovi po predmestjih. Čez čas so na vrsti prekrščevanja imen in priimkov. In ker smo se seveda upirali, smo se znašli za zamreženimi okni in pred puškami. Med drugo svetovno vojsko se je ta ujma, žal, prenesla v Slovenijo. Vasi v plamenih, taborišča, predvsem tisto na Rabu. No, a naj zadostuje. Zakaj potem je prišlo leto 1945. Takrat je bila vrsta na vas. Tisto nedopovedno zlo. Tista hetakomba, ki jo obsojamo. In obžalujemo. To pa toliko bolj, ker smo bili tudi mi, Slovenci, takrat bogato deležni revolucionarnih ekscesov. Ne, tukajšnje slovensko prebivalstvo nima nič pri tem, kar se je zgodilo 1945. leta na Tržaškem. Isto velja za vaš eksodus iz Istre. Nič nimamo pri tem. Vendar vas lahko dobro razumemo, ker je po letu '18, veliko naših ljudi postalo beguncev. Tako je torej, vidite, zgodovina preizkusila vas, številčno močnejšo skupnost, kakor je bila poprej oplazila nas, ki nas je po številu manj. A naša naloga je zdaj, da najdemo način dobre agape. Levy Strauss pravi, da ni narodovotrok, torej bi tudi mi lahko našli neko obliko skupnega enakopravnega sožitja —

A tisti trenutek je nemirni potnik, potem ko me je ošvrknil s strmim pogledom, hitro odšel. Bil pa je vsekakor krivičen, tisti njegov pogled, zakaj ko sem se dvakrat ali trikrat obrnil v njegovo stran, bi bil z mojega obraza lahko razbral mojo pripravljenost na premirje.

Zato sem se odločil, da se sploh ne bom več zanimal zanj.

Poldan je bil in z Živko sva prigriznila, kar mi je zmeraj na poseben način všeč, ker je Živka pri organiziranju takih zakusk prava umetnica. Pa tudi je res, da ne maram restavracij, na vlaku še posebno ne. Kaj vem, morebiti gre za razpoloženje, ki je dediščina nemških barak. A pustimo to. Potem sva zamenjala branje. Živka je vzela *Touringov* vodnik, jaz pa *Corriere della Sera*. Priznam, v njem mi mora biti po volji tretja stran, če ne izgubi časnik vso vrednost. No, a seveda se ne spomnim, kaj je bilo tisti dan na tretji strani. Vem samo to, da sem se bil pravkar poglobil v branje, ko je Živka, ki je bila vzdignila pogled z vodnika, zamrmrala: »Vrnil se je.«

Nasmehnil sem se in rahlo zganil ramena.

»Tam ob vratih stoji,« je še rekla Živka. »In ves čas naju gleda.«

»Naj,« sem rekel in nadaljeval z branjem.

Prešli smo bili Bologno. In zavedel sem se olajšanja ob misli, da bova kmalu rešena. Zakaj bil je ves čas tam, moje teme ga je čutilo. Vendar je bila zadeva zame sklenjena. Pravzaprav se je bila zaključila že ob odhodu iz Trsta, ko je bil zapustil svoj prostor. A sem mu kljub temu potem posvetil dobršen del potovanja. Zdaj pika. In prav dobro vem, kaj sem ugotavljal tam, na progi med Bologno in Firencami. Zatrjeval sem si, da si bomo prej ali slej ustvarili tisto Evropo, o kateri je sanjal Denis de Rougemont, Evropo, v kateri bo priznana identiteta mojim okcitanskim, bretonskim, alzaškim in vsem drugim prijateljem, ki skušajo rešiti svoje ogrožene jezike. Medtem pa, sem si rekel, sta naši dve tržaški skupnosti, ki živita v pravi simbiozi že dobrih dvanajst stoletij, poklicani, da že danes pripravljata jutrišnjo Evropo. Vse drugo je zabloda. Vse drugo spada na območje psihoanalize, tako slovenski umik, ko gre za izjavo pripadnosti ob ljudskem štetju, kakor odmišljanje tistih, ki zapirajo oči, da bi nas ne videli.

No, ko sva z Živko v Firencah izstopala, je stal neverjetni gospod tik ob vratih. In tedaj sem z njegovega uglajenega obraza skušal razbrati, kako mu je pri srcu; a mi ni uspelo. Njegove oči so bile seveda očitajoče, vendar je mož hkrati tudi gledal začudeno, kot da se sprašuje, ali bova res, kljub vsemu, šla obiskat Rafaela. In odkrito povem, da mi je bilo zelo žal, da je zavoljo naju tako zbeگان, a nikakor mu nisem mogel pomagati.

In potem?

Potem je bilo seveda vse čudovito, kot je v Firencah vse od kraja, še posebno na pomlad. In imela sva Rafaela. Njegove Madone. Samo čisto lepoto. Saj, a lepota je v Firencah vsepovsod, tako da je vsakikrat skušam nabrati čim več. In vsakikrat je na vrsti tudi kratek postanek na Ponte Vecchio.

Tako tudi tokrat.

Samo da sem tokrat, ko sem imel, onkraj prsobrana, pred sabo steno stare rumenkaste hiše, spet zagledal di-

jakinje v blue-jeansih, kako pojejo Arnu na čast. In ko sem takó gledal nje, nekdanje učenke, sem se naenkrat znašel v razredu med razlago o peterih razlogih, ki, po Dantejevi sodbi, pripravijo človeka, da zatají svoj jezik v prid drugemu, tujemu. Pa sem se tudi videl, kako zahtevam, da mi dijaki natanko razlagajo tiste strani iz *Convivia*. Posebno tisti del, kjer Dante žigosa izdajalce rodnega jezika, o katerem pravi, da »*se é vile in alcuna cosa non é se non in quanto suona nella bocca meretrice di questi adulteri.*«

»Če je materin jezik v čem grd,« sem rekel, »potem je to samo v prešustnih ustih tistih, ki ga izdajajo!«

Živka me je začudeno pogledala; saj je seveda poznala tisto Dantejevo sodbo, ni pa bila vajena, da me sliši recitirati na glas.

»Moral bi mu navesti ta citat iz Danteja,« sem tedaj rekel, a bolj sem govoril Arnu, ki je hitel onkraj prsobrana, kot Živki.

»Navesti ga komu?« je vprašala.

»Tistemu fantomu v vlaku vendar!«

Živka se je nasmehnila.

»Pa ne,« je vzkliknila, »da še zmeraj misliš nanj!«

In odmaknila se je od zidka, ker se nama je mudilo na ogled *Zlata Etruščanov*. In tako sem se ji pridružil. Bilo pa je težavno hoditi v dvoje, ker naju je zanašala procesija turistov. Vendar, ko se je rešila množice, ki se je zadevala obnjo, se je tokrat Živka oglasila.

»Najbolj klavrno je,« je rekla, »da ko bi komu pripovedovala zgodbo o tržaškem gospodu, ki je zavoljo najinega pogovora zapustil svoj prostor od Trsta do Firenc, bi gotovo sodil, da sva si jo sama izmislila.«

Saj, in tako je bilo pač tudi tokrat čudaško res, da je lahko stvarnost marsikdaj dosti bolj presenetljiva kot izmišljene zgodbe.

GREGORČIČ, PESNIK ALPSKE CIVILIZACIJE

(Zapis piemontskega pesnika)

Ob izidu »Male antologije« prevodov Gregorčičeve lirike, ki jo je Franc Husu pripravil za prijatelje, nam je piemontski pesnik Tavo Burat poslal svoje vtise.

Njegov prihod sèm, v piemontske hribe, ima vrednost novine. Gre za »Malo antologijo« pesmi Simona Gregorčiča, ki jih je prevedel v italijanščino Franc Husu. Poprej smo poznali samo ime tega slavnega sina Slovenije; zdaj se mu ob osemdeseti obletnici njegove smrti lahko približamo, ga čutimo za svojega v tem našem alpskem loku — podoben je objemu — in v civilizaciji, ki je v njem ujeta, zbrana, v civilizaciji, ki nas združuje.

Že kot deček je zapel na čast svojim ljudem, še preden je zapustil pašnike in gozdove («... postal sem med svetom drugačen pastir in čredo zdaj čuvam slovečo ...») zato, da bi, ko mu je srce vrelo od ljubezni, postal mašnik. Določeno je bilo (čeprav so se njegove ustnice morale dotakniti »... kupe bridkosti«), da bo slišal peti po vaških in mestnih cestah svoje stihe povsod, kjer doni slovenski jezik. In literarni svet je čul tisti kmečki spev in ga vključil v zgodovino slovenskega slovstva, kjer je najti vzdevek »goriški slavček«, kot ga je narod iznašel za svojega pevca.

Ob prvem vtisu je videti, da gre za liriko, ki jo je vso nadahnila idiličnost gór in kmečkega življenja, a ni tako. Ne samo zato, ker je v tistem življenju polno težav («... na licih tožnih se pozna / le sled solza in ran ...») njegovega ljudstva, kateremu vzklika »... Le vstani, uborni narod moj, / do danes v prah teptan, / pepelni dan ni dan več tvoj, / tvoj je — vstajenja dan! ...) in tragedij («Nevesta»); temveč zato, ker bukoličen pesnik ni obdarjen s tako izredno vis poetico. Gregorčič je namreč s senzibilnostjo pravega pesnika napovedal svetovni spo-

pad v »Dekletovi molitvi«, v »Vojakove neveste poroki« in še posebno v Soči, ko v njenih bistrih vodah vidi odsev tragedije prve svetovne vojske, opis pa je tako natančen, da je skoraj neverjeten, če pomislimo, da je pesnik umrl osem let pred začetkom svetovnega klanja.

Vendar pa tudi v pesmih, ki jih je navdahnilo domotožje po planinskem svetu, poleg opisov vsekakor prevladujejo ponosni, skoraj izzivalni toni: »Veseli pastir« je sad zavesti, da pripada civilizaciji, kulturi, ki je pristna, trdna in ne pozna kompromisov, kot je primer tudi kultura Švicarja Giona Antonija Huonderja (1824-1867), avtorja retoromanske pesnitve »I! pur suveran« (Ubogi vladar). V »Pastirju« je grenko, skoraj jezno, obžalovanje, da je moral zapustiti planinsko občestvo (»... A vrgla usoda nemila me je / od doma že v rosni mladosti ...«). »Kmečki hiši« je pesem, kjer dom ni samo »slikovit«, saj »... le ti naš jezik si ohranil / da ni zatrl nam ga tujčin.« Ta dom je tudi zibelka prihodnjega odrešenja, saj bodo iz kmečkih hiš prišli tisti, ki bodo »spone vse nam razdrobili«. Gre za protestni vzklík zavoljo jezikovne zapostavljenosti (»... naš govor čul si prek polja, / in pesem naša je živela. / A zdaj zatrt je tod naš glas, / in tuji krog zvene glasovi.«

Njegov protest in spodbuda k boju (»Moji slavljenici«) pa me ne samo spominjata na še enega ladinskega pesnika, na Gudencha Barbiana (1960-1916): Chara lingua de la mamma/ tü sonor romantsch ladin/ tu favella dutscha, lamma,/ oh, co t'am eu sainza fin!), 1) temveč nam prikazuje Gregorčiča kot alpskega Mistrala. Zavoljo svoje zvestobe kulturi prednikov pa je Gregorčič soroden valdeškemu liriku Sermentu Sibaudu (Levez vos mains au ciel! C'est ici que vos pères/ ont juré devant Dieu de ne point le trahir/ s'écriant, à l'aspect de ces rocs séculaires:/ vous nous avez vus naître et vous nous verrez mourir!). 2)

Gregorčič je predusem pesnik ljubezni; ljubezni do zemlje, prav gotovo, vendar je kdaj tudi »sproščen« (Ti meni svetlo sonce!) in tedaj je samo mlad in zaljubljen pesnik; vendar s pesmijo »Mojo srčno kri škropite« je Gregorčič spet preroški. V Piemontu imamo pesem, ki jo je zapisal Nigra (»Grobni cvet«), ki se glasi: »Ch'am fasso fé na tomba, 'l mà amor an brass a mi/ an sima

a cola tomba/ piantaran del reuse e fior/ tuta la gent
ch'a-i pasa a sentiran l'odor;/ diran: j'è mòrt la bela,
l'é mòrta pèr amor«. 3) *Ta motiv bo potem prišel v pesem*
Bella ciao («e seppelire lassú in montagna sotto l'ombra
di un bel fior/ e le genti che passeranno diranno oh che
bel fior/ é questo il fiore del partigiano morto per la li-
bertà!) 4) *Tudi v tem je torej Gregorčič predhodnik, kot*
sem rekel.

*In kot vsestranski pesnik je Gregorčič avtor tudi ba-
lad (v »Hajdukovi oporoki« imamo spet primer boja za
svobodo, tokrat Bolgarije); pa spet tudi lirik rahlih pes-
niških podob («mavrica pisana, božji prestol/ Angeli ho-
dijo gor in pa dol/ zlate škropilnice v rokah drže/ zem-
ljo prezejno hlade in pojé). In zna Gregorčič biti seveda
tudi naklonjeno humorističen («Svarilo«).*

*Če smo ob teh prevodih dolžni zahvalo Francu Hu-
suju, ki je omogočil nam, ki, žal, nismo večji slovenske-
ga jezika, da se približamo Simonu Gregorčiču, pa ne
moremo ne obžalovati, da nam ni omogočeno prisluhniti
izvirnim besedam, naglasom, ritmom, močnim in hkrati
milim poudarkom tisočletnega jezika, ki se je izobliko-
val v hribovitem svetu in ki so ga sublimirale iz globo-
kih korenin pognane rime.*

*Kako naj doživimo Gregorčiča, tega zaljubljenca v
nebo, vendar v svoje nebo, v svojo zemljo, v svoj jezik,
ki postane pesem za njegove ljudi? In vendar, skoraj ne
da bi se zavedeli, začutimo čar univerzalne poezije, ki
presega daljave in jezike; zasledimo nevidno čarobno nit,
ki se nikjer ne pretrga in s katero nas pesnik pripelje na
Vrsno. In je spet hribovec Simon, ki nas sprejme v svo-
jih gozdovih, tam, kjer se zarja dotakne alpskega loka
prej kot pri nas na zahodu. Naš brat je in naš vodnik.*

1. *Dragi jezik moje mame/ pojoča retoromanščina,/ ti mila
mehka govorica./ Oh, kako neskončno ljubim te!*
2. *Vzdignite roke k nebu! Tukaj so vaši očetje/ pred Bogom
prisegli, da ga ne bodo izdali/ vzklikajoč pred prastarimi
čermi:/ videle ste nas ob rojstvu in nas boste videle ob smrti!*
3. *Naj mi pripravijo grob, da ležem z ljubico vanj/ na grob pa
mi/ vrtnice in rože zasadite/ in vsi, ki bodo šli mimo, bodo
čutili njihov vonj,/ rekli bodo: lepo dekle je umrlo, je umrla
od ljubezni.*
4. *... in pokop v višavah pod senco lepega cvéta/ to je cvet par-
tizana, ki je za svobodo pal!*

ŽLAHTNE TRANZVERZALE

(Dnevniški zapiski 1985-1986)

17.10.85

Pregledal sem program razstave o Trstu v Parizu.

Seveda ni o nas ne duha ne sluha.

Sinagoga, pravoslavni cerkvi, ikone — vse, kar lahko daje vtis polimorfnega sveta, tudi če je samo projekcija preteklosti. Slovenska stvarnost, nekdanja in sedanja, pa je izvzeta.

Vendar si upa župan Richetti, ne da bi zardel, izjaviti, da je Trst odprt za dialog z vsemi ljudmi dobre volje (*Il Piccolo*, 24.9). Pri tem je seveda naravno, da pomisliš, kako je že ob izvirku handikapiran vsak drug dialog, če tega nisi sposoben uresničiti niti domá, to je v mejah svoje občine. In če ti do dialoga ni doma, je razumljivo, da ga tudi v *Centru Pompidou* ne boš nadaljeval.

Naravnost izzivalna pa je trditev, da je Trst, kar se pretekle zgodovine tiče, »una città dalle carte in regola«. Že v prejšnjem stoletju je tržaška občina pokazala, kako ji ni prav nič mar, da bi imela v redu svoje »karte«; za časa fašizma pa je mesto pasivno, če že ne z radostjo, gledalo, kako gorijo slovensko gledališče in drugi kulturni domovi. Prav gotovo je marsikdo početje nad Slovenci odklanjal, vendar ne tisti Trst, katerega tako bombastično hvali župan Richetti!

Pri tem se sprašujem, kako bodo ukrepali naši strumni slovenski politiki, kako se bo izkazala predvsem naša »krovna« organizacija s svojimi levičarskimi povezavami. Kaj bodo dosegli slovenski člani italijanskih strank. Tako imenitno so doslej odgovorni ravnali z našo narodno skupnostjo, da smo kot množica invalidov. Osimskih invalidov.

3.11.85

Zanimivo branje, na katerega nekako nisem bil pripravljen. Čisto po naključju sem vzel iz predala pozabljeno knjigo.

Paul Lendwai, *L'Europe des Balkans après Staline*.

Izšla je pri Fayardu 1972. leta, a je prevod iz nemščine. Fischer 1969.

Der rote Balkan, Zwischen Nationalismus und Kommunismus.

Seveda sem se ustavil ob poglavju, posvečenem Jugoslaviji.

Kljub časovnemu presledku, je namreč tekst zelo aktualen prav glede nacionalne identitete posameznih narodov, ki sestavljajo jugoslovansko federacijo. Lendwai vidi, kar je takrat malokdo videl in kar zdaj marsikdo noče videti: Nacionalno vprašanje je bazilarno vprašanje.

A poglobljena misel, ki me je spremljala, je bila ugotovitev, da bi morali imeti slovenskega Lendwaia, ki bi nam dal kirurško stvarno napisano delo o slovenski zgodovini tega stoletja. Pri tem mislim, da bi nam šele tak pregled izkušenj, skozi katere smo šli od konca prve svetovne vojske do danes, omogočil trezno presojo o tem, kako smo reševali in kako naj rešujemo našo nacionalno istovetnost.

Pa še nespodbudna postranska misel.

Zgodovinski oris v imenu slovenskega K.

Krek. Korošec. Kardelj. Kidrič. Kocbek.

A tudi ekstravagantna zamisel o literarni pripovedi, ki bi povezovala naše kafkovske K.-je ...

4.11.85

Odšel bom v Montpellier (po okcitansko-provansalsko *Montpelhièr*) in tako porabil štipendijo slovenskega PEN kluba iz sklada itajske pisateljice.

Deset dni bom tam. Ob dodelitvi sem bil seveda presenečen. In sklepal sem, da je verjetno na odločitev vplivala zavest dolgoletnega ostracizma, ki sem ga bil deležen; slovenski PEN skuša uravnati kratkovidnost politikov. In to je tolažilna misel. Obenem pa je na odločitev najbrž nekoliko tudi vplival moj namen, da se поблиže spoznam s položajem enega dela ogrožene okcitanske (provansalske) skupnosti v Franciji.

Odhajam pa zdaj namesto poleti, ker je prijatelj Robert v tem času doma in mi bo v marsičem nezamenljiv svetovalec.

5.11.85

Prebral *La malattia dell'Europa*.

Avtor, Franco Fornari, je predsednik »Psihoanalističnega italijanskega društva« in ta njegova knjiga je pravzaprav poglobitev njegovih prejšnjih del o vojski, kjer uporablja svojo psihopolitično metodo. Mene je knjiga pritegnila, ker v podnaslovu govori o diabolčni strukturi tajne oblasti. Izraz *diabolichen* pa ni v zvezi z diabolusom, ampak je antitetičen *metaboličnemu*. Če je namreč metabolično to, kar se presnavlja, je diabolčno presnavljanju nasprotno. In Fornari

dokaže, kako sta si Sovjetska zveza in Združene države Amerike v Jalti razdelile Evropo, a sta, kot skregani materinski princip (Sovjetska zveza) in očetovski princip (ZDA), pobudnici (diaboličnega) trenja, ki je rodilo rdeči in črni terorizem. Evropsko življenje je namreč nastalo kot nasledek vojnega spoprijema, zato spopad opravičuje uporabo uboja. Rešitev Evrope pa je mogoča samo v primeru, da se osvobodi obeh *diaboličnih* oblasti in tako pride do zdravega *metabolizma*.

Fornarijevo razmišljanje je vsekakor sugestivno, po mojem najbolj v premisah, kjer pravi, da je marksistična ideja »diabolična« zato, ker je osnovana na razrednem boju in je torej zaznamovana z dvojnostjo: ljubezen do tvojega razreda, sovraštvo do drugega razreda. Prav gotovo, da marksizem poudarja *afekt*, *čustvo*, medtem ko je v evropski zgodovini prevladoval *razum*, vendar pa je marksistična teorija »diabolična«, ker enači svoj afekt z resnico (*certare* je enako *certum facere*), to pa ima za poledico, da je marksizem militarizirana teorija o spoznanju, ki reducira človeka, simbolično žival, na raven živalske živali. »... *é quindi (il marxismo) una teoria militarizzata della conoscenza, che riporta l'uomo, animale simbolico, a livello di animale animale.*« (Str. 172).

Zanimivo je pri tem, da avtor svojo študijo razvija na podlagi odgovorov nekdanjega ravnatelja CIA, gospoda Williama Colbyja, ob priliki intervjuja z njim na drugem kanalu italijanske televizije 1978. leta. Vendar poudari, da ravna takó, ker ima pač na razpolago besedilo ameriškega agenta, sproti pa postavlja enega proti drugemu ameriško in sovjetsko tajno rovarjenje v evropskem svetu. Ta konfliktnost pa lahko pripelje do atomskega olokavstva (str. 79).

Morebiti je avtorjev psihozgodovinski prijem nekoliko preabstrakten za laika, ki ni vaje njegovega semantičnega slovarja, vendar pa so sklepne ugotovitve odrešne. Zelo se položaju prilega primera: Kakor je Atreus hlinil pomiritev s Tiestisom in mu pripravil obed z njegovimi sinovi, ki jih je bil žrtvoval na oltarju, tako sta se ZDA in ZSSR v Jalti sporazumeli, da imata v svojih vplivnih conah proste roke pri uničevanju sovražnikov. Odtod, kot sem že omenil, perverzni, »diabolični« položaj Evrope.

8.11.85

V vlaku.

Peljem se po provansalski domovini in se sprašujem, koliko prodajalk na marsejskem in niškem zelenjadnem trgu še govori po domače kot pri nas na trgu ob Rusem mostu. Jutri bom to lahko

preveril v Montpelhièru, a zanimiv bi bil pregled teh obalnih turističnih postojank. Kaže, da se je primarna govorica dobršno potuhnila.

O tem se meniva z gospo srednjih let, ki je mladostno zgovorna in živega pogleda. Optimističen značaj. Najpoprej simpatično odkljuje, ko spregovorim o nepriznanih jezikih, potem pa počasi ugotoviva, da je bil njen oče italijanskega rodu, mati pa iz Toulousa, tako da ji ni, ko izstopi, skoraj nič žal, da pravzaprav spada v kategorijo ljudi, zavoljo katerih sem pripotoval z onkraj Apeninskega polotoka.

Potem sem sam v kupeju in po malem obnavljam zapiske, ki sem si jih napaberkoval iz Salvijevega dela *Le nazioni proibite*. Nekoč sem se poglobljal v knjige, ki mi jih je poklanjal prijatelj Robert Lafont, zdaj pa mi je bolj ustrezal Salvi, ker je snov podana zgoščeno.

A nisem kdove kako vnet za zgodovinske podatke.

Bolj kot kraljevske glave, pa naj so aragonske ali francoske, bolj kot Jakob z Majorke mi je pri srcu Montpelhièr kot trgovsko križišče, koder je šla pot soli (mislim na Krpana), koder so verniki romali v Kompostelo. Pa to, da se je na univerzi že leta 1137 govorilo o medecini. Saj. A zlati dobi izredne demokracije sledijo pokoli križarske vojske zavoljo albižanske ločine. Uničenje identitete ljudstva, ki je dalo evropski kulturi trubadursko pesništvo. Simone de Monfort. Papežev legat pa: »Pobijte vse, Bog bo potem izbral svoje...«

1244. Grad Montsegur.

Lo prat dels cremats — Travniki sežganih.

A kaj bi navajal.

Pa vendar.

Mati asiškega Frančiška je bila provansalskega rodu.

Kar je bilo v krvi zatrto v Provansi, je v drugačni obliki vzkliko drugod. V Umbriji. Z Valdežani v Piemontu. In Dolcino.

Splet zgodovinskih zased, ki so onemogočile številčno močni in kulturno elitni etniji, da bi potrdila svojo samobitnost.

Kapitalna ugotovitev: okcitanska skupnost je izmed nepriznanih etničnih osebkov edina, ki v XIX. stoletju ni doživela narodnega gibanja.

Mistral in felibristični jezikovni preporod sta ostala brez politične zaslombe. In tako je v glavnem še danes. Zavedne kulturne elite ne podpira — kot na primer v Kataloniji — ekonomsko močen in zaveden srednji sloj.

9.11.85

Snoči me je Robert kar s postaje odpeljal v urad, ki je zadolžen,

da koordinira deželno skrb za okcitansko (Languedoc) in katalonsko (Rousillon - Rossilló po katalonsko) jezikovno skupnost. Zmenili smo se za sestanek v prihodnjih dneh. Potem me je pustil v hotelu, ki mi ga je izbral, kot sem želel, prikupnega in: ne preveč zahtevnega. In ujetega v tišino, čeprav ni daleč od promenade Du Peyrou in slavo-loka Ludoviku XIV.

No, a pri večerji sva že bila in medias res.

In poglavitno poglavje je bilo posvečeno prav buržoaziji.

Če je namreč, poudarja Robert, okcitanska resničnost takšna, kakršna je, potem je to nezavidljivo stanje pripisati srednjemu sloju, ki je v prejšnjem stoletju zatajil svojo identiteto. Tako je buržoazija ob Mistralovem uspehu tožila: »Saj je njegova umetnina lepa, a škoda je vendar, da pesnik uporablja govor naših dekel ...« Jaz sem pripomnil, da če smo mi v Trstu in Gorici na boljšem, se moramo zahvaliti prav našemu skromnemu srednjemu sloju; kljub zagrizenemu nasprotovanju italijanske buržoazije in njene iredentistične konice smo se uveljavili in obstali. Zato mora naš zgodovinski spomin to upoštevati, saj je lahko podučen tudi za situacijo po drugi svetovni vojski. Misel, da bi morali obdržati slovenske postojanke v Trstu brez krepkega srednjega sloja, je bila absurdna. Vsa povojna revolucionarna ali »proletarska« leta so bila zato absoluten minus, nedopustna potrata sredstev, pri tem pa, kar je poglavitno, zakasnitev pri gradnji močne ekonomsko-gospodarske postojanke.

Z Robertom se pogovor razvija večplastno, ker je ta plodoviti pesnik, prozaist, jezikoslovec in zgodovinar hkrati podkovan tudi v sociologiji in v ekonomskih vprašanjih. Pluridimenzionalen duh, ki je bil pred leti bliže bojevitim »gauchistom«. Potem se je odločil za poskus sodelovanja z Mitterandom. Zdaj se intenzivno razdaja pri pripravah za volitve. Le-te so namreč velika neznanka. Saj gre za to, koliko bo socializem izgubil.

Nič »univerzitetnega« nima na sebi, Robert.

Ko sediva za mizo v karakteristični starinski majhni, a izbrani restavraciji v srednjeveškem delu mesta (kot pred leti za časa kongresa našega mednarodnega združenja), je nekako skoraj fantovsko sproščen.

Srednje visoke postave je, bolj podoben agronomu ali inženirju, ki bi se ves popoldan sporazumeval z delavci na terenu, zdaj pa se predajal ugodnemu sedenju in privlačnemu pogovoru.

Najbolj mikavna pa je bila najina pot do mojega hotela, kjer je bil Robert pustil avto.

Korakala sva po uličicah, ki so imele pridih preteklih stoletij, ta

vtis pa je od časa do časa podkrepil Robert, ko se je ustavil ob mogočnih črnih vežnih vratih in jih s silo odsunil, da so se v polmrazu zdaj prikazali loki skrivnostnega dvorišča, zdaj čudoviti atrij ali pa vijuga nakazanega stopnišča. Tako mi je bilo, kot da mi je najpoprej odsunil vhodna vrata v dubrovniško Kneževo palačo, potem pa v notranjost dominikanskega samostana, nazadnje pa sem celo pristal pred loki dolenske Kostanjevice. Vendar me je še bolj kot pogled v nekdanjo lepoto prevzemala Robertova podoba, saj je v sebi izvirno spajal to, kar imenujemo zgodovinski spomin, z izrazitim čutom za projekcijo v prihodnost.

Davi sem po njegovem nasvetu (pomembna slikarska dela!) obiskal muzej Fabre.

Res.

Géricault, Greuze, Delacroix, Courbet ...

Zapisal bi si nekaj vtisov, a kaj, ko pa mi bodo vse te podobe kmalu ušle. In vem, ostal mi bo samo spomin na platna, na katerih je odslikan binom človek — narava. In ne bi vedel povedati, ali je močnejši občutek nekakega tujstva ob teh pričah nekdanjega časa ali pa občutek domotožja. No, a Delacroixov Orfej, ki pomaga Evridiki, Courbetov »Bonjour, Monsieur Courbet« pa njegov »Zahod na Lemanskem jezeru«, njegove kopalke ob zelenih kamnih — ti mi bodo mogoče ostali. Vsekakor pa, odkar sem v Berensonovih avtobiografskih zapiskih ugotovil, kako govori o tisti umetnosti, ki je »še bila umetnost«, zavoljo svoje naklonjenosti preteklemu slikarstvu ne čutim več, da sem demodé. Saj me tudi poprej ta zavest ni prav nič motila, a Berenson je ti moji zavezi klasični tradiciji dodal potrdilo strokovnjaka. A v *klasično* tradicijo spadajo, da smo si na jasnem, seveda tudi Chagall, Zadkin, Picasso ...

Popoldanska turneja mimo Saint-Gillesa, Arlesa do Les Baux.

Vozila sva skozi barjasto pokrajino in Robert se je ustavljal ob temnih človeških usodah, od katerih je marsikatera prišla v njegova dela. Tako mož, ki je cel dan streljal in ostal čez noč na barju, da je ponorel in se sam ustrelil. Jaz pa sem Robertu zatrjeval, da se ne zavzemam za obisk ne Daudetovega mlina ne Mistralove rojstne hiše; pglavitno je, da si ustvarim neko približno podobo o življenjski sposobnosti njihovega jezika. A tako je prišel spet na vrsto spor med zagovorniki provansalstva kot samostojne identitete, na podlagi Mistralove renesanse, in zagovorniki okcitanstva, ki v povojnem času skušajo zbuditi v posameznih pokrajinah jezika oc zavest skupne usode. Gre nekako za zamisel o zedinjeni Okcitaniji,

ki se uveljavlja v glavnem med razumniki in pisci, manj na politični ravni, ima pa proti sebi samozavestne in avtonomno čuteče provan-salske tradicionalistične ljudske prosvetarje tako na francoskem jugu kakor v piemontskih dolinah. Ta ne-obstoj težnje po potrditvi enotne bitnosti in izdajstvo srednjega sloja sta poglobitna razloga propada-nja domače samobitnosti. Ne pariškemu centralizmu ne tujemu kapi-talu ne bi namreč uspelo tako potujčiti dežele, ko bi etnična skup-nost imela smisel za sintezo.

Les Baux.

Ostanki mesta, ki ga je dal podreti Ludovik XIII.

A vse okolje je ena samo divjina.

Kraška planota, ki bi na nji zrasla kamnita grba.

Mistral je dal sem svojo Peklensko dolino.

Pravijo, da je ta kraj navdahnil tudi Danteja.

Vsekakor sem ves poglobljen v preteklost, ko stopam za Ro-bertom mimo mogočnih razvalin in se potem vzpenjam na naravno in golo masivno steno. Potem je pod nama v prepadu dolinski svet, a jaz sem še zmeraj ob obokanih skrivnostnih uničenih prostorih, kamor zdaj za praznik o polnoči pastirji prinesejo jagnje ob sprem-ljavi zvonov, piščali in tamburinov ...

Tam gori, na koncu, ob previsu, je preprost spomenik kmečke-mu pesniku, mrtvi straži, ki na tistem eksponiranem mestu kljub vsemu priča o identiteti domače dežele.

Zakaj porušeni dvor, kjer so nekoč razpravljali o galantni ljubez-ni, morebiti ne bo več tako porazen simbol uničenja, če bo Mistra-lova zemlja nekoč spet našla svojo novo pomlad.

Iluzija?

Ne upam si nagovoriti Roberta.

In bila sva tiho tudi potem, ko me je odpeljal pred opatijo Mont-majour in so naju spet sprejela stopnišča in mračne sobane sredi razdrtega zidovja.

Ko sva se vračala pa je Robert vseeno poganjal svoj avto kot ekstatičen voznik, tako da je bila tista vožnja v mraku hkrati pre-šerna in vznemirljiva. Vse kaže, sem tedaj rekel, da spadajo pisatelji res med bolj izurjene šoferje. Morebiti zato, ker se njihovi refleksi ravnaajo po hitrosti psiholoških odzivov?

Povečerjala sva v motelu.

Samopostrežba.

Izlet naju je izlačil, a Robert se je, kot po navadi, bolj izkazal kot jaz; pospravil je mimogrede svoja obroka, medtem ko sem se

jaz dolgo obiral. In predstavljam si ga, Roberta, kako je najbrž uren tudi ob pisalnem stroju. Saj drugače ne bi mogel, ob obveznosti na univerzi, imeti v dobrem takšno serijo literarnih in znanstvenih del. In to v okcitanščini in francoščini.

Nekoliko mi je zdaj nerodno, ker se nisem po Robertovem kratkem eseju o Mistralu, ki ga je 1982. leta napisal nalašč za *Zaliv*, trudil, da bi še enkrat prebral *Mireille*, *Mireio* v provansalsščini. Tako je izostala izmenjava misli, ki bi se lahko razvila ob njegovih pogledih na velikega pesnika in organizatorja.

10.11.85

Jardin des Plantes.

Oaza sredi mesta.

Botanični vrt, ki se je rodil 1593. leta v tesni povezavi z univerzo, a je hkrati park, kamor se pod noč zateče, pravi Valery, kdor se mora v tišini vdati svojim monologom.

Lokvanji v bazenu sredi lotosov, papirusov, akantov.

Paylostachys nigra, flexuosa, viridis, mitis — ustavljam se pred visokorastlimi gostimi, trstju podobnimi stebelci, medtem ko stopam po debeli tapeti listja vseh barv in oblik.

Matere porivajo vozičke mimo toplih gred in tablic z napisi, čeprav brije kar hladna novembrska sapa.

Naš tržaški ljudski vrt je mizeren v primeru s tem; če hočemo namreč najti tišino sredi zelenja, moramo na kraško planoto.

A v nasprotju z dostojnimi doprskimi kipi pomembnih (samo italijanskih seveda) mož v našem mestnem vrtiču, je tukaj spomenik Rabelaisu dobršno reven. Res, da ga je obgrizel zob časa, a vendar.

Nasmehniti pa se moraš, ko zagledaš napis, vzeti iz uvoda v *Gargantuo*: *Pour que rire est le propre de l'homme*

Vivez joyeux!

Kaj čem, spet eden izmed avtorjev, ki čakajo, da se k njim povrnem. Z Rabelaisovim neusahljivim sarkazmom sem se spoznaval na sanatorijski terasi ob vrnitvi iz Nemčije. Neizrecno je bolj zemeljski kot Erazem, ampak ob *Hvalnici norosti* si zmeraj tudi priključem Rabelaisova pikantna poglavja in stihe.

V tem vrtu naj bi angleški pesnik Edward Young, avtor *Noči*, zagrebel, kot sam pravi v neki pesnitvi, skrit v nočno temo, hčerko Narciso. Vendar je ta, ki ji je bilo ime Elisabeth Lee, v resnici preminula v Lyonu in so jo ponoči zakopali na protestantskem pokopališču. A legenda o njenem grobu v tem botaničnem vrtu se kljub

nasprotnim mnenjem ni obrabila, ob nji pa so se pomudili Musset, Gide, Paul Valery in še kdo.

Saj, a tudi drugače je zelo pester seznam znamenitih osebnosti, ki so tako ali drugače počastili to mesto, ki ni »videti neumno kot druga velika mesta v notranjosti Francije«, kakor je sodil Stendhal. Od Petrarke, katerega rokopisni izvod *Rim* hrani knjižnica medicinske fakultete, mimo Rabelaisa, Molièra, Madame de Sevigné, Madame de Staël, Chateaubrianda, Micheleta, Paul Verlaina, Huhoja, Mistrala, Paul-Valéryja, Comta, Gida, Valery Larbauda in vse do plejade današnjih je seznam kulturnih velikanov, ki so povezani z Montpelhièrom izredno dolg.

A moja pozornost je v tem kaleidoskopu imen priklicala kratka ugotovitev Madame de Sevigné da »*il était difficile de rencontrer à Montpellier un quidam qui parlat le français*«. To 1672. leta. Pri tem si mislim, da sedanji zanikovalci okcitanske identitete te preteklosti ne tajijo, samo *preprosto ugotavljajo*, da zdaj te etnije ni več, ampak je, kar je je še ostalo, zgolj še folklor.

In sprašujem se, ali so se tuji gostje, ki so počastili Montpelhièr, zanimali za to »folkloro«. Na primer Edward Young, avtor legendarnega pokopa, ali Téodor Josef Konrad Korzeniowski, kapitan dolge plovbe s pisateljskim imenom Joseph Conrad. Kdove, če se je ta, po rodu Poljak, zavzemal za zemljo, ki je bila podvržena tujemu gospostvu kot Poljska Rusiji? Kdo ve, če je »ta mali diskretni gospod«, kot berem v elegantni knjigi, izdani na čast »Tisočletju montpellierske književnosti«, svojemu sinu Borisu razložil, kakšna je usoda tega ljudstva, ko mu je preskrbel inštruktorico za francoščino. Upam, da ni spregledal domačinov, kot Joyce slovenski živelj pri nas, ali kot Chateaubriand, ki je videl v Trstu zadnjo postojanko kulture, onkraj katere se začenja barbarstvo.

Vsekakor menim, da bi tudi ta vidik — o spregledanju prvobitnih resnic — lahko uporabili pri presojanju izrednih intelektov; morebiti bi take diagnoze utegnile biti bolj koristne kot prerokbe gospoda Nostradame ali Nostradamusa, ki je tukaj v Montpelhièru ob Rabelaisu študiral medicino, a jo je kmalu zamenjal z astrologijo. Morebiti bi, si mislim, nekaj bistvenega prispevali k demokratičnemu razvoju človeštva, ko bi se zavzeli tudi za prvobitno veljavo okcitanskega jezika vsi tisti elitni duhovi, ki so opevali mediteransko milino tega podnebja in se ustavljali ob vseh mogočih aspektih te zemlje.

A vendar, pri enem sem našel stavke, ki bi jih tudi sam napisal. Takó pravi Valery Larbau: »za Okcitanijo si zamišljam 'po-fran-

cosko' dobo: ker izoblikovanje Združenih evropskih držav zahteva odpravo starih nacij, ki so premogočne za dosego skupne varnosti, in ustanovitev federalistično povezanih držav, si predstavljam, kako Okcitanija spet doseže svoj avtonomni položaj, svoje ime, nekatere šege. In človek v sanjah vidi, kako njena zastava plapolja na krmi ladij, ki bi jih spet srečal v Sredozemlju, in kako je uradno priznana njeno neodvisno življenje pod vodstvom evropskega sveta: in na novcih in na znamkah spominski namigi na zgodovinske dogodke te dežele, na ugled montpellierske fakultete. Naravno, prestolnica pa bi bil Montpellier. Promocija s Homerjevih redom, itd.«

Edino, kar pogrešam v tem sijajnem pasusu, je okcitansko ime za mesto, saj bi v obnovljeni samostojnosti v evropski federaciji mesto spet postalo *Montpelhièr*.

Pod noč me je Robert peljal na predstavo v staro opuščeno vinsko klet, ki pa jo je moderna arhitektonska zamisel spremenila v avantgardno gledališče za šeststo oseb.

Roberta obkrožijo organizatorji, tako da me takoj obseže nekakšna zarotniška domačnost. Predstava je zanimiv poskus obnovitve nekdanjega marsejskega music-halla, kjer je imela glavno vlogo okcitanska beseda. Vendar gre za potpuri, v katerem so v glasbeni element vkomponirani rokohitrski prizori, ekstravagantne domislice, vse skupaj pa poudarjata radost življenja in smeh. Vmes se seveda, kot svetle iskre, spočenjajo provansalski izrazi z duhovitimi in ironičnimi prizvoki.

Pri večerji se potem z Robertom ustavlja prav pri »kraljestvu besede«.

»Vaš jezik«, pravim, »so kronali že vaši *trobadors*, cenjen je od Dantejevega priznanja v *Divini Commediji* naprej, a ga vaši ljudje, žal, bolj malo še govorijo. Naš slovenski jezik je jezik majhnega narodiča, v glavnem ni upoštevan, Chateaubriand je trdil, da se zunaj Trsta začena barbarstvo, v Trstu nas že dobrih sto let zmerjajo kot manjvredno pleme — no, a vendar naš jezik kljub vsemu temu ljudje govorijo.«

»To je naša tragika,« je rekel Robert, »ki se je spočela v prejšnjem stoletju, zato se je tudi Mistral, ko je to uvidel, zatekel v etnografijo, da reši vsaj preteklost in postavi osnovo za morebitno drugo renesanso.«

»Zdaj bi obnovo lahko ustvarilo samo široko politično gibanje, ki bi se zavzelo kapilarno, a komunistična partija se, kot praviš, otepa, socialisti pa tudi nimajo smisla za ogrožene jezike.«

»Mitterand mi je tožil, da se stari birokratski aparat upira spre-

membam,« dodaja Robert. »Zato je neki razvoj mogoč samo tam, kjer ima predsednik neke dežele posluh ali korist, da nas podpre.«

No, jutri me bo sprejel šef urada za okcitanške zadeve, gre seveda predvsem za šolstvo. V ta namen je predsednik dežele odobril nekaj milijonski fond, kar je seveda pozitivno, vprašanje pa je, kaj bodo glede tega prinesle volitve oziroma izvoljenec, ki bo potem vodil deželo.

11.11.85

Conseil Regional Languedoc-Roussillon (po katalonsko *Rosselló*).
Deželni svet Languedoca-Roussillona.

Stara palača, a sodobno urejena notranjost.

Urad za zadeve, ki se tičejo okcitanške in katalonske skupnosti.

Gospod Hamel, voditelj oddelka, je štiridesetleten, rezervirano ustrežljiv, to njegovo razpoloženje pa je verjetno takšno zato, ker so napovedali prihod pisatelja, medtem ko bi se on najbrž bolj sproščeno pogovoril s slovenskim deželnim svetovalcem iz Trsta. No, a vsekakor mi v poglavitnih potezah oriše politiko dežele do okcitanške in do katalonske kulture. Tekst programa je predsednik dežele predložil na tiskovni konferenci prav pred tremi dnevi. Gre predvsem za uveljavitev deželne identitete s potrditvijo okcitanškega in katalonskega doprinosu. Glede katalonske skupnosti (Roussillon) prihaja v poštev prijateljska povezava s katalonsko vlado onkraj Pirenejev, z Generalitat de Catalunya. Tako bi kljub meji lahko prišlo do nekega skupnega delovanja. (Ob tem pripomnim, da se nekaj podobnega poraja tudi pri nas, čeprav večkrat prihajajo v poštev bolj ekonomsko-trgovski vidiki). Glede okcitanške skupnosti je načrt deželnega sveta bolj razvejan, ker gre za obnovo zavesti bogate zgodovinske in kulturne tradicije. Zato program govori o zgodovinskem spominu, kateremu naj se pridružijo tako šola kot sredstva javnega obveščanja.

Kot otipljiv dokaz te perspektivne politike mi predstojnik oddelka pokloni načrt natečaja, ki so ga 5. t.m. razdelili šolam vseh stopenj (razen seveda univerze) in ki se bo zaključil februarja ali marca prihodnjega leta. Mapa ima naslov *Atous langues*. Adut jezikov. Prednost jezikov. Mogoče še boljše: Zmaga jezikov ali Jeziki zmagujejo. Vsekakor je osem velikih samostojnih listov zelo domiselno koncipiranih. Čelni del posameznega lista je ilustriran, hrbtni pa sestavljajo trijezični odlomki, domislice o pomembnosti obvladanja več jezikov. Natečajniki bodo tekmovali s kratkimi spisi v okcitanščini in katalonščini, najboljša dela bodo nagrajena. (Pripominjam, da nekaj podob-

nega, čeprav v bolj skromni obliki, uvajamo pri nas med slovenskimi otroki v videmski provinci.)

Najbolj zanimiva pa je samostojna okcitanška iniciativa s privatnimi otroškimi vrtci, ki jih imenujejo *Calandretas* (Škrjančki. Znak, ki oznamuje te vrtce, je škrjanček, ki v kljunu prinaša šolarju torbo). Gre za izvirno zamišljen program, zakaj otroku ne nudi samo možnosti, da se okcitanščine nauči v standardnem notranjem šolskem prostoru, ampak bogati svoje besedno bogastvo z obiski pri vrtnarju, pri kmetu, s sprehodi po obali itd. *Calandretas* naj bi usposabljal mladi rod za dosledno dvojezičnost. (To zamisel slovenska skupnost uresničuje na Koroškem).

Seveda mi predstojnik navaja tudi številke, a za pravilno upštevanje le-teh bi na mojem mestu morali biti tehnično pripravljen predstavnik slovenskega sindikata. V bistvu je pomembna ugotovitev, da je materinščina fakultativna, šolar ali dijak jo obiskujeta eno ali pa dve uri na teden, kar je seveda zelo malo, a doslej jezikovne skupnosti v Franciji niso dosegle več. Okcitanščine se tako v deželi Languedoc-Roussillon uči nekako 15.000 šolarjev-dijakov, učni kader naj bi sestavljalo nekaj nad 400 oseb. Kataloncev je seveda manj, vendar je učiteljev približno 200. Podatek o številu *Calandretas* pa mi je ušel.

Popoldan z Robertom.

Odpeljal me je na planoto Larzac.

Dobrih sto kilometrov severo zahodno od Montpelhièra.

Nerodoviten svet, primeren samo za ovčerejo, nedaleč je Roquefort, kjer je doma istoimenski sir.

Planota je nekakšen na pol Krasu na pol stepi podoben svet, ime Larzac pa je prišlo do veljave zavoljo upora kmetov proti centralni oblasti, ki je nameravala uporabiti planoto v vojaške namene in tako zavirala njen razvoj. Z množičnimi demonstracijami, z gladovnimi akcijami, z odklanjanjem plačevanja davkov, s široko solidarnostno podporo od vsepovsod — je upor uspel. Zdaj je planota nekakšno avtonomno področje, ki sklepa prijateljske zveze z mirovnimi in osvobodilnimi gibanji (pred kratkim so imeli obisk Kanakov iz Tahitija). Zavzemajo se za misijo *Greenpace*, za baskovske pribežnike na francoskih tleh ...

Čutim, kako je za taka gibanja vnet Robert, medtem ko sem jaz skeptičen. Seveda se strinjam z gibanji, ki odklanjajo oboroževanje, vendar je spet res, da jih v zahodnem svetu vodi pretežno levica, ki pa je gluha za to, kar se dogaja v državah realnega socializma.

Zato razumem ljudi s Papeeteja in drugih francoskih posesti, ki odklanjajo kolonializem in prihajajo semkaj na obisk, a s srcem nisem zraven. Prav tako, ko stojim pred novim hlevom, ki ima na steni neštevilne napise v dokaz, kdo vse je princsel posamezne kamne za njegovo gradnjo. Taka vzajemnost bi bila zares ganljiva, ko bi svet, ki ga ustvarijo ti levičarski navdušenci, ko pridejo na oblast, ne bil tako obupen faliment.

Robert v kmečkem poslopju razpravlja o razvoju zadnjih mescev v Latinski Ameriki s suhljatim moškim v sivem vetrnem jopiču. Duhovnik. Prišel je iz Peruja. Vse kaže, da spada med zagovornike teologije osvoboditve. Mislim na naše župnike-kmete (Finžgar!), a naši so bili bolj ljudski in manj proletarski.

Ko odhajava, dobim dva izvoda mesečnika, ki ga izdaja odbor.
Naslov: Gardarem *Lo Larzac*.

Obdržali bomo Larzac.

No, kljub poudarjenemu levičarskemu duhu, ki me spominja na shode romarskih skupin, je tako gibanje pomembno vsaj v tem, da prebuja tudi okcitanško zavest. Čeprav ima mesečni list samo naslov v okcitanščini, vseh osem strani pa poroča o Polineziji, o Novi Kaledoniji, o obiskih iz Argentine — v francoščini. Kar navsezadnje tudi ni tako hudo, saj tudi naši listi v Beneški Sloveniji uporabljajo italijanščino; bolj je kritike vredno, da se spisi zavzemajo za pravice Baskov, a pozabljajo na Okcitanijo.

Je pa spet res, da se levica zna upirati, ko ni na oblasti. V tem naša skupnost na Tržaškem in Goriškem ne nudi levici zadostnih motivacij za demonstrativen upor. Boj za jezikovne pravice slovenskega prebivalstva ne »vžge« kot pohod za mir ali proti atomskim centralam; tako komunisti kot socialisti pa bi ob volitvah utrpeli izgubo glasov pri simpatizerjih iz srednjega sloja, ko bi se zares zavzeli za nas, kot se za »mir«.

Tako razmišljam, medtem ko Robert zavzeto vozi, kot da gre za dirko Formule ena.

»Velika škoda bi bila, ko bi ne izšle knjige, ki jih imaš v načrtu,« pravim, a on se smehlja in je zbrano zanosen, kot da mu je Larzac vdahnil novega elana.

12.11.85

Bil sem v CREO.

Centre Régional d'Enseignement de l'Occitan.

Deželni center za poučevanje okcitanščine.

To je nekaj, si mislim.

Sprejmejo me ob 10. h, kot je bilo domenjeno.

V bistvu gre za to, da prisostvujem vajah s kompjuterjem. Na tem se vrstijo stavki raznih beril, ki pa vsebujejo napake. Te moraš popraviti. Ali pa manjka beseda, ki jo moraš najti in tako dopolniti stavek. Vmes so pregovori, zanimiva besedišča iz vsakdanjega življenja. Oba mlada človeka, ki se pred mano ukvarjata s kompjuterjem, od časa do časa sežeta po okcitsansko-francoskem slovarju, da preverita pravilnost ali pomen manj znane besede.

Vaje so povezane s knjigama *Aital parlam* (Tako govorimo), od katerih je ena namenjena učencem, druga, tanjša, učitelju. Nedvomno: učenčeva knjiga je zelo privlačen medij, ki ob slikah in risbah učencu ne pomaga samo s tolmačenjem v francoščini, ampak tudi v tako imenovani *francitan*-ščini, to se pravi v narečju, ki ima večkrat okcitsanski koren in francosko obrazilo. Takó opazim v 8. lekciji, da je po okcitsansko česen *la ceba*, v francitanskem narečju *la cébe* (!), medtem ko je česen v francoščini *l'oignon*. Kar pomeni, da je pogovorni jezik prava bastardna simbioza okcitanščine in francoščine, do katere je prišlo, ker sta se dva romanska govora spojila takó, da je prevladujoči *dodan* prvenstvenemu!

Ko sem se poslovil, so mi poklonili obe knjigi in kasete, ki spajajo zraven.

Kdove, morda bo kompjuter res priskočil na pomoč.

Ob uri kosila srečanje v kavarni z Maxom Rouquette-om (po okcitsansko Roqueta), pisateljem, s čigar prozo sem se spoznal, ko mi je Henri Giordan poslal *Vert Paradis* (Zeleni raj), prevod dveh okcitsanskih tekstov. Knjiga je izšla pri založbi *Le Chemin vert*, ki jo vodi Giordan in ima namen prikazati francoski javnosti pomembne avtorje nepriznanih jezikov.

Ko se nama pridruži Robert, se odpravimo kosit, z Roquettom pa sva kmalu v zelo prisrčnem ozračju, ker odkriva, da sva bila 1965. leta skupaj na blejskem kongresu PEN kluba. Govori mi o Mateju Boru, o njegovi pesmi *Šel je popotnik skozi atomski vek*, ki da jo namerava prevesti v okcitanščino, a bi moral poprej priti do dobesednega prevoda v francoščino. Zgovoren je, a njegove poteze so poteze strogega asketa, kar se ujema z njegovo razmišljajočo prozo, kjer se duševnost spaja z življenjem narave in njenih bitij. A zelo me je prepričal tudi pogovor, objavljen na koncu njegove prevedene knjige. O tem bi rad spregovoril z njim.

Po kosilu spremiva Roberta na univerzo.

Fakulteta v parku.

Spomnim se, kako sem bil presenečen pred leti, ko sem Roberta iskal, pri tem pa spraševal za pot dijake, ki so se sprehajali med zelenjem. Potem sem v razredu poslušal njegovo lekcijo o okcitanski književnosti, ne da bi on vedel zame.

Zdaj nama pokloni po en izvod knjige Fauste Garavini *La letteratura occitanica moderna*, edizioni Accademia (v Nuova Accademia je izšla Meriggijeva *La letteratura slovena*). Pa še dva letošnja zvezka revije *Lengas* (Jeziki), ki obravnavata jezikovno vprašanje za časa francoske revolucije. Šeststo strani esejev in tekstov (tudi dvojezičnih), ki bodo pri meni, žal, v glavnem samo kot priča mojega zanimanja za Mistralovo domovino.

Med Robertovo odsotnostjo pogovor o *Vert Paradis*.

Rouquette je presenečen ob mojih pogledih na njegovo delo. Rad bi, da se še vidiva. Jutri bova skupaj kosila.

Moje bivanje postaja kar razgibano.

Popoldne v troje pri Robertu. Pogovor o načrtih za volitve.

Zvečer.

Z Robertom na prireditvi Okcitanskega dramatičnega centra.

Nekakšen balet z naslovom *Le coeur aux dents* (Srce v zobeh). Gre za »Cançon«, za *Cantate* v provansalsščini. On je pesnik, Ona je njegova ljubezen, *Drugi* pa je oblast. In On skuša uničiti Drugega, a ga raznese peklenski stroj, ki je bil Drugemu namenjen. Sledi obnova zgodovinskega spomina. Pri tem zasluži, da si prepisem zapis na preprostem ozkem depliantu: »Živimo v času, v katerem delamo besede kot naredimo avtomobil, v času, ko programiramo mutacijo "looks" zato, da bi cela ljudstva zamenjala prodajalne in zastave; v času, ko se starost, norost in terorizem znajdejo v kozarcu viskija kot las, nenapovedano, ne da bi rekli "pardon".«

Po predstavi se mi približa mladenič iz Narbone, medtem ko so Roberta »ugrabili« godci in pevci.

Tako se z novim prijateljem zmeniva, da si pojutrišnjem na hitro ogledam Narbono. Počakal me bo na postaji.

Potem sva pri Robertu doma.

Pripravi rižoto v parnem loncu po svojem receptu: riž, olje, sol, čebula, olupki pomaranče ...

Kar prijetno nama gre v slast, ko sediva za mizo v gosposki kuhinji.

Dva čudna svetnika sva.

Prisrčna in sproščena, vendar naju ločuje rahel, komaj zaznaven zaslon. Deset let je mlajši od mene, a to ni pomembno, bolj vsa narazen zavoljo njegovega »larzacovskega« razpoloženja. V tem

je po mojem on utopist. Precéj pa sva različna kot človeka peresa. A to čutim predvsem jaz, ker ni on nič mojega bral. Robert je kot pesnik svojstven simbolist, medtem ko je njegova modernistična proza bolj komunikativna, vsekakor pa namenjena zahtevnejšemu bralcu. To se pravi, da je Lafont zelo daleč od tradicije Mistralovih felibrige in od poudarjanja kmečkih motivov. Avtor, ki v okcitanščini piše sodobne evropske tekste. Tak je prav gotovo njegova *Festa* v dveh zajetnih delih. O romanu mi je na mojo željo pripovedoval med vožnjo v Baux. Zgodba je postavljena v današnji čas. Razvija se na raznih krajih Evrope. Preskrbel si bom slovar, da se mi bo tekst vsaj deloma približal.

13.11.85

Najpoprej srečanje z Rouquetom na njegovem domu.

Rue de l'Ancien-Courrier.

Veličastno stanovanje, ki je kot spomin na pretekle dobe.

Mislim na Terezijansko četrto pri nas.

A gre za kratek postanek, samo kot dokaz sprejetja v domače ozračje.

V restavraciji pa sva potem sama v bolj samotnem krilu, tako da razpredava svoje misli v kar presenetljivem soglasju. Najpoprej povem o svojih vtisih, ko sem bral njegove kratke proze v pariški izdaji *Zelenega raja*. Priznam, da imam rajši dialogizirano prozo, vendar me je njegova zgoščena pripoved prevzela predvsem zato, ker je pripoved, vendar je hkrati obsijana z bližino skritega ozadja ... Rekel bi, da je za pisatelja, ki se v pogovoru z Giordanom ima za agnostika, njegovo razmerje do narave pravzaprav religiozno. Lahko bi morebiti nekako sodil, da je kot zdravnik približal prozo naturalizmu, vendar le-tega oplemeniti z duhovno karizmo.

Videti je, da sva si tudi drugače blizu.

Ne marava hitrih asimilacij novih poskusov, tudi on ni prebral Joyca do konca, odklanja intelektualistične akrobacije. O religiji? Meni, da le-ta, ne glede na obljubo posmrtné usode, poudarja vprašanje smrti, kar daje življenju posebno dimenzijo. A še bolj pomembno je, da religija predlaga človeku heroično raven, zato je nekakšen ventil za zemeljski pekel. Še več, ponuja človeku svobodo in fascinacijo neskončne pesnitve. Dante je to vedel.

In kot okcitanški avtor, ki je med prvimi spočel povojno renesanso domače književnosti?

Nesmiselno bi bilo, pravi, da bi književnost čakala na tak ali drugačen razvoj okcitanškega vprašanja. Mistral je nedvomno pomem-

ben mejnik. Kot poprej trubadurji. A čaščenje Mistrala in omejenost felibrige-ja ne more biti izhodišče. Vse drugačno obzorje se mu je na primer odprlo ob Danteju, potem ob Ajshilu, predsokratikih, Shakespearju, Faulknerju ... Mistral je v bistvu odkritje okcitanske zave-
sti. In le-ti je od mladega zvest, tudi enkrat samkrat mu ni bilo žal, da se je tako odločil. Seveda sprejema sporočilo francoskih velikih ustvarjalcev, vendar bi v francoščini nikdar ne mogel pisati.

V tem so okcitanski pisatelji čudoviti, pripomnim, da vztrajajo v zvestobi, čeprav so s tem žrtvovani, ko pa jih malo kdaj prevajajo. Seveda so v enakem položaju tudi pisci drugih narodov, vendar imajo le-ti v glavnem za sabo ljudi svojih dežel, kar je prvenstveno pomembno, saj je prevod v tuje jezike akcidentalnega pomena; okcitanski pesnik in pisatelj pa mora nekako staviti na odločitev prihodnosti, in piše za občinstvo, ki upa, da ga bo tudi on pomagal ustvariti. (Tako je bilo z našim Prešernom, z razločkom, da je spadal Prešeren v »pomlad narodov«, medtem ko smo zdaj v kompjuterskem, atomskem veku. A kdo ve, zgodovina je doživela vse polno nepričakovanih preobratov.)

Po kosilu še ogled novega naselja.

Kot izziv trgovskemu centru, kjer je tudi občinska palača, kate-
rega so krstili za *Poligone*, je nastalo nedaleč naselje, ki so ga nazvali *Antigone*. Stavbarstvo, ob katerem najpoprej pomisliš na De Chirica, ker te obdaja skorajda prividen svet. Marmornata belina kamnov in modernizirane klasične črte so en sam niz brez presledka združenih stavb, ki jih spremlja prav tako nepretrgan niz palmovih dreves.

Prijateljski sprehod, ki ga pospremim s fotografskimi posnetki.

Vsekakor sva z Rouquettom tako uglašena, da se dolgo poslavljava.

Popoldne pa sem se odpravil v Arles.

Da bi obiskal Mistralovo etnografsko zbirko.

Pa sem se znašel pred zaprtimi vrati.

Kot da se mi odreka to, kar je danes samo folklor. Ta ima seveda tudi velik pomen, a samo takrat, ko je identiteta, ki je to folkloro ustvarila, le-to prerasla in zaživela v polnem ritmu z razvojem sveta.

Tako si ogledam serijo Picassovih risb (njegov poklon Arlesu) v muzeju Réattu, kjer ujamem v svoj aparat ležečo Zadkinovo *Odalisko* v barvanem lesu.

Najbolj čaroben pa je vsekakor pogled na mogočno vodovje Ro-

dana, ki, se zdi, bo zdaj zdaj prestopilo bregove in preplavilo vse od kraja.

Hodil sem po visokem nasipu in občutil nekakšen tresljaj mrščavice zdolž hrbtenice.

Bilo je kot bližina očitne nevarnosti, obenem pa nekakšna zgodovinska asociacija s Cezarjem in njegovimi legijami. Kaj vem. Včeraj sem poslal Rebuli karto z omembo rimskega zavojevalca, a skraj da bi s tega brega zapisal kaj bolj občutenega.

Seveda pa sem se med potjo na postajo ujel v intimnejšo sekvenco. Približal se mi je Van Gogh s svojo hudo arlesko usodo in nepozabnimi provansalskimi motivi. Kos poti pa me je spremila Dani, ki mi je za božič 1943. leta poklonila Stonovo *Slo po življenju*, romanisirani življenjepis velikega Holandca, za katerega smo se navduševali v naših dijaških letih.

Današnji *Le Monde* v dolgi reportaži iz Arlesa poroča, kako je te dni (8-11 nov.) zasedala organizacija prevajalcev, kateri je predsedoval Claude Simon. Sedež, pravi člankar, bo društvo imelo v nekdanji bolnišnici, kjer je bil zaprt Van Gogh potem, ko si je odrezal uho ... Gre za velikopotezno akcijo, ki ima v načrtu srečanje prevajalcev raznih jezikov in kultur. Kot kaže, fondov ne manjka, vprašanje pa je, po mojem, kdo bo dajal ton temu kolosalnemu načrtu: tokrat je bilo zbranih 300 prevajalcev. Arles naj bi postalo njihovo mesto, mesto organizacije ATLAS (*Assise de la traduction littéraire à Arles — Domicil literarnega prevoda v Arlesu*).

In mi v tem »domicilu«?

14.11.85

Dopoldan v Narboni.

Mladi uradnik si je ukradel nekaj ur zame.

Pelje me k morju.

Pri srcu mu je, da vidim, kako samovoljna in z okoljem neuglašena turistična poslopja sta zgradila francoski in tuji kapital na njihovi sijajni obali. In v resnici me tak poseg zmeraj živo zadene. Isti občutek kot ob sprehodu po naši obali, po brezvestno posiljeni kraški zemlji.

V samem mestu pa nekako pozabiš na to resnico.

In polno zaživiš ob trgu, ki sejmarsko mrgoli onkraj kanala, ob gotski katedrali iz XIII. stoletja, posvečeni sv. Justu (Kanal in sveti Just!), ob parku, po katerem bom čutil domotožje.

Nakupim si razglednic, ki jih ne bom odposlal, ampak mi bodo v dokumentacijo in veselje.

Zvečer najdem v recepciji Roquettovo pismo.

Pravi, da bi se bila mórala srečati v mladih letih, tako da naju bi združevalo prijateljstvo, ki potem skozi življenje omogoča skupno radost in srečo. Pušča da mi izvod knjige *Vert Paradis* za Mateja Bora, zame pa zbirko pesmi v okcitanščini in njegovem francoskem prevodu.

Nočni psalmi.

Nekatere sem že prebral.

Dobro, berljivo pesništvo, ki me morebiti malo spominja na Baudelaira, samo da pri Rouquetti prevladuje gozdni, zeleni svet. Francoski prevod nima rime; ker jih je avtor sam pofrancozil, pa pesmi niso videti okleščene.

Na knjižnico je napisal posvetilo: »Borisu Pahorju v spomin na njegovo deželo. S simpatijo.«

Tako sem našel Bled v Montpelhièru.

Z Robertom večerjava v tistem mičnem na videz starinskem lokalu.

Danes ga vabim jaz.

A so ta vabila zares čisto najine sorte, čeprav si namreč vsakokrat dopovedujeva, da si morava privoščiti nekakšno bolj slovesno »pojedino«, naju potem oba zapelje obzir, enkrat mene, drugič nje-ga. Zapovrstjo.

Govoriva o Rouquettu.

O njegovih zaslugah za okcitanško književnost.

Tako preideva k temam, ki me zanimajo, a jim ne najdeš rešitve. O okcitanščini, ki ne uspe postati enoten jezik, ampak se še zmeraj bijejo med sabo struje, ki hočejo uveljaviti svojo avtonomijo. Montpelhièr je prav gotovo močno kulturno središče, vendar Provansa ne priznava njegovih jezikovnih odločitev. Kako najti izhod temu razkrajajočemu početju? Kako naj se uveljavlja Alibertova grafija, ko pa se mistralovci držijo Roumanillove? Kje naj nastane združevalna sila? Kaj lahko obeta novi »Narodni svet deželnih jezikov in kultur«, ki naj bi bil za vlado posvetovalni organ in je on, Robert, eden izmed 40 članov, ki naj bi ga sestavljali?

Robert je seveda skeptičen.

Fabius ni videti naklonjen nefrancoskim jezikom.

Mitterand in socialistična stranka sta doslej sabotirala program, ki so obljubljali, da ga bodo izpolnili, če pridejo socialisti na oblast.

Desničarska garnitura, ki se obeta po volitvah, pa prav gotovo ne bo odločala v dobro jezikovnim skupnostim.

Pomemben napredek je torej premik na šolskem področju. Tako tisti, ki je odvisen od predsednika dežele — tokrat je naklonjen — kakor tisti samostojen, ki se izraža v *Calandretas*. Kakor bretonski *Diwan* pa bo tudi *Calandreta* zares uspešna, ko jo bo država priznala in jo integrirala.

V hotelu najdem potem listek s telefonsko številko Tava Burata v Piemontu. Živka mu je sporočila moj naslov. Ko ga pokličem, pravi, da me je iskal, ker zavoljo pouka na šoli ne more pojutrišnjem v Lyon na sejo odbora našega združenja, zato prosi, naj v njegovem imenu zagovarjam Zwitterjev predlog, da bi imeli prihodnje leto kongres v Celovcu.

Zagotavljam mu, da bo z njegovim glasom predlog prodrl.
Bravo Tavo, zlata duša!

16.11.85

V vlaku.

Poslovil sem se od Languedoca.

A mi je žal.

In se zavedam, da bi moral pravzaprav šele začeti spoznavati deželo. Živel sem v mestu, kot da sem v njem doma. Kakor pred leti v Barceloni. In čisto po naključju sem včeraj odkril Petrarkovo sobo, čudovite katalonsko-gotske loke. Pa še skrito dvorišče z vodnjakom in »kolono«, ki seveda ni kraška, a te preseneti v ti palači, ki si ji moral prodreti v notranjost, če si hotel razbrati njeno pravo zgodovinsko bistvo. Kot je namreč tukajšnje narečje kamuflaža izvirnega jezika, tako zunanost stavb ponareja njihovo resnično resnico. Ne vem, kako se je to posrečilo, prej bi razumel, da doživi spremembo notranjost palače. Tukaj pa so stvari postavljene na glavo!

Pregledujem listke, na katerih sem bil zbral niz »okcitanskih« podatkov pred odhodom zdoma, zdaj pa ugotavljam, da številni argumenti te dni niso prišli na vrsto. Tako delovanje IEO, *Institut d'Etudis Occitans*, ki od 1945. leta vodi okcitansko renesanso predvsem glede jezikovnega poenotenja, tiska, pouka, univerzitetnih študij, izdajateljstva itd. Iz Robertovih knjig že dolgo let poznam IEO in njegovo delovanje, vendar se prejšnje dni nisem zanimal, kako je z voditeljskim kadrom, naraščajem. Tako sem zaživel s krajem in ljudmi, da sem marsikaj spregledal. A saj navsezadnje nisem šel kot reporter, ampak kot prijatelj, ki obišče prijatelje. No, in tudi Robert je v posvetilu na izvodu knjige »Tisočletje književnosti v Montpelhièru« napisal: *Per Boris, en amiatat, en grand mercé per qu'es vengut a Monthpelhièr*. Za Borisa, prijateljsko, v veliko zahvalo, ker je prišel v Montpelhièr.

A zdaj mi je, kot da se ločujem od daljnjih pesnikov, ki so peli o mladosti (*jovent*), o veselju (*joī*) in povzdigovali ljubezen in žensko, na katero so dotlej gledali kot na grešno bitje. In doslej so trubadurskih pesnikov našteali 460. Lirika, ki se je razvila po Evropi, v sicilski šoli, v »dolce stil nuovo«, pri nemških Minnesingerjih itd. In »dolce stil nuovo« in Petrarca sta vplivala tudi na Prešerna, tako da so tudi v našem pesništvu prvine okcitanskih slaviteljev ljubezni. Pa tudi njihove zahteve po pravici in po svobodi, ki jim je bila odvzeta s križarskim pohodom proti albižanski verski ločini ...

Saj, a zdaj moram pustiti zgodovino ob strani, ker bomo v Lyonu imeli opraviti s sedanostjo, čeprav je le-ta povezana z grehi preteklih stoletij. Naš kongres bo zagotovo v Celovcu, to se pravi sredi enega dela handikapiranega Trubarjevega in Prešernovega naroda, z nami pa bodo tudi predstavniki trubadurskega, Mistralovega, Roquetovega in Lafontovega ljudstva.

Lyon, 16.11.85, zvečer

Popoldanske ure sem izrabil za ponoven obisk sijajnega muzeja galsko-rimskih starožitnosti. Opažam, da moj iracionalni odpor do muzejskega ozračja doživlja korenite korekture. Videti je, da se je tisto odbijajoče razpoloženje rodilo po medvojnih doživetjih; moj povojni čas se nikakor ni skladal z zanimanjem za starine. No, zadnja leta pa zmeraj bolj dosledno iščem razloge sedanjega stanja v preteklosti. Seveda nisem le-te nikdar izključeval, a zdaj si jo nekako želim približati, jo otipati ...

Recimo, ta prikaz rimske posesti v Galiji.

O, ne mislim se ukvarjati z rimsko zgodovino, zadosti sem se vical s profesorjem Ferrabinom na padovanski univerzi. A ko sem bil prvič v ti svojevrstno razčlenjeni stavbi pred eksponati, ki pričajo o rimski Galiji, sem odkril nepoznan svet. Ugotovil sem namreč, da predstavo, ki se vtisne v dijakove možgane pri pouku zgodovine ali ko prevaja poglavje iz komentarjev *De bello gallico*, ostanejo kot nekakšna trajna podoba, ki se z leti dosti ne spremeni. Tako ti ostane na primer vtisnjena podoba dežele, ki je vsa razrita zavoljo bojev in požigov, vidiš zmagujoče rimske vojščake, premaganega Vercingetoriga. A tudi potem, ko se kot odrasel človek zaveš, kaj vse je Cezar počenjal s premaganimi domačini in kako je vse od kraja uničeval zato, da je ropal in si nabiral zakladov, tudi tedaj ti vtisi govorijo predvsem o pokončevanju in o potokih krvi. In vse to je seveda resnično. Vendar se ti šele ob dokazih javnega in kulturnega življenja, ki se ti ponudijo ob etnološkem prikazu stvar-

nosti tiste daljne dobe, razodene politična, upravna in trgovska raven rimske Galije. To, pravim, sem tukaj odkril pred leti. In zato sem tokrat prišel spet.

Gre namreč za to, da si ob ureditvi dežele, ob razporeditvi vseh *nationes* (!), ki jo sestavljajo, ob gledališčih za štirisoč, za desetisoč gledalcev, ob umetniških kipih itd. priznavam, da jo je Rim, civilizacijsko vzdignil na svojo raven; vendar se hkrati sprašujem, ali je Cezar, *Colui che a tutto il mondo fe' paura*, kot pravi Dante, upravičeno klal zato, da bi *vsill* to višjo civilizacijsko raven. Saj, in seveda sem naravnost spet očaran, ko stojim pred broneno (ali bakreno?) ploščo, v katero je vklesan Klavdijev govor iz leta 48, občudujem elegantne črke posameznih besed, črke, ki bi se z njimi ponašal katerikoli spomenik dvajsetega stoletja. Pa vendar. Kaj spada uničevanje samobitnih kultur v imenu razvitejše (in zato vojaško močnejše) v naraven, etično veljaven način razvoja človeštva? Zakaj če bi bilo to res, potem rimski imperij ne bi propadel. In vendar vidi Dante v zgodovinski vlogi Rima božjo voljo. Res, da je prepričan v potrebo po svetovnem cesarstvu, takšnem, ki bo upravljalo vsa ljudstva, zato je zanj rimski imperij zgled tega, kar naj se spet uveljavi. A širjenje rimske vladavine je bilo za ljudi zlo, kot je bila za indijanska ljudstva zlo evropska krvoločnost, afriškim ljudem evropska kolonialna oblast.

Prav gotovo sem naiven, ko pa je vsa zgodovina zmagoviti pohod raznih Aleksandrov, Cezarjev, Napoleonov itd., a vem, zakaj tako razmišljam ob čudovitih dokazih rimske oblasti v Galiji. Okcitsansko deželo so namreč uničili papež in francoski kralji, eden zavoljo herezijskega gibanja, drugi zavoljo pohlepa po sončnih južnih pokrajinah. A ko bi se lahko razvijalo pesništvo, ki je pelo o ljubezni, albižanska etična strogost pa ne bi bila zatrta z ognjem in mečem, kaj bi morebiti civilizacijska stopnja tega dela Evrope ne bila morebiti bolj sprejemljiva kot današnja, ko mora narod v atomskem veku plavati proti toku, da spet najde svojo izvirno govorico?

Verjetno je tudi v tem ena izmed zgrešenih postavk *razvoja*, ki se v bistvu od začetka človeške družbe širi s silo. In tudi *novi* družbeni sistem, ki naj bi za zmeraj odpravil s *starim* razvojem, si spet pomaga s silo, vidno in tajno, tako da ima spet prav le močnejši. In umetnost, ki jo je Rim prinesel v Galijo, je, kot je imenitna, samo izgovor. Kot nebotičniki na zemljiščih indijanskih plemen.

Vem, iste misli so me nekoč obhajale v Baalbecku ob katoliški cerkvi, ki so jo vzdali v poganski tempelj, govoril sem o strupeni kali, ki se trdoživa skriva v človeškem duhu. A potem na to pozabiš.

Ob malo daljšem bivanju sredi skupnosti, ki se skozi stoletja skuša rešiti svojo identiteto, pa se ti zgodovina spet prikaže v svoji grobi podobi.

In pri nas?

17.11.1985

Spet v vlaku.

Seja je stekla kot po olju.

Julija 1986 bomo imeli kongres v Celovcu.

Z dr. F. Zwitterom smo sestavili okvirni načrt.

Hevreka!

Vztrajali smo za mizo do polnoči, tako smo z dnevnim redom opravili.

In odpeljal sem se z zgodnjim brzcem, da bom imel pariški popoldan na razpolago.

Tokrat se mi je posrečilo, da sem združil obisk v Montpelhièru s sestankom odbora v Lyonu ter z ogledom razstave *Trouver Trieste*. Kar samo se je tako uredilo; ko bi namreč skušal uresničiti tak načrt, bi najbrž ne uspel.

Današnji *Le Monde* ima prilogo, posvečeno 20.-letnici II. vatikanskega koncila. Spravil si jo bom, da jo bom prebral doma. Prepišem samo mnenje prof. zgodovine v Collège de France Jeana Delumeauja: »Cerkev ni prav nič spremenila načina vladanja. Jaz ne vidim nikakršnega teološkega opravičila rimski hipercentralizaciji, pod katero živimo.«

Ne da bi omenjal teologijo, sem pred leti zapisal ti zelo podobno misel.

17.11.85, zvečer

Najpoprej sem se trenutek ustavil ob kripti neznanega deportiranca na Ile de France, da bi potrdil zvestobo skupni zavezi. Rad bi se dostojno oddolžil za podarjeno življenje tako, da po svojih močeh pričam o njih, ki so nema pričujočnost.

Potem sem se odpravil v *Centre Pompidou*.

Grafikoni, ki prikazujejo tržaško ladjarsko preteklost.

A čemu?

Kaj lahko francoski človek v tem vidi specifičnega, ko pa ima pristanišč in pomolov na pretek?

In niz Bolaffiovih slik, ki prikazujejo pristaniška skladišča in težake z vrečami na hrbtu? Te imajo neki svoj mik. V redu. A ko bi v posebnem prostoru mi mogli razstaviti pristaniško grafiko in olja

Avgusta Černigoja, bi obiskovalec lahko ugotovil, da se Černigoj ne samo lahko meri z Bolaffiom, ampak da je s svojo tehniko na evropski višini, obenem pa da je sodobnemu človeku v tem koncu stoletja nezamenljivo bližji.

Saj, poplava grafikonov.

Pa fotografij notranje ladijske opreme.

Kako naj v tem Parižan najde Trst?

To je mogoče edino v filmskem prikazu, kjer se sekvence pomikajo skozi stoletja. Miramar. Lesseps. Načrt za presek Sueškega prekopa. A kaj. Podobe, ki se razvijajo pred skupinico gledalcev na beli zidni steni, bi morale sestavljati vsebinsko podlago razstave. Potem bi Trst v resnici zaživel. Vendar — ne smel bi biti odrezan od zaledja. In v mestu samem — ne smeli bi manjkati prebivalci, ki so zgradili tržaške palače in pomole!

To zgodovinsko stran našega mesta naj bi obiskovalec našel v prikazu, urejenem v *Conciergerie*.

Da, *Conciergerie*.

Priznam, da sem v gotsko obokani prostor stopil nekako kot v svetišče, vrednost mojega rodnega kraja je bila namreč potrjena v samem osrčju pariške metroople. Kako se ne bi tudi sam počutil slavnostno soudeležen?

Toliko bolj porazen je bil šok ob spoznanju, da se mentaliteta občine, v kateri sem se rodil, v sto letih tudi za ped ni spremenila. Obiskovalcu so namreč na razpolago makete sinagoge, pravoslavne cerkve v Kanalu, Verdijevega gledališča. Pa dolgi pritalni vodoravni prerez Terezijanske četrti. Ne naš nekdanji Narodni dom, ki je bil zgrajen po načrtu arhitekta Fabianija, ne maketa sedanjega našega kulturnega doma nista dobila vstopnega vizuma za ta prikaz našega mesta tistemu, ki bi želel *trouver Trieste*, najti Trst.

Ista pesem s sabotažo portretov slovenskih kulturnikov itd.

Izmaličeno prikazovanje.

In spet se sprašujem, kakšen smisel ima porabiti ogromen del prostora za tisti pritalni prikaz terezijanskega dela mesta. Kaj naj si ob tem satju predstavlja pariški meščan? Saj je tak vodoraven prerez poslopij nekega okraja za navadnega obiskovalca podoben kateremu koli drugemu! A skoraj iz sebe sem od ihte, ko stojim pred portretom žene egipčanskega denarnega mogotca, nekdanjega carinskega visokega uradnika nekje ob Nilu. Orientalski milijonar si je namreč izbral Trst za svojo »denarno« postojanko — in zato zasluži, da se pojavi s svojo konsistentno matrono v Parizu pod okriljem našega mesta! Češ: kako je le-to znalo biti kozmopolitsko! Kako je

znalo zvariti vsa mogoča plemena!

Il *crogiolo*, kot pravi tržaški župan.

Saj, melting pot.

Pa je to tudi res bilo, prav gotovo.

Žal, tudi za številne slovenske ljudi.

Vendar, čeprav se je dosti le-teh, Slovencev namreč, izgubilo v tržaškem varilnem kotlu, smo kljub vsemu mesto znova in znova hranili in napajali, tako je od nas živelo in mi od njega. Z razločkom od vseh drugih, ki so bili prišleki in jih je mesto posrkalo, ga mi stoletja obkrožamo s svojim življem. Tako smo zmeraj v njem, ker smo hkrati njegovo zaledje in je pravzaprav mesto izraz tudi tega zaledja.

Zato je ta pariška razstava ponaredba *per negationem*.

Hotena ponaredba, združena s tradicionalno ignoranco.

Tako je v tistem zapisu, kjer je govor o nekdanjem uradniku egipčanskega paše, tudi »znanstveni«¹ podatek, da so sestavljali pisano prebivalstvo Trsta »Serbes, Slaves et Russes«² — to je Srbi, Slovani in Rusi. Omejenost tržaške buržoazije, prevedena v francoščino, s čimer pa seveda dosti ne pridobi.

No, a to vztrajno odmišljanje resnice, ki rojeva nevrozo tržaškega italijanskega srednjega sloja in po njegovi krivdi tudi nižjega sloja italijanskega prebivalstva, to vztrajno odmišljanje etnične stvarnosti je samo odlašanje rešitve. In, žal, tako Vivantejeve kakor Slataperjeve kakor Cusinove lekcije, kakor tudi lekcija druge svetovne vojne — vse je šlo brez sledu mimo sedežev vodilnih tržaških občinskih mož.

Ko sem odhajal, sem imel vtis, da zapuščam dvorano starinarja, ki je zbral primerke iz preteklih časov za morebitne kupce. Inventiven režiser pa bi lahko ponudil francoski prestolnici prikaz, ki ne bi zanikal zgodovine, a bi bil hkrati napoved jutrišnjega dne. Namesto namreč, da bi v sožitju dveh narodnih identitet skušala nakazati v malem zgled prihodnjega evropskega življenjsko ustvarjalnega regionalizma, je tržaška občina potrosila doslej dve milijardi lir za razstavo starin, ki bodo prevzele kvečjemu kakšno priletno turistično dvojico.

18.11.85

Opoidne sem pričakal v atriju zavoda, kjer poučuje, prijatelja Texiera, tako da sva v prazni učilnici »presejala«³ setev našega mednarodnega združenja. Prav gotovo smo s sedanjim tajnikom na zgubi. Ko je bil on, Marcel, po barcelonskem kongresu generalni tajnik,

smo bili v škripcih, ker ni imel dosti časa na razpolago, a vendar se je tu pa tam javljal, zdaj pa vlada popoln molk. Absolutno moramo kaj ukreniti. A tudi Marcel je zadovoljen, da bomo prihodnje poletje šli pomagat koroškim Slovencem.

Porabil pa je priložnost in ob mojih vtisih o razstavi *Trouver Trieste* sprožil predlog, da posname na trak mojo oceno. Za pariško postajo Radio-Pays, ki oddaja v jezikih ne-francoskih skupnosti v Franciji. Tako sva se odpravila v kabinet s potrebno aparaturo. In v mikrofona je moj bretonski spraševalec ujel kar dolg in izčrpen pogovor.

Ko sva šla na kosilo v bližnji self-service, sem bil skoraj prazniško razpoložen, ker sem pred poslušalci, ki bodo čez nekaj dni slišali moje pripombe, vsaj malo dal duška ogorčenju ob postopanju organizatorjev tržaške razstave.

Marcel se spominja openske restavracije, kamor sem ju peljal, ko sta se z ženo iz Portoroža vračala domov skozi Trst. Občudujem ga, ker se spomni, kaj sta takrat večerjala, medtem ko bi jaz, ko bi moral v svoj alibi navesti, kaj sem kosil včeraj, s težavo pravilno odgovoril.

A glede večerje ...

Gospa Ludmila Regent-Nicolich je predlagala, ko sem ji telefoniral iz Lyona, da je najboljša, če se prikažem pri njih doma, ker ima takrat največ časa na razpolago.

Rue de Normandie.

Maisons Alfort.

Tišina prave banlieu.

Gospa Mila pa spreminja s svojo govorico tisti lični predmestni dom v gostoljubno proseško postojanko. Samo kdaj, ko navaja besedilo, ki je v zvezi s poklicem, je *Traducteur assermenté* in *Expert près de la Cour d'Appel de Paris*. To se pravi: zaprisežena prevajalka in izvedenka pri pariškem prizivnem sodišču. Iz proseške cvetličarske družine v sodnijske dvorane francoske prestolnice! In tega nevsakdanjega dejstva se zdaj bolj živo zavedam kot poleti, ko sva se o tržaški razstavi pogovarjala v njeni rojstni vasi. Tukaj se ti namreč ob Parižanki, ki ugovarja uradniku, ko telefonira izven uradnih ur, ker jo jutri nujno rabijo na sodišču, zazdi kraška domačija podobna iz prividnega sveta.

A ko posedimo pred večerjo in tudi, ko smo že pri mizi, v troje ves čas odhajamo v Trst in se spet vračamo v Beaubourg. Zakaj gospa Mila je moj izvod knjige o tržaški slovenski politiki in kulturi tega stoletja, ki jo je prof. Pirjevca izdala tržaška provinca, nesla

gospodu Burkhardt v *Centre Pompidou* kot dokaz, da spada tudi naša skupnost v prikaz tržaškega mesta. Gotovo, omenjeni gospod se je izgovarjal, da je razstavo organizirala in plačala tržaška občina, vendar mu je ona lepo povedala, da je po vojski nastalo »tržaško vprašanje« tudi zavrlo slovenske pričujočnosti v Trstu in v zaledju, pri »reševanju« tega vprašanja pa je sodelovala tudi Francija itd. In govorila mu je tudi o požigu Narodnega doma in na splošno o naši usodi. No, a tam je takrat zvedela, da je pravzaprav o vsem bolj na tekočem gospod Blaise Gautier, kot mi je že bila pisala v Trst in sem temu gospodu potem poslal prijazen protesten spis, češ kam pa smo shlapeli tržaški slovenski ljudje, da nas na razstavi ni nikjer zaslediti.

Temperamentna gospa je zdaj odvetnik-zagovornik, zdaj spet prisrčna gostiteljica, medtem ko dodaja njen postavni dalmatinsko-tržaški soprog na račun tržaških buržujev pikre in izvirne bodice.

Seveda ne bomo odnehali, poudarjamo, gospa Mila pa je vsak trenutek na razpolago, če bo potrebno, predvsem s prevodi, a tudi drugače se ne brani poti, ko ni na sodnji.

Potem ne mara, da se vrnem z metrojem, tako se v troje peljemo skozi speče predmestje proti središču in smo zgovorni, kot da bomo vsak čas pristali nekje ob Ruskem mostu ...

19.11.85

V kupeju.

Nerad odhajam domov, a čakajo me krtačni odtiski *Zaliva* v tiskarni.

Dobro sem izrabil dan.

Najpoprej sem v uredništvu revije *Eksprit* kupil izvod iz leta 1967, kjer je objavljen daljši odlomek iz *Nekropole*. Poslal sem ga Maxu Roquettu, da se mu oddolžim za zbirko pesmi.

Potem sem obiskal podzemeljsko zaruženje knjigarne v Forum Les Halles. Samo tako, da sem sredi knjig. Vnaprej sem vedel, da si ne smem ničesar privoščiti, ker je moj kovček odšel iz Montpelhièra zavrlo okcitanskih tekstov težek, kot da so v njem kamni s Larzaca.

Popoldne sem krožil po mestu.

Brez cilja.

Rue de Rivoli.

Notre Dame.

V kavarni ob Seini sem napisal nekaj razglednic. Radi, Evelini, Maji in Adrijanu, Janezu, Zlatki, Spomenki ... za bližnjo mizico pa je

sedelo dekle, ki je, ko se je nasmehnila, spominjala na Magdo. Tako sem se vrnil v povojni čas, ko sem odšel na Trocadero v črtasti kaznilniški uniformi. In uporabil Descartovo geslo: *Recordor ergo sum*.

Nekje so mi dali letak turške komunistične stranke, ki se zaveza za perujski »Sendero Luminoso«. Seveda sem na strani tistih, ki zagovarjajo pravice izkoriščanih, tistih, ki se bojujejo proti krivicam. Vendar me ta govor o reakcionarnih vladah, o lakajih imperializma, o komunističnih legendarnih revolucionarnih dejanjih itd. spravlja v mučno razpoloženje. Kakor namreč ne maram kapitalističnih mogotcev in njihovega brezvestnega početja, tako odklanjam tudi boj, ki ima za cilj diktaturo proletariata in kmetov. Avtorji letaka, ki vabijo na miting 1. decembra v Théâtre de Forum-Halles pa so maoisti, ki napadajo novo vodstvo na Kitajskem, češ da so izbrali »kapitalistično pot«. In sprašujem se, kdaj bo vsaj Evropi uspelo najti kako modro socialdemokratsko rešitev. Zakaj zdaj, ko je na tem, da propade francoski poskus, smo spet ob upanje, ki smo ga tako vneto gojili.

Na letaku je moto: Pihajmo na plamene, ki jih je prižgala perujska revolucija. Priznam, da bi me ob takih stavkih stresel mrzda tudi sredi poletja, pa ne toliko zavoljo hudega, ki ga ljudje doživijo med revolucionarno državljansko vojsko, temveč zavoljo tega, kar morajo prenesti po zmagi revolucije.

Shranil sem list iz *Le Monda* (14.11. t.m.) s člankom o Avstriji.

A sem se ukanil, mislil sem, da gre za kaj pomembnega, ker pravi naslov, da Avstrijo skrbi, kakšna bo videti pred svetom. Seveda, ugled si je zapravila z antifrizom v vinu. Potem z afero Androsch. Potem z afero Reder. A najhuje je, da ni več Kreiskyja, ki bi briljiral s svojimi mednarodnimi posegi. In kaj bodo prinesle volitve? Če bo zmagal Kurt Waldheim, bodo socialisti prvič zgubili na predsedniških volitvah, kar prav gotovo ne bo dobro poročilo za prihodnost.

Da, da. A spravljal sem bil stran, ker sem, naivnež, mislil, da bom našel omembo o razmerju Avstrije do koroških Slovencev in do gradiščanskih Hrvatov. Ob misli na kongres v Celovcu se mi je, ponavljam, naivnežu, zazdelo, da bi Avstriji moralo biti dosti do tega, da jo svet pohvali zavoljo ravnanja z jezikovnimi skupnostmi! Kako človeka lahko zavedejo naslovi. *L'Autriche inquiète pour son image*. Eh oui. Ampak samo zaradi vina in Rederja. Vse drugo je postransko ...

7.12.85

Gospa Ljudmila Regent mi je poslala iz Pariza fotokopijo repor-

taže o Trstu.

Bonjour Trieste.

Nekako v tonu Saganove *Bonjour tristesse*.

Saj avtorica, Mariella Righini, zares v imenu našega mesta zasledi tudi vse polno simbolov.

Tri naj bi zaznamovalo njeno trojnost (ital., slov., nemško).

Est naj bi nakazovalo vzhod.

Tristesse pa naj bi bil »občutek tistih, ki so se rodili v tem rojstvu nenaklonjenem kraju, kamor butajo zadnji valovi zahoda ... in odkoder se razprostira slovanska brezmejnost, ki gre od *Trsta*, kot ga nazivljajo Slovenci, do Vladivostoka.«

Vtis imam, da slišim Ščeka.

No, pravzaprav v primeri z drugimi reportažami ta Mariella niti ni tako razglašena, in dobro vsekakor suče pero. Očitaš ji pa vendar lahko, da pripoveduje marsikaj, kot da živimo še v prejšnjem stoletju. Saj na Turke in Albance, na Črnogorce ali pa na Armence malokdo pomisli, ko je govor o tržaških *bastardih*, kot pravi v reportaži, ali o *cocktailu*. Naši mešanci so namreč, od leta 1918 naprej, v pretežni meri primerki slovenskega izvora, ki so se prelevili v naslednike romanskih žlahtnikov. Nekateri celó v janičarje. In to je zares *tristesse* (Triestesse). No, a navsezadnje Mariella natrese kar nekaj dobrega zrnja, tako o shizofreniji, o Svevu-Smitz, Sabi-Poliju, o izumiranju mesta, ker je na leto 4500 smrti več kot rojstev itd. To, kar je avtorica »pozabila«, pa je slovenska stvarnost v mestu, slovenska kultura v njem. Ko bi bila v tem ubrala neko svojo ne-standardno pot, potem bi njen dopis ime! tisto vrednost, ki je zdaj seveda nima. In to je v resnici razlog za, tokrat našo, *tristesse*.

19.12.85

Prišel mi je v roke katalog retrospektivne razstave del Staneta Kregarja v ljubljanski galeriji 1972. leta.

Po ogledu marsikatere razstave v zadnjih letih imam ob pozabljenem Kregarju zdaj občutek krivde. Seveda, odkar sem bil prevzet pred njegovim *Romarjem* ali pred *Fantazijo na terasi*, pred *Večerom v maju* ali pred *Revolucijo v Španiji*, je preteklo pol stoletja. Vmes je bila vojna kataklizma. A vendar mi tiste mojstrske podobe ne bi smele tako zatoniti. Ne vem, morebiti sem na Kregarja pozabil, ker je dobršen del njegovega povojnega opusa sledil klicu časa, čeprav je bil umetnik še zmeraj zanimiv. No, danes spet vem, da je njegov predvojni sanjski nadrealizem izjemen dosežek slovenskega modernega slikarstva.

Če ne bom našel reprodukcije, bom *Večer v maju* vzel iz kataloga in sliko dal uokviriti.

28.12.85

V svoji decembrski številki ilustrirana revija PM objavlja prispevek Alda Chiarutinija o Trstu v zvezi z razstavo »Trouver Trieste« v Parizu.

V primeri s članki, ki jih po navadi beremo v italijanski publicistiki, je ta prikaz tržaške usode stvaren in trezen. Razločno pove o propadanju Trsta po prvi in po drugi svetovni vojski; obenem se ne izogne poročanju o položaju Slovencev v fašistični eri, ko je učitelj pljunil v usta otroku, ki je spregovoril po slovensko. Táko postopanje, pravi, niso slovenski ljudje mogli pripisati samo fašistom, saj je oblast fašiste ščitila.

Razumljivo je, da je *tukajšnji* tisk reportažo napadel; a prav v tem je poglobitno vprašanje. Ko bi namreč imeli v Trstu italijanski dnevnik, ki bi takó modro pisal, kot tokrat Aldo Chiarutini, potem bi se naše ozračje v nekaj letih spremenilo.

10.1.86

Videti je, da so protestni posegi v zvezi z našo odsotnostjo v *Centru Pompidou* nekaj vendar dosegli. Glas se je raznesel, da bodo nekateri tukajšnji slovenski predstavniki nastopili in prikazali raven naše identitete. Kakor po navadi bo seveda udeležence izbral forum, ki v našem imenu vsestransko odloča.

11.1.86

Berem Heraklove *Fragmente* v italijanskem prevodu.

A ne iščem v njem ne filozofa maksime *panta rei* ne dialektika, čeprav je njegovo navajanje nasprotstev kdaj kar mikavno.

morje
nadvse čista in nadvse umazana voda
za ribe
pitna in življenjska
za ljudi
nepitna in smrtonosna

To, kar me spravlja v slabo voljo, je uvod, v katerem prevajalec, Luciano Parinetto tolmači Heraklovo modroslovje iz ekonomsko-trgovske danosti. Jaz pa bi rad dognal, kako *ekonomski položaj* razloži

táko ugotovitev:

ni najboljše
za ljudi
da se izpolni
kar hrepenijo

ali pa to:

meje duše
potujoč
ne boš našel
tudi če poskusiš v vse smeri
táko brezno je njen logos

12.1.86

Telefonira mi občinski svetovalec prof. Lokar in mi sporoča, da je povabljen za 22. in 23. t. m. v *Centre Pompidou*, kjer da bodo nastopili še Enzo Bettiza, Renzo Rosso, Tomizza in drugi. Omenil da je tudi mene. Vabilec se strinja.

Zanima me, kdo organizira srečanje, zakaj slišati je, da je že določeno, kdo bo šel v Pariz, navedena so bila že tudi imena!

Prof. Lokar omeni prof. Fabrija z italijanskega kulturnega inštituta v Parizu. Naj mu kar telefoniram in se neposredno z njim zmenim.

Takó nerazločno vabilo me ne prepriča preveč, vendar telefoniram na dobljeno številko. Da, seveda naj pridem, odgovarja vljudni in zveneči glas prof. Fabrija. Na moj predlog, da bom spregovoril o slovenski zgodovinski pričujočnosti v tržaškem mestu, pa odsvetuje: Ne, ne, namesto zgodovinskega prikaza rajši nekaj strani impresij, vtisov. Tako da bosta oba večera razgibana, pestra!

Razumem ga. Gre mu za pisateljsko srečanje, za literarno ozračje, ne za dolgočasne prikaze. A če že nastopim, potem morajo biti moje tržaške strani odziv mojega bivanja v mestu in s tem seveda naše usode v njem. In, kakor se mi kdaj, posreči, v trenutku vem, za kaj se bom odločil.

Za pripoved o potovanju z Živko v Firence na razstavo »Rafael v Firencah«.

Tisto enkratno kar kufkovoško doživetje, ko je eleganten predstavnik tržaške gospode, ker sva se pogovarjala v slovenščini, zapustil sedež poleg naju in *od Trsta do Firenc* kot mesečnik krožil po kupeju, stal za mojim hrptom in me prebadal z očmi. Bolj kot za

»impresije« gre za »ekspresije«, za moj odziv, za moj notranji monolog ob napadalnem molčanju neznanca.

Potrudil se bom, da stvar napišem v francoščini, ker sprotno prevajanje pokvari še najbolj nazorno besedilo. Marcela pa poprosim, da tekst pregleda. Prispevek mora biti živ; kljub nespodbudnemu ozračju v kupeju brzca mora biti pripoved lahkotna, besedilo prožno in razpoloženje suvereno. Seveda se na šestih ali sedmih straneh ne dá zbrati vsega, kar poroma skozi možgane in srce na poti iz Trsta v Firenze; zato se moram omejiti na bistveno.

14.1.86

Iz študijske knjižnice mi telefonirajo; potrebovali bi izvod *Vile ob jezeru*. Zbrali da bodo za Pariz čim več del za prikaz naše pisateljske ustvarjalnosti. Žal mi je, a nimam. Mojih knjig ne ponatisku-jejo, kar sem imel, sem ob raznih prilikah že oddal, tudi naši knjižnici. Pa saj lahko izberejo katero drugo moje delo.

Vendar je spodbudna ta vest, da bodo šle naše knjige v *Centre Pompidou*. Kaže, da je ta dosežek zasluga gospoda Bavčarja, nekakšnega izrednega slovenskega kulturnega atašeja v pariški metropoli. In to je res spet eden izmed izjemnih premikov, ki se večkrat čisto nepričakovano pojavijo v slovenski stvarnosti. Čudežen *deus ex machina*, ki preokrene tam, kjer ni bilo nobenega upanja več. Pri tem mislim na Heraklov izrek:

kdor je brez glave
tudi če poslušā
je kot glušec
hkrati je
pričujoče odsoten

In politika naših voditeljev je zares v glavnem brez glave. Tudi v tem primeru namreč, ko ravna tržaška občina z nami tako nesramno, so naši »odgovorni« brez idej, brez duha, vrhunsko papirnati.

15.1.85

Italijanski tržaški dnevnik objavlja pogovor z ministrom za vprašanja dežel Vizzinijem, ta pa mu ponovno zagotavlja, da slovensko prebivalstvo ne bo imelo, z globalno zaščito, prav nobenih privilegijev. Dvojezičnost, »bilinguismo«, pa da sploh ne pride v poštev. No, nič novega, stara antifona, kakor je staro zanikanje obstoja Beneških Slovencev, proti kateremu nastopa svetovalec Lokar. A to, čemur se

človek čudi, je, kako vneto se Trst, odprt vsem mogočim dialogom na »visoki civilizacijski ravni«, kot trdi župan Richetti, — kako vneto se ta dobro mišleči Trst zavzema za to, da bi ostal tudi za naprej omejeno, nevrotično zakotje. Pravi »cul de sac«, kot bi rekli Francozi, ki imajo zdaj pred sabo zbrane vse tržaške dragocene rudimente. Naši italijanski someščani, ki pričakujejo, da jih Pariz prizna kot stoođstotne Evropejce, se bojijo, da bi bilo na občini, (ki ima vse karte v redu!), slišati slovensko besedo.

Tržaško evropstvo!

Motiv za Kosovelov Kons.

16.1.85

V bretonskem lističu, ki uporablja francoščino, berem Marcelov pogovor z ministrskim predsednikom avtonomne vlade otokov Ferö. Združeni so z Dansko, ki je v glavnem prepustila otokom, da se vladajo sami.

Pogovor bi zaslužil prevod, ker bi pokazal, kako lahko neka združitev dopušča avtonomnost. Pri tem mislim na samobitno Slovenijo v povezavi z drugimi jugoslovanskimi narodi. Ta otoška rešitev bi bila dober zgled za slovenske potrebe: zavarovala bi slovensko, tudi ekonomsko, identiteto, dogovorjena povezava s sosednim jugom pa bi koristila tudi le-temu. Manj bi sicer dobival, kot dobiva zdaj, bili pa bi enkrat za vselej odpravljeni vsi nesporazumi in vsa nezadovoljstva.

17.1.86

Moj prispevek je pripravljen.

A vzel bom s sabo še marsikaj, čeprav dvomim, da se bo kdo bolj temeljito zanimal za naš položaj. Imam svoje članke v francoščini pa fotokopije tekstov iz *Le livre slovène*, ki govorijo o naši tukajšnji književnosti. Tudi Bettizovo knjižico *Mito e realtà di Trieste* jemljem s sabo, rad bi z avtorjem spregovoril o nekaterih odstavkih.

Pariz, 20.1.86

Hotel Jules César.

V recepciji pristrčno ozračje.

Ker je hotel nedaleč od postaje, sem hitro pariški.

Dopotoval pa sem prej, ker je bilo popoldne v mali dvorani *Centre Pompidou* srečanje, posvečeno Claudiu Magrisu.

Resna, ubrana akademija, ki pa ji, žal, sledi pičlo občinstvo.

Z Magrisom se pozdraviva ob vitrinah z našim knjižnim bogastvom.

Znova in znova se ustavljam ob pričah našega obstoja. Prostor, odmerjen slovenskim tiskom, je skromen v primeri s tistim, ki ga zavzema v atriju pred dvorano italijanski. Vendar smo. In to je poglavitno. Na steni so celostranski primerki *Edinosti*, *Slovenke*, *Učiteljskega lista*. In povečane podobe Kogoja, Kosovela, Černigoja, Maksa Fabianija.

V vitrinah pa slovenske povojne izdaje.

Levji del je seveda iz kovačnice Slov. kult. - gosp. zveze. Kar je deloma prav, a samo deloma, saj je goriška Mohorjeva tudi marsikaj izdala. Z Rebulo sva pričujoča vsak z eno knjigo. Kakor tisti, ki šele začenjajo, a so tržaški slovenski Meki bližji kot midva. No, a saj nima pomena, da je le potrjena naša identiteta vzdolž teh pet metrov zida. Pa kapo dol pred gospodom Evgenom Bavčarjem, ki je, kljub temu, da je ob vid, dosegel ta razstavni uspeh, proti kateremu v našem nezamenljivem rodnem mestu že protestirajo! A Bavčar je dosegel tudi dva večera, posvečena slovenski kulturi, 29. in 30. t.m.

Zares iskreno mu izrečem svoje čestitke, ko se meniva ob naših vitrinah in sem pred temnimi stekli njegovih naočnikov v zadregi. Ob misli na njegovo dejavnost se zavedam, kako premalo je človek skromen, ko ocenjuje svojo aktivnost.

Gospod Bavčar obljublja, da bo napisal študijo, za katero ima že naslov: *Ecrire slovène à Trieste*.

In da bo prišel v Trst, pravi, kjer se želi srečati tudi z Rebulo.

Jaz pa, kakor sem vesel, sem kar naprej v zadregi, ker moj sogovornik, ko sprašuje po mojem naslovu, nastavi majhen aparat, da ulovi moje besede na trak.

Zavedam se, da sem ob neponovljivem simbolu, ob pretresljivi sekvenci slovenske kulture.

Pariz, *Center Pompidou*, 20. januarja 1986.

21.1.86

Cel popoldan pri Marcelu domá.

Maurepas.

Med Wersaillesom in Chartresom.

Moj tekst mu je bil všeč, vendar mu marsikaj ni šlo v račun. Tako sva se pogajala za marsikateri izraz ali glagol, ki se mu je zdel premalo eleganten, meni pa tisti, ki ga je on predlagal, preveč iskan. No, bilo je doživeto redakcijsko dogajanje, ki ga je spremljalo zanimanje njegovega številnega naraščaja. Ta ima predstavnike vseh

stopenj, od vrtca do višje srednje šole. Ne, starejši sin mi je, ko sva z Marcelom končala, celó poklonil kaseto s pogovorom za Radio Pays, ki ga je Marcel posnel novembra.

Kaj naj rečem?

Ko je moj bretonski prijatelj zavrtel slovensko ploščo, ki sem mu jo prinesel, se je v ozračju napovedoval duh tiste prihodnje Evrope, o kateri vsi sanjamo.

22.1.86

Pri gospe Mili sem dopoldne pretipkaval svoj spis.

Marcelu se je snoči posrečilo, da mu je stroj izdelal prvo stran. Gre za stroj, ki posname celo stran na trak, potem pa jo šele stipka na papir. A izrabljeni trak naju je kot nalašč pustil na cedilu. Tako mi je danes priskočila na pomoč proseška gospa. Odšla je na sodnijo, meni pa prepustila električni pisalni stroj, ob katerem sem delal pokoro, da nikoli tega. No, saj bi lahko bral tudi prvi zapis, a dal bom tekst fotokopirati, zato mora biti čeden.

Tako sem svojo »delavnico« z brega nad barkovljanskim morjem prenesel v študij pariškega predmestja, kjer me je zelenje predhišnega vrtilca le nekako povezovalo z rastjem na kontovelskem po-bočju.

Opoldne je »ekspert na pariškem prizivnem sodišču« najpoprej v kuhinji pristavila za kosilo, potem pa živahno sedla k stroju, da me zadnje pol strani reši iz zagate. Njeni prsti so izkušeno pople-savali po belih gumbih, medtem ko sem narekoval, pa sem jaz ugo-tavljal, kako primorska domačina, brez pomoči uradnih forumov in v izposojenem jeziku pripravljata listino o prebivalcih, ki naj bi jih ču-daški fantom, med Bologno in Firencami, s svojim laserskim pogle-dom skušal izničiti.

No, saj se moram prav gospe Mili zahvaliti, da sem bral brez zatikanja, samo ob kakšni »liaison« sem se uštel, je rekla, a ne, ker bi je ne upošteval, ampak zato, ker sem jih nekaj brez potrebe uvedel. Da, kljub temu, da je mórala popoldne spet v urad, ji je uspelo, da je pravočasno prisedla med poslušalce. In bil sem je ves-sel skoraj bolj kot druge publike (žal, kar redke!), ker sem imel vtis, kot da pripovedujem tudi v njenem imenu. Prav tako me je prijetno vznemirila pričujočnost prijatelja Jacquesa. Profesor Déprez je nam-reč že od zdavnaj blagajnik naše mednarodne, a franciškansko revne, organizacije. In letos spet grozí, da bo odstopil, če bomo tako ne-marno plačevali članarino; a vsi vemo, da nas ne bo pustil na cedilu.

Kaj naj rečem?

Prav je, da mi je Fabri svetoval, naj ne bom »zgodovinski«, zakaj takó prikaz prof. Lokarja o tržaški specifičnosti kakor esej prof. Tavčarja o stičišču treh narodno-jezikovnih komponent, italijanske, slovenske in nemške, sta bila študijska prispevka in sta zato vplivala drugače kot moja pripoved o vožnji iz Trsta v Firence.

Vse namreč kaže, da je stvar naletela na odziv, ker sta, ko sem se vrnil na svoje mesto, prišla k meni neka urednica in neki založnik. Ona je želela imeti kopijo teksta, on pa se je zanimal za prevod katere mojih knjig. In kakor sem nji seveda lahko ustregel, tako sem, žal, moral njemu priznati, da se doslej pri nas nismo potrudili, da bi prikazali naša dela niti italijanskemu sosеду.

Po srečanju sva z Jacquesom skupaj večerjala nedaleč od Beaubourga. Razigrana sva bila kot pri večerji po kongresu v Barceloni, ko ni dosti manjkalo do polnoči in so nam lahko v zelenem kotičku pod Montjuicom postregli samo s pudingom in režnji čudovite zelene melone.

Srečanje se je potem nadaljevalo z nastopom Renza Rossa, ki je podal zelo poglobljen odlomek o povojnem Trstu, v katerem so se vtisi prelivali v kritične pripombe. Predvsem pa me je presenetilo, da je navedel Vivanteja, kar človek pri italijanskem kulturniku ne doživi pogostoma.

Zlobčev nastop pa mi je odločno šel na jetra, kot se reče.

Moti me opevanje prijateljstva, če je poudarek demagoški.

Tako me je naravnost razdražil ideološko pobarvan govor o *dveh nacionalizmih*. Slovenskemu tržaškemu prebivalstvu ne more noben pošten zgodovinar očitati nacionalizma (v slabem pomenu besede); če smo namreč branili svoj obstoj, tega ni mogoče šteti kot nacionalističen pojav. Zato je skonstruirana Zlobčeva trditev, da so spori nastajali, ker so Italijani poudarjali, kako je »Trieste italianissima«, medtem ko smo Slovenci trdili, da »Trst je naš«. To čisto preprosto ne drži. To je ad hoc izmišljotina. Noben slovenski tržaški človek ni ne v prejšnjem stoletju ne v sedanjem izjavljal, da »Trst je naš«, kvečjemu je šlo zmeraj za to, da smo poudarjali, da je Trst *tudi* naš. Krilatica »Trst je naš« je bila spočeta za časa osvobodilnega boja, to se pravi, da je ne smemo retrodatirati, kot je storil Zlobec s svojo »zgodovinsko« tezo in prav tako »zgodovinsko« antitezo.

Pripravil sem se, da nastopim in mu odgovorim, ko je zavoljo pozne ure predsedujoči zaključil in nas povabil na jutrišnje nastope.

23.1.86

Pogovor z Domenachom.

Nekajkrat sem že mislil, da bi mu prinesel nekaj požirkov žganega zato, da bi počastil najino kolovratenje po kraških vaseh; a sem zmeraj podvomil, ali se taka gesta spodobi. No, tokrat sem se odločil — in neverjetno se je razvnel, kot da sem mu poklonil ne vem kakšno dragocenost!

Nič več ni bil videti prepaden kot ob najinem poprejšnjem srečanju. Sproščen je bil in tudi veder. Jaz pa sem sam pri sebi ugotavljal, da sem se njegove lanske duševne stiske pravilno zavedel šele takrat, ko se mi je Robert v pismu izpovedal, kako njegovi pariški založniki odklanjajo njegovo novo delo, ker ni uglaseno s socialističnim akordom. In če levičar Robert Lafont pretresen ugotavlja, da je manj prost kot za časa prejšnjih režimov, potem je razumljivo, kako je bil prizadet Domenach, ki je najbrž doživel tudi kak neposreden poseg.

Socializem!

In mi, večni pubertetniki, smo pričakovali od francoskega socializma zamisel novega sistema, ki bo izoblikoval pravičnejšo družbo, ne da bi kakorkoli načel demokracijo!

Na Trgu svetega Mihaela.

Obisk v knjigarni.

Kupil sem si *La Collaboration*, avtor Dominique Veillon. Žepna izdaja. Vsebuje tekste in debate. Na naslovni strani platnic je Petainova podoba v barvah. Nekako takó, kot če bi v Ljubljani izšla publikacija s sliko generala Rupnika na platnicah!

Odprl sem knjigo (480 strani ima) kar tako tjavdan in bral prve vrstice iz Brasillachovega članka v *Je suis partout*, junija 1941: »Ne, mi nočemo več parlamentarizma. Mi nočemo več absolutnega nadzora izvoljenca po volivcu ...« Pri tem si mislim, da v socialističnih režimih prav tako volivci ne nadzorujejo »izvoljenih«. Ergo? In tako dalje.

Po kosilu sem prelistal zbornik o razstavi *Trouver Trieste*.

Organizatorji niso štedili.

Monumentalen je.

Reprodukcije so sijajne!

Predvsem arhitekti pridejo na svoj račun.

A izredne tudi reprodukcija ikon.

Pa Tominčevih olj.

Tega slikarja slovenskega rodu, ki ne velja za Slovenca, so elitno predstavili, medtem ko tistih, ki Slovenci nedvomno so, v zborniku ni.

Edini, ki nas rešuje iz anonimnosti je članek Darka Bratine.
Clivages et soudures dans les définitions de l'identité de Trieste.

Razpoke in zvarke v definicijah o tržaški identiteti.

Predvsem je lapidarno prikazan kot *reductio ad unum* poskus tistih, ki bi radi imeli enodimenzionalen Trst. Gre za fenomen ignorance. Poleg italijanskih pisateljev imamo namreč slovenske, poleg italijanskih slikarjev slovenske itd.

Štiri strani.

Na 286!

Samo protesten glas o krivici.

Vendar elegantno razločen glas.

Popoldne na italijanskem kulturnem inštitutu pogovor s Fabrijem.

Izrazim svoje začudenje, da je obisk občinstva tako skromen. Razočaran je tudi on, ker je vabil odšlo nič koliko. Potem se nama pridruži Tomizza, ki je pravkar dopotoval. Zelo čudno se obnaša, sprašujem se, kaj ima za bregom, hkrati slutim, da gre za knjigo, ki je pravkar izšla. Ko se je lani oglasil in želel pogovor z mano, je omenil uvod, ki ga bo napisal k pismom iz zapora Stanka Vuka, a sem se hitro zavedel, da pisatelj, ki so ga prosili za spremno besedo k neki korespondenci, ne more biti tako zavzet za nabiranje vseh vrst nadrobnosti.

Njegov nastop v mali dvorani je bil v redu.

Povezal je sožitje italijanskega in slovenskega prebivalstva tako, da je šel nazaj do Trubarja in Vergerija. Ko je končal, sem nastopil in mu priznal, kar mu gre. Popravil sem sicer njegovo trditev, da je Trubar izdal katekizem po Vergerijevi zaslugi, Vergerijev vpliv je kasnejši, ob izidu prve slovenske knjige ni Vergerija zraven. Rekel sem še, da takó, kot je on doživel Istro 1945. in naslednja leta, tako je moja generacija doživela težka leta črne diktature. Pri obeh tragedijah italijanska in slovenska skupnost nista bili akterja, ampak žrtvi. Zato da se strinjam z njim, naj končno pride do ozračja, v katerem bo vladala prijateljska agape, kot sem zaželel včeraj v svojem prispevku.

Nočni pohod z Lokarjem po praznih ulicah.

Mimogrede na kozarec vina v še odprtem bistroju.

Kar stoje.

Nekje v zavesti, da sva dobro opravila.

Zglasil sem se na ambasadi, kot so mi naročili.

Rue Varenne.

Povračilo stroškov potovanja, gosposki dnevnic.

A sploh gosposke manire.

Tako da drži stara resnica, da je italijanski človek takoj onkraj Tržiča iz drugačnega testa kot tisti pri nas. Ko ne bi bilo okužene nevrotične tržaške bastardnosti, bi pri nas uspeval edinstven življenjski, narodni in jezikovni binom.

V Rue de Rivoli.

V »Galerie Hautecoeur« nakupil razglednic z znanimi, a nezamenljivimi motivi. Chagall. Gauguin. Monet. Derain ...

V Grand Palais: razstava fotografij, spočetih na pol duhovito, na pol surrealistično.

Rajši se malo pomudim na trgu pred kipom na čast Picassu.

Naročilo ga je ministrstvo za kulturo.

Hommage à Picasso par Cesar.

Na štirikotnem lesenem podstavku stoji jeklen kentaver.

Moškemu telesu z bradato glavo filczofa ali preroka je dodan konjski trup z anteni podobnim repom.

Na pol klasične, na pol industrijskim sorodne oblike.

Človek-mehanizem.

Če jo gledaš s čelne strani, je moška figura impozantna. Odzadaj pa se ti ob konjski zadnjici razkoračenih človeških nogah prikaže človeška žival, ki stopica po vseh štirih.

Vsekakor mogočno delo, ki mi prikliče Zadkinovo skulpturo.

Pa Moora.

No, Zadkina imam vseeno od vseh najrajši.

Ta Cesar se je, po mojem, preveč ujel v tehniko.

Na to pomislim, ko kentaver, ki je poprej stegoval levico v zrak z nekakšno čašo ali kaj v roki, jo zdaj približa tesno k svojim kovinsim prsim. A morebiti premika še druge ude. Toliko slabše zanj, ker avtomatov res ne maram. Zato se poslovim od sijajnega simbola našega časa.

V kavarni kratek odmor.

Zvečer me bo simplonski ekspres odpeljal na tržaško stran, a zdaj si še privoščim intermezzo za mizico ob današnjem »Le Mondu«.

Kulturne strani.

Ocena prevoda Sabovih novel.

Pisec pravi, da je Saba v Franciji po krivici še neodkrit pisatelj.

Poudarja, da je mojster v prikazovanju drobnih potez. »Les mille presque riens d'Umberto Saba«. In to bo vsekakor držalo, v tem je zame tudi Sabova lirika najbolj privlačna, da tako rečem. Zanimivo pa je, da ocenjevalec sploh ne omenja Sabe-lirika.

Ničesar ne mislim Sabi jemati, Bog ne daj; vendar se mi zdi, da se slavospev njegovim črticam usklaja z razstavo o Trstu. Članku je dodana fotografija pesnikove knjigarne v ulici Sv. Nikolaja.

Na svoj način še bolj zanimivo je poročilo o novem prevodu Dantejeve Božanske komedije. Govor je namreč predvsem o *Peklu* in poudarjena je njegova aktualnost; kljub oddaljenemu času, v katerem so nastali, se namreč pesnikovi opisi zelo prilegajo doživetjem današnjega človeštva. In tako po vrsti pridejo v poštev taborišča, atomsko pokončevanje, obenem pa asociacije s sodobnimi avtorji od Kierkegaarda do Celina, od Maeterlincka do Kafke.

Saj, saj, a jaz si pri tem mislim, kako skrajni čas je že, da bi se tudi slovenski recenzenti pri Italijanih in Francozih naučili, kako lansiraš novo knjigo, vlogo, da v nji iščeš predvsem pomanjkljivosti, pa prepustili času.

V uokvirjenem besedilu pa je Trst na potezi.

Trieste est à la mode.

Trst je v modi.

To je vzeto iz Magrisove interpretacije ob srečanju pred dnevi:

»Trst je v modi, ker sta njegova marginalnost in njegov brezizhodni položaj ogledalo splošnega stanja naše civilizacije.«

Zelo, zelo lepo.

Vendar menim, da je takih »ogledal« poleg Trsta še več. Dvoim pa, da bi se kdo domislil tržaškega »ogledala«, če se ne bi naši občinski možje za to potrudili.

Vprašanje zase je seveda, kako so si prikaz zamislili.

Zato je svetla nota v tem oglasu o Trstu oznanilo, da bosta 29. in 30. »deux importantes journées consacrées aux 'Voix slovènes de Trieste'«.

To »ogledalo« je preskrbel Evgen Bavčar.

S tem pa pokazal na pomembno stran »brezizhodnega položaja«, katerega omenja Magris.

Priloga pa je posvečena Strassbourgu.

No, bolj ko evropska vloga tega mesta, je pomemben zapis Jacquesa Fortiera: *Deux langues, deux chances*. Gre vsekakor za ustvarjanje nekega novega ozračja. Recteur d'académie, ki je v Franciji bolj pomembna funkcija kot v Italiji šolski skrbnik, je namreč izdal okrožnico, v kateri ugotavlja, »da se alzaško narečje, ki ga

govori večina prebivalstva v deželi, v pisani obliki izraža v kulturnem jeziku, ki je mednarodno razširjen: v nemščini.« Temu je sledila listina, ki so jo podpisali predstavniki trgovskih zbornic v Strassbourgu, Colmarju in Mulhousu, listina, s katero se odločajo za nujno poznanje nemščine v poklicnem izoblikovanju.

Vsekakor revolucionarna poteza. (Ko bi bila zgled za položaj pri nas!)

Zdaj je vprašanje priprave učiteljskega kadra.

Na drugi strani pripomba: šola lahko veliko naredi, ne more pa narediti vsega.

Pri sebi si mislim: Kaj ko bi ta članek iz *Le Monda* prevedel tržaški italijanski dnevnik in ga serviral opozicionalcem globalne zaščite? Saj. A kdaj bo Trst imel italijanski dnevnik, ki bi se lahko pohvalil s kakšno demokratično stranjo. To je spet zgovoren primer naše »marginalnosti in tistega brezizhodnega položaja«.

Zadnji *Nouvel observateur* pa ima snovi za cel popoldan branja.

Prispevek o prevajalcih, kjer pravi, da so le-ti večkrat podobni kukavici, ki polaga svoja jajca v tuja gnezda.

Pogovor z Ernstom Jungerom, v katerem ta navaja Molièra: »*L'improptu c'est la pierre de touche de l'esprit*«. Bo kar držalo, da je improvizacija prezikusni kamen duha, samo da pisatelj obenem razširja pojem *improvizacije* na to, kar je notranji monolog, in navaja Diderota.

Politično sta pomembna predvsem dva spisa.

V prvem je govor o dveh presenečenjih. Prvo: Gorbačov je predlagal, naj bi do leta 2000 odpravili vse atomsko orožje. Drugo presenečenje: ameriški predsednik je presenetljivi predlog vzel resno v poštev.

Se sono rose fioriranno.

Trst, 26.1.86

Beneški *Dom* prinaša (B. Zuanella) iz leningrajskega arhiva J. B. de Courtenaya ljudsko pesem iz Benečije (1873), v kateri je strnjena usoda zemlje ob Nadiži!

Ó preslátka čérna zémlija
kér s mené goré zredíla
táko vélik san gor zrásu
vséga slábga sàñ dočáku.

Sám Buog vé, kjé bom smart čaku
jél na póti, jél na ciésti
sam Buog vié, ú tekéri miésti.

Ó, prel'úbu móje diéte,
od mójga sàrca sì rojénu
sám Buog vié, kjé bóš morjénu
jél na póti, jél na ciésti,
sam Buog vié, (u) tekéri miésti.

27.1.86

Še zmeraj odmevi na pisanje *Celovškega zvona*.

Zdaj se celovški *Vestnik* sprašuje »Komu zvoní Zvon?« v pri-
spevku, posnetem iz lj. *Dela*.

Po mojem bi bil moral *Celovški zvon* načeti vprašanje slovenske
državlanske vojske drugače, če želi ustvariti neko pravilno ozračje
za dialog. Seveda pa je ljubljanska reakcija čisto v standardnem
monovalentnem duhu; obe filialki na italijanski in koroški strani se-
veda sekundirata v slogu, ki ni bil umesten niti v prvih povojnih
letih, zdaj pa je po eseju Spomenke Hribar *Krivda in greh* in po pole-
miki, ki je sledila, ena sama vsiljena in anahronistična razglašenost.

28.1.85

Vojan Rus v »Naših razgledih« odkriva, da krščanstvo izraža
»duha izrazite humanistično-generične revolucije, preobrata 'vrednot'
razredno lastniške družbe in prodora človečnosti za vsa ljudstva.«

Lepo.

Vendar nekoliko kasno, ko pa je socialist Albin Prepeluh o vsem
tem pisal že — v začetku tega stoletja!

Tako je videti, kot da je Vojan Rus šele letos bral sveto pismo
nove zaveze. Pa kaj: meglío tardi che maí.

Vendar človek tako s posebnim zadovoljstvom pobira navedbe
iz evangelija, na katere že dolgo ni mislil več, a jih zdaj zanj od-
kriva marksist.

Tako se mi zdi, kakor da se tista pesniška besedila prikazujejo
v čisto novi luči zdaj, ko jih niza ideološki sovražnik.

Vprašanje: gre v resnici za neko novo širino (ne mislim pri
Rusu, ampak pri voditeljih) ali pa za nekakšno obnovo nekdanjega
medvojnega koalicijskega duha? Če gre za kontingenten, pragmati-

čen načrt, potem je, žal, škoda časa in tudi papirja, ker se je v teh štirih desetletjih narod dodobra izšolal.

29.1.85

Zelo lep prikaz vloge *Zaliva* v celovškem »Našem tedniku«.

Po dolgi večletni karanteni je to žarek sonca.

Upati je, da je znanilec pomladi.

Slovenska pomlad pa je: pluralizem.

Matična, koroška, primorska in zdomska Slovenija — to so osebi, ki morajo dialogizirati med sabo, če naj rešujemo skupno usodo.

In samo odrešno bo, če bo taka narodna filozofija obveljala.

Kje je že čas, ko smo poudarjali — in so nas zato anatematizirali — to, kar zdaj človek vsak drugi dan lahko bere v matičnem tisku.

Na primer: »Zato se moramo v prihodnje (!) še bolj zavzemati za čimbolj enakopravno sodelovanje na vseh področjih, za medsebojno prežemanje in skupni dialog o vsem, kar nas povezuje ali razlikuje. V tej zvezi Slovencem v zamejstvu tudi ne moremo odrekati pravic in dolžnosti, da tudi sami kritične spremljajo in odkrito povedo svoje mnenje o tem, kaj kako stoje kulturne in širše družbene razmere tako pri njih samih kakor tudi v matični Sloveniji.« (Marjan Tavčar, *Naši razgledi*, 17.1.85).

Tragično je, da taka blagovest prihaja s tako zamudo; še bolj tragično bo, če ne bomo prešli od besed k dejanjem.

30.1.86

Današnji »Primorski dnevnik« objavlja imena povablencev na mednarodno srečanje pisateljev ob meji v Portorožu 15. in 16. februarja.

Na seznamu ni ne Rebule ne mene.

5.2.86

Pisal sem Tomizzi.

Priznal sem mu zaslugo, da piše o nas (to sem mu priznal tudi v *Centru Pompidou*); vendar bi móraia biti njegova knjiga drugačna. Predvsem je v prvem delu marsikaj netočno. A to ni tako pomembno. Predvsem je v prvem delu marsikaj netočno. A to ni tako pomembno. Povsem nedopustno je, da si pisatelj pri ugibanju o značaju neke osebe pomaga s tekstom drugega avtorja, v tem primeru z romanom *Zatemnitev*. Pri tem pa ravna tako, da izbira citate, s ka-

terimi podčrtuje to, kar želi pikantnega poudariti.

Ne vem, morebiti nisem bil zadosti rezek, moral bi mu tudi reči, da igra vlogo moralista, ki bi je gotovo ne igral, ko bi šlo za italijansko okolje in ne za slovenstvo.

To nelojalno početje pa je prišlo do izraza že poprej, ko me je povabil na pogovor in zatrjeval, da gre za informacije v zvezi s predgovorom, ki ga bo napisal k pismom Stanka Vuka. Že takrat sem seveda zaslutil, kaj ima v resnici za bregom, in sem bil kar se da rezerviran. Nikdar pa si ne bi mogel misliti, da bo za mojim hrbtom uporabil mojo knjigo, ne da bi se pogovoril z mano.

Odločil sem, da napišem znova *Zatemnitev*; vprašal bom Matico, ali bi jo hotela sprejeti. Že ob Edijevih pripombah o romanu sem pomislil na obnovo; zdaj pa je nujna.

10.2.86

Rezijanski pesnik Renato Quaglia je bil nagrajen iz Prešernovega sklada za *Baside*.

Če kdaj, potem je tokrat ta nagrada zares praznik.

Mislím na Kosovo, ki opozarja, da je beneško ljudsko »integralnega pomena za popolno spoznanje duše slovenskega naroda.«

14.2.86

»Primorski dnevnik« je objavil moj odgovor na pisanje Aceta Mermolje v zvezi z mojimi dnevniškimi zapiski v *Zalivu*.

Ne glede na razne pripise in zamolčanja je pozitivno, da se časnik ne umika. To je vsekakor novo. In če bo trajalo, zna biti koristno.

15.2.86

V današnjem ljubljanskem *Delu* obširno poročilo Braneta Koviča o slovenskih nastopih v *Centru Pompidou*. Pregled je kar izčrpen in nudi celotno podobo dogajanja na različnih ravneh.

Moti pa me, da so tudi v tem dopisu, kot v tistih izpod peresa pariškega dopisnika Jaka Štularja, spregledani prispevki Aleša Lokarja, Josipa Tavčarja in moj. O, naša imena so seveda zapisana, to že, medtem ko na strani *Primorskega dnevnika* niso imela te časti, da bi prišla; vendar tako Štukar kakor Kovič poudarjata samo nastop Cirila Zlobca. Čeprav v tem kontekstu Zlobec ne more predstavljati Tržačanov, je lahko tudi prav, da je zraven kot predstavnik oblasti iz matične dežele. A o tem, kar smo rekli trije *tržaški predstavniki* bi

poročevalca je lahko kaj povedala! Štular je celó poprašal po mojem tekstu in ga tudi dobil. Izgovor, da c vseh nastopih ni mogoče poročati, bi držal, ko bi bil Zlobec in vsi tisti, ki so nastopili 29. in 30. januarja, ne bili deležni drugačne naklonjenosti.

To se pravi, da je še zmeraj v veljavi politična »etika«, tista, ki jo zahteva govor o pluralističnem enotnem kulturnem prostoru pa mora najbrž šele priti. Če bo prišla.

Članek v *Delu* spremlja fotografija, na kateri naj bi bil tudi Jože Pirjevec, a gre za predstavnika »Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur« prof. Jacquesa Dépreza, ki se nam je po nastopu pridružil.

Prosil bom za popravek, ker je prav, da pride s svojim pravim imenom v našo kulturno javnost oddaljeni večletni prijatelj Slovencev.

8.3.86

Na občnem zboru »Društva slovenskih pisateljev« se je predsednik Tone Partljič zavzel za Spomenko in odklonil: »Gonjo proti pisateljici, ki so jo pri pisanju vodili, to je menda le jasno, etični, moralni in filozofski motivi. Tudi sam mislim, da so nekatere formulacije v njenem spisu, milo rečeno, dvoumne in sporne in brez pomisleka o posledicah; toda v eseju gre za nekaj drugega kot za spravo z izdajalci.«

Ta drugi del o »premislekih o posledicah« mi ni všeč, ker je slog političen in ne pisateljski; če naj pisatelj misli na »posledice«, potem zataji samega sebe.

Tako je v Partljičevi izjavi dvojnost, vendar vse kaže, da je vsaj smer pravilna.

To potrjuje tudi današnji Partljičev članek v *Delu*, kjer govori tudi o lanski tribuni v Cankarjevem domu in zagovarja moj nastop. Tako pravi: »Gre za pravico informacije, za čiste račune in ne za razbijanje. Samo na taki tribuni je bilo mogoče, da je, na primer, Boris Pahor znova razložil svoje že znane, za marsikoga sporne teze o zgodovinski (ne)odgovornosti subjektivnih sil do slovenskega naroda in manjšine. In čeravno so njegove izključujoče teze nesprenjemljive, zakaj bi bilo narobe, da jih enkrat pove sredi bele Ljubljane, če vendar že dvajset let piše o njih v Zalivu. Svet se ni podrl, le polemika se je razvnela.«

No, Partljič ima pri tem nehvaležno vlogo, saj mora govoriti o »že znanih« tezah o »izključujočih« tezah, obenem pa se zavzemati, da o tem, kar piše ignorirani Zaliv, zve »bela Ljubljana«. A dobro je

že to, da imamo predsednika, ki je proti »birokratsko« pripravljenim tribunam, kot zatrjuje v nadaljevanju svojega prispevka, proti strahu tistih, ki se bojijo ljudstva in ki so celó očitali vodstvu Cankarjevega doma, ker je pisateljem na široko odprlo vrata.

Seveda smo še daleč do bolj sproščene demokracije, a če predsednik pisateljskega društva piše, da »so nemoralna in nesrečna stališča tistih, ki tarnajo, da je naenkrat 'preveč svobode', da 'nimamo stvari več v svojih rokah'«, potem je neki upoštevanja vreden premik v doglednem času le mogoč.

10.3.86

Živki sem naročil, naj mi v Ljubljani kupi dve topli srajci.

Tako sem dobil tudi imeni dveh tovarn.

Mura — v Murski Soboti.

Labod — v Novem mestu.

In sem bil zadovoljen najpoprej ob imenih, ki nista bili sposojeni pri tujcih, pa tudi srajci nimata ničesar zavidati neslovenskemu perilu.

Avtarkično razpoloženje?

Ne, samo odsotnost tistega manjvrednostnega občutka, ki ga večkrat zaslediš pri nakupovalcih iz Slovenije.

15.3.86

Od 9. do 12. t.m. v Saint-Vincentu na vsakoletnem srečanju, ki ga organizira Evropski inštitut za visoki mednarodni študij iz Nice v sodelovanju z Valdostanci. Ti nas gostoljubno sprejmejo v gospodskem hotelu Billia.

Res, da so hotelske sobe zaradi mrtve sezone na razpolago, vendar obratuje kuhinja, ki je v resnici na mednarodni ravni, za 50 in več oseb. Zato, tudi če upoštevamo, da ima dežela velike dobičke od igralnice, bi vendar brez posebne naklonjenosti, ki povezuje prebivalce Doline Aoste z drugimi skupnostmi, ki so v težavah, táko število večinoma zastojnkarskih gostov težko kdo vsako leto (tokrat že osmič) vabil k sebi.

Letošnje srečanje je bilo posvečeno turističnemu razvoju glede na deželne identitete. Seveda »deželen« ne pomeni samo to, da se nanaša na administrativni del neke države; za nas je, pod francoskim vplivom, »deželno« skoraj zmeraj to, kar se tiče neke posebne skupnosti. Francoska vlada na primer ne pozna etničnih skupnosti, ampak samo *deželne jezike*. Zato, če govorimo o turizmu v Franciji v zvezi z deželnimi identitetami, mi, ki se zbiramo na tem ali po-

dobnem srečanju, mislimo predvsem o turizmu v povezavi s katalonsko, bretonsko, baskovsko, alzaško, flamsko itd. etnično skupnostjo.

In v glavnem so bili vsi referati tako naglašeni.

Če izvzamem tiste, ki so bili odmev stališč »Evropskega parlamenta« in »Evropskega sveta«, ki so seveda zmeraj zanimivi in široko zasnovani; vendar pa v bistvu aseptični.

Zelo smo se počutili v »svojem« ozračju ob nastopih predstavnika švicarskih Retoromanov (J. Furer), zastopnice iz Irske (gospa Deirdre Davitt), waleškega turističnega izvedenca (Thomas David), zastopnika katalonske Generalitat (Josep ma Pallas i de Pineda), Korzičana odvetnika Fellija, baskovskih prijateljev.

Glavne misli, ki so prišle do izraza: turisti se po navadi ne zanimajo za posebnosti kraja, pomembno je zanje, da so na dobrem zraku in da jih spremlja vsestransko ugodje. Zato je nujno, da tam, kjer so oblasti amorfne, sama skupnost poskrbi za to, da prikaže tujcu, kam je prišel in kdo živi v tistem kraju. Seveda je to samo eden izmed problemov. Težje je doseči od oblasti, da ne bo z raznimi načrti uničevala fiziognomijo okolja; da bo preskrbela delo domačinom, tako da se ne bodo izseljevali, ampak se med drugim zaposlovali tudi v turističnih ustanovah. To se pravi, da je vprašanje ekonomsko in sociološko, saj se s pametnim agroturizmom, na primer, marsikaj da rešiti. Zato je turizem stičišče, kjer se srečata arhitekt in agronom, varovalec okolja in kulturni delavec. Ne gre za reševanje nekih folklornih posebnosti, ampak za to, da rešiš dolino, ki naj bi jo po pridobitniških računih skaziše nemogoče gradnje zato, da bi postala vir dobička. Isto velja za cbale in plaže, ki so plen denarnih mogotcev in také odtujene.

Saj, in nihče si ne dela iluzij, zelo smo trezni in stvarni; vendar obenem čutimo, da ne govorimo več v prazno, kot se je dogajalo pred petnajstimi ali desetimi leti. Ekologi, še posebno pa *zeleni*, so zdaj z nami, prišli so po drugi poti, po naši vzporedni poti, a zdaj smo si zmeraj bolj sorodni. Obojni smo ob začetku veljali za nekakšne heretike, za nazadnjaške tradicionaliste, ki se eni upirajo planetarizmu, drugi tehničnemu razvoju; tako enim kot drugim pa je svetovno javno mnenje prisluhnilo. In to se stopnjuje.

Z nekaterimi prijatelji se bomo videli v Celovcu, z drugimi naslednje leto v Ženevi, a še bolj pomembno je, da se ta naša jezikovna internacionala razrašča. In res, čeprav ne vem, ali se bom utegnil seznaniti z vsebino knjig, brošur, študij, ki so mi jih, kot brašno za na pot, poklonili ljudje, zbrani z vseh vetrov, je ta obred

kot skupno lomljenje kruha, če naj uporabim primeru iz Saint-Exupéryjeve knjige, ki sem jo nekoč (1974. leta) navedel v pismu prijatelju Ediju.

Kar se mene tiče, sem tokrat nastopil s kratko intervencijo po govoru predstavnika evropskega parlamenta. Poudaril sem, da je vse lepo povedal, ampak da, ko omenja razne dežele in njihove vlade, ostaja pač zmeraj na ravni *état-nation*, države - naroda, medtem ko se mi zavzemamo za »dežele«, ki so izraz etnično-jezikovnih samobitnosti. Zato bi bilo edino prav, če bi evropski parlament, tudi ko gre za turizem, upošteval ta vidik. Seveda je turizem samo korolarij, poprej gre za priznanje drugačnih identitet v neki državi. V zvezi z referatom Irke Deidre Davitt, ki je rekla, da turistične gradnje denarnih mogotcev spremenijo deželo v pravi bordel, sem pripomnil, da je izraz kar močen, a da zadeva v živo, še posebno če pomislimo na usodo naših plaž. Na koncu sem se, kot predstavnik »Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur«, zahvalil za vabilo na srečanje.

Predvsem pa sem bil seveda uglašen v prijateljski sredi, kjer smo kljub različnosti jezikov in značajev zmeraj milostno razpoloženi.

Ob Tavu Buratu, na primer, ob tem našem nestorju, tem starosti, ki nam je že dvajset let za zgled in je v našo pisano jezikovno kongregacijo nekoč pridobil celó Pasolinija. Gledal sem ga, kako sedi na zofi v luksuzni hotelski gostinski sobani in je hkrati čvrst in plemenit, glasen, kot da je sredi piemontskih gor, pa vendar sensibilen, da je človek ob njem večkrat presenečen in razorožen. Ob njem je katalonski znanstvenik Guiu Sobiela-Caanitz droben menišič s pepelnato brado, oba skupaj pa zakladnica podatkov o jezikovnem položaju na vseh evropskih vzporednikih. In ne samo na evropskih.

Pa v resnici nikoli ne utegneš dokončati zastavljenega argumenta, ker se aostski prijatelj Henri zanima, ali smo prejeli zadnjo številko revije, ki jo ureja. A tudi njega kmalu zamenja Felli, potem se približa prof. Verdoodt z Louvainske univerze, ki potrди prejem tržaške publikacije, novi valeški znanec pa ti hkrati prinaša obljubljeno vizitko z naslovom ...

17.3.86

Vzel sem v roke *Nouvel observateur*, ki sem ga kupil na postaji v Milanu, a ga v vlaku nisem utegnil pregledati, ker sem se med vožnjo spoznal z Thomasom Davidom in bil potem ves čas z njim

v Walesu. Najbolj pomembna ugotovitev ob njegovih navedbah je bila predvsem ta, da se v krajih, kjer prebiva valeška skupnost, otroci učijo obeh jezikov, angleškega in valeškega.

No, *Nouvel observateur* ima tokrat zelo zadet prispevek v zvezi z ubojem Olofa Palmeja. Odhod namreč enega izmed najbolj izvernih socialdemokratov rezko postavlja pred Evropo nujno rešitev ekonomsko-socialnega vprašanja. Švedskega sistema verjetno ni mogoče izvažati, vendar je lahko napotek za tisto pot med kapitalizmom in komunističnim diktatorskim kolektivizmom, ki je edina sprejemljiva za evropsko kulturo in za evropskega človeka. Palme je simbol pravičnosti, ki ne uničuje osebne iniciative, a jo prisili, da ne pozablja na skupnost, na množico.

Pri tem mi gre misel k trditvi Albina Prepeluha, da bi se naš slovenski socializem moral učiti od severnih narodov. Sploh bi bilo potrebno znova temeljito preučiti stališča naših zmernih socialistov, Prepeluha, Dermote, krščanskega Janeza ěvangelista Kreka. O tem sem že večkrat pisal, pomembno pa je, da zadnja leta to večkrat poudarja tudi Bojan Štih.

V reviji je tudi daljše poročilo o štirih knjigah, ki prikazujejo odklonilno stališče izjemno značajnih žen do nacizma in do sovjetskega terorja. Milena Jesenska, na primer, kateri je pisal Kafka, svojemu prijatelju Fernandu Peroutki ob nemški zasedbi Prage pravi: »To ni še nič ... Videl boš, kako bo šele takrat, ko nas bodo zasedli Rusi ...«

Vsaj dve od teh knjig si moram nabaviti!

20.3.85

Dnevnik Izidorja Cankarja 1944-45.

Izrazita skrb za usodo Slovenije, vendar tudi lahkovernost, ko tako nedolžno sprejema zagotovilo, da nova Jugoslavija ne bo komunistična. Kar se tega tiče, je bilo tedaj vsakemu tudi politično in diplomatsko neizkušenemu, a treznemu človeku jasno, kako in kaj, čeprav je razgledan človek hkrati tudi vedel, da ni druge izbire kot upor na zavezniški in torej, za Slovence, na partizanski strani.

Torej, glede povojne uveljavitve komunizma so bolj kot Izidor Cankar imeli prav predstavniki ljudske stranke, s katerimi se je 12. avgusta 1944. leta sestal v Rimu (dr. Krek, dr. Kralj, dr. Avsenak, dr. Ahčin). Vendar so ti zagovorniki domobranstva in načrtovalci odcepitve enega dela Slovenije, ki naj bo zaedje Trstu, zares pravi sanjači. Ljudje brez širokih pogledov, partikularisti, poleg vsega pa brez vsakega smisla in razpoloženja za tveganje.

Najbolj klavrn pa je ta odstavek v dnevniku:

»Ko sem rekel Ahčinu 'Postavimo vse na špico! Vi greste rajši v hitlerjevsko Nemčijo kot v par. Jugoslavijo?' ni zanikal, ampak pri-trjujoč molčal; tudi nihče drugi ni rekel, da ne. Nisem si mogel mi-sliti, da so tako globoko v izdaji, in sem politično opravil z njimi za vedno.«

Seveda se to bije z navedenim načrtom omenjenih oseb, da bi od Američanov dosegli majhno slovensko državico s Trstom in nje-govim zaledjem; a s tisto povezavo z okupatorjem in z zagrizenim razpoloženjem do partizanstva vendar niso absolutno mogli računati na nikakršno naklonjenost zaveznikov!

Saj, pomanjkanje slehernega smisla za zgodovinski trenutek.

Na drugi strani pa je namesto koncepta o slovenski državnosti imelo prvenstveno vlogo ideološko-revolucionarno načrtovanje, ideo-loško-revolucionarna premočrtnost in fanatičnost.

Tako se je po »zaslugi« levih ekstremistov in desnih kolabora-cionistov slovenska usoda znašla na sipini.

V tem stoletju drugič.

In prihodnost je spet neznanka.

24.3.86

Prišla je razporeditev raznih srečanj in sprejemov za časa dru-gega kongresa katalonskega jezika v Barceloni od 8. do 12. aprila. Že lani sem obljubil teritorialnemu predstavniku našega mednarod-nega združenja, da se bom vabilu odzval, ko bodo imeli kongres. Zdaj pa je narobe, da je iste dni penklubovsko srečanje na Bledu, kjer bo letos na programu obravnava narodne identite. Pa še pogovor o Cankarju bo v Cankarjevem domu! Kot nalašč vse hkrati. A Kata-loncem sem dal besedo, ne smem je pojesti, še posebno zato ne, ker so poskrbeli za povratno letalsko vozovnico. Seveda je takih po-vablencev nekako čez tisoč, vendar, če prijatelji računajo z mojim prihodom, gre tudi za prisrčno zavezo. In priznam, da se na barce-lonskih pločnikih počutim, kot da sem na tržaških.

26.3.86

Pogovor z Dedijerom.

Objavlja ga »Mladina«.

Vseeno bi rad doživel, da bi kdo od slovenskih »starih politikov« takó javno spregovoril kot Dedijer.

Sam navaja slovenski izjalovljeni primer.

»Pokojni Luka Leskošek, ki mu je ostalo mnogo od slovenskega

plebejskega prepričanja, mi je pred smrtjo (ko je izšel drugi del Prispevkov) odgovoril na vprašanje, zakaj ne objavi svojih spominov: »Nisem nor, ne morem pisati, dokler so tile živi!«

27.3.86

V decembrski »Slovenski državi«, ki je te dni prišla, se pisec v prispevku, v katerem obravnava obnovo slovenskih šol na Primorskem 1945. leta, loteva moje osebe, ker sem v lanskem *Zalivu* zapisal, »da ne čutimo nikakršne simpatije ne do gospoda Alojzija Geržiniča, ne do dr. Srečka Barage«.

Kot pa je (tako pri desnici kakor pri levici) navada, ko nisi na njihovi strani, pisec obgrizne moj stavek tam, kjer mu prav pride.

Jaz namreč pri zgoraj navedenem citatu nadaljujem: »vendar pa zaradi tega našega stališča nismo nič manj kritični do pisanja M. P.« Pisanje M. P. pa je zgrešeno, kot sledi v *Zalivu*, prav v prikazovanju nastanka slovenskih šol.

To se pravi, da zahtevam zgodovinsko resnico, »ker si z enostransko apologetiko ne bomo ustvarili pogojev za skupno vseslovensko reševanje prihodnosti.

In to še pomeni, da se moje stališče strinja z Rebulovim glede obnove šol, samo da ne gojim nobene simpatije do obeh zgoraj omenjenih oseb; kar je vsekakor moja pravica. To pa ni ne oholo niti ne pomeni »zamahniti z roko ... čez zgodovino šolstva na Primorskem ...«

Kar se pa tiče teze, da so meni in meni podobnim Baraga in Geržinič pripravili »varno profesorsko službo v Trstu«, bi nepodpisane pisca opomnil, da mi »slovenska« šolska oblast ni hotela dati mesta profesorja kljub temu, da sem domačin in da sem 1947. doktoriral v Padovi! Šele italijanska oblast je 1953. leta uvidela, da ni nikakršnega razloga, da ne bi bil nameščen kot profesor.

Specialist v ponaredbah, kakršne smo nekoč brali v glasilu Rude Jurčeca, pa nadaljuje: »(Boris Pahor) je najbrž priporočno pozabil na to (na varno profesorsko službo namreč, op. B. P.) in na vsaj merico spodobnosti, kakor je najbrž pozabil, s čim mu v knjigah Nevarna razmerja in Črni krizantemi grozi vrhovni socialistični policaj Jože Javoršek-Brejc, če bi moral živeti in oni strani meje ...«

Ne vem, kaj imajo opraviti Javorškovce grožnje, kot rojenega Tržačana se me prav nič ne tičejo; simptomatično pa je, da se jih pisec v emigraciji domisli. Najbrž zaradi nekakšne podobnosti v argumentiranju. No, vsekakor ne maram nikakršnih policajev, ne rdečih pa niti ne proti-rdečih. Ne eni ne drugi nimajo čistih rok.

Zakaj ne gojim simpatij do Alojzija Geržiniča, pa ponarejevalec

prispevka v *Zalivu* lahko zve ob prebiranju dnevnika sestre Radka Subana v romanu *V labirintu*, kjer je govor o vsiljivem šolniku, kateremu 1944. leta košanska učiteljica reši življenje.

29.3.86

Ko sem danes razmišljal o naši istovetnosti, sem se spet ustavil ob argumentu, da za petdesetmilijonski italijanski narod ni kdove kako pomembno, če kalabrijski ali sicilski ljudje malo vejo o italijanski skupnosti v Istri. Za nas pa je stvar drugačna. Od vsakega posameznega človeka je odvisen naš jutrišnji obstoj (prosto po Kafki).

A v zvezi z Istro sem se spomnil izjave, ki ne vem, ali sem si jo kdaj zapisal.

Bilo je v povojnih letih in jaz sem za naše politične vodnike še veljal za uglednega »naprednega« pisatelja, zato so tudi mene predlagali, da sem šel v Zagreb na neko srečanje v prid miru. Takrat sem res mislil, da je samo kapitalistični zahod nevaren. No, zbrala se je bila kar pomembna skupščina osebnosti, med njimi Parri, nekdanji predsednik italijanske vlade, ki je obupno lomil francoščino, in poslanec Preti, o katerem se ne spomnim, ali je bil minister ali ne. Vsekakor sem bil priča, ko sta se na tako imenovanem kuloarju med pavzo menila časnikar Mihovilovič in poslanec Preti. Šlo je za Istro, in v nekem trenutku je Preti živo, temperamentno vzkliknil: »Briga nas izguba tistega nekaj istrskega kamnja!« Seveda je bil Mihovilovič presenečen, osupli pa smo bili tudi drugi. Preti pa je dodal: »Seveda pa bom, če boste to napisali, demantiral!«

Saj, in takrat se je zdela tista izjava meni, slovenskemu človeku, nekako perverzna ob misli na istrske begunce; odkar pa vem, kako je ljubljanski župan in slovenski pisatelj Ivan Tavčar trdil, da je ena ljubljanska ulica več vredna kot vsa koroška mizerija, se tudi Pretiju ne čudim več.

Ne vem, morebiti gre za psihologijo elitnih, superiornih značajev, ki jih obrobno, manjvredno ne zanima; a v tem primeru je moja predstava o eliti duha vsekakor nekoliko drugačna.

16.3.86

Z nekajmesečno zamudo je danes prišla »Svobodna Slovenija« (30.1.1986).

Dr. Peter Urbanc piše o knjigi *Sledovi Drage*, pri tem pa se mu ponudi spet priložnost, da se me loti s svojim kroničnim nagnjenjem k ponarejanju.

Leta 1978 sem na študijskem srečanju v »Dragi« prebral tekst

o posledicah izjave Informbiroja pri nas. »Najhujše zlo pa smo slovenski ljudje doživeli po zaslugi Partijskega vodstva. Naj poudarim, kar sem že poudarjal v 'Sidru' leta 1953 in tudi drugje: Nihče, ne takrat, ne danes, ne osporava slovenski partiji pravice, da organizira svoje politično in kulturno življenje, kot se ji zdi dobro in prav. Zgodovinski greh pa je bil, da je slovensko partijsko vodstvo vse politično in še posebno vse kulturno življenje tržaških Slovencev spravilo pod partijski kalup; to se pravi, da kdor je že samo podvomil v pravilnost partijskega monopolizma — je isti trenutek dobil oznako odpadnika z vsemi posledicami.«

Dr. Urbanc komentira: »... *Pahor se odpove vsaki kritiki matice*«. In še: »... *Pahor vodi v usodno mišljenje, da ga usoda matičnega naroda ne zanima*.«

Tako poroča bralcem po svetu človek, ki je celó tajnik nekega »Slovenskega narodnega odbora« in se menda zavzema za zmago demokracije. Sprašujem se, kakšna naj bi ta »demokracija« bila: zakaj če dr. Urbanc tako brez težave ponareja tekste zdaj v svobodnem svetu, kjer ga lahko vsak hip navaden bralec postavi na laž, kako bi šele ravnal v primeru, ko bi pripadal grupi, ki bi bila na oblasti!

3.4.86

Marko Jenšterle v knjižici *Skeptična levica*, ki je izšla v zbirki »Znamenja«, na strani 80 objavlja citat iz *Tržaškega mozaika*, kjer (str. 269-270) pravim, da bi Engels-Marksovo pisanje o fizično-moralni asimilaciji slovanskih nezagodovinskih narodov lahko vnesli v Hitlerjev *Mein Kampf*, a se ne bi nihče zavedel, da odstavek ni njegov.

K temu Jenšterle doda: »Manj čustveno, a zato bolj znanstveno se je te teme lotil France Klopčič.«

No, a jaz kar naprej rad ostajam »čustven«, to toliko bolj, ker ne spadam v tisto »skeptično« levico, o kateri piše avtor. Poglavitne marksistične misli sem spoznal v francoskem sanatoriju 1946. leta. Že 1947. leta pa sem na Tržaškem lahko doživljal prenos teorij v prakso, tako da sem se kmalu znašel. Žal pa sem potem še nekaj let verjel v vlogo vzhodnega bloka, ki da se zavzema za revne in je proti samodržstvu kapitala. Še ob sovjetskem napadu na Madžarsko sem sodil, da je imela pri uporih v glavnem prste vmes ameriška tajna služba.

6.4.86

Dobrla vas.

Ko sem obiskal Luko Sienčnika, me je zvečer peljal k priletnemu možaku, ki je napisal debelo knjigo spominov na plebiscitni čas. Hlapec je bil tedaj, čudovito pa je, kako se je izobrazil, da je postal avtor tako izrednega dela.

V skromni sobici smo se pogovarjali, medtem ko je mož izza debelih naočnikov (verjetno ima svojih 80 let) sledil Sienčnikovemu in mojemu nagovarjanju, naj bi delo čimprej izšlo.

Prinesel sem s sabo tekst in ga pazljivo prebral.

To je dokument.

A je tudi pesniško delo.

Nekje pravi o koroški zemlji: »Taka je, da bi jo rezal z nožem in mazal na kruh.«

Gre za globoko krščanskega človeka, ki to svoje gledanje poučarja (celó večkrat in kdaj pa kdaj se pri tem ponavlja), a ima kot moralist tudi krepke ugotovitve: »Tako je nastala Evropa, ta veliki kup gnoja.«

Pisal sem Sienčniku, da mora delo hitro iziti. Zdaj mi odgovarja, da je šel z mojim pismom na Mohorjevo, ki da je pripravljena, da delo takoj izda. A menda Mohar (tako je ime avtorju) ni prepričan; v glavnem pa drži, da želi Sienčnik, naj bi knjiga izšla v Ljubljani.

No, kakor že, poglavitno je, da se stvar ne bo zavlekla!

7.4.86

Iz uredništva züriškega *Tages Anzeiger* sem dobil reportažo o Slovencih v Italiji, ki je nastala, ko se je časnikar Beat Allenbach, ko je bil v Trstu, obrnil do mene in dobi! potrebne podatke.

22.4.86

Vabilo na predstavitev prevodov slovenskih del v nemščino. Danes bo na Dunaju, vabilo pa je prišlo davi!

V antologiji je tudi »Metulj na obešalniku«.

24.4.86

Oriana Fallaci je te dni objavljala v »Corriere della Sera« pogovor s polkovnikom Gadafijem. Kot pa mi libijski samodržec ni po misli, tako je ta intervju z njim slaba stvar. Ne zdi se mi skoraj res, da se je avtorica, ki je po navadi solidna in duhovita, spravila na tako dolgovezno in neresno pisanje. Zakaj? Ker je ameriški napad prepričal libijskega teoretika, da le ne more strašiti na desno in na

levo? Ali pa zato, ker je Libijec sprožil tisti torpedo proti otoku Lampedusi? Vsekakor je ta dolgi, večstranski intervju zares polomija za tako ugledno ime.

29.4.86

Snoči je Spomenka predavala v ulici Donizetti.

Danes je imela pogovor v živo na radiu.

Napisal sem nekaj vrstic in jih po telefonu prebral.

Spomenka, rad bi ti — kot slovenski pisatelj ob morju in kot priletni prijatelj — izrekel dobrodošlico med nami kot predstavnici tistega še ne prav številnega, a zato odlično pripravljenega in zgodovinsko čistega vala, ki obeta, da bo slovenske vesti obogatil z novim načelom upanja.

Glej, tvoj govor o pojmovanju svetega, ki je sorodno verskemu, a rase iz humanističnih in netrascendentnih osnov, tvoja zavezanost vrednotam človeka in skupnosti sta mi priklicala v zavest razpoloženje primorskega človeka, ko je upor proti črnemu terorju nadaljeval z osvobodilnim bojem. To je bil tragičen, a velik čas, ki pa so nam ga tako z desne kakor z leve skušali razveljaviti in nam ga fundamentalno skaziti. In ne proslave in ne govori nas niso mogli vzdigniti iz apatije, ki nas je zajela ob ugotovitvi, da je bil nekje v bistvu storjen greh, ki ga ne bomo nikdar znali izprati. In pri tem ne mislim samo na »nepokopane mrtvece«, če naj uporabim naslov Sartrove drame, ampak mislim na uklenjenost, na nesproščenost slovenskega človeka, ki je bil prvič v zgodovini zares verjel vase. Mislim še na absurdno usodo naroda, ki naj bi sam sebe odpisal, potem ko je za svojo potrditev plačal nadprimeren obolos. Ko si v to zastrupljeno ozračje ti izrekla besedo o svetosti življenja, o občestvu živih in mrtvih, ko si hkrati začutila vrednost rodne biti, se je začelo v slovenskih dušah jasni. Začutili smo, da laško odrešimo svojo preteklost in da ima naša prihodnost lahko spet neki sprejemljiv smisel.

Viš, in za to tvojo besedo sem se ti želel zahvaliti tudi na tržaškem slovenskem valu, ki spada k snovanju skupnega slovenskega kulturnega prostora. Zahvali pa pridružim še iskreno željo, da bi imela zadoščenje, da bi mladi prisluhnili tvojemu globoko etničnemu in hkrati pristno pesniškemu videnju.

Poslušalci so gotovo opazili, da berem, a me ne moti. Saj po navadi prosto govorim, tokrat pa sem si besedilo napisal, ker so nekatere resnice tako pomembne, da morajo biti izrečene do pičice natanko.

Skoraj mesec stara številka *Teleksa* (3.4.86).

Luka Novak sodi, da je morebiti objava Kocbekovega in Pirjevčevega dnevnika v »Novi reviji nesmiselna.«

Gre za rubriko »Ura kulturne anatomije«.

Vprašanje je zdaj, kdo bo »anatomiziral« miselni razvoj Luke Novaka, ko pa spada med ljudi, ki se jih »partizanstvo neposredno ne dotika«.

Kaj pa »posredno« — se ga dotika, ko pa imajo »monopol stari politiki« (partizani), kot pravi Dedijer v »Mladini«?

Barcelona, 8.5.86

Na letališču v Ronkah je bilo tudi nekaj mladih iz Gorice, samo da so potovali preko Milana, medtem ko je mene agencija napotila preko Rima. Tako sem se v letalu znašel z nekdanjo dijakinjo Majdo, ki je odhajala v San Francisco. Doktorat iz psihologije. Prisrčno srečanje, ki je tisti enourni sprehod nad Apenini spremenilo v kar živahno razpravljanje o témi doktorske teze. Tako se mi ni ponudila priložnost, da bi cenil razloček med tisto hitro zamenjavo Trsta z Rimom in tradicionalnim tempom »železne ceste«. Ob Majdi pa so se mi porajale podobne misli kot lani ob Damijani, ko je prišla obiskat domači kraj iz Kanade. Seveda je prav, da se vsakdo uresniči po svoji zamisli, vendar bi morali biti sposobni doseči, da do takih odlivov ne bi prišlo.

V Rimu sem izkoristil odhod letala Alitalia, ki je poletelo v Barcelono dobri dve uri pred tistim, ki so mi ga določili; a se je potem izkazalo, da nisem prav nič pridobil. Čeprav so mi namreč uslužbenci zatrdili, da bo prišel kovček za mano, sem ga potem na barcelonskem letališču zaman čakal.

No, a to je prišlo potem.

Poprej pa je suvereno letenje nad osončeno, srebrnkasto morskovo površino priklicalo tisto razpoloženje prvinske skromnosti, ki te prešine v gorskih višavah. Takrat je človek pravzaprav pomemben samo zato, ker lahko občuduje in se zaveda, da občuduje, medtem ko verjetno gleda gams na vse, kar ga obkroža, brez posebnega navdušenja.

Saj, nedvomno je Goethe posrečeno povedal, da je: »Narava živo oblačilo božanstva«. Dosti teže pa je razkriti, kakšna je naša vloga v tem »oblačilu«; vse nekako kaže, da smo si jo v njem prirojili po svoje, tako da smo najbrž kar precéj razglašen pojav.

A tisti trak iz svilenega sipka vzdolž sinjega elementa je bila le pot v začarano lepoto, ki jo je letalo po ptičje prečkalo kot v pozdrav in v slovesno priznanje.

Snidenje na letališču s prijatelji, ki so se nekoč kot ilegalci zavzemali za katalonsko identiteto, pa je imelo čar posebnega za-došččenja. Seveda smo prvič tukaj zaživel v spremenjenem ozračju 1978. leta ob kongresu naše mednarodne organizacije; vendar je šlo takrat za omejen uspeh, saj je bilo naše združenje samo eden izmed faktorjev, ki so v Evropi zagovarjali pravico do svobodnega razvoja v Španiji živečih narodov. Zdaj pa sklicuje avtonomna Katalonija, po 80. letih razmika (1906-1986), svoj drugi mednarodni kongres o katalonskem jeziku. To se pravi, da gre za vsenarodno demonstracijo, ki bo predvsem pričevanje katalonskega vstajenja, a bo hkrati tudi potrdilo razvoja, ki naj pomaga razčistiti, kar je v madridski ustavi meglenega in dvoumnega.

In Jordi Pou i Vidal mi, ko se peljeva v mesto, kot zmeraj resno in obenem živo razlaga, da je povabljenec čez tisoč, da so le-ti profesorji romanistike z evropskih in ameriških univerz, predstavniki raznih organizacij, kulturniki iz ogroženih skupnosti itd. In da so kongres, ki se 16 dni razvija od katalonskega Alghera na Sardiniji, Balearskih otokov, Valencie, osrednje Katalonije, Aragonije do Andore, podprle vse ustanove (turistične agencije, hoteli, razna podjetja), tako da je povečanje domačega jezika pravzaprav tudi plebiscitarno potrdilo pripadnosti. Saj sodeluje pri kapiiarno razpredeni mreži pobud skoraj tristo osebnosti kot častni člani, predavatelji, voditelji raznih komisij za umetnost, tisk itd.

(Za kongresiste je preskrbljena, kot razbiram z lista v mapi, zdravstvena pomoč v bolnišnicah in klinikah tako v Barceloni kakor v drugih mestih, na Majoriki, v Andori, v Valencii, v Perpinyanu na Francoskem ... In to neupoštevanje mej je nedvomno dokaz državniške sposobnosti, ki nam je lahko za zgled pri potrjevanju skupne usode vseh delov slovenstva!)

Hotel Covadonga.

Avenida Diagonal 596.

Magistrala, ki v poševni črti preseče na pol célo Barcelono.

Nič ne bo z mojo kronično navado pešačenja mimo nepoznanih pročelij.

Tukaj ti lahko pomagajo samo taksiji.

Tako me je voznik zapeljal na predavanje prof. Rossenthala z Yalske univerze. A sem že prvi večer ugotovil, da pglavitni zame ne bodo ne govori ne predavanja, ampak razpoloženje, ki preveva te

mnogodelne in mnogokrajne slovesnosti. Saj bi bila znanstvena raven jezikovnega uveljavljanja kljub svojemu izrednemu pomenu pravzaprav jalovo početje, ko bi ji ne sekundirala duhovna bližina prebivalstva.

V gosposkem hotelu pa rahel občutek razdedinjenca.

Vse to, s čimer spremeniš tujo sobo v bolj domače prebivališče, je namreč ostalo v kovčku na rimskem letališču. Pa nisem kdove kako slabe volje, saj sem si kupil tubo kreme za britje, tako da bom jutri kar predstavljaliv.

Sprejem v katalonskem parlamentu.

Te starodavne barcelonske palače so stavbarsko pričevanje nekdanje veljave, a niso nehale biti sedež novih voditeljev. Generalitat de Catalunya je sedež vlade od XIV. stoletja dalje. In 23. aprila, na dan narodnega patrona svetega Jurija, katalonski ljudje častijo svojega zavetnika tako, da imajo semenj vrtnic in knjižni semenj. Kljub temu je 23. april delavni dan, domačini pa izražajo svoje prazniško razpoloženje takó, da se pomudijo v atriju in ob gotskih arkadah na nastropni loži svoje Generalitat.

(Asociacija: prav tako častiljive palače v Montpelhièru, vendar tam ni nobena ostala simbol domače oblasti.)

Potem Montserrat.

To je seveda unicum.

A če je bilo pred leti doživetje tega cerkveno-kulturnega središča v goratem kompleksu čisto prvinsko in zato enkratno, se zdaj temu občutku edinstvenosti pridružuje slavnostno razpoloženje. Seveda, tudi kratka alokucija o preteklosti, tudi v baziliki koncertni program znamenite *Escolania de Montserrat* z večstoletno tradicijo. A morebiti še bolj, vsaj zame, združitev umetniških starožitnosti z narodnim duhom v objemu gorskih sten. Seveda, vsi ti delikatno profilirani stebriči gotskih lokov v stavbi pred mano so del benediktinske postojanke; vendar je le-ta znala postati združevalno jedro. Zato je očitno, da nima pomena, v imenu katere veroizpovedi, katerega nazora, s pomočjo kraljev ali brez njih, po zaslugi tega ali onega razreda, je prišlo do skupne zavesti. Poglavitno je, da občestvo táko jedro ima, da tak simbol obstaja. Če zgodovinski spomin traja in živi ob samostanu, pa naj traja ob njem. In tukaj imam danes razločen vtis, da je ozračje Montserrata nekako ta dan v resnici dopolnjeno s tem slavjem na čast jeziku dežele, ki ostaja daleč v nižavi, izpostavljena vsem mogočim vplivom, medtem ko tukaj sredi pečin gospoduje nad nami samo kraljevsko sonce.

Res, nad nami.

Zakaj katalonski prijatelji so hoteli, da smo z njimi na tem praznovanju tudi predstavniki jezikovnih skupnosti, katerim še ni uspelo, da bi dosegle potrditev svoje istovetnosti in z njo zakonitev svojega jezika. In ta solidarnostna španovija med Marcelom in Armandom Keravelom, ki sta bretonska človeka, in med okcitanskim urednikom Giordanom ... no, med vsemi iz naše mnogojezične ekipe, je tista manj opazna sicer, vendar morebiti zato nič manj pomembna nota današnjega slavlja. Saj smo glasniki zamolčanih skupnosti in jezikov neuradni poslaniki svojih dežel, ki jih kot take katalonski vabitelji na kongres na svojih programih obravnavajo kot samostojno predstavniško grupo. Tako je o dopoldanskem sprejemu rečeno: »At 9. a.m., at Parlament de Catalunya: *Reception and visit for guest from countries with their own minority languages ...*« In drevi bodo predavanja v Ciaxa de Barcelona: »for university members and representatives of countries with minority languages ...«

Tako smo, ko sedimo za mizo v samopostrežni restavraciji, nekako pri skromnem, a doživetem slavlju ob novem krstu. Nepriznani jeziki prinašajo namreč blagovest, ki se bo uveljavila takrat, ko bo govore, ki zdaj še ostajajo v sordini, slišati glasno in razločno. Tedaj se bo verjetno razodelo spoznanje, da ošabni tlačitelji ne nudijo človeštvu nobenega odrešnega obrazca.

Potem se na obširni esplanadi, ki je vsa ena sama bela plima sončne luči, predamo nekakšnemu evforičnemu razpoloženju, ki ga zame še dodatno poudarja vest, da je moj kovček že v hotelu. (Gospa Costa me je ljubeznivo uslišala in iz steklene kabine pred restavracijo telefonirala na letališče. Torej je včeraj odposlani teleks učinkoval, kar da je prava sreča, pripominja nekdo, ker da je njegov kovček nekoč prepotoval pol sveta, preden so mu ga vrnili!)

A kot se človeškim bitjem rado zgodi, smo tam pod čermi, ki so, podobne ogromnim orgelskim piščalim, vzdigovale svoja grla v nebo, kdove kako od obravnave manj pomembnih stvari prešli k vprašanju odgovornosti. Pri tem je, ker sta bila višinsko ozračje in samostanska duhovnost temu naklonjena, nekdo omenil odgovornost pred božanstvom. Jaz sem tedaj pripomnil, da bi se strinjal z Einsteinom, ki si ne predstavlja Boga kot osebo, poudarja pa, da ga ob veličini vesoljstva navdaja religiozno razpoloženje. Zanimivo je bilo, da se je tedaj razkril kot filozof naš dolgoletni znanstveni spremljevalec in zagovornik ogroženih jezikov prof. Guy Héraud. Njegovo tolmačenje o osebi, ki da je čisti duh, sem seveda razumel, vendar se mi zdi, da si takega povsod in v vsem pričujočega duha težko predstavljam kot osebo. Ne vem. A Héraud je priklical na pomoč Teiharda

Du Chardina in spregovoril o postopnem estetskem izboljšavanju podobe živih bitij od živali do človeka.

Kar se tega tiče, priznam, da sem že večkrat razmišljal o tem, kako so si organizmi bolj razvitih bitij pravzaprav nekako fundamentalno sorodni glede prebave, dihanja, reprodukcije itd. A pri tem se nisem povezoval z darvinističnimi razvojnimi tezami, ampak sem se spraševal, čemu je stvarnik, če je vse, kar je, v začetku — od njega odvisno, izbral tak neestetski sistem razmnoževanja, kot je na primer v veljavi v živalskem svetu; ta trenutek mislim, na primer, na konje. Zakaj bi se neki nadvse popoln in tudi vsemogočen ustvarjalec odločil prav za takó nelepo združevanje samca in samice? Zakaj, tudi če je ustvaril samo počelo razvoja, je tudi že v tem počelu zajet tisti način oplojevanja, o katerem je govor. A da se razumemo, mene tiste združitve prav nič ne motijo, upiram pa se misli, da je stvarnik spočel táko obliko spočetja.

Žal pa morava s Héraudom pretrgati najino razpravo na montserratski ploščadi, ker nas avtobusi čakajo.

Sam ne vem, kako se je sprožil ta intermezzo o povezavi s transcendenco, a razlagam si stvar tako: ob katalonskem uspehu smo nekako pozabili na skrbi, ki jih imamo za reševanjem naših jezikov; čutili smo se nekako vsaj za nekaj časa odrešeni, zato pa skušali preveriti naše razmerje do sveta in do zadnjih resnic. To je morebiti samo približno tolmačenje, vendar pa je nedvomno res, da ogrožene skupnosti izgubimo veliko energij za to, da dokončno ne poniknemo, pri tem vztrajnem plavanju proti toku pa se ne moremo razkošno vsestransko razdajati, kot si to lahko privoščijo narodi, ki jim nihče ne streže po duhovni identiteti.

9.5.86 zvečer

Žal se tudi tokrat ne bom spoznal z izvirnimi umetninami tega mesta. Letalska vozovnica je za pojutrišnjem, a morebiti bi lahko dosegel, da odhod za nekaj dni prenesem, pa moram domov. Nadaljevati moram z delom ob novi verziji *Zatemnitve*.

To hočem reči: bolj bi bilo koristno, ko bi namesto dolgih predavanj o katalonskem jeziku, pripravili brošure v poglavitnih evropskih jezikih in nam jih razdelili; tako bi preostali čas lahko porabili za obisk tukajšnjih zanimivosti.

No, a nocoj sem bil priča manifestaciji, ki ji zlahka ni para.

Sagrada familia.

Sveta družina.

Tempelj, ki si ga je zamislil Antoni Gaudí.

8 od 12 stolpov so zgradili od leta 1882 do danes.

A ti stolpi!

Fantastičen načrt skupine slikovitih stožcev, ki se, sestavljeni iz vertikalnih nizov odprtih, mečejo v višavo, kjer jim konice krasijo rozete, iz sanjskih krogel.

Ni kaj, opis umetnini ne more biti kos.

Prav tako na pročelju, ki združuje razne sloge, dodaja izvirne elemente, tako da je krščanska tradicija oplemenitena z modernizmom. (Pri tem mislim na Plečnika!)

A pravzaprav si tega ne zapisujem zavoljo katalonskega stavbarškega dosežka, ki je v svetu zelo znan. O tem si lahko vsakdo pomaga z ilustracijo v zgodovini umetnosti.

Gre za to, da se je ob deseti zvečer pod tistimi stolpi zbralo nekako petdesettisočglava množica.

V glavnem mladi ljudje.

In poplavili so vso okolico, da si bil zmeraj v gosti gneči, v katero koli smer si se namenil.

A za goste je bilo preskrbljeno v ograjenem prostoru tik pod templjem.

Vrsta sedežev kot ob predstavi na prostem.

Samo da ni šlo za predstavo, ampak za petje.

Maria del Mar Bonet.

Lluís Llach.

Ovidi Montllor.

Pa tudi nista bila pogloblitna temperament in zanesenost, s katerima so trije pevci razvnemali mlado publiko. Na vseh festivalih se vrstijo taki prizori množičnega vzhičenja.

Bilo je zmagoslavje katalonščine.

Zvočniki so jo oddajali nóči, da te je stresalo vzdolž vretenc.

Vsa mlada povodenj pa se je odzivaia kot morje glasilk.

Priznam, táka pevska potrditev svoje biti je zares plemenito maščevanje občestva, ki slavi svoje vstajenje. In takó veličastna in čista zmaga nad ničem je edina, ki me spravi iz tira, tako da ne vzdržim na mestu. Moram se premikati, spremeniti svoje občutke v gibanje —

Saj.

In zapustil sem prijatelje in odšel v noč.

In stopal sem po Diagonali, ki je ni hotelo biti konca.

Vendar je šlo z mano tisto petje, kot da prihaja izra kraških borov nekje onkraj imenitnih palač; kot da ga nosi veter z barkovljanskega brega.

Zakaj med napisi, ki so viseli na drogovih po kilometre dolgih avenijah, je bil med nešteti jeziki z vseh celin sveta tudi napis, posvečen slovenščini, ki da jo govori dva milijona prijateljev.

Zavedam se: »Kaj bo to,« bo kdo pripomnil, »v razglašenosti današnjega sveta, kakšen pomen naj ima to čustvovanje ob renesansi nekega jezika.« O, prav gotovo, da je ob atomskih raketah tako slavje labilna zmaga. A vendar, ko bi se nam posrečilo uveljaviti dosti takih zmag, kot je nocojšnja, potem bi morebiti človeštvo le našlo potrebni impulz, da bi ovrгло vse, kar ga oklepa in straši duha.

10.5.86

Ob 10. sprejem v palači Generalitat de Catalunya.

Predsednik Jordi Pujol.

Srednje rasti, črnolas, bistrega pogleda.

Je predstavnik narodne stranke *Convergència i Unió*.

Konvergenca in edinost.

Vsekakor moder binom.

To je nov dokaz, da si nobena samozavestna narodna skupnost, ki prosto izbira, ne izvoli komunistične vladavine; tista, ki živi v mnogonacionalni državi pa, če je še krepka, se ne odloči za državne stranke, ampak skuša na vsak način obvarovati svojo posebnost. Tako v Italiji »Volkspartei« na Južnem Koroškem, »Union valdotaine« v Dolini Aoste, tako »Slovenska skupnost« pri nas, »Enotna lista« na Koroškem.

Potem smo se peljali daleč proč iz Barcelone v cistercijanski samostan *Santes Creus* (Sveti križ), kjer so v ogromni stoletja stari dvorani pod mogočnimi gotskimi oboki številni predstavniki katalonskega javnega življenja sprejeli sklepno deklaracijo o svojem jeziku.

Bili smo torej spet med samostanskimi zidovi, kakor potem popoldne še v opatiji Poblet, to se pravi v dveh postojankah zgodovinskega pomena, ker so v obeh grobnice katalonskih in aragonskih kraljev. In oba samostana sta tudi izredna gotska primerka, Sveti križ v slogu angleškega flamboyant. A jaz se nisem mogel nagledati notranjosti Pobleta, ujetega zimzelena sredi arkad iz šilastih lokov in četverolistov. Ne, prav gotovo ne bi mogel živeti v takem okolju, vendar poleg potrebe po svobodnih hribovskih širjavah in na stežaj odprtega morja je v meni tudi kotiček, kjer se kar sama od sebe udomači taka umetniška zbranost.

O do potankosti stiliziranih stebričih in kapitelih sva se potem v avtobusu menila s hčerko prijatelja Karavela. Tiha je in na videz

skorajda neopazna, hkrati pa prav zavoljč tega še bolj dražljivo odmaknjena. Po poklicu psihologinja, a to zvem nekako po naključju, pa ni zgovorna, rajši posluša in nekako v potrdilo samo pokima. Vendar sva bila tudi kot stara znanca, ker ji je oče pripovedoval, kako se nas je številna družčina zbrala na kosilu na barkovljanskem bregu, ko je bil v Trstu mednarodni zbor o manjšinah. Pa na sveh koncih Evrope sva bila skupaj. Tako sva na neki način po liniji »ogroženih« sorodnika. In zato sem jo ob misli na tekst, ki me čaka doma, spraševal za mnenje o problemu, ki se mi postavlja. Mlada žena, ki je že imela rada in doživela tudi nenavadno ljubezen, se ove, kako ji le-ta vene, tedaj pa se nepričakovano ob dotedanem prijatelju zave nekega čisto novega, prvinskega čustvovanja. A gre za to: ta po značaju neugnana mlada žena, na neki način bi lahko rekel predčasna feministka, tako doživi ljubezensko spremembo, da, ko objema svojega partnerja, zdrkne k njegovim nogam in jih tesno objame. »Kaj se vam zdi nenavadna taka oblika čaščenja?« sem vprašal svojo sopotnico, »ali pa se težko vživite v tak nevsakdanji elan?« Drobnica postavlja je nekaj časa gledala predse, potem mene, nazadnje je rahlo odkimala z glavo: »Ne,« je rekla, »ne vidim, zakaj bi se tako ne vedla, če je tako čutila.« Pri tem pa so bile njene poteze nekako trpke, na neki način prizadete, tako da sem sodil, kot da je za nekaj prikrajšana. In tako mi je bilo tudi malo žal, da sem jo poprašal za mnenje, in mi je bilo prav, da se je potem zanimala za mojo knjigo, tako da sva prešla k težavam s prevodi, brez katerih ni mogoče, da bi se med sabo bolj spoznali. Vsekakor pa mi je ostal vtis, da nosi tiha, vase zaprta osebnica v sebi neveselo skrivnost.

Zvečer izreden koncert barcelonskega orkestra v *Gran Teatre del Liceu*.

Saj.

A ti naši gostitelji so računali, da bomo takó zavzeti za njihov kongres, da ne bo nihče ne lačen ne žejen. Sploh niso namreč pomislili, da bi v tako pisanem programu določili tudi čas za prigrizek. Tako sem kljub vožnji s taksijem prišel v dvorano prav v trenutku, ko je dirigent stopil na podij.

Ne bi rad presojal o glasbi in petju (sopranistka Enriqueta Tarrés), priznam pa, da me je najbolj prevzel konec drugega dela *Impressions camperoles* (Kmečke impresije), ki so kromatsko variirane podobe, v katerih pa prihaja do izraza čudovita pisana življenjska razpoložljivost. S tem ne rečem, da me večer drugače ni zanimal, a v uglasbeno liriko Salvadora Espriu-a, tega velikega pesnika in nek-

danjega predsednika našega mednarodnega združenja, bi se lahko v resnici boljše vživel, ko bi nam poleg katalonskega izvirnika posredovali še prevod. Drži pa, da za poslušanje solo petja nimam posebnega nagnjenja.

Med odmorom pogovor z Janezom Gradišnikom in Andrejem Capudrom, ki spadata v drugačno ekipo povabljenecv.

Ugotavljamo nekoliko preveč poudarjeno samozavest Kataloncev.

Jaz pa si jo razlagam kot reakcijo na dolgo zanikanje njihove samobitnosti; saj brez prepotrebneга poieta zdaj ne bi mogli nadomestiti izgubljenega. Zelo se bodo morali še truditi, da druge dohitijo.

Samo s kakšnim norim ritmom si tiskajo knjige!

11.5.86

Uspelo mi je, da sem si zelo zgodaj ogledal Picassovo galerijo.

Taksist me je pripeljal pred vhod v trenutku, ko so odklepali vrata.

Tako sem stal sam pred podobami, ki so se sproti razmnoževale. A kaj, saj mi bo o njih ostal samo kaleidoskop, ki si ga bom moral priklicati ob nabavljenih posnetkih. A poglobitno je vsekakor, da sem odkril »prvega« Picassa, tistega, ki je risal in slikal kot mojstri v preteklosti. In nadvse značilno je, da je takrat skrbno in natančno ustvarjal podobe, ki imajo obliko razglednice. Ta potreba, da strne v tako omejen format razgibano življenje, označuje izredni čut za obravnavo »vsega«, obenem pa strogo discipliniranost v skrbi, da bo vse združeno na skopem prostoru. In takih »razglednic« se ti ponujajo dolgi nizi vzdolž sten!

A tudi druga dela. Menines, na primer.

Pa palača Berenguer v ulici Moncada, kjer je Picasso za zmeraj gost.

A sijajna umetnina notranjost stavbe.

Stopnišče, ki se vzpne do gotske lože.

Rahla rjavkasta barva opek v jutranji svetlobi.

Ne vem, ali se težje ločujem od te gotske intimnosti ali od Picassa, ki je zavoľjo nje barcelonski domačin; večkrat je namreč poudarjal, da se čuti Katalonca.

Dopoldne praznik narodnega plesa.

Sardana.

Pred leti so me prosili, naj prevedem kratko razlago tega plesa

v slovenščino.

Danes sem bil priča ne enemu, ampak neštetim krogom plesalk in plesalcev.

Zaprli so za promet široki Passeig de Gràcia od Aragonske ulice do Diagonale, ta dolgi odsek pa spremenili v plesišče, na katerem so se zbrale skupine iz vseh krajev Katalonije.

Ljudska slovesnost na čast vsem jezikom sveta!

Acte popular d'homenatge a les llengües del món.

Mladina v nošah, ki je vsaka zase kos zgodovine.

Mohamedanski vplivi.

Srednjeveški bojevniki.

Mavrica barv.

Ko pa iz zvočnikov začnejo vreti akordi sardane, se sklenjeni krogi predajo zdaj hitremu, zdaj počasnemu ritmu, tako da se konice stopal kdaj samo rahlo dotikajo tal. Tu pa tam se ti zazdi, da boš pomislil na balkansko kolo, a se že naslednji trenutek zaveš, da gre za dosti bolj rafinirano ostajanje na mestu, za nekakšno ritmično spodbujanje k zadržani, poglobljeni spremljavi glasbe in gibov. In tudi ko zvočnik za nekaj minut utihne in se potem oglasi nova varianta sardane, gre za spremembo, ki pravzaprav v resnici ni sprememba, ampak reinterpretacija osnovnega spleta ritmov.

A mene bolj kot sardana sama prevzema celotni kompleks.

Smisel za takšen vsenaroden nastop.

Organizacijski čut za red in za estetski prikaz.

Pa namenska povezava z vsemi jeziki sveta.

To je nekaj.

To je več kot nekaj.

To je lahko začetek novega sloga v življenju Evrope.

Ne zavoljo folklore, ta je lahko samo privesek, zavoljo duha.

Kakor snoči pevci ob množici mladih. (O teh katalonski tisk pravi, da jih je bilo med 60 in 70 tisoč; Kataloncem nenaklonjeni časniki pa so jih našteali samo 45.000.)

Opoldne me je klical tržaški radio in sem o teh svojih vtisih povedal našim ljudem ob morju in v njegovem zaledju.

Popoldne.

Ob 15. uri slavnostno kosilo za vse goste iz tujine.

Navajajo številko 1200 oseb!

Omizja so razvrščena pod mogočnimi oboki svojevrstnega kompleksa *Les Drassanes*.

Srednjeveška ladjedelnica, ki so jo leta 1381 povečali, da so v

nji lahko izdelovali večje ladje. Eden najbolj zanimivih objektov srednjeveškega stavbarstva na svetu in najlepši primerek gotske *laične* arhitekture v katalonskih deželah.

Pomislim na izjemen karavanski seraj, kamor smo prišli na skupno agape predstavniki vseh evropskih odrinjenih kultur. In to zborovanje v prostoru, ki ni prava dvorana, ampak ansambel obokanih ladij, ki spominjajo na nekdanja svetišča, daje sicer res vtis že sklenjene zgodovine, vendar smo v ti arhitektonsko nenavadni ladjedelnici kljub naši nestabilni usodi nekje tudi sami sebi kot obljava novih plovb in uveljavljanj.

Dali so me k mizi predsednika Generalitat.

Nekako zato, da bi kot član vodstva mednarodne organizacije le-to predstavljal pri predsednikovem omizju.

A Jordi Pujol vzame sicer na znanje našo prisotnost na kongresu, vendar se bolj zanima za položaj v Trstu. Namesto v francoščini se rajši pogovarja v italijanščini, ki mu ne dela težav. Popraša po slovenskem imenu Capodistrie. Na tekočem je o Listi za Trst in dopolnjuje svoje vtise z mojimi dodatki. Pravi, da je dobil povabilo za obisk v Sloveniji, a da ne ve, kdaj bo lahko odšel.

Tako si od časa do časa pošiljava vprašanja in odgovore čez mizo, za katero nas sedi osem oseb, a se kar naprej ob predsednikovem sedežu ustavljajo tisti, ki se mu želijo pokloniti.

Pujol je ljubezniv, a razločno odločen in hkrati diplomatsko gibčen. V glavnem nekje ironično prisrčno nasmejan, a nedvomno zna biti tudi, si mislim, krepko udaren.

In kmalu mi to potrdi njegov nastop, ki je primer sunkovitega in tudi gromkega govorništva. Bližajo se namreč volitve, tako je zdaj prilika, da se kongres lepo vključi v to pomembno ozračje. Ne razumem seveda vsega, ne uide pa mi pripomba, da *ne bodo Katalonci nič manj evropski, če bodo potrjevali svojo identiteto, ampak bodo tako šele postali polnovredni člani evropske družine.*

Ko se vrne k mizi in mu čestitam, gleda predvsem mene: »Seveda niste skoraj nič razumeli,« pravi. Jaz pa mu zagotavljam, da sem razumel tisto poglobitno, to namreč, kako bomo z zvestobo svoji samobitnosti šele v resnici ustvarjalni. In rad bi mu spregovoril o Prešernu in o prvinah našega slovenskega evropstva, a ga tako ves čas oblegajo, da ne prideva več skupaj. Samo ob slovesu, ko si stisneva roki, se mu zahvalim za lekcijo samozavesti, ki nam jo je dala Katalonija.

Zakaj pomislili so res na vse.

In lepenkasti menu, na katerega se je naše omizje podpisalo za

spomin, ima navedene po vrsti posamezne jedi, izbrane iz vseh krajev, kjer živijo katalonski ljudje. Predječ iz Majorke ... jerebica iz Aragonije ... med in skuta iz Alghera (Sardinija) ... vino iz Rosselló (Francija) ... liker iz Andore ...

Saj, kot sem rekel, lekcija, ki bi bilo prav, da bi si jo dobro zapomnili; saj gre za stvarno uveljavitev tega, kar pri nas zdaj imenujemo skupni slovenski kulturni prostor, ki pa je za zdaj bolj samo in fieri.

Mislím na status, ki bi ga morala imeti slovenska republika v srednjeevropskem prostoru.

Kar je še karakterističnega v teh prostorih, ki so kot združene, a opustošene bazilike brez oltarjev, sta manekena, moški in ženska, v belih haljah s krono na glavi.

Skoraj trimetrski postavi, on črnolas, ona blondinka.

Nekakšna dobra velikana, ki ob praznikih nastopata, plešeta v spremljavi palčkov in drugih prikazni.

Videl sem takšni dve prikazni na francoskem Flamskem, ko smo imeli tam kongres, in sem se zelo čudil takim karnevalskim šemam.

Zdaj ob dveh postavah, ki vedrita pod loki mogočnih obokov in čakata na uro, ko bosta spet stopila med ljudi, pravzaprav ne vem, kaj čutim. Če je ta folklorna posebnost živa po katalonskih krajih, kot sem bral, potem bi se moral v to navado nekako poglobiti. Ne gre namreč za neke maske, kot za naše kurente, ki je njihov pomen nekako temen in dražljiv; te figure so nekakšna projekcija želje po veličini in lepoti, nekakšna sanjska uresničitev slovesnega kralja in lepe in dostojanstvene kraljice. Ne vem, tukaj bi moral nastopiti etnolog. Ta bi nam pa gotovo približal tudi *Ples smrti*, ki je tukaj prava predstava v kraju Verges v velikem tednu. Tisti skeleti, ki se iz XIV. stoletja vračajo sèm, vsako leto znova namreč oživljajo podobe iz Hrastovelj.

No, ko smo zunaj, na Rambli, se mi obnovi vtis, da sem doma, v drevoredu, ki pelje vse gor do Vrdele. Seveda je naša samo miniatúra Ramble, a vendar sem tukaj kot tam, ko pa sem tam, večkrat občutim, da sem spet tukaj.

No, Pujol nas je zvečer še posebej povabil v svojo palačo, da smo se poslovili tudi od zgodovinskega središča samobitnosti in oblasti. A ko smo si postregli ob pripravljenih pladnjih in se združevali ob prijateljsko razporejenih omizjih, me je navdajal občutek, da bom jutri odšel na letališče z vtisom nenavadnega domotožja. Po katalonski zemlji, po barcelonskem ozračju, predvsem pa po duhu, ki preveva te ljudi, po prepričanju namreč, da bodo toliko bolj evropski

ljudje, kolikor bolj bodo ustvarjalno Katalonci, kot je rekel Pujol, ko je povzel zavest svojih ljudi.

Mi, slovenski ljudje, smo v ti zavesti za zdaj vsekakor še za njimi, ne pred njimi.

12.5.86

Pustil sem v uradu pozdrav za Jordija Pou i Vidala in kopijo pozdravnih besed, ki sem jih prinesel s sabo, a se mi ni ponudila prilika, da bi jih prebral. Škoda. Ker sem imel s sabo izbor Kosovelovih pesmi, ki so izšle lani tukaj v Barceloni, in sem Kosovela navajal v svoji kratki intervenciji. Tiste njegove besede namreč, kjer pravi: »Bodimo eno po duhu in ljubezni, a ohranimo svoje lastne obraze.«

Če želijo, naj moj tekst natisnejo; škoda pa je, ponavljam, da nam niso nudili možnosti nastopa. Tudi Keravel je to obžaloval, saj je v svojem pozdravu poudaril prav daljnovidnost gostiteljev, da so na svoj kongres povabili tudi predstavnike nepriznanih jezikov.

Trst, 16.5.86

Podoživljam panoramo, ki je spremljala polet iz Barcelone, tisti pas zlate plaže, obrobljene z zelenimi površinami.

Pa potem sprehod nad širono modrino s soncem v zenitu.

Saj, zavest majhnosti, a hkrati občutek dobro opravljenega dela. Seveda se človek v večkilometrski nadmorski višini še bolj zaveda, kako so njegova prizadevanja v razmerju do vesolja revna zadeva; vendar tudi poskus, da dosežeš v človeškem svetu neko novo uglašenost, ni brez pomena, saj spada v tisto globoko doživljanje, ki nam na drugi strani omogoča tudi naš neotipljivi stik s kozmosom.

Ti utrinki se mi nizajo, ko spravljam skupaj papirje, da bom lahko oktobra ali novembra zbral nekaj vtisov o teh preteklih dneh.

Keravel mi je na primer otežil prtljago z dvojezično antologijo bretonskega pesnika.

Per- Jakez Helias.

An Tremen-Buhez.

Le Passe-vie.

Življenje-ples.

Pesmi, ki jih svet ne pozna in ne bodo počaščene z Nobelovo nagrado; a morale bi najti pot vsaj med ogrožene jezike.

Pri tem mislim na Maksa Rouquetta.

In obenem dajem k drugim listinam in brošuram Kosovelovo *La barca d'or*. Njegov *Zlati čoln*. Okusno izdan dvojezični izbor, ki mi je

skoraj bolj pri srcu kot tisti Seghersov. Uvod je kratek, zato zgoščen. Ne govori o Kafki, rajši primerja slovenskega pesnika s katalonskim. Rosselló-Pòrcel. Ne poznam ga, a mislim, da bom poiskal njegove stihe. Da, pravim, da mi je izbor všeč, ker je kljub skromnosti prikaza in morebiti prav zavoljo le-tega učinkovito zaokrožen.

Tako spravljam dvojezični izbor bretonskega Heliassa in dvojezični izbor našega Kosovela. Morebiti kdo kdaj kritično zbliža te samo zemljepisno oddaljene bratske duhove.

Avui objavlja na prvi strani kot uvodnik sklepe o jeziku iz *Santes Creus*. Tudi priloga je posvečena temu vprašanju.

Španski (kastiljanski) *El País* pa objavlja poročilo iz Valencie, kjer da so bile demonstracije proti pripadnosti h katalonskemu jezikovnemu občestvu. Videti je, da gre tudi tam za primer, ki je podoben našemu v Beneški Sloveniji ali pa vprašanju vindišarjev na Koroškem. V nekakšni rahlo drugačni obliki se povsod, kjer so bile skupnosti asimilirane, ponavljajo podobne zavirajoče tendence, za katerimi so zmeraj interesirani krogi, ki vlečejo nitke nad pasivnimi marionetami.

A kaj, moral bi imeti tajnico, ki bi mi urejala nabrano gradivo ali ga vsaj sortirala in ga posredovala tistim, ki bi se zanj zanimali!

18.5.86

Včeraj z Živko v Mariboru.

Zaključek republiškega tekmovanja za *Cankarjevo priznanje*.

Zelo prisrčen popoldan na Pedagoški fakulteti.

Že ob notranji urejenosti predavalnic, kabinetov itd. dobiš vtis funkcionalnega in estetsko uglednega šolskega centra.

Z Rebulu sva pravzaprav sama, Korošcev ni.

Ozračje poživlja Partljič kot predsednik Društva pisateljev; premika se s pomočjo bergelj, a ni zato nič manj živahen.

Jednat nagovor dr. Aleksandra Skaze, predsednika Slavističnega društva Slovenije. Potem nagrajevanje. Potem vsak nekaj bere. A najbolj simpatično je razpoloženje, ko smo zbrani za omizjem zunaj mesta. Seveda tudi pogovor o *Cankarjevem priznanju*, o natečaju o delih (Rebulovih in mojih), ki si jih dijaki niso mogli nabaviti, ker jih ni v prodaji, saj so že zdavnaj pošla. *Mesto v zalivu* je na primer doživelo ponatis v »Sivem kondorju« pred dvajsetimi leti. Isto velja za *Rusi most*, ki je bil tudi izbran za tekmovanje. Ponatis »*Senčnega plesa*« je najbrž tudi pošel. Nekaj naših del bi bilo nujno potrebno spet izdati za šole. Dr. Skaza predlaga, naj bi se za to zanimalo »Založništvo tržaškega tiska« skupaj s katero od matičnih založb.

Ne vem. Videant odgovorni. Bolj rodoviten je sprehod po širših evropskih pokrajinah, nekje se celó zabliska upanje, da bo Gorbačov res sprožil nekaj premikov, temu upanju pa seveda sledi skepsa, ki je doslej še ni razvrednotila nobena bistvena poteza. Saj nam ne gre v prvi vrsti za strategijo velesil, ampak za razmerje do človeka, do osebe.

Vnovič moram reči, da vpliva name Maribor drugače kot Ljubljana. V le-to se nisem nikdar mogel docela vživeti, zmeraj me s svojo togostjo moti ali celo odbija. Maribor pa je sproščen. Že ob hoji po ulicah čutiš, da si sicer gost, a vendar nekje med naklonjenimi domovji. V Ljubljani pa domačnosti ne priključiš na noben način. Ne uspe ti. A ne gre za nikakršen odpor a priori. Ko sem včeraj razmišljal o tem, sem si rekel, da so med vojsko (v ekstremnem položaju torej) rezko prišli do izraza razločki med ljudmi raznih slovenskih pokrajin. Tako med tistimi, ki so se upirali kakor med tistimi, ki so bili proti upor. No, in centralna Slovenija je, z Ljubljano na čelu, doživela najbolj krčevit spopad državljanske vojske. To se pravi, da je prav središče najmanj prožno, najbolj janzenistično, in to v verskem in laičnem smislu, najbolj ozko, kot bi rekel Kosovel, ki se je Ljubljani upiral z vsem svojim bitjem.

19.5.86

Ciklostiliran letak, na katerem poseben odbor zahteva ureditev položaja učiteljev katalonščine za odrasle. Za pročeljem II. kongresa je v marsičem še neurejena stvarnost, pravi, saj brez ureditve vprašanja učiteljev za odrasle ni mogoče priti do neke jezikovne normalizacije.

Zdaj se spomnim: letake so nam mladi ljudje delili ob vstopu v tisto staro ladjedelniško poslopje. In protest je verjetno upravičen, seveda če ne gre predvsem za levičarsko demonstrativno akcijo proti vodilni stranki. Ne vem. To, kar je gotovo, je, da je rekonstrukcija narodnega organizma mogoča samo s sodelovanjem vseh, to se pravi brez načrtnega metanja polen pod nogo.

20.5.86

Sporazumevam se z majskim obrežjem.

Ko stopam mimo pinijevega gaja, je videti onkraj vitkih débel samo ozek trak vodne modrine; tako se zdi, kot da se na koncu trat sredi priprtih zelenih vek svetijo temno sinje morske punčice.

Corriere della Sera objavlja dve reprodukciji slikarij, ki so jih arheologi odkrili v etruščanskih grobiščih v Tarquinii. Na eni izmed slik gre verjetno za slavnostno kosilo na čast rajnkemu, na kate-rega se pripravlja procesija figur z igralcema na flavto in na citre. Na drugi sliki pa je rdeč čoln s čolnarjem, ki drži v roki veslo in spominja na Harona; od drugih figur pa sta zanimiva modro pobar-van demon sredi slike, dva pa sta potem na skrajnem desnem kon-cu. Eden od teh demonov je spet moder in ima v vsaki roki po eno kačo, drugi pa je črn, krilat.

Vsekakor nenavadna tista dvojica demonov *modre barve*.

Ali pa ima *modra barva* pri Etruščanili kak poseben pomen?

Nazadnje bom le spravil brošuro, v kateri sem našel stihe Petra Bonoma, ko sem pripravljajl govor o Trubarju za Prešernovo prosla-vo v barkovljanskem društvu.

Vedel sem, da tudi Trubarja lahko povežem s tem ribiškim na-seljem, kjer so tržaški patriciji imeli svoje vinograde in tudi vile.

In res, staknil sem elegijo, v kateri Bonomo poje o ljubezni do Manlie in o tem, kako sta se nekoč v vinogradih poleg glasnega morja shajala v poletnih dneh:

*Hic ubi pampineas mea Barcula protrahit umbras,
Pendet ab undisono nec procul uva salo,
Alta ubi dissimiles pirus indicat undique fructus,
Quaque tibi levi cortice mala rubent:
Hic nos ferventes anni vitabimus aestus,
Traducet longos arboris umbra dies.*

No, a če je tudi potem, ne samo v mladih letih, škof Bonomo prihajal v Barkovlje na obisk, kakor pred njim Piccolomini, potem je bil Trubar, »il familiar del vescovo«, nedvomno z njim. To pa bar-kovljanskim poslušalcem na poseben način približa Trubarjevo po-dobo sredi rdečih jabolk na prisojnem bregu.

Obnova *Zatemnitve* me ima celega v oblasti.

Nekaterih strani oziroma poglavij se ne dotikam, je pa zato vse

drugo bolj zahtevno kot pri prvi verziji.

A ti moji strogo disciplinirani dnevi (in to bo trajalo vse do konca avgusta nekako) so mi nekako podarjeni, si mislim, ob novici v današnji *La Stampa*, da je 374 pisateljev v zaporu, 25 jih je bilo ugrabljenih in se ne ve za njihovo usodo.

Tako Scammell Report, prebran na kongresu PEN kluba v Hamburgu.

Saj, a moja želja, da bi se vsaj kateri od tistih jetnikov mogel kmalu prosto sprehoditi po čedaški obali, je otročja in hkrati nekoristna.

13.6.86

Iz teksta Marine Furlan, objavljenem v rubriki »Pisma bralcev,« je danes, kdor je bral »Primorski dnevnik«, zvedel, da sva bila z Rebulo v Mariboru ob podelitvi *Cankarjevih priznanj*. V zapisu 28.5. je poročevalec na naju pozabil, čeprav so za *Cankarjevo priznanje* dijaki tekmovali tudi o najinih knjigah, Rebulovih in mojih. A videti je, da za kulturnega urednika našega lista to, da dijaštvo cele Slovenije in zunaj nje tekmuje o tržaških avtorjih, ni posebno pomembno, čeprav gre za *spodbudo, ki jo je sprožil matični forum!*

16.6.86

Il Territorio.

Sijajna publikacija, pri kateri niso štedili, saj je res dokaz, kako je bilo organizatorjem do tega, da bi bili enkratni.

(V štirih desetletjih — 1945-1986 — se naši forumi niso potrudili, da bi si zamislili podobno izdajo.)

Čeprav táko delo ne more biti summa naše zgodovinske in kulturne pričujočnosti, mi vendar v njem manjka širok obzornik naše kulturne ravni v preteklosti in danes. To je namreč tista Torricellijeva praznina, ki bi jo bilo potrebno zapolniti tržaškemu italijanskemu meščanu. Le-ta navsezadnje kljub vsemu pravzaprav še zmeraj vidi v vsakem Slovcu sina mlekarice, ki mu je pred vojsko nosila mleko s kraške ali istrske vasi.

Najboljši je vsekakor prikaz Silvana Benvenutija.

Recimo: to je dober začetek.

Od slovenskih sodelavcev me marsikje moti diagnoza Ivana Verča. To namreč, kar trdi o ne-komunističnem taboru zunaj Slovenije, ne drži. Katoliški intelektualec pri nas ne odklanja matične kulture, ampak se je dolga leta upiral *monopolizmu in ideološkosti* kulture v

Sloveniji; odkar se je tam izdajanje knjig sprostilo, pa je *tukajšnji* katoliški krog bolj odprt do ne-katoliške kulture, kot je ne-katoliška kultura do katoliške.

Prav tako ne drži, da je bolj cenjen, kdor je narodno bolj zaveden.

Zgrešena je tudi teza, da Slovenci vidimo v italijanskem svetu samo negativnost; res je, da moramo predvsem skrbeti za svoj obstoj, nujno pa bi morali premakniti to skrb v ozadje, ko bi se hoteli bolj »odpirati«¹ italijanskemu svetu. Kljub temu pa smo — tudi ne-kvalificirani slovenski državljani — bolj na tekočem o italijanskem kulturnem dogajanju kot marsikateri italijanski someščan.

Ni res, da smo se odločili za koncept »mostu«² potem, ko smo druge zavrgli. *Najpoprej* smo v resnici odklonili simbolizem z *mostom*, ker hočemo biti osebek ne sredstvo, *potem* je nastala formula o »slovenskem enotnem kulturnem prostoru«, ki je lahko tudi »un po' ridicolo«, če človek ne vzame v poštev bistva, to je skrbi za preživetje, ali, po Kosovelovo *slovenske kulturne sinteze*.

V tem pisanju je zelo viden Kermaunerjev vpliv, to se pravi danes že preživelega mišljenja, ki je bilo zgrešeno za matično državo, z našimi vprašanji, to se pravi z nami, ki živimo ločeni od matice, pa ni imelo in nima sploh nobene zveze.

Celovec, 24-27.7.86

Naš kongres je mimo.

Ne vem, koliko, a nekaj smo doprinesli k potrditvi slovenske identitete na Koroškem. Vsaka poteza nekaj pripomore. Takó je bil nedvomno uglašen na našo valovno dolžino referat prorektorja celovške univerze za pedagoške vede, prof. Günterja Hödla, »O bogastvu kulturne pestrosti — doprinosi malih narodov«. Tisk nas ni ignoriral, deželna oblast se je tudi kar gosposko izkazala. Seveda smo takih diplomatsko prisrčnih sprejemov vajeni in vemo, koliko v resnici obetajo; vendar je prav gotovo pomembno, da odgovorni vejo, da mednarodna javnost ne pušča slovenskega koroškega prebivalstva samega, ampak pazljivo sledi razvoju.

Prebivali smo v Mladinskem domu Slovenskega šolskega društva v Mikschallee, kar nam je zelo prav prišlo, ker smo prenočevali in se hranili po zmernih cenah. Vsekakor gre krajevemu sekretarju za Avstrijo, dr. Zwitteru, zasluga za perfektno organizacijo kongresa. Še posebno izleta v Radiše, kjer sta bili kulturna prireditelja in sprejem, ki je sledil, izredno prisrčno doživetje.

Seveda pa nas to počitniško in družabno prijetno razpoloženje ni odvrnilo od resnega dela; morali smo se namreč spoprijeti s po-

ložajem ogroženih skupnosti v posameznih deželah.

Kakor vsakokrat so komisije izdelale resolucije za razne vlade, med njimi tudi eno glede Slovencev v Italiji, eno glede Slovencev v Avstriji. Saj smo nekak Amnesty International za nepriznane oziroma za potlačene jezike!

Izvolili smo novi odbor, v katerem je dr. Zwitter postal eden izmed podpredsednikov, Marjan Šturm pa krajevni tajnik za Avstrijo. Drugače ni bilo sprememb, če izvzamem zamenjavo generalnega tajnika. Nouvela smo se odkrižali, tudi uradno je zdaj tajnik Paul Lefin iz Liègea, ki je de facto že opravljal tajniške funkcije in uresničil izdajanje biltena.

Najbolj iskrivo pa je bilo vsekakor srečanje »tradicionalnih«
prvržencev mednarodnemu reševanju zavrtih identitet. Posebno po katalonskem kongresu je pričujočnost Jordija Pou i Vidala v Celovcu pomenila še intimnejšo povezavo slovenskih in katalonskih ljudi. A saj ne morem vseh naštetih. S prijateljem dr. Ismetom Cheriffom Vanlyjem sva sestavila poročilo o kurdski emigraciji v evropskih deželah in se pri vladah zavzela za šolanje v domačem jeziku. S Tavom pa sva ostala kar na slovenskih tleh, ker se je po kongresu odpravljaj v Ljubljano in potem v Istro, da bi ugotovil, kako je z romunskimi vasmi. Z ženo in sinovoma bo tako obogatil svoje počitnice, njegov kombi pa bo spoznal še eno od številnih odročnih poti, po katerih ga usmerja njegov temperamentni voznik.

Tak je ta naš pionir gibanja, ki je zdaj pognalo vse polno samostojnih postojank po Evropi, ki pa je pred dvajsetimi leti imelo prav v Tavu Buratu enega najbolj sposobnih in požrtvovalnih glasnikov. Zato je za nas kot modri, častitljivi patriarh.

28.7.86

Delegat Zveze komunistov Bosne in Hercegovine, Petar Dodik, je v mednarodni komisiji 13. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije nastopil proti »skupnemu slovenskemu kulturnemu prostoru«, češ da se Jugoslavija ne sme vmešavati v notranje zadeve sosednih držav, da morajo slovenske manjšine same skrbeti za ohranjanje svoje identitete itd.

Žalostno pri vsem tem je, da se slovenski tisk brani in dokazuje.

Ivan Bratko se je celo v *Književnih listih* lotil dolgega tolmačenja, pri katerem se človek sprašuje, kako je mogoče, da je pri tako enotni jugoslovanski politiki vseh 30 let, odkar smo spet italijanski in avstrijski državljani (1954-1955), član višjega foruma tako nepri-

pravljen.

Ali pa gre za potezo v novem odporu do slovenske identitete?

1.8.86

»Svobodna Slovenija«, junij 1986.

Spet je na potezi neprekosljivi dr. Urbanc!

Ker je *Zaliv* 1985 navedel inteligentno diagnozo Boštjana Kocmurja o slovenski preteklosti in tudi o emigrantski sedanosti, se spravi nadenj, češ da je v zmoti. Namesto da bi dojel, kako je poglobljena anamneza edino, kar lahko pripelje do nekega upoštevanja vrednega razvoja, se takoj postavi v bran.

2.8.86

Vlasta me v prvi polovici pisma pošteno graja, ker se ne znam vživeti v položaj tistih, ki so po letu '45 »živel v določeni politični klimi, ki jo je pogojevala nekritična poveljna evforija, da so nam bile mnoge stvari neznane itd.«

Na drugem listu pa jo premaga planinski svet.

»Željno čakam poletno vročino, ko bo zemlja žehnela in sople ter si nabirala sil, da bi bogato dogradila svoj letni cikel. In še nam človečkom pomagala s svojo duhtečo soparico prečistiti duše; da bi laže dočakali tesnobno jesen, zimo, da bi morda le še kje ugledali kakšno lučko upanja v teh brez primere težkih časih.«

Saj. A bolj jo spodbujam, naj se loti pisanja tudi za druge, manj me posluša. Ali pa bo prišlo nekega dne presenečenje?

4.8.86

Zapis iz *Rodne grude* (Darka Zvonar).

»Če bi pa bili ljubljanski 'ministri' v novembru 1918 ugodili moji zahtevi, da zasedem Celovec, bi nesli Ti in Tvoje spremstvo iz Maribora tudi na Gosposvetsko polje slavo Prešerna.«

Majster v

odgovoru na Župančičevo posvetilo

16.8.86

Prijatelj Guiu Sobiela-Caanitz mi je poslal fotokopijo strani *Neue Zürcher Zeitung* (9-10), na kateri Irma Rakusa ocenjuje antologijo slo-

venske proze v nemščini, ki sta jo izdala založba »Drava« in »Založništvo tržaškega tiska.«

Res gosposki celostranski prikaz.

Avtorica je izbrala nekaj avtorjev iz antologije, o tistih pa spregovorila tako, da jih je tujemu bralcu dostojno približala. Vsekakor pa je vse pohvale vredno, da je književnost, ki nastaja zunaj matičnih mej, upoštevala bolj, kot se po navadi dogaja.

Poslal sem ji razglednico s tržaškim motivom.

17.8.86

Marta mi piše o počitnicah na Pagu, kjer ji je Matej bral »Rožice sv. Frančiška«, potem pa je segla še po Simone Weil. »Kar vidim,« pravi, »kako se smejete tem mojim duhovnim vajam tam na Pagu, polnem vonjev cvetočega srobotna in brnistre in penečega režanja morja ob skalah in bujne rasti: z regico v pomivalnem koritu, škorpionom v čevlju, mišjo na stranišču, kačo na smetišču, ovcami okrog hiše ... podoba raja, ki nosi v sebi vse kali greha. Bila sem dobesedno raztrgana, jaz, ženska iz mesa in krvi, pripeta na ta svet kot lastovičje gnezdo na tram, ampak vsa ranjena od hrepenenja po nečem, kar ne more biti od tega sveta ... Stojim na robu prepada in ne upam skočiti, kot so skočili Frančišek in svetniki, in ostajam 'pameten' povprečnež.«

Odpisal ji bom, da je imenitna tista podoba o lastavici, pripeti na tram, a da naj se nikakor ne trudi, da bi kam »skakala«, ko pa je s svojo predanostjo ustvarjanju že pustila za sabo poprečneže!

18.8.86

Še zmeraj je na potezi *Zatemnitev*.

Sredi avgusta sem v esesovski kleti pod Oberdankovim trgom. Ko se oddahnem, berem novo knjižico o taboriščih Prima Levija. Morebiti mu bom pisal.

22.8.86

Z Živko v Lepeni, potem v Soči.

Iz Lepene sem po kosilu odšel do Krnskega jezera, da bi imel svoje barvne posnetke, ko pa sem bil lani tam brez fotografskega aparata. Vrnil sem se zvečer; kljub večmesečni zvestobi pisalnemu stroju, je bil moj korak sproščen.

Včeraj sva bila pri izviru Soče, obiskala alpski botanični vrt *Alpinum Iuliana*, potem pa v Trenti muzej, ki je zdaj kar nekam privlačen. Tako sva se posebno ustavila ob planinski (zares skromni!) opremi Klementa Juga, se razgovorila o Zorku Jelinčiču, o domačih vodnikih, ki so pomagali Kugyju do slave, o medvedu, ki naju je vljudno sprejel in mirno pustil, da sem ga ujel v črno škatlico skupaj z Živko ...

Štirje dnevi počitnic, pa še te je nazadnje skazila nevihta, ki je mimogrede potresla nekaj beline po vrhovih.

No, a ko sva v prikupni restavraciji čakala na pečeni postrvi, je gospa, ki je s soprogom sedela pri sosedni mizi, presodila, da sem ta in ta, češ da me pozna po glasu, ker zvesto posluša tržaško postajo. Tako smo kljub plohi sporazumno ustvarili toplo ozračje, v katerem je prevladal občutek novega, a zapoznelega skupnega kulturnega prostora.

10.9.86

Draga '86.

Miklavčičev »Klerikalizem«.

Ubral je modro srednjo pot, ne da bi se izognil kočljivim vprašanjem.

Zato me je spravil v slabo voljo nastop emigrantov.

Sem seveda za pluralizem, vendar vsakoletno ponavljanje istih tez ničesar ne rešuje. Poleg vsega smo pri nas tako ali drugače in večkrat kritično pretresli vlogo komunistične partije v vojnem času, zato bi zdaj lahko pričakovali, da bo tudi begunska stran pretehtala svoje medvojno ravnanje. S tem bi se ozračje začelo čistiti, medtem ko je dosedanji prispevek emigrantskih diskutantov nerodovitna tavtologija.

Nisem nastopil in sem si prihranil pripombe za na konec v nedeljo zvečer.

Matvejević.

Vsekakor izreden govorec.

Vendar je bilo čutiti, da je naše tržaško razpoloženje vplivalo nanj, tako da njegove kritične pripombe o »nacionalizmu« niso prišle do izraza kot na primer v Ljubljani (*Mladina*). Pred nastopom sem mu razložil, da na neki način lahko tudi upravičeno očita Vidmarju, ko izjavlja, da je slovenski narod izmed bolj preizkušenimi narodi; vendar pa bo moral priznati, da vsak narod najboljše ve o tragičnosti svoje usode. Poleg tega mora vzeti v poštev genocid, ki ga je izvajal

četrt stoletja fašizem na dobršnem delu slovenskega življa. Naš sedanji položaj tudi ni rožnat ne na italijanski ne na avstrijski strani.

O tem je bil govor tudi pri Rebulovih v nedeljo po Apihovem nastopu; tedaj sva z Blažičem omenila tudi razmerje slovenske avantgarde do naše bistvene problematike. A videti je bilo, da se Matvejević takim neposrednim pretresom rajši izogiba.

Apih.

Njegova pripoved, odkod dogmatičnost, ki zavira vse povojno slovensko življenje, je bila govor modreca, ki je pregledal prehojeno pot in dokončno odklonil nekdanji katekizem.

To moško spraševanje vesti je doslej vsekakor unicum.

Res, da je podoben Štihovemu, vendar je na nekak način bolj pomemben, ker je zgodovinsko pomaknjen za generacijo nazaj.

Škoda, da so begunci tako resno spoved spremljali z odvečnim hahljanjem ob omembi zaporniškega življenja v nekdanji Jugoslaviji. Prav gotovo, da je s političnimi jetniki po drugi svetovni vojski nova oblast drugače ravnala; a tisto ironično smehljanje je bilo le razglašeno ob predavateljevi vodilni misli.

No, in spet so potem skazili diskusijsko razpoloženje begunski posegi, tako da je predsedujoči opomnil, naj se držimo teme. S tem je seveda zavrnil tudi moj nastop. Omejil sem se zato na ugotovitev, kako je socializem, ki nam ga je pripravila kominterni zvesta partija, o kateri je govoril predavatelj, drugačen od socializma, ki ga je napovedoval Cankar. Ta je poudarjal (kot Prepeluh), da si bo vsak narod po svoje izoblikoval socialistično družbo. Zdaj pa je socializem *jugoslovanski*, to je državni, slovenski narod torej nima *svojega*, na slovenski tradiciji, razvoju, kulturi osnovanega socializma. Tako Jugoslavija kot *država* zahteva naj Sovjetska zveza dopušča, da ima vsaka *država* tak socializem, kakršnega si želi, vendar pa *narodom*, ki živijo v njeni *državi* predpisuje enak socializem ne glede na identiteto posameznih narodov. Samoupravljanje kot korektiv pa ne sega v bistvo vprašanja.

Škoda, da nisem mogel dodati nekaj misli, ki sem si jih zapisal ob Miklavčičevih izvajanjih, a sem se bil takrat umaknil iz odpora do argentinske in torontske edino zveličavne interpretacije preteklosti.

Predvsem bi se navezal na Miklavčičevo pravilno zahtevo po amnestiji in vrnitvi v domovino vseh, ki si želijo skleniti svoje dni na domači zemlji.

Glede Miklavčičeve pripombe, da verniki v Sloveniji ne morejo odgovarjati za to, kar se je dogajalo med vojsko, bi rekel, da bi se morali kristjani na Slovenskem zavedati — kot sem že nekje za-

pisal —, da je bila krščanska množica (predvsem kmetje, a ne samo oni) odločilni faktor osvobodilnega boja. Tako kot bojevniki kakor kot zaledni prehranjevalci bojevnikov so kristjani sestavljali glavino protiokupacijske vojske.

Na napade na Kocbeka, ki jih je sprožilo predavanje, bi navedel odlomek iz študije Marka Kerševana (Sodobnost 6/7 1986, str. 624).

»Njegova ustvarjalnost in originalnost je morda prav v selektivni uporabi 'tuje misli', v posluhu, kaj izbira in zakaj. Zato ob vsem svojem napajanju iz sočasnih mislecev v svetu ostaja koherenten in zvest osnovni usmeritvi, ki je rasla iz slovenske situacije. O tem priča svojevrsten realizem njegove politične koncepcije. Pravim svojevrsten, ker njegova koncepcija nikdar ni bila deležna večinske podpore, nasprotno, vedno jo je večina na vseh straneh odklanjala ali je vsaj ni sprejela. Pa vendar se dobesedno vsili vsakokrat kot edina realistična, kadar skušamo očrtati stanje in perspektive z vidika interesov (narodne) celote, ne pa posebnih 'strani' in njihovih (katoških, liberalnih, marksističnih itd.) univerzalnosti.«

Tako je.

Realizem mimo katoliške in marksistične univerzalnosti.

Zato bo, če naj se citiram (Zaliv 1981), »Kocbek veljal za središčno osebnost v slovenski zgodovini dvajsetega stoletja.«)

Štatenberg, 11.-13.9.86

Simpatično srečanje v knjižnici v Slovenski Bistrici.

Potem v grajski viteški dvorani.

Letos sem sploh gost raznih gradov!

Saj, ker potem je bil na vrsti grad Štatenberg.

Tokrat sem tukaj, ker menim, da je tema »Književnost in izobraževanje« v tesni zvezi z vprašanjem naše skupne zavesti.

In to sem tudi spregovoril, ko sem dobil besedo.

Naj povzamem.

»Dragi prijatelji,

rad bi v tem kratkem posegu vzel v poštev tisti del poročila o srečanju v Štatenbergu, v katerem bilten »Slovenskega pisateljskega društva« poudarja, da je »književnost avtentična srž slovenske zavesti«, ki naj posreduje mladim »moralnoetične, idejnoestetske, družbenozgodovinske in jezikovne vrednote«. Omejil pa bi se na nekaj pripomb samo glede na vlogo posrednika, ki jo ima književnost v zvezi z družbeno zgodovinskimi prvinami. In ker prihajam iz tistega

dela slovenskega ozemlja, ki mu je od 1918. leta usojeno, da živi ločeno od slovenske glavnine, je naravno, da gledam na pomen slovenske književnosti iz tržaškega oziroma primorskega zornega kota.

A pred zgodovinskimi bi mimogrede omenil zemljepisne elemente. Ne mislim seveda, da bi se književnost ukvarjala z geografijo; vendar pa nedvomno spadajo v njen resor imena, kot so na primer Bazovica, Devin, Nabrežina, Šempolaj, Prosek itd. In to ne samo zato, ker se je v Nabrežini rodil Igo Gruden, v Šempolaju Alojz Rebula, na Proseku Mirko Rupel, temveč zato, ker gre za domovino Lepe Vide, predvsem pa za obalo, ki je skozi stoletja ohranila slovenski značaj. To podčrtujem, ker je danes uradno slovenska obala istrski morski pas, na »klasično« slovensko obalo pa pri vas pozabljate, čeprav je v naši književnosti vseskozi pričujoča in spada tudi po literarni liniji v slovenski enotni kulturni prostor.

Podobno bi rekel o zgodovini.

O ti bi se najpoprej vprašal, kako slovenski razumniki — še posebno pesniki in pisatelji — poznajo dela Lava Čermelja, Vekoslava Špangerja, Dorčeta Sardoča o dogajanju na Primorskem v prvi polovici tega stoletja. Pri tem puščam ob strani usodo Beneške Slovenije, ki zahteva še posebno obravnavo. Glede Čermeljevega dela bi pripomnil, da ga je Evropa najpoprej spoznala v angleškem prevodu, potem v francoskem, slovenski tekst je sledil tema dvema, zdaj pa je na razpolago tudi italijanski prevod. No, a morebiti tudi to ni pomembno, da namreč slovenski pesnik in pisatelj poznata omenjena dela, bistveno pa je vprašanje, kako in koliko je okrnitev slovenskega občestva prišla v njuno zavest in, zakaj ne, v njuno delo.

Rekel sem poprej, da je z zgodovinsko zavestjo povezana vsa slovenska književnost. Upam, da mi ne boste zamerili, če na hitro in brez listanja po zgodovini književnosti nanizam imena, ki po navadi niso med sabo tako povezana. Od »tržaškega« Trubarja namreč do »vipavskega« Krelja in vse do Svetokriškega, Japlja, Ravnikarja, Koseskega, Cegnarja, Levstika, Trinka, Zofke Kvedrove, Marice Nadlišek-Bartolove, Etbina Krisana — sta Trst in Gorica tako ali drugače v zgodovini slovenske književnosti do konca 19. stoletja in še čez. Dvajseto stoletje: v tem Primorsko s Trstom in Gorico zastopajo — da bom spet navedel samo približno — Vojeslav Molè, Joža Lovrenčič, Srečko in Stano Kosovel, Albert in Karel Širok, Janko in Smiljan Samec, Josip Ribičič, Ivan Pregelj, Alojz Gradnik, France Bevk, Bogomir Magajna, Vladimir Bartol, Igo Gruden, Ciril Kosmač, Danilo Lokar, Ivan Rob, Stanko Vuk. Pri tem opuščam sedanjo garnituro, ki

tudi ni tako maloštevilna, prav tako pa tudi samo bežno omenim imena znanstvenikov, ki so s književnostjo tesno povezani: Karel Štrekelj, Avgust Pirjevec, Mirko Rupel, Lino Legiša, Anton Ocvirk, Milko Matičetov itd.

A to bi rad povedal: nedvomno učni načrti seznanjajo dijake s temi ustvarjalci, vendar pa mladim ljudem manjka celoten pogled na doprinos v slovensko kulturno zakladnico tistega dela slovenskega ozemlja, ki je bil odrezan od matice in je, čeprav zdaj v manjšem obsegu, še odrezan. Ne mislim, da se razumemo, naj bi kdo poudarjal neko ločenost ali posebnost primorske slovenske književnosti. To bi bil škodljiv nesmisel. Vendar bi bilo potrebno najti način, da bi prišla razločno do izraza tradicija primorske in koroške ustvarjalnosti, zakaj s tako zavestjo bi se takó v Sloveniji kakor zunaj nje dosti bolj učinkovito reševali v jutrišnji dan. Takšno globalno gledanje pa bi nas spodbudilo, da bi znali tudi sosedom prikazati zgodovino naše skupne usode.

(V oklepaju bi odgovorne spodbudil, naj bi šolski teksti poudarjali to naše 'zunanje' ustvarjanje. Ponovno naj bi izšla tudi antologija primorskih in koroških avtorjev za šolsko rabo. Táko antologijo bi bilo potrebno seveda izdati tudi v jezikih naših sosedov, privlačen tekst naj bi bil to, ki bi zbujal zanimanje, ne dolgočasen priročnik. S tem v zvezi bi dodal, da sem prinesel s sabo berila, ki jih je sestavila za slovenske šole pri nas prof. Nada Pertot, založila pa italijanska šolska oblast. Gre za knjige, v katerih je urednica s posebnim čutom za pluralizem, takó nazorov kakor estetik, prikazala slovenske avtorje od vsepovsod, iz matice kakor iz ločenih delov in iz emigracije. To se pravi: enotni slovenski kulturni prostor v slovenski književnosti nekoč in danes. Menim, da bi tak zgled lahko veljal tudi za matične razmere in za njeno razmerje do »zunanjih« avtorjev.)

A če naj se povrnem k pesnikom in pisateljem, potem naj mi bo dovoljeno, da te svoje misli dopolnim z nekaterimi navedbami iz Kosovela.

Na koncu eseja o narodnosti se Kosovel sprašuje: »Ali je narodnost element, ki se pri vzgoji lahko prezre?« Obenem pa odgovarja: »Mislim, da ne.«

Pri tem Kosovel ne jemlje v poštev nekdanjega jugoslovenskega državnega patriotizma, ampak narodovo identiteto, kar pomeni, da v njegovi koncepciji govor o nekakšnih »jedrih« sploh ne bi prihajal v poštev. In hkrati: njegov pogled objema celoto, poleg matice zajema Trst in Gorico, kjer fašizem sežiga slovenske knjige na grmadah, a tudi Trinka in Slovence ob Nadiži, ki so, kot pravi, »integralnega

pomena za popolno spoznanje duše slovenskega naroda.«

Nikogar ne bi hotel žaliti, vendar bi bilo vseeno zanimivo zvedeti, koliko pesnikov, ki so se zagledali v Kosovelove *Integrale*, je sledilo tudi njegovemu čutu za to, kar se dogaja na skrajnem koncu slovenskega ozemlja.

Poleti 1924. leta gre Kosovel na Triglav, v črtici *Tajnost* strne svoje vtise s poti.

»... za temnim Triglavom ... so naši ljudje. So in bodo ... Noč je. Strmim skozi okno. Tiho molči Triglav v ogromni temi. Toda za gorami leži tajnost, tajnost Trente in Karavank. Moja misel bedi.«

O usodi ločenih delov si kasneje zapiše:

»Zakaj bi raztrojitev Slovenije moralo ostati tragedija samo zgodovinsko in zemljepisno? Ako Slovenci nismo imeli 'snovi' za tragedijo, tu jo imamo; realno in bridko dovolj, da se izbrusimo v njej in spoznamo.«

Po drugi svetovni vojski nas zavest tragičnosti precéj zvesto spremlja, vendar ne gre za tisto, o kateri je pisal Kosovel. Pa bi, po mojem, prav ta bila najbolj potrebna. In prav Kosovel nam je lahko najbolj pristen zgled. Saj je v vsem naš predhodnik. Že takrat namreč pravi: »Jaz sem razglašen za separatista, federalista, avtonomista, anarhista ...« Tako da medtem ko snuje revijo o novi Evropi, v kateri bi prvo vprašanje, ki naj bi ga objavila, bila slovenska usoda, *La question slovène*, obenem obupuje nad slovenskim značajem in drastično ugotavlja: »Janez Ponižni zavezuje čevlje na trgu Pompadour od 8-10 dopoldne.«

A tukaj bi morebiti preslišali ta grenki sarkazem in vzeli v poštev, kar pravi o Prešernu: »Ta ideja njegove *kulturne sinteze* bi morala danes, ko smo Slovenci razčetverjeni, živeti liki luč v vsakem človeku, liki odsev one kulturne sinteze, s katero zahtevamo mi v imenu človečanstva vse človeške pravice za Slovence pri nas in onkraj meja.«

To njegovo poudarjanje *kulturne sinteze*, ki je v tekstu podčrtan binom, se nanaša na takratni beograjski centralizem in na usodo slovenskih ljudi onkraj Postojne in onkraj Karavank. Gre, kot vidite, za drugačno formulacijo tega, kar danes imenujemo »enotni slovenski kulturni prostor.« Zato ne bo napak, če si Kosovelovo misel po 60 letih osvojimo za današnji čas; vsekakor pa smo prvi, ki smo poklicani, da *slovensko kulturno sintezo* skušamo uresničiti, prav mi, zvesti nadaljevalci slovenskega pisateljskega izročila.«

Kaj naj rečem?

Čutiti je bilo, da zavoljo téme (češ da se izobraževanje tiče šol-

ske oblasti in šolnikov, ne pisateljev) marsikoga ni bilo na Štatenbergu. Morebiti so odsotni imeli prav. Ne vem. Jaz sem sodil, da moram svoje poglede posredovati na pisateljski tribuni, prepričan, da je književnost »srž slovenske zavesti«, kot je stalo v biltenu pisateljskega društva.

17.9.86

Iskriv pogovor z Zlatko.

O Černigoju.

Zavedel sem se, da sem ponovil svoj nekdanji komentar, a ni mi bilo nerodno, ker se zmeraj znova, ko ga kdo omeni, razhudim ob misli, da bi bil slikar zadnja leta čisto osamljen, ko ga ne bi aktualiziral Kosovelov konstruktivizem.

Potem sem omenil Steinbeckove *Sadove jeze*, ki sem jih bral v zaporu (prešla sva k *Zatemnitvi*), in obljubil, da ji delo posodim. A dvomim, da bo brala.

Tak telefonski dialog pa za nekaj minut le ponudi privid intimnega kulturnega salona, ki ga naš individualizem in naša (nazorska, politična) neprožnost ne znasta spočeti.

Lipica, 19-20.9.86

Pravkar sem se vrnil iz Lipice.

Prepričan sem, da je izrednega pomena zamisel o mednarodni nagradi, ki naj se podeljuje v Vilenici; gre namreč za potrditev slovenske samobitnosti in njene književnosti. To se pravi, da se prireditve vključuje v širokopotezne pobude slovenske pisateljske srečanja. A kljub temu prepričanju ne bi bil šei v Lipico, ko ne bi bil dobil osebnega vabila Vena Tauferja; ob njegovih besedah pa sem začutil tisto intimno povezavo s slovenskim dogajanjem, ki sem jo zaznal ob Partljičevem vabilu za nastop na tribuni v Cankarjevem domu. Poglavitno je namreč, kakšen duń veje, vse drugo je postransko.

V hotelu *Klub* pa je bilo razpoloženje zdravo.

Že sama stavba.

Kot da si v elegantni trinadstropni zastekleni topli gredi.

Vzpenjaš se po stopnicah, ki jih objema kraška svetloba.

A tudi ozračje je pristno.

Večjezična tolmačenja, ki so na razpolago gostom, so elegantno predstavljena na listih, ki imajo za glavo ime naroda, ki je sklical mednarodno srečanje: Slovenija.

Mórala so preiti štiri desetletja, da smo nazadnje doživeli to, kar bi bila mórala biti izhodiščna točka.

To je torej ta bistveni preokret, zavoljo katerega sem bil s pre-rojenim občutkom med slovenskimi književniki. In mislil sem na Bo-jana Štiha in na njegovo navdušenje po tribuni v Cankarjevem domu, po tistem »taboru«, kot ga je on nazval in verjel, da je pomembna prelomnica za slovenstvo. Tukaj sem zdaj verjel, da bo najbrž res.

O bolj izrazitih vtisih.

V sežanski knjižnici spoštljivo razmerje tujih pisateljev do lepo urejenih prostorov in neverjetno založenih polic za razmeroma majh-no mestece.

Literarna matineja v dvorani Skupščine sežanske občine. Okolje na evropski ravni.

Domačnost opoldanskega kosila v globoki Mohorčičevi kleti. Ker je prisotnih dosti več kot povabljenec, so krožniki jote tudi na sodih pod zamrežnim oknom visoko nad nami.

Doživetje škocijanskih divjih lepot med pogovorom o književnih rečeh s Francetom Pibernikom, s Františkom Benhartom, kateremu sem se, ko smo obšli največje brezno, v dantejevski dvorani zahva-lil za lepe besede, ki jih je napisal o Kocbeku v poročilu o *Pe-ščeni uri*.

Da, ob najbolj shrljivih trenutkih pohoda skozi jamske skrivnosti sem čutil posebno zadoščenje, da lahko pokažemo tujim gostom to svoje *podzemeljsko* bogastvo. Obenem pa sem si mislil, da pri tem nimamo nobene zasluge; uveljaviti se moramo v *gornjem* svetu, v sončni svetlobi. Te potrebe pa se začenjamo zavedati s precejšnjo zamudo.

Vilenica.

Saj, a jama v Briščikih tokraj meje je njena dvojčica.

Vsekakor: nadvse izvirna zamisel literarnega večera v trebuhu kraškega sveta. Vtis nekakšnih sodobnih katakomb. A bi morebiti le kazalo doživljati liriko brez vlage in hladu.

Mislil, da bi prišla vse drugače do izraza.

Prisrčen pogovor z Brankom Hofmanom.

Z Erosom Sequijem.

Z Evgenom Bavčarjem.

Bavčar.

Pripravil je za knjigo o tržaških pisateljih tudi prispevek o slo-venskih avtorjih. Naslov: *Ecrire slovène à Trieste*. O tem načrtu mi je pripovedoval v »Centru Pompidou« za časa razstave o Trstu: zdaj je zamislil uresničil. In ko sedim poleg njega ob stekleni steni, ki

spominja na Blaubourg, ker prihaja zunanji svet v notranjost, imam spet vtis o simbolu slovenstva. Oseba, ki mu vid ni v pomoč pri razmerju do stvarnega sveta, in mora sprejemati potrebne podatke na trak žepnega magnetofona, je naš medij v pariški prestolnici. Naj to pomeni, da nas lahko rešuje samo notranji, duhovni svet, ker se do tistega, ki ga objemamo z vidom, obnašamo kot nerazvita bitja, kot blokirani nedonosenčki? Ali pa je spet samo to res, da se naše narodno občestvo skozi vso zgodovino zmeraj rešuje po zaslugi nepričakovanega srednika? Kakorkoli že, Bavčarju se bo morala kulturna Slovenija oddolžiti s posebnim priznanjem.

Odšel sem po tiskovni konferenci, ker nisem maral prisostvovati podelitvi nagrade Tomizzi. Njegova knjiga ni na višini, da bi zaslužila mednarodno literarno nagrado pred drugimi teksti. Prej bi nagradil Handkeja. Obenem pa je način, kako je vključil mojo *Zatemnitev* v svoj tekst, nedopustno početje.

Brošura *Vilenica 86*.

Okusna in nazorna.

Vseeno pa bi svetoval, da bi drugič teksti doživeli tudi francoski prevod: po mojem nima smisla, da zapostavljamo jezik dežele, kjer imamo lepo število prijateljev, ki niso Francozi, a se njihovega jezika poslužujejo.

O Poniževem prikazu slovenskega slovstva.

Šeligo je bil mnenja, da ne bi smel ločeno povedati o naši književnosti zunaj matičnih mej. Ta pripomba je nekje pravilna, če jemljemo v poštev slovenskega človeka; če pa bi bili primorski in koroški književniki uvrščeni med tiste, ki živijo v mejah Slovenije, bi tuji gostje ne zvedeli, da imamo kulturno razvite skupnosti v Italiji in Avstriji. Žal nas skušnja uči, da je po navadi kulturnik velikih narodov nepoučen o tem, kar se dogaja orikraj njegovega domačega zemljepisnega področja. Zato je ločen govor o slovenskem slovstvenem kapitalu v Italiji in Avstriji marsikdaj potreben in torej upravičen.

28.9.86

Ko sem se v sobotnem *Ljubljanskem dnevniku* 20.9. ob prispevku dr. Matjaža Kmecla seznanil s podatki o milijardah, ki jih Slovenija mora odstopiti jugoslovanskemu nerazvitem jugu, in s seznamom vseh izboljšav, do katerih bi s tistimi oddanimi milijardami lahko prišlo v Sloveniji, sem se pravzaprav šele pravilno zavedel, kako absurden je položaj slovenske republike. Seveda sem bil na tekočem

o tem, da gre za nesorazmerne odlive, vendar mi je šele primerjava višine teh prispevkov s slovenskimi kosmatimi dohodki, s katerimi je plačano šolstvo, kultura, znanost, socialno varstvo, — prikazala v pravi luči ekonomsko-gospodarsko neskladje slovenske srednjeevropske identitete z južnjaškim svetom. Zato sem toliko bolj prepričan, da se Slovenija lahko reši samo s konfederirano obliko sodelovanja s svojimi južnimi sosedi; seveda z dogovorjeno, od naroda potrjeno, obliko konfederacije, ne s táko, ki naj bi jo urejal neki partijski vrh zunaj Slovenije.

A ob navedbi tistih milijard sem se spomnil na rajnkega Franca Jeze in na njegovo brošuro *Nova tlaka slovenskega naroda*, ki je izšla v samozaložbi 1959. leta. In koliko šikan in gorja je doživel ta nekdanji partizan in pokončni Slovenec, ker je že zdavnaj povedal v Trstu to, s čimer nam danes postreže pooblaščenno pero v ljubljanskem listu!

Bolj se bomo morali še spomniti Franca Jeze.

8.10.86

V sobotni prilogi *Dela* je objavljen pogovor z Bojanom Štihom, ki je v marsičem prelomnega pomena za današnji čas. Pri tem ne morem drugače, kot da primerjam spoznanja, ki sem jih zapisal v dnevniških zapiskih in drugod, z ugotovitvami, ki jih poudarja Bojan Štih v tem pogovoru. Poglavitne točke: 1) osvobodilni boj dá, a pluralističen, to se pravi do Dolomitske izjave; 2) socializem da, a z opozicijo; 3) upoštevanje krščanske tradicije.

Glede vprašanja ločenih delov pravi Štih, da se popolnoma strinja z Borisom Pahorjem. Ta omemba ni samo dokaz Štihovega odkritega priznanja stališč, ki marsikomu niso všeč, temveč tudi razložna potrditev njegovega gledanja na reševanje celotne slovenske identitete.

Glas gre, da je Štih znova premagal hudo krizo. Upam, da je to res. No, pisal mu bom, kot da se spet živo spoprijema s slovenskim svetom.

Dragi Štih,

najbrž poskus tikanja ni imel prilike, da bi »prijel«, zato naj nadaljujem pred časom začeti dialog kar s prisrčnim vikanjem.

No, a saj gre samo za kratek zapis, ker imam navado, da o vsem, kar je v slovenskem svetu pomembnega, razmišljam v svojih dnevniških beležkah v Zalivu. Tako sem lani poudaril pomen Vašega

posega v Celovškem zvonu; upam, da ste poslani izvod revije v redu dobili.

Ob intervjuju, ki je izšel v sobotni prilogi Dela, bi zdaj znova uporabil izraz, ki sem ga uporabil lani, in rekel, da je Vaše izpraševanje slovenske vesti enkratno. O seveda so mogoči tudi ugovori in dopolnitve, vendar ostaja, da je Vaš pristop doslej v matičnem okolju in ozračju edinstven. Ob nejasni in preteči prihodnosti, ki se obeta slovenski biti, je Vaš zgodovinski čut izrednega pomena in upati je samo, da ne bo ostal vox clamantis in deserto. Zakaj položaj je tako kritičen, da brez neke inovativne vsenarodne zavesti ne bomo rešili svoje identitete.

Tudi omembo tržaških razmer štejem med eno Vaših bistvenih posegov, saj se bomo ali vsi skupaj rešili; ali skupaj propadli. In nazadnje, Vaša omemba Borisa Pahorja ne pomeni v bistvu samo pristane na gledanje nekega posameznika, ampak implicite ugotovitev neverjetnega absurda, da matična politična in kulturna javnost ignorira dvajsetletni obstoj Zaliva (1966-1986).

Želim Vam vse dobro in Vas lepo pozdravljam!

Trst, 8.10.1986

9.10.86

František Benhart mi je poslal kopijo članka o *Peščeni uri*, ki ga je objavil v *Revue svetovej literatúry*, št. 2/1986 v Bratislavi.

Vesel se spominja na kraške dni, vse se mu zdi kot pravljica.

Kopijo ocene, pravi, bo poslal Dragu Jančarju, tako bo najbrž izšla v prevodu v Matičnem »Vestniku«.

14.10.86

Nekaj vrstic na »letečem« listku.

Zapisal sem si jih lani po pogovoru z ročnim stavcem v tiskarni, ko sva lomila strani revije.

Ob omembi bazoviških padlih se je gospod Podmenik (a ni večš slovenščine) spomnil na čas, ko je služil vojaški rok v Vicenzi 1928. leta. Tedaj je bil z njim tudi Ferdinand Bičovec. Le-tega da so potem poslali v Mantovo v disciplinsko kompanijo, bil da je »nevaren«, ker je prejemal pošto iz Jugoslavije.

Zanimivo pa je, da so za veselega in neugnanega fanta iznašli vzdevek »leone mansueto«, »krotki lev«. Pri tem bolj kot nanj, ki ni več vzdržal, da fašistični list zahteva rodomor za Slovence, in po-

nesel raztreljivo v njegovo uredništvo, mislim na to, da pravzaprav tudi slovenski rod zna nehati biti krotek in postati lev, ko njegova potrpežljivost doseže vrhunec. Naša velika nesreča pa je prav čakanje na vreliščno vročino.

O Ferdu Bidovcu in o njegovih treh tovariših pa si večkrat mislim, kako so za narod junaki, medtem ko je za matično oblast junak samo, kogar je ona posvetila. Pri tem slovenski človek lahko z občutkom pošastne razglašenosti ugotavlja, da je italijanska oblast, ki je dovolila imenovanje šole po »bazoviških junakih«, bolj pravilno prisluhnila nareku zgodovine kot slovensko vodstvo.

15.10.86

Pri pisanju francoskega pisma sem danes uporabil slovar in tako naletel na besedo *pilon*.

Pomeni *tolkač*.

Tako sem se povezal s francoskim vojakom, ki naj bi bil prednik našega Piona, obenem pa se zamislil ob dobrem Venu, ki je nedvomno močna osebnost v ekspresionističnih portretih Bevka, Kogojca ali Spazzapana, a za to umetniško silovitostjo ždi neizmerna zaloga prisrčne dobrodušnosti.

16.10.86

Valdostanska revija *Les Cahiers du Ru* prinaša tekst, ki sem ga bral v mali dvorani »Centra Pompidou«. Odločil sem, da bom v zame-no objavil v *Zalivu* novelo, ki jo je v isti številki priobčil Pierre Lexpert. Njegova zasluga je, da je revija na visoki ravni, kar naj bi bil tudi odločen poskus ločitve od tamkajšnjega pretežno folklorističnega pojmovanja kulture.

20.10.86

Odkar se zavedam, da so bile Štihove besede, ki sem jih pred dnevi bral, njegova zadnja poslanica, me obhaja poseben občutek praznine. Podobno mi je bilo, ko smo zgubili Udetu, zrelega in razgledanega politika evropskega formata, ki ga je ideološko vodstvo zavrglo, ker ni vedelo, kaj naj bi počelo z možatim in bistrim človekom. Štih je bil seveda drugačen, poleg znanstvene priprave je imel dar pisane in govorjene besede, dar komunikativnega nastopa. In če je bil Ude umirjen kot modrec, ki je že dolgo v posesti resnice, je bil Štih neofit, ki resnično resnico šele sproti odkriva in skuša zme-

raj na novo posredovati tudi drugim, kar se mu je neovrgljivo razodelo.

Ne vem, a dogaja se mi nekaj nenavadnega, ob zavesti praznine, ki je nastala, se mi od nekod poraja tudi nekako zagotovilo, da bo to, kar je Štih sprožil s svojimi nastopi in spisi, šlo po svoji poti naprej. Zakaj kljub samostojnosti in tudi izvirnosti je bil vendar tudi katalizator, prenosnik nečesa, kar je prihajalo iz občestvenih globin. In to je skupnost čutila, zato je našla sebe v njegovih knjigah, posebno v tisti *To ni nobena pesem, ampak ena sama ljubezen*.

Od najinih ne prav številnih srečanj je bila izredno doživeta tista večerja-nastop v dvorani hotela Slon. Po klavnih letih, ki sem jih bil deležen, me je želel imeti v Ljubljani, a malo je bil seveda tudi zaskrbljen, kako se bo vse skupaj razvilo. A na koncu tistega pogovora, med katerim sva se pomenila o vsem mogočem, od položaja slovenskega prebivalstva na Tržaškem do Balantiča, je bil razigran in srečen, kot da se mu je izpolnilo izjemno pričakovanje. In takega sem potem spet videl po tisti tribuni v Cankarjevem domu, kateri je bil tudi za sekundanta.

Pisal mi je, ko me je eden od oblastnikov zmerjal in je za njim kot se spodobi povzela tržaška filialka.

Šel sem in poiskal njegovo pismo.

Dragi Boris,

prisrčna hvala za vaše pismo z dne 18. januarja 1985. Prav tako sem prejel Novi list, ki je ponatisnil mojo oceno vašega Labirinta. Upam, da vas niso ranili napadi v Trstu in tu v Ljubljani. Nanje je treba gledati kot signum temporis naših razmer, v katerih se resnica uveljavlja izredno počasi in težko. Seveda priznati grehe in napake ni lahko. Toda naš »tabor« v Cankarjevem domu, zlasti pa simpatije, ki jih je bil deležen, povedo, da smo na zdravi in pravi poti osvečenja in ljubezni do našega nacionalnega občestva. Seveda bodo mišljenjske razlike, toda »svet« se premika in mi z njim. Včeraj smo imeli okroglo mizo na TV Vidmar, Šetinc, Kmecl, Zlobec, Kravos, Kavčič, Domej, pa Osterman. V razgovoru sem ves čas nasprotoval tezi in terminološki opredelitvi slovenskega problema z besedo prostor. Vztrajam pri Zedinjeni Sloveniji, ker je to naše zgodovinsko in tudi narodno osvobodilno geslo. Tak bodi tudi prihodnji duhovni in kulturni parlament. Mislim na Kitajce, ki so v svojih pluralističnih vidikih celo izoblikovali geslo: Ena zastava, dva sistema. Pametno. Naša Zedinjena Slovenija je kajpada kakor Schubertova Nedokončana osma simfonija v B molu. Na nas je, da jo napišemo do konca, in

mislim, da imamo navkljub različnostim in težavam v sebi dovolj moči, storiti, kar zahteva od nas trenutek. Ne zaradi slave, pač pa zaradi dolžnosti. Bolj ko bomo univerzalni, kozmopolitski ali svetovljanski, obenem pa demokratični in odgovorni svoji preteklosti, večja bo v nas duhovna moč, ki bo luč in bo resnica. Vesel sem, da se je v Cankarjevem domu zgodil čudež, dolgo ga že ni bilo na Slovenskem. Od 27. aprila 1941. leta ne več. Zdaj pa je spet jasno, čeprav bomo še tavalili in čeprav bodo konservativni duhovi povzročali mrke in nevihte. Toda nič hudega. Misel je zdaj jasna. Pred nami je delo. Pisateljsko, umetniško, esejistično. Da pa bomo znali pot, bomo morali poznati strpnost in ljubezen do bližnjega, čeprav bodo njegove misli kdaj pa kdaj drugačne od naših.

Zdaj me Ivanka Hergold vabi na predavanje v Trstu. Sprejel sem vabilo, kot sem ga sprejel za Drago. Toda povedal bom tisto, kar mislim in kar je nujno povedati. Brez ovinkov in naravnost, toda kulturno in svetovljansko. Mislim, da se bo zgodilo v aprilu mesecu. Še sporočim.

Voščim veliko sreče. Tudi Zaliv sem dobil. Hvala. Upam, da se kmalu vidimo tu v Lj. ali v Trstu. Do takrat pa prisrčne pozdrave.

Bojan Štih

Ljubljana, 7.2.1985

Da, prišel je in v dvorani v ulici Sv. Frančiška povedal, kot je rekel, a med poslušalci je ta in oni godrnjal: »Kdaj bo nehal ta pavliha.«

Čisto prav je seveda Štih imel, da ob slovesu ni maral nobenih zrežiranih ceremonij.

25.10.86

V dvorani Društva slovenski izobraženec v Donizettijevi ulici srečanje z Noro Belof.

Poleti sem bral nekakšen povzetek njene knjige v pariški *Politique étrangère*, tako da samo iz te obnove sodim o njenem delu, ki bo v kratkem izšlo v italijanskem prevodu.

Po njenem govoru je bila debata, a Belofova je ostajala v neki kar razločni razdalji. Ob mojih pripombah je na primer to prišlo razločno do izraza. Rekel sem namreč, da ima prav, ko trdi, da Evropa ni pomagala Jugoslaviji na poti demokratičnega razvoja, vendar da do demokracije ne prideš s pomočjo centralizirane ureditve. Slove-

nija je naprimer močno industrijsko razvita, zato ni mogoče čakati na čas, ko bodo tudi južne republike enako razvite, saj bi to pomenilo uravnoteženje na nizki ravni. Seveda se je Belofova uprla, češ da se Sloveniji godi dobro. Ko pa sem ugovarjal, da v jugoslovanskem primeru ne velja primera sever-jug, ker gre vendar za *razmerje med republikami*, in navedel članek nekdanjega sekretarja za kulturo Matjaža Kmecla, je dialog pretrgala, češ *Ce n'est pas le cas de continuer, nous ne sommes pas d'accord!*

Način, ki vsekakor ne more biti primer tiste argumentirane izmenjave misli, ki bi v demokratični diskusiji morala biti norma.

Škoda pa, da je prof. Ljubo Sirc v svojem pogledu na slovensko vprašanje kar soroden Belofovemu.

30.10.86

Mladina objavlja pogovor s Francem Miklavčičem pod naslovom »Človeška pravica ali državna pravica?«

Kvalitetna reportaža s pogledom nazaj.

Franc pravilno ugotavlja, da članka ni objavil v kakršnikoli »tujni«, ampak v Trstu, ki je spadal že takrat v »enotni slovenski kulturni prostor.«

Škoda, da *Mladina* ni objavila članka, zavoljo katerega je bil Miklavčič obsojen, tako bi javnost videla, kako *nedolžno* je bilo tisto zavzemanje za resnico.

Poslal sem prijatelju razglednico s pripombo, da zadoščenje, ki mu ga daje *Mladina* zdaleč odtehta tistega, ki bi mu ga lahko dalo kakšno skesano sodišče.

12.11.86

V Celovcu okrogla miza revij.

»Celovski zvon«, »Die Brücke«, »Pannonia«, »Braitan«, »Most«, »Zaliv«.

Vprašanje skupnega kulturnega prostora Alpe-Jadran-Panonija. Napisal sem tri strani o viziji prihodnosti.

Bučarjev prispevek je bil čudovito uglašen z mojim.

Koristnost takega srečanja?

Od neslovenskih urednikov revij se tudi eden ni zanimal za slovenski tržaški svet. Ergo?

Prenočili smo v Modestovem dijaškem domu; ta je spet solidnost in eleganca, ki ju ne Trst ne Gorica ne premoreta.

Slavistično društvo je danes objavilo svoje stališče o jeziku.

Najpoprej društvo ugotavlja: ... vsa povojna leta — 41 let — se nismo organizirano ukvarjali z jezikovnimi vprašanji. Zato nimamo niti zase niti za italijanske uporabnike slovarjev, nimamo učbenikov in drugih pripomočkov za poučevanje slovenščine kot tujega jezika, nimamo slovensko-italijanske primerjalne slovnice. Manjkajo razčlenjene sociolingvistične raziskave o rabi slovenščine in razširjenosti asimilacije. Manjkajo itd.«

A najbolj pomembno je to:

»Sprašujemo se, zakaj. Možna odgovora sta dva: ali je to politična izbira (ker je prav, da izginemo od Škofij prek Trsta, Gorice in Vidma tja do Trbiža) ali pa tisti, ki so bili odgovorni za našo kulturno politiko, niso delali načrtno.

Če je današnje stanje posledica politične odločitve — če sta se namreč državi domenili za nebolečo asimilacijo manjšin, naj zgodovinarji to razčistijo in nam razkrijejo. Če pa je resnična druga alternativa, namreč, da je naša jezikovna politika prepuščena naključju, si dovoljujemo predlagati naslednje.« In sledi nasvet, naj »Slovenski raziskovalni inštitut« organizira delo; naj se ustanovi »Svet za kulturo slovenščine«; naj se ustanovi »Jezikovna posvetovalnica« s stalnim osebjem in sedežem.

Moram priznati, da je to po letu 1954. prva *listina*, ki jo neka skupina pri nas posreduje javnosti kot *samostojen osebek*.

Vsa čast.

In iskrene čestitke.

K tem ena sama pripomba.

Možna odgovora nista dva, temveč je odgovor samo eden.

Da gre za politično izbiro, ni nobenega dvoma, saj Londonski memorandum določa, naj ne pride do sprememb identitete obravnavanih ozemelj, in prav do tega je obojestransko prišlo. To se pravi, da je bila ravno zato, ker je prišlo do dogovora o »neboleči asimilaciji«, potem tudi kulturna politika odgovornih taka, kakršna je pač bila. A bila bi dosti bolj porazna, ko se predstavniki tukajšnje kulture ne bi uprli demontaži gledališča, Glasbene matice itd., ki je bila že v teku po 1954. letu. Tudi zgoraj omenjeni protest torej spada v tak upor. In čeprav je kasen, je zdravo, da je do njega sploh prišlo.

25.11.86

Ko sem se pred dnevi pogovarjal z dr. Smollejem na sedežu

»Slovenske skupnosti« pred tiskovno konferenco in med njo, sem upal, da bo zveza z *Zelenimi* uspešna, vendar sem se hkrati bal, da se bo kaj zataknilo. Saj se nam marsikdaj, večkrat tudi po naši krivdi.

No, ob vesti, da bo Smolle šel v dunajski parlament, nisem samo vesel tega pomembnega uspeha, temveč tudi zadoščeno ugotavljam, kako je bilo vseskozi pravilno prepričanje, da je samo samostojna slovenska stranka tisti element, ki je lahko učinkovit v boju neke skupnosti za obstanek. Nihče namreč nima nič proti sodelovanju s to ali ono državno stranko, vendar moraš biti ob nji kot *organizirana* identiteta. Le-ta je takó vodnica v domačem gremiju, obenem pa samostojna partnerica, ko gre za pogajanja z drugimi.

Misel, ki sem jo nekje zapisal, da bi ogrožene skupnosti edino z *Zelenimi* lahko prodrle tudi na evropski ravni, je zdaj dobila svoje potrdilo na Koroškem.

Pri tem je zanimivo, da se je naša Mednarodna organizacija rodila po poslanici skandinavskih razumnikov, ki so poudarjali, da če se že zavzemamo za rešitev gozdov, vod in živali, potem je nujno, da obvarujemo pred smrtjo jezike, ki zaslužijo zato, ker so človeška prvina, še večje zavzemanje ekologije.

27.11.86

Kar dve nenavadni knjigi hkrati sem danes prinesel domov.

Gospa Jeza mi je posodila že poprej obljubljeni »Mlado setev«, ki je izšla 1937. leta v Ptujju. Uredil Franc Jeza. Sodelavci: Francè Melé, Vitko Musek, Vera Remec, Jože Krivec, prevod iz Chestertona ... Mene zanima predvsem Jeza, zavoljo primerjave z njegovim kasnejšim pisanjem. A to branje moram zdaj odložiti, ker čaka stavec na gradivo za novo letošnjo številko revije. A na hitro sem vendar zalistal v strani, kjer Jeza opisuje obisk Karantanije spomladi 1934. leta! To se pravi, da sem se že s tem bežnim pogledom znašel v tistem pravem ozračju, ki je kljub petdesetletnemu razmiku, tudi naše današnje!

Vsekakor je v celoplatno vezana knjižica tudi oblikovno primer izbranega kulturnega hotenja takratne pravkar nastopajoče generacije.

Lojze pa me je povabil na sprehod po svojem *Vrtu bogov*.

Tudi v tem sem nujno samo tu in tam utrgal kak sad, a že vidim, da bom rad hodil po teh koloradskih prostranstvih kot lani pod michiganskimi oblaki. Bolj kot ob romansirani pripovedi se namreč ob dnevniških straneh ujameš z avtorjem ali pa se z njim spoprimeš.

Seveda, tudi novi kraji in osebe te lahko pritegnejo, še posebno če so opisi takó izredni, kot si jih privošči Rebula med svojim potovanjem. A bolj pomemben je on, pisatelj v ozadju. Zakaj čeprav je njegovo poročanje s poti marsikdaj zelo natančno in zvesto, v glavnem nimam vtisa, da je pisateljeva resničnost tudi resnično resnična. Vse je namreč privzdignjeno na pesniško raven, tako sem ob branju ves čas ujet med stvarnostjo in prenosom v liričen svet. Saj ne rečem, morebiti je bistvo prav v tem prenosu, vsekakor pa je to v tem pisanju tisto čarobno; jaz pa vendar ves čas čakam, kdaj se bom onkraj lepote znašel na prozaičnih vsakdanjih tleh. In vendar, prav to variiranje je mik Lojzetovih dnevnikov.

5.12.86

Prebral Jančarjev »Veliki briljantni valček«.

Že dolgo nisem ob slovenskem povojnem delu imel takega občutka o imenitni stvaritvi. Osebe in njihov simbolni pomen so ves čas tako združene, da ti drama govori kot enovita resnica, ki ne potrebuje ne dopolnil ne tolmačenj.

Mislím, da si bom poleti, za variacijo ob svojem delu, dramo prevajal v italijanščino; pri tem je zanimivo, da ima tisti naslovni »valček« nekje tudi nekakšno eksorcistično funkcijo.

10.12.86

Še enkrat Jančar.

Pogovor o njegovem Trubarju.

Priznam, da sem ga bil vesel, čeprav mi je manjkalo nekaj bolj značilnih tržaških sekvenc, takih, ki bi poudarjale vlogo škofa Bona, njegove vizije o povezavi zaledja s Trstom. A, kar je poglobitno, je, da je Jančar z izsekom iz Trubarjevega življenja podal tako vstop Slovencev v evropsko kulturo z izidom prve slovenske knjige kakor Trubarjevo zaslugo za spočetje naše identite z ilegalno zamislijo *Slovenske cerkovne ordnung*e. Ta prenos dveh zgodovinskih resnic v ozračje današnjega časa je nedvomno — poleg oddolžitve slovenskemu praočetu — največja Jančarjeva zasluga za potrditev istovetnosti našega narodnega občestva.

Žal pa se v zvezi z delom začenjajo oglašati razne pripombe, ki se ustavljajo pri postranskih detajlih. Nihil novi sub sole. Slovensko drobnjakarstvo vsakikrat znova sili na dan, kot pot skozi pore pritlikavca, ki je ves razgret od zavisti.

20.12.86

Ko mi je pred leti prišla v roke knjiga Štefe Strojnikove *Jastreb kroži*, sem menil, da bi bilo prav, da doživi ponatis. Kos nekdanjega Trsta in slovenskega meščanstva v njem bi bila rešena pozabe, kar bi bilo vsekakor pozitivno.

No, zdaj je delo med letošnjimi goriškimi mohorjevkami. In dobro je to.

30.12.86

V kavarni *San Marco* s prof. Žabkarjem temeljit dopoldanski pregled raznovrstnega gradiva. Tokrat so na ti najini tradicionalni »počitniški univerzi« prišli v poštev vsi po vrsti: od Umberta Eca, Segreja, *Nove revije* in pravkar izšle Bučarjeve knjige — vse do zaskrbljujoče incognite slovenskega jutri.

»Boleča razprtost za tragičnosti zgodovine/človeka je bila tisto, kar je Kocbeka ločevalo od njegovih sotovarišev v tovarišiji, saj je prav iz te odprtosti zmogel uvideti tudi sovražnika, izdajalca kot človeka in uvideti tudi njegovo smrt kot smrt — ne zgolj kot 'pravično kazen'. Tudi sovražnikova smrt je človekova smrt, tudi njegova smrt je tragična ne le za prizadete, temveč tragična za narodovo skupnost kot tako.«

Spomenka Hribar

Nova revija, 54, 55, 56

ANTON BEBLER

O ZEDINJENI SLOVENIJI

(Naši razgledi, 12. decembra 1986)

Najpomembnejši ne povsem uresničeni smoter je bil seveda združitev vseh Slovencev v eni državni tvorbi. Enega od razlogov, da ta smoter ni bil dosežen, lahko najdemo v drugem stavku 3. točke, ki govori o »povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda«. Ta dikcija je odsevala temeljno strategijo OF (predvsem pa KPS) za dosego obeh temeljnih smotrov. Pokazalo pa se je, da je bil navdušeni, izrecni in vidni prosovjetizem (predvsem pri jugoslovanskih komunistih) nezdržljiv s popolno ureničitvijo Zedinjene Slovenije. V razmerah, ko nova jugoslovanska vojska ni mogla z golo silo rešiti tega vprašanja (slovenska partizanska vojska sama pa še manj) in ko je že potekala predblokovska polarizacija znotraj zavezniškega tabora, je izključno opiranje nove Jugoslavije na ZSSR okrepilo in zaostriilo zahodno nasprotovanje teritorialnemu širjenju Jugoslavije na račun Avstrije ter nadaljnjemu širjenju na račun Italije. Na drugi strani pa tedanji novojugoslovanski prosovjetizem ni spodbujal sovjetske diplomacije, da bi se zagrizeno borila za interese jugoslovanskih »ujezdov« (»okrajev« — beseda tedanjega sovjetskega ministra V. M. Molotova). Vse kaže, da je bilo prav obratno in da so sovjetski pogajalci tudi na račun Zedinjene Slovenije kazali svojo taktično prožnost in zmernost v odnosih z Zahodom ali pa so z njo naravnost barantali (in morda »dobili« Stettin v zameno za Trst). Zategadelj je bil večletni napor romantično zagnanih jugoslovanskih diplomatov in med njimi tudi Slovencev, da dosežejo nekaj, česar ni zmogla jugoslo-

vanska vojska, že vnaprej obsojen na neuspeh.

Za vedno bo verjetno ostalo uganka, ali je bil smoter Zedinjene Slovenije v tistem usodnem zgodovinskem trenutku sploh dosegljiv, s katerokoli mednarodnopolitično strategijo Jugoslavije. Ni izključeno, da ni bil. Vendarle se zdi, da bi bile neuvrščenost, nevtralnost oziroma prozahodna usmeritev bolj mednarodnopolitično obetavne (čeprav je bila slednja povsem nemogoča, prvi dve možnosti pa zelo težko sprejemljivi za tedanje vodstvo KPJ).

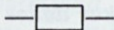
Zelo verjetno je, da je bilo v letih 1944-1945 geslo o Zedinjeni Sloveniji neuresničljivo tudi zaradi notranjih vzrokov, tj. na politični podlagi jugoslovanskega boljševizma, oblastnega monopola in ideološkega monizma. Navzlic nacionalnemu navdušenju in poletu v trenutku osvoboditve je tedanji jugoslovanski boljševizem s svojimi napakami in množičnimi terornimi ekscesi po zmagi hitro izničil privlačnost nove Jugoslavije za številne zamejske Slovence, če Italijanov in nemško govorečih Avstrijcev ne omenjam. Nemalo Slovencev, med njimi tudi bivših partizanov, je odšlo ali pobegnilo iz Slovenije in Jugoslavije.

Če bi bila politična združitev na demokratični podlagi v okviru »slovenskega kulturnega prostora« sploh možna, bi terjala bistveno drugačen in manj vzhodnjaški socializem v primerjavi s sedanjim, kaj šele tistim iz leta 1945-46. Le-ta bi vključevala legalni in trajni politični pluralizem, bistveno več političnih svoboščin, avtonomne sindikate, tisk in sodstvo, drugačen odnos do cerkve, vernikov in kmetov, mešano gospodarstvo itd. Te zahteve so bile združljive s programom in zasnovo originalne OF, toda to so prenehale biti po letu 1943 z dolomitsko revizijo temeljnega dogovora. Dolomitsko izjavo lahko jemljemo tudi kot davek jugoslovanstvu oziroma odločnosti vodstva jugoslovanskih komunistov, da v skladu s sovjetskim vzorcem po revoluciji ne dovolijo preporoda legalnega političnega pluralizma (ter podrža-

vijo oziroma kolektivizirajo gospodarstvo, uvedejo strogo centralizirano državo z videzom federacije, centralizirano vojsko, državni ateizem itn.). Težko je verjeti, da bi bili slovenski komunisti l. 1945 pripravljeni odreči se temeljnemu postulatoma boljševizma za dosego smotra Zedinjene Slovenije, tudi če bi odmislili omejitve zaradi skupnega delovanja z drugimi jugoslovanskimi komunisti. Obojega — vključitev v novo Jugoslavijo ter popolnoma zedinjene Slovenije — Slovenci leta 1945 niso mogli doseči, pa čeprav mnogim med njimi tedaj to ni bilo jasno. Dobili so le vključitev v novo Jugoslavijo, zgubili pa so, med drugim, Osvobodilno fronto samo in slovensko vojsko. Dolgoletni smoter sovjetizacije Jugoslavije ter maksimalni slovenski nacionalni smoter bi bila morda združljiva, če bi na koncu druge svetovne vojne prišlo do sovjetizacije vsaj še Italije in Avstrije. To pa se ni zgodilo. Tako je zaradi zunanjih in notranjih vzrokov splavala po vodi enkratna priložnost, ki se zanesljivo ne bo nikoli ponovila. Meja med dvema protoblokoma ter med dvema in pol zvrstema političnih in gospodarskih sistemov je presekala »slovenski kulturni prostor« ter onemogočila Zedinjeno Slovenijo.

Danes (kakor tudi leta 1945) je popolnoma brez smisla valiti krivdo za ta izid na tuje sile. Sovjetsko vedenje ob pripravi in sklenitvi mirovne pogodbe z Italijo je resda razočaralo jugoslovanske diplomate. Toda izvor tega razočaranja je bil v nereálnih pričakovanjih Jugoslovancev, medtem ko so sovjetski diplomati ravnali povsem racionalno in realpolitično. Tega jim ne moremo očitati. Sovjeti novi Jugoslaviji niso bili dolžni ničesar (Tito, Kardelj in marsikateri drugi bivši politični prebežnik v ZSSR pa so jim bili). Razen tega povsem realno niso računali z eventualno pridobljenimi ozemlji na račun Italije in Avstrije kot z zanesljivo svojimi bodočimi vojaškimi in političnimi postojankami. Zahodne velesile pa ravno tega niso želele (kar tedaj ni bilo izključeno). Torej so tudi te ravnale racionalno, ker so se bale šir-

jenja »boljševiške kuge« (če uporabim Churchillov izraz). Na drugi strani nimamo pravice očitati teritorialne in narodnostne ozkosrčnosti ter »fevdalne« zagledanosti v državne meje našim zahodnim in severnim sosedom — Italijanom in Avstrijcem. Saj teritorialne širokogrudnosti ni izpričala niti nova Jugoslavija — na svojih južnih mejah. Zdi se namreč, da je bila tedaj želja po narodnostni združitvi pri Albancih prav tako intenzivna kot pri Slovencih.

NEPOZABNI DOGODKI

Mariborski »Večer« je objavil 28.12.85 mnenja slovenskih časnikarjev o dogodkih v preteklem letu. Vesna Marinčič (Delo), da na prvo mesto tribuno pisateljev v Cankarjevem domu: »Javna tribuna o slovenskem narodu in njegovi kulturi (v CD), zaradi katere so bili nekateri člani Društva slovenskih pisateljev, posebno Boris Pahor, deležni tudi očitkov.«

Prav tako postavi na prvo mesto tribuno tudi Mitja Košir (Dnevnik): »Pisateljska tribuna mi bo kot poročevalcu s prizorišča ostala v spominu kot trenutek vznesečnosti, navdušenja in ponosa, kajti prav pisatelji, in še posebej iz moje generacije, mladi, perspektivni, so z roko v roki s starejšimi rodovi razprli široka obzorja svobodno izgovorjene besede, stoječe na odru v imenu svobodne misli, svobodnega mnenja, svobodnega interesa.

Pisateljska tribuna je v ponos slovenskemu pisatelju in Slovencu, ki hoče in mora misliti s svojo glavo. Pisateljska tribuna je bila in še vedno je opozorilo o naši prisotnosti v času in prostoru, o našem tu in zdaj, o naši (slovenski) samozavesti.«

LOJZE UDE

DVE ODPOSLANI IN ENO NEODPOSLANO PISMO

Pred leti smo iz mape listin, ki jih je Lojze Ude izročil uredniku revije, objavili nekaj tekstov v zvezi s težavami, ki jih je Ude imel z avtorji svojih pogledov na to, kar danes imenujemo »slovenski skupni kulturni prostor«. Dokumenti, ki jih danes priobčujemo, pa pričajo, kakšnih nesprejemljivih metod je bil deležen Ude, ko je moral z »Inštituta za narodnostna vprašanja«. Le-tega sta takrat morala zapustiti tudi dr. Lavo Čermelj in Beržo Rejec.

I.

*Lojze Ude,
Ljubljana,
Streliška ul. 36/I.*

Ljubljana, 14. junija 1956.

**IZVRŠNI SVET LJUDSKE SKUPŠČINE LRS,
L J U B L J A N A**

Tovariš dr. Kocijančič mi je v razgovoru 12. junija sporočil, da je prišlo od Državnega sekretariata za zunanje zadeve pismo, v katerem je rečeno, da ima elaborate, ki jih je izdelal Inštitut za Državni sekretariat, tudi dr. Tischler od Inštituta oz. pravzaprav od mene.

Odgovoril sem takoj, da je to podla, nesramna laž. Po pregledu vse korespondence s Koroško in potem, ko

sem prebrskal po spominu vse, karkoli je mogoče imenovati moj stik s tišlerjevci, ne morem v bistvu reči nič drugega. Pri tem seveda ne mislim, da laže Državni sekretariat, temveč da je lažnik ovadnik. Zmota po mojem mnenju skoro ne pride v poštev.

Od člankov in razprav ter elaboratov, ki smo jih izdelali za interno ali kakršno koli uporabo, za informiranje raznih naših organov ali na željo samega Državnega sekretariata za zunanje zadeve, smo pošiljali, kolikor ni šlo za elaborate posebno zaupnega značaja, vsem tistim, ki so jim mogli ti elaborati služiti za informacijo ali za sestavljanje vlog na avstrijska oblastva, (razen Držav. sekret.) jugoslovanskemu konzulatu v Celovcu, Oddelku za zamejstvo, mnoge od teh pa tudi Slovenski prosvetni zvezi, v roke dr. Francija Zwittra. Načelno smo te elaborate izročali imenovanim naslovnikom ali njihovim zastopnikom osebno ali smo jih poslali na Oddelek za zamejstvo, da izroči pošiljke naslovnikom ali pa po zanesljivih osebah. Ne spominjam se, da bi kateri koli elaborat poslali po pošti, pač pa je šlo po pošti nekaj pisem manj važnega značaja konzulatu in predsedniku Slovenske prosvetne zveze dr. Zwittru v Celovcu s članki ali razpravami za »Svobodo« ali za »Koledar«. Ne vem niti za en primer, da bi mogel podvomiti, da kateri koli od teh naslovnikov pošiljke ni sprejel.

Od kod naj bi Tischler katerega koli od teh elaboratov dobil, mi je uganka. Od Inštituta, od mene jih nima.

Svoja zadevna pojasnila pred tov. dr. Kocijančičem naj dopolnim samo še toliko, da je elaboratov, ki jih Državni sekretariat za zunanje zadeve sme upravičeno imeti za elaborate zanj, le malo.

Razen tega so naši elaborati po veliki večini sestavljeni tako, da bi mogli biti objavljeni in bi bilo za stvar le koristno, če bi bilo temu tako. Smo znanstvena ustanova.

O mojih stikih s tišlerjevci morem govoriti po tonu, s katerim je govoril z menoj tov. Kocijančič, le z naj-

večjim notranjim odporom. S samim Tischlerjem sem govoril dvakrat, prvič leta 1950, ko sem bil po vojni (če izvezamem maj l. 1945) prvič na Koroškem. Govorila sva pri Sienčniku v Dobrli vasi v družbi slovenskega pesnika Bora in je vse to v poročilu, ki sem ga tedaj napisal Izvršnemu odboru OF. Drugič sem govoril z njim lansko leto oktobra 1955, toda v bistveno izpremenjenih okoliščinah, ko je v borbi za realizacijo zaščite po čl. 7 avstrijske državne pogodbe prišlo do sodelovanja med obema slovenskima političnima skupinama in do ustanovitve skupnega posvetovalnega odbora, ki, kolikor vem, še vedno obstoja. Govorila sva o dvojezičnem šolstvu, ker je bil Tischler l. 1945, kot predsednik OF in član koroške deželne vlade med sestavljalci uredbe 3. okt. 1945. Tako naš konzulat kakor predsednika Zveze slovenskih organizacij sem o tem obvestil. Tischlerju sem pisal eno pismo in sicer kot nadaljevanje razgovora, v glavnem v zadevi graškega univ. prof. dr. Matla, njegove prošnje, da napiše Tischler recenzijo o moji razpravi »Zgodovina slovenskega pouka na koroških ljudskih šolah«, za »Südost Forschungen«. Kopija tega pisma je na razpolago. O obisku dr. Zablatnika, dr. Inzka in Janežiča lansko poletje, sem takoj obvestil tov. Tomšičevo in govoril potem z njimi tako, kakor mi je ona naročila. O obisku dr. Inzka 29. marca, letos v zadevi izleta celovških učiteljskihnikov v Ljubljano, ima obširno poročilo Oddelek za zamejstvo pri SZDLS. Sienčnika sem obiskoval kot tovariša, sodelavca na Znanstvenem inštitutu na osvobojenem ozemlju l. 1944-45. Da bi bil Sienčnik tišlerjevec, je težko trditi, ker niha med obema skupinama oz. išče neko svojo pot. Govoril sem z njim kljub temu previdno, zaradi sorodstvenih vezi njegove žene s Tischlerjem. Messner ni tišlerjevec. Ko me je 9. t.m. obiskal, mi je rekel, da je pri volitvah 13. maja volil za Landtag socialiste, za Nationalrat pa komuniste. Ne razumem, kakšen interes bi imel, da bi mi lagal.

Gre za mojo čast, za dober glas mojega dela, osebe. Zato imam pravico zahtevati, da se stvar popolnoma in temeljito razčisti. Predlagam torej: 1. da mi tov. Kocijančič pokaže zadevno pismo Državnega sekretariata; 2. da ovadnik pove naslove Inštitutovih elaboratov za Državni sekretariat, ki so v rokah Tischlerja in 3. da se mi možnost soočenja z ovadnikom, ako je to oseba, ki spada pod jurisdikcijo naše države.

Nisem si sicer še na jasnem, kaj bom ukrenil, če na predlagani način ne pride do razčiščenja. Vem pa, da ne morem in ne smem te stvari pustiti v nemar. Gre za preveč važne reči.

Ob koncu se vprašujem, ali res po vsem svojem življenju, delu in tveganju zaslužim, da se z menoj tako ravna. Zakaj, čemu vse to? Ali ne bi zaslužil, da bi se z menoj odkrito tovariško govorilo, v obliki dobrohotnega izpraševanja po pojasnilih in ne pod pritiskom obtožbe, kakor da je po svoji utemeljenosti izven dvoma.

Kopijo tega pisma pošiljam tudi Rektoratu univerze. Prosim za čimprejšnji odgovor.

II.

*Lojze U d e ,
Ljubljana,
Streliška ul. 36/I.*

Ljubljana, 16.7.1956.

*Spoštovana tovarišica! **

Odtujitev, do katere je prišlo med nami in ki je jaz nisem zakrivil, je vzrok, da Te po sporočilu sklepa, da moram zapustiti Inštitut za narodnostna vprašanja, ne upam prositi za razgovor. Nočem se izpostaviti žalitvi, da me zavrneš in tudi sicer imam dovolj razlogov domnevati, da bi ostal razgovor brezuspešen.

V položaju, v katerega ste me vrgli, pa imam pravico braniti se. Zato Ti pišem.

Obtožba, da ima Tischler od Inštituta oz. mene kakršen koli elaborat našega Inštituta, je laž. To sam najboljšo vem. Morebiten drugačen videz bi mogel pojasniti. Sicer pa me prav to, da razčiščenje utemeljenosti tega očitka ni dopuščeno — stališče, ki ga ne znam spraviti v sklad z načeli demokracije, zakonitosti, pravne varnosti — navaja na misel, da je pravi razlog odločitve, da moram zapustiti Inštitut, drug in ne ta, ki se navaja. V tej misli me potrjuje tudi dejstvo, da se menda prav Državni sekretariat za zunanje zadeve naenkrat tako interesira za usodo naših elaboratov, ko od časa, ko je zapustil II. odd. (avstrijski referat) tov. Zemljak (jeseni lanskega leta), ni pokazal nobenega zanimanja za naše delo. Vsi elaborati v tem času so bili že celo izdelani po moji iniciativi in zamisli, za vse, ki morajo biti o teh stvareh informirani, ter torej Drž. sekretariat nima nobene pravice jih zase reklamirati.

Kakšen je pravi konkretni razlog za sklep, da moram zapustiti Inštitut, pri katerega ustanovitvi in rasti sem tako bistveno sodeloval, seveda ne vem in ne morem vedeti. Saj mi tega nihče ne pove. Mislim pa, da ne bom daleč od resnice, če pravim, da je ta razlog političnega značaja in da izhaja ta sklep od vodilnih političnih oseb, torej tudi od Tebe. Koroški Zwitter in beograjski Lubej sta mogla biti pri tem samo orodje.

Namen tega mojega pisma torej ni prositi, da se sklep, da moram zapustiti Inštitut, razveljavi; čeprav bi bilo to edino resnično zadoščenje za prizadejano težko mi krivico. Namen mojega pisma je v glavnem ta, da pojasnim nekatere okoliščine političnega značaja in opozorim na nekatera dejstva iz moje in naše skupne preteklosti ter skušam doseči obzirnost in preudarnost pri odločanju glede moje bodoče usode.

Po lanskoletnih razgovorih, ki so sledili mojim pismom, ki Ti jih je poslal Franci Zwitter, sem imel vtis,

da je stvar urejena. Razumel sem, kako si zamišljaš meje, ki se mi jih je držati, imel pa sem tudi občutek, da sem dokazal, da tudi Franci Zwitter in politično vodstvo v Ljubljani ni brez krivde, če je prišlo do takih pisem. Pomanjkanje medsebojnih stikov, posvetovanj, diskusij, ta vakuum, ki sem ga vedno tako težko občutil, ni moja krivda. Moja najmanj. Kolikor gre za to, sem žrtev tega nereda. Obljubil pa sem si, da se bom odkazanih mi mej držal. In res nimanu občutka, da sem jih kje prestopil. Zelo sem se pazil, da bi jih ne. Sedaj pa tak udarec.

Izredno zavratno bi bilo, če bi mi zamerili sprejem deputacije tišlerjevcev dr. Zablatnika, dr. Inzka in Janežiča 22. avgusta t. l. Mislim, da sem v mučni situaciji, v katero sem bil postavljen že s tem, da so prišli k meni in potem še s tem, da si odbila njihov sprejem, našel besede, ki jim niso vzele prepričanja, da je bilo prav, da so se z zaupanjem obrnili na »komunistično« Ljubljano in da sem jim razložil Tvojo odločitev tako, da se niso čutili odbite, užaljene. To so nadaljnji dogodki tudi dokazali.

Vobče so tišlerjevci bili in so zame zanimivi toliko, kolikor so v težkih koroških okoliščinah ostali zavedni Slovenci in bi bilo škodljivo, če bi konservativna in napredna slovenska skupina na Koroškem tudi v borbi za realizacijo zaščite po čl. 7 avstrijske državne pogodbe ne bili edini in se dali morda izrabljati ena proti drugi. V ostalem pa ne bi smeli gledati na tišlerjevce kot na homogeno skupino. Sovražno razpoloženi proti novi Jugoslaviji so le posamezniki. V splošnem pa so to čisti konservativci, po nekaterih tendencah, osebah in dejanjih reakcionarci, ki pa kljub temu vidijo v Jugoslaviji svojo matično državo. Njihov volilni proglas k volitvam 13. maja na primer je nekaj reakcionarnega. Če me moja čista, jasna napredna preteklost ne ščiti pred raznimi nesmiselnimi sumničenji, potem pač ne morem pomagati. Sicer pa veš, da je bil v borbi za realizacijo zaščite

po čl. 7 a.d.p. ustanovljen od obeh slovenskih skupin na Koroškem skupni posvetovalni odbor. Tischler osebno je v tem odboru. Tišlerjevci so zopet vabljeni na recepcije na Jugoslovanski konzulat v Celovcu. Celo tov. d. d. čuti potrebo, da v svojih člankih citira »Slovenski vestnik« in »Naš tednik«. (Mogoče, da so v teh odnosih sedaj nastopile zopet kake spremembe; a jaz za to ne vem.)

Biti načelnik II. oddelka na Inštitutu, t.j. oddelka za severno mejno področje, torej v glavnem za Koroško, ni lahko. Je v nekem zelo bistvenem pogledu težje, kakor biti načelnik I. oddelka. Koroški Slovenci imajo drugačen (mehkejši) značaj kakor primorski, koroške razmere so v marsikaterem oziru veliko bolj zapletene, kakor razmere v Trstu in Gorici, veliko manj pregledne. Položaj, v katerem se nahajam, mi otežuje govoriti o tem bolj obširno in konkretno. Le toliko: Načelnik II. oddelka je stalno v sledeči dilemi: ali da o vsem kar na en ali drug način, po eni ali drugi poti, zve, molči, ali pa da govori. Če bi o vsem molčal, bi se čutil sokrivega, če govori, »se vtika v politiko«. Zato lahko mirno trdim: Če bo moj naslednik pojmoval svojo nalogo tako resno, kakor sem jo pojmoval jaz in bo moral delati v takem vakuumu, o katerem govorim zgoraj, bo v najkrajšem času zašel v enake težave, v kakršne sem zašel jaz.

Opozoriti pa moram, da te delikatnosti in nevarnosti položaja načelnika II. oddelka na Inštitutu za narodnostna vprašanja, ne gre istovetiti z nekimi drugimi »težavami«. Začelo se je z l. 1951, ko sem v »Slov. poročevalcu« 14., 15. in 16. avg. napisal članek »Na Koroškem hočejo odpraviti dvojezično šolstvo po uredbi z dne 3. okt. 1945«. Napadel me je tedanji šef Urada za zvezo FLRJ v Celovcu Mitja Vošnjak v članku »Borba z mlini na veter«, nakar sem jaz še smel replicirati v »Slov. poročevalcu« 12.9.1952. Danes vidimo, kako je. Z vsemi svojimi strahovi sem imel, žal, še preveč prav. Tudi socialisti so danes med odkritimi nasprotniki te šolske ureditve. Tudi sicer je bila moja rezerviranost in kritičnost

z nadaljnjim razvojem in ne najmanj z avstrijskimi volitvami 13. maja in tem volitvam sledečimi dogodki opravičena. Ne morem nič za to, če se moje na podlagi študija zgodovine in sedanjih dokumentov izrečene ugotovitve in napovedi ne krijejo z željami nekaterih političnih aktivistov.

Tudi jaz sem prepričan o zmagi socializma v svetu. Z menoj pa je že tako, da imam zelo izostren čut za individualizujoče sile svetovne zgodovine in da se trudim biti dosleden humanist. (Moja zavzetost za koroške Slovence izhaja prav iz te miselnosti). V enem izmed lanskeoletnih razgovorov sem Ti na pr. povedal eno izmed svojih globalnih ugotovitev glede položaja v nemškem svetu. Rekel sem Ti, da bi morali bolj resno upoštevati dejstvo, da je nacizem padel šele, ko je bil vojaško premagan od zunaj in ne po kakih notranjih revolucionarnih silah. Nemški nacionalizem z neštevilnimi nekdanjimi izrazitimi nacisti si je v hladni vojni med Vzhodom in Zahodom zopet ustvaril trdne oblastne pozicije. V Avstriji ni mnogo drugače. Vprašanje združitve Nemčije, torej nemško nacionalno vprašanje postaja vedno bolj akutno. To daje tudi socialističnemu razvoju v nemškem svetu čisto posebno obeležje, mu riše svojevrstno razvojno črto in narekuje samo svoj tempo. Pa tudi slovensko nacionalno vprašanje na Koroškem ima zaradi tega poseben pomen. Vse to je vredno temeljitejšega študija in temeljitejše diskusije, kakor pa se pri nas čuti potreba. Globoko sem prepričan, da bo čas potrdil upravičenost te moje posebne pozornosti in mojega kritičnega ter rezerviranega stališča tako do vprašanja hitre zmage socializma v nemškem svetu kakor njegovega dejanskega internacionalizma. Nacionalna čuječnost je še vedno zelo na mestu. Dekretiranje določenega, pretežno na neučakljivih željah in nerealnem optimizmu temelječega stališča, se bo izkazalo kot škodljivo. Tako dekretiranje se tudi ne bi skladalo z načeli, kakor jih je Edvard Kardelj razvil na svečanem zasedanju Slovenske Akademije

znanosti in umetnosti v svojem govoru »Zgodovinski materializem in novi sovjetski pragmatizem« 12.12.1949.

Za nevzdržno se bo izkazalo odpravljati vse te moje skrbi z očitkom nekakega malomeščanskega nacionalizma.

Mislím, da ni veliko slovenskih inteligentov, ki bi mogli tako kakor jaz pokazati na tako ravno napredno črto svoje življenjske poti, svojega javnega delovanja. Prilagam svojo sicer nepopolno biografijo in bibliografijo, čeprav napisano za druge potrebe. Od l. 1925 dalje me je še vsaka za slovenski narod in delavski razred v tem narodu kritična zgodovinska situacija našla ob strani socialistov in komunistov. L. 1925 sem bil v uredništvu »Naprej«-a. Nato sem sodeloval s komunisti pri »Mladini«, »Svobodni Mladini«. Po 6. jan. 1929, za časa Aleksandrove diktature in režimov, ki so se kotili v senci te diktature, sem bil v stalnih zvezeh s komunisti. Sodeloval sem nekaj časa pri »Sodobnosti«. Postal sem član akcijskega odbora Kmečko-delavskega gibanja, skupno z Leskoškom, Štebijem in drugimi. Res, da sem bil včasih kar neprijeten, večkrat zelo kritičen tovariš, a vendar tovariš v pravem pomenu te besede. V bistvu prijateljski osebni odnos sem obdržal do komunistov tudi potem, ko smo se ob nenapadalnem paktu, sklenjenem 23. avg. 1939 med hitlerjevo Nemčijo in SZ, začasno razšli. Toda že v poletju 1941, takoj, ko se je začutilo na terenu delo OF, sem bil poleg. Veš in veste vsi, da sem tudi v osvobodilni borbi postavil svojega moža. Upira se mi opozarjati na posamezna dejanja, ki to posebno jasno kažejo.

Ko mi je tov. Kocijančič 12. junija t.l. sporočil sklep, da na novem Inštitutu zame ni mesta, mi je rekel tudi, da naj izberem drugo delo. Ko sem ga pri drugem razgovoru vprašal, ali morem pri tem računati na dobrohotnost, mi je odgovoril, da morem — »v mejah možnosti«. Te meje morejo biti seveda ozko ali široko postavljene, kakršna je že volja.

Moja želja je, priti kot znanstveni sodelavec na Inštitut za meddržavno pravo na Pravno-ekonomski fakulteti ljubljanske univerze. Kolikor vem, je celotni profesorski zbor za to. Že dve leti sem na Pravni fakulteti eksaminator iz meddržavnega prava. Napisal sem že nekaj razprav in člankov iz meddržavnopravne tematike. Rad bi se izpopolnil in specializiral v manjšinskem pravu (v meddržavnih pogodbah in v zakonodaji posameznih držav), in se iz tega predmeta tudi pripravil na predavanje. Gre za snov, ki bi morala biti na Pravni fakulteti ljubljanske univerze že zdavnaj predmet vestnega proučevanja. Rad bi napisal temeljito razpravo o meddržavnopravni problematiki naše osvobodilne borbe, primerjalno tudi s pravnim stanjem po novih konvencijah in drugih novih virih. Treba je misliti na slovensko publikacijo o OZN in njenem delu.

Prosim, da to mojo željo dobrohotno obravnavaš, obravnavate.

S tovariškim spoštovanjem!

* K temu je Ude pripisal :»To pismo na nasvet prof. dr. Zwittera ni bilo oddano«. 4.3.1968 je dodal: »Škoda«. Naslovljenka tega in naslednjega pisma pa je Vida Tomšič.

III.

Spoštovana tovarišica!

Kar in kakor se je zgodilo z menoj, občutim kot izredno težko krivico. Želim, da mi nekdo jasno, odkrito pove, zakaj je vse to potrebno.

Razlogi, ki sem jih doslej slišal, ne drže. Obtožba, da ima Tischler od Inštituta oz. mene kakršen koli elaborat Inštituta, ne odgovarja resnici. Očitkov političnega značaja bi ne razumel. Po lanskoletnih razgovorih, ki so sledili mojim pismom, ki Ti jih je poslal Franci Zwitter, sem imel vtis, da je stvar urejena, tako s Teboj kakor s Zwitterom. Ne zavedam se, da sem od lanskega leta dalje dal kakršen koli nov povod, da bi mi mogli v tem pogledu kaj očitati.

Odstranitev z Inštituta, pri katerega ustanovitvi in

rasti sem tako bistveno sodeloval, je zame strašen udarec. Delo na tem Inštitutu je bilo moje življenjsko delo. Moji načrti za delo v bodočnosti so bili jasni in, mislim, dobri ter koristni. Težko mi je preiti na drugo delo.

Vendar pa namen tega pisma ni doseči preklic sklepa, da moram z Inštituta, čeprav bi bilo to edino pravično zadoščenje. Namen tega pisma je predvsem doseči obzirnost in prevdarnost pri odločanju glede moje bodoče usode.

To obzirnost zaslužim po vsej liniji svoje življenjske poti in javnega dela, ne najmanj tudi po tem, kar sem tvegaval in delal v osvobodilni borbi. Ko mi je tov. Kocijančič 12. junija t.l. sporočil sklep, da na novem Inštitutu zame ni mesta, mi je rekel tudi, da naj izberem drugo delo. Ko sem ga pri drugem razgovoru vprašal, ali morem pri tem računati na dobrohotnost, mi je odgovoril, da morem — »v mejah možnosti«. Te meje morejo biti seveda ozko ali široko postavljene, kakršna je že volja.

Moja želja je, priti kot znanstveni sodelavec na Inštitut za meddržavno pravo na Pravno-ekonomski fakulteti ljubljanske univerze. Kolikor vem, je celotni profesorski zbor za to. Že dve leti sem na Pravni fakulteti eksaminator iz meddržavnega prava. Napisal sem že nekaj razprav in člankov iz meddržavnopravne tematike. Rad bi se izpopolnil in specializiral v manjšinskem pravu (v meddržavnih pogodbah in v zakonodaji posameznih držav), in se iz tega predmeta tudi pripravil na predavanja. Gre za snov, ki bi morala biti na Pravni fakulteti ljubljanske univerze že zdavnaj predmet vestnega proučevanja. Rad bi napisal temeljito razpravo o meddržavnopravni problematiki naše osvobodilne borbe, primerjalno tudi s pravnim stanjem po novih konvencijah in drugih novih virih. Treba je misliti na slovensko publikacijo o OZN in njenem delu.

Prosim, da to mojo željo dobrohotno obravnavaš, obravnavate.

S tovariškim spoštovanjem!

IL TERRITORIO 16/17 — Presenza e cultura slovena nella società regionale. Rivista edita e redatta a cura del Centro Culturale Pubblico Polivalente, Monfalcone, 1986.

Ker je že na drugem kraju govor o ti številki publikacije *Il Territorio*, naj med fleši poudarimo, da je zgoraj imenovani Center v dobršni meri uresničil to, za kar bi bili morali že zdavnaj poskrbeti odgovorni slovenski kulturni krogi. Seveda je prav, da pride do iniciative tudi z italijanske strani, vendar bi moral biti bistven le naš prikaz obstoja slovenskega življa na teh tleh; mi sami bi morali povedati o zgodovini občestva, o njeni družbeni rasti, ekonomskem razvoju in kulturni ravni. V tem smislu nas je *Il Territorio* s svojo dvojno številko prehitel, obenem pa je izbral pravi način podajanja snovi, to se pravi, da jo je ponudil v bogato ilustriranem zvezku, kjer ni predolгих poglavij, marveč so pestri prispevki razgibano razvrščeni. Zato bralec veliko zve, pri tem pa ga prav mnogoterost poglavij, glos, ocen spodbuja, da publikacije predčasno ne odloži. Urednikom in izdajatelju moramo zato vsekakor čestitati za zamisel in kako sta jo izpeljala. Če naj bi pri tem tudi izrekli pripombo, potem bi se ta tikala predvsem slovenskih sodelavcev, a ne za tisto, kar so prispevali, temveč za to, česar niso. V zbornik, kakor je ta, bi namreč vsekakor spadal izčrpen zgodovinski prikaz tako slovenske priučujočnosti kakor ravni njene kulture na Primorskem. Zato bomo na podlagi našega koncepta prej ali slej morali zbrati bogato kulturno dediščino, ki bo italijansko javnost seznanila s tisto stvarnostjo, ki je zanjo še zmeraj Indija Koromandija.

No, *Il Territorio* je vsekakor pionir pri poskusu zamenjave načetega ozračja s takim, v katerem bi obe skupnosti sproščeno zaživali; poseben porok uspeha je izredno število sodelavcev obeh jezikovnih občestev, ki jih je revija zbrala na svojih skoraj tristo straneh.

Draga Gelt, THE SLOVENIANS FROM THE EARLIEST TIMES (Illustrated story of Slovenia) — Coordinating Committee of Slovenian Organizations in Victoria, Melbourne, October 1985.

Izredno delo velikega monografskega formata je v resnici bolj dokumentirana ilustrirana zgodovina Slovenije, saj je v glavnem spremno besedilo reducirano na nujen prikaz razvojnega poteka skozi stoletja. Avtorici gre vse priznanje, da je na avstralskih tleh zbrala toliko ilustrativnega gradiva, za katero ni uporabila samo slovenske vire, temveč se je zanj morala povezati s številnimi evropskimi knjižnicami in arhivi. Zato je ta avstralski dosežek tudi v marsičem edinstven opus, sad izvirne zamisli, ki bo tujega, predvsem angleškega bralca, spoznavala s slovensko identiteto; zanimiva pa je tudi za slovenskega človeka na splošno.

Medtem ko avtorici čestitamo ob realizaciji tako pomembnega dela, ki je zahtevalo dolgoletno pripravo, nam je seveda tudi hkrati žal, da ni na koncu posvetila stran ali dve od matice ločenim slovenskim pokrajinam. Prav tako bi lahko v kratkem pregledu slovenskega slovstva uporabila (naj nam oprostimo pripombo) belo stran 175 za kratko poročilo o slovenski kulturi na Koroškem in na Tržaškem v povojnih letih. Veliko bi s tem pripomogla k spoznavanju slovenske stvarnosti v današnjem času.

DRAGA '85, zbornik dvajsetih študijski dni, izdalo Društvo slovenskih izobražencev, Trst, Donizettijeva 3, Trst 1986.

Gre za prikaz slovenskega občestva v Argentini (Gregor Batagelj), za razmišljanje o Sloveniji 20. stoletja

prof. Boštjana M. Zupančiča, za doživljanje kulturnega gasdarbeiterstva dr. Marka Dvořaka.

Kot za skoraj vse zbornike predavanj v »Dragi« je tudi ta pomemben doprinos k odkrivanju slovenske problematike; pri tem človek lahko samo obžaluje, da ne izhajajo zborniki v knjižni obliki, kar ne bi samo pripomoglo k praktični uporabi snovi (saj so sedanji tako veliki zvezki nerodni tako glede prostora na knjižni polici kot za branje na potovanju!), marveč bi se tudi teksti boljše ohranjali. A seveda se, kakor večkrat, tudi tokrat pluralistični dialog spoprijema s finančnimi težavami; a to je lahko »Dragi« samo v čast.

Edvard Kocbek, DNEVNIK 1951-1952, uredil in predgovor napisal Dimitrij Rupel, Globus - Zagreb 1986 / Izdalo ČGP Delo in OOUR Globus Zagreb.

Zelo prav je, da je izšel v knjigi Kocbekov dnevnik, ki ga je poprej objavljala *Nova revija* in vsebuje pisateljeve odzive na dogajanje po izidu njegove knjige *Strah in pogum*. Iz teh dnevniških zapiskov tako zvedemo za ozračje, v katerem se je znašel Kocbek, ko je oblast uporabila njegove novele zato, da ga je s stalinističnim postopkom politično likvidirala. Šlo je, kakor je zdaj tudi iz tega dnevnika razvidno, za potezo, s katero je partija po dolomitskem zasuku odpravila še zadnji videz pluralizma v osvobodilnem gibanju.

Dimitrij Rupel je v zgoščenem in zaokroženem uvodnem besedilu v glavnem prikazal položaj Edvarda Kocbeka v letih, ki jih obravnava dnevnik, pa tudi drugače. Na koncu je urednik dodal nekaj nujnih opomb. Glede prve izmed teh bi omenili, da je bila za časa napadov na Kocbekove novele Pahorjeva ocena v *Primorskem dnevniku* zares edina pozitivna in ne samo »tako rekoč

edina«, kot piše urednik. Prav tako bi popravili njegovo navedbo, kjer pravi, da je Pahor o novelah zapisal, da Kocbek v njih »iskreno« govori o »mukah sodobnega človeka«. Pahor namreč v svojem spisu pravi, »kako *dovršeno* zna Kocbek govoriti o mukah sodobnega človeka«, kar je vsekakor povsem nekaj drugega kot tisti *iskreno*, ki bi bila nekako kar otročja ugotovitev.

Je pa nedvomno izid tega dnevnika posmrtno zadoščenje, ki ga doživlja podoba izrednega moža v slovenski zgodovini in kulturi druge polovice dvajsetega stoletja.

**Donatella Zazzi, TRIESTE CITTÀ DIVISA,
Nuove edizioni Gabriele Mazzotta, Milano
1985.**

Delo je zanimiv kompleks odlomkov iz del Sveva, Slataperja, Vivanteja, ki prikazujejo tržaško življenje, obenem pa člankov in fotografij, kar je vse skupaj avtorica nanizala in povezala s svojimi dodatki in pogledi. Seveda ne nastopa noben slovenski avtor, temveč je slovenski živelj pričujoč bolj v reprodukcijah, ki kažejo na primer Narodni dom ali slovensko gostilno v Rojanu itd.

Nedvomno želi delo prerasti ozke poglede italijanskega tržaškega meščanstva, in to doseže predvsem z navajanjem Vivanteja, vendar se ji kljub dobri volji bistveno ne posreči, da bi kaj več doprinesla k spoznanju slovenske stvarnosti. Njen pogled iz judovske perspektive je hvalevreden, a še zmeraj samo tipajoč; vsekakor pa nam je bližji kot tradicionalna simbioza tržaškega judovstva z italijansko buržoazijo.

**11 POETI DIALETTALI TARENTINI a cura
di Renzo Francescotti; Edizioni UCT - Trento**

1985 - Prefazione di Tavo Burat.

Knjiga je eden izmed številnih dokazov, kako se v današnjem času vsepovsod v kulturi uveljavljajo narečja kot odpor in tudi upor proti poskusom poenotenja, ki ga vsiljuje kompjuterska civilizacija. In to tudi poudarja Tavo Burat v svojem predgovoru, kjer jemlje v poštev razvoj od Baskije in Okcitanije do vzhodnih Alp. Zelo pomembno je pri tem, da navaja Pasolinija (o tem je pred leti poročal tudi *Zaliv!*), ki je malo pred tragičnim koncem uvidel, kako je nujno, da »se bojujemo proti novemu fašizmu, ki se izraža v centralizaciji, v jezikovni in kulturni centralizaciji konsumizma«.

Armand Keravel, UNE EXIGENCE DE LA DÉMOCRATIE ET DU DROIT, Un statut des langues et cultures de France. LE CAS DE LA LANGUE BRETONNE. Emgleo Breiz, Brest 1985.

Pomembno delo znanega predstavnika bretonske kulture in aktivista Armanda Keravela je obširen opus, ki na 230 straneh velikega formata s pomočjo grafikonov, povzetkov, citatov in letnic obnavlja ves dolgi proces zavzemanja raznih skupnosti v francoski republiki za dosego najelementarnejših pravic. Seveda se avtor posebej zanima za svojo bretonsko stvarnost, vendar je delo v pretežni meri pomembno za celotno problematiko nefrancoskih etničnih skupnosti.

Keravelovo delo (avtor je prijatelj zamejskih Slovencev in njihov sodelavec na številnih srečanjih in kongresih) bo prav prišlo vsem, ki se znanstveno ukvarjajo s stanjem ogroženih jezikov v evropskem prostoru.

REGIONE - CRONACHE, Rivista della Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, marzo, maggio, luglio 1986.

Revija je dober pripomoček za tistega, ki sledi diskusijam, odločitvam, načrtovanju na deželni ravni. Posebno zanimiva je majska številka, ki je posvečena desetletnemu obračunu obnovitvenih del po potresu v Furlaniji.

FORCES, revue de documentation économique, sociale et culturelle, Montréal, Québec 1986, DÉCOUVRIR LE QUÉBEC, Un guide culturel / Conseil de la langue française, La situation linguistique actuelle, Québec 1985 / Realtà del Quebec, 1984.

Razne publikacije v francoščini in italijanščini, ki potrjujejo identiteto francoskega Québeca. In to zavze-manje za istovetnost tiste skupnosti je seveda vsega zanimanja vredno, saj je lahko zgled, kako se neko ljudstvo korenito upira prevladi državnega jezika in asimilaciji. Pri tem je vredno pripomniti, kako se je tudi sam De Gaulle potegoval za francoski Québec, medtem ko je na drugi strani »demokratična« Francija kar precej trdega ušesa, ko se skupnosti, ki živijo v sklopu francoske republike, zavzemajo za priznanje svojih identitet!

Alojz Rebula, VRT BOGOV, Koloradski dnevnik, Slovenska matica, Ljubljana 1986.

Za *Oblaki Michigana* je sedanji *Vrt bogov* spet poto-

pisno delo, ki pa ima poleg literarnih kvalitet tudi še drugačen pomen danes, ko se uveljavlja nova potreba po strnjenosti slovenskih ljudi pri skupni skrbi za prihodnost slovenstva. Rebula se namreč med tem svojim potovanjem srečuje z osebami, ki so tako ali drugače disidentsko razpoloženi do slovenske matične stvarnosti, a prav zato ima, kot poudarja dr. Bogo Grafenauer v spremni besedi, »*Rebulov dnevnik velik pomen za slovensko samospoznavanje, če sprejemamo ves slovenski narod kot skupnost kulturnega življenja.*« Gre torej tudi za doprinos k izoblikovanju tega, kar danes imenujemo »skupni slovenski kulturni prostor«, in zato bi bil zanimiv pregled dela prav iz tega zornega kota. Pri tem pa bi vseeno omenili, da bi srečanja, ki nam jih prikazuje dnevnik, imela še vse drugačno vrednost, ko bi bralec lahko dialogiziral s pravo osebo, ne, na primer, samo z nekim Črtomirom ali Gorazdom. Seveda je to obol os času, in to je razumljivo, vendar bi moral prav novi kulturni prostor omogočiti, da se Slovenci rešimo takih skrivnic. Podobno bi rekli o potrebi, da se založba zavaruje pred morebitnimi odkloni s spremno besedo take avtoritete, kot je dr. Grafenauer. Njegovo mnenje nam je, da se razumemo, zmeraj dragoceno in dobrodošlo, spremeniti pa bi se moralo čimprej tisto ozračje, v katerem novo delo potrebuje neko posebno osvetlitev zato, da lahko varno potuje po slovenskem svetu, kakor je avtor varno prepotoval Kolorado.

**Gustav Januš, PESMI, GEDICHTE, POESIIS,
Edizioni Braitan, Cormons 1985.**

Simpatična iniciativa Hansa Kitzmüllerja, ki si je zamislil predstavitev pesnikov Slovenije, Furlanije in Koroške v izdajah majhne, žepne, a hkrati tudi prikupne oblike, pri tem pa so avtorjeve pesmi podane v izvirniku

ter obenem v prevodu. Doslej sta izšla Gradnik, Kitzmüller in Januš. Le-ta torej nastopa v slovenščini, hkrati pa imajo nekatere pesmi tudi nemški prevod (Peter Handke), druge pa furlanskega in italijanskega (Kitzmüller in Alessandro d'Osualdo).

Prav gotovo je ideja o takem kulturnem zbližanju jezikovnih skupnosti zanimiva, hkrati pa je potrdilo novega razpoloženja o sožitju, ki se zmeraj bolj uveljavlja prav na obmejnih evropskih prostorih.

Izbor Januševih pesmi je skromen, a reprezentativen, urednik pa se ni povsod držal enakega pravila pri prevodih v druga dva jezika, obenem pa sta tudi primera, ko imamo prevode, ni pa Januševih pesmi. Seveda je kdaj opaziti kak spodrseljaj pri interpretaciji slovenskega teksta v italijanščino, a na splošno so stih kar zvesto podani. Hans Kitzmüller je izboru napisal tehten uvod, dodal pa tudi nekaj opomb.

FIDIBUS, Zeitschrift fur Literatur und Literaturwissenschaft, Kärntner Bildungswerk, Klagenfurt 1986.

Tudi ta revija (14. letnik, 3. številka) je tokrat posvečena književnosti Furlanije, Slovenije in Koroške. Tako piše Denis Poniž o slovenski liriki 1965-1985, sledi pa lep izbor pesmi v izvirniku in nemškem prevodu. Giancarlo Ricci prav tako piše o furlanski liriki po letu 1945, potem se izbor začne s Pasolinijem in konča z Ido Valle-rugo. Ulrich Schulz-Buschhaus nato obravnava »Palomar« Itala Calvina, Slavko Jug pa prikazuje Ferkovo pesniško zbirko »Napisi na zid zemlje«.

NA KRATKO

POGLED NA SLOVENSKO BODOČNOST, Anketa 1985; Za narodno-politični seminar Slovenskega Visokošolskega tečaja Marko Kremžar, Buenos Aires 1986.

Zbornik vsebuje razprave dobrih dveh desetih avtorjev in bi nedvomno zaslužil temeljitega poročila oziroma obravnave, to še posebno v tem času, ko se uveljavlja gibanje o slovenskem skupnem duhovnem prostoru. »Zaliv« si obeta, da bo tak pregled pripravil za naslednjo številko.

LITERARNI LEKSIKON, št. 25 — Katarina Bogataj-Gradišnik, SENTIMENTALNI ROMAN, Državna založba Slovenije 1984.

Izčrpen prikaz evropskega sentimentalnega romana in njegovih slovenskih primerkov. Bogata bibliografija takó za evropsko kot za specifično slovensko področje. Stvarno in imensko kazalo. Znanstveno delo in hkrati nezamenljiv priročnik.

Alojz Rebula, SREČKO KOSOVEL »MINATORE DEL MISTERO«, separat iz knjige »Trieste tra umanesimo e religiosità« Pietra Zovatta, Trieste 1986.

O religioznosti Srečka Kosoveča piše Alojz Rebula za italijanskega človeka in zelo prav je, da poudarja razlo-

ček med našim pesnikom in Sabo, Musilom in Krležo, zakaj nedvomno je, da je Kosovel večkrat intimno zelo blizu *tudi* krščanstvu. Vendar bi najbrž poglavitni pou-darek moral biti prav pri tistem *tudi*.

Vsekakor, čeprav zgoščen, zelo efekten prikaz Koso-velovega duhovnega sveta.

**LETNO POROČILO (XXIX) Zvezne gimna-
zije za Slovence, 1985-1986, Celovec 1986.**

Poleg tabel in statistik kakor zmeraj tudi bogat izbor člankov in ilustracij. Zelo okusna tudi oprema.

**SLOVENSKO GLEDALIŠČE V TRSTU, iz-
dal Slovenski gledališki in filmski muzej,
Ljubljana 1986.**

Katalog, pripravljen za razstavo. Ilustrirana zgodo-
vina tržaške slovenske gledališke dejavnosti od leta 1850
do leta 1985. Dodani: seznam avtorjev in uprizorjenih
del; seznam režiserjev, scenografov, kostumografov,
igralk in igralcev do leta 1920 in po letu 1945.

Škoda, da ni izšla taka publikacija tudi v italijanščini.
(Ali pa je, a je *Zaliv* ni dobil?)

**Simone Weil, TREPET IN POSLUŠNOST,
izdala revija 2000, Ljubljana 1985.**

Vili Stegu ponuja izbor iz spisov filozofske misli Si-
mone Weil. Zahtevni teksti terjajo, kot pripominja ured-
nik in prevajalec, temeljite priprave; zato bo knjiga do-

brodošla tistim mladim razumnikom, ki se danes zanimajo za nekonfesionalno dojemanje religioznosti.

SLAVISTIČNA REVIJA, 1985-1986.

Izbrali smo: Boris Paternu, Kosovelova faza slovenskega pesniškega modernizma (št. 2/1985). Janez Dular: Ohranjanje maternega jezika pri slovenski manjšini v Porablju (št. 2/1986). France Bernik, Etika in ideologija v Kocbekovi vojni prozi (št. 3/1986).

SVOBODNA MISEL, Kulturna revija za Slovence in Švede, št. 11, 12-13, Box 4023, 181 04 Lidingö, Švedska.

Drago Jančar: *Terra incognita* v slovenščini in švedščini (št. 11, 12-13), Slovenski skupni kulturni prostor, S klobukom v roki do svojih pravic (št. 12-13).

LO JOÀ E LES OMO, Rivista di studi e testimonianza sui giochi, sport e cultura dei popoli, 1985/2, Val d'Aosta.

Zanimiva revija, ki s spisi, ilustracijami in grafičnimi tolmačenji prikazuje razne ljudske igre in športne dejavnosti.

Marko Kremžar, OBRISI DRUŽBENE PREOSNOVE, 120. izdanje Slovenske kulturne

akcije, Buenos Aires 1984.

Refleksije o družbi katoliškega razumnika, pisatelja in ekonomista.

L'EUROPE EN FORMATION, printemps 1986, Presses d'Europe, Paris.

Revija o federalizmu prihaja v novi obliki. V ti številki članek o nacionalizmu v Franciji: Le Pen in njegovi nacistični prijatelji.

Anton Von Maily, LEGGENDE DEL FRIULI E DELLE ALPI GIULIE, Editrice Goriziana 1986 - Edizione critica a cura di Milko Matičetov.

Knjiga ne vsebuje legend, kot se glasi naslov, marveč povedke, torej »Povedke iz Furlanije in Julijskih Alp«. Sami zbirki, ki jo je pripravil Von Maily, pa je dr. Milko Matičetov dodal uvodno študijo, ta obsega 30 strani in se ukvarja z avtorjem in snovjo, ki jo je zbral v svojem zanimanju za ljudsko pripoved. Kot je pri takih znanstvenih delih nujno, je na koncu knjige še 60 strani opomb. Tako je prav zavoljo kritične obdelave Milka Matičetovega še poudarjena veljava te pomembne zbirke povedk.

NOVI MATAJUR, izredna številka, julija '86.

Številka, ki je izšla v obliki brošure na 40 straneh, je posvečena popotresnemu desetletju v beneških krajih. Članki so dvojezični.

**Primo Levi, I SOMMERSI E I SALVATI,
Einaudi 1986.**

Avtor znanih del o taboriščih *Se questo é un uomo* in *La tregua* zdaj v tem svojem novem delu še enkrat razmišlja tako o taboriščnem življenju kakor o povojnem času in o razmerju današnje družbe do tistega nezaslišanega medvojnega dogajanja. Posebno vrednost imajo nemški odzivi na avtorjeve knjige, ko so le-te izšle v nemškem prevodu.

CELOVŠKI ZVON, IV/10 in IV/12.

Denis Poniž: Jaz še nisem videl Hrvata, ki bi prišel ponujat nam svojo hrvaščino (Ob 110-letnici rojstva Ivana Cankarja. IV/12 - 1986). F. Bučar: Prihodnost majhnih narodov (IV/10 - 1986).

**V EDINOSTI, ekumenski zbornik, Ljubljana-
Maribor 1986.**

Zelo pestra vsebina, posebno v zvezi z letošnjim praznovanjem 400-letnice Trubarjeve smrti. Prispevki tudi evangeličanskih avtorjev.

MLADJE 61, 62/1986, Celovec.

Marija Jurič: Dvojezičnost in identiteta (61/1986); Franci Zwitter, ml.: Slovenska literatura v medvojnem obdobju in po vojni — kontinuiteta ali zarez (62/1986).

LA VALADDO, marzo '86 Villareto Chisone.

Ezio Martin: »Toponimia alpina preromana« - Alpska predrimska toponimija, drugi del.

LE PARTICULARISME VALDÔTAINE, Région autonome de la Vallée d'Aoste.

Zelo lepa ilustrirana dokumentacija o valdostanski kulturni identiteti.

NOUVELLES DU CENTRE D'ETUDES FRANCOPROVENÇALES RENÉ WILLIEN, Vallé d'Aoste.

Revija se v glavnem ukvarja s folkloro, šolstvom, knjižnicami itd.

ETNIE št. 11/1986.

V ti številki prispevki o Furlaniji, Aosti, o Valdezih, o Malaki.

Pavle Merkù, Borut Loparnik, Edvard Neill - MARIJ KOGOJ 1892-1956.

Brošura, ki so jo sestavili omenjeni avtorji, je izšla o priliki koncerta, ki ga je pripravila »Skupina 85« v počastitev Marija Kogoja ob trideseti obletnici njegove smrti.

PANNONIA, Magazin für europäische Zusammenarbeit, Eisenstadt, Austria.

Elegantna ilustrirana revija velikega formata naj bi imela za cilj zблиžanje evropskih ljudstev in kultur. V št. 2/1986 je predstavljen Kajetan Kovič z daljšim odlomkom iz romana »Ne Bog ne žival«. Med poročili sodeluje Lev Detela. Čudno pa je, da so v redakciji predstavniki vseh pomembnih mest od Trsta do Moskve, tudi Beograd je med njimi, Ljubljana in Zagreb pa sta izvzeta.

Dušan Jelinčič, SREČANJE NIKJER, (Uvod Pavel Stranj), Založila in izdala založba Paolo Deganutti editore, Trst, 1985.

Dušana Jelinčiča *Srečanje nikjer* je privlačna knjiga posebno za tisto plast mladih in ne-mladih bralcev, ki še vedno nemirno iščejo svoj prostor, svoj obraz v življenju.

V tem potopisu nam avtor prikaže svoje izraelske izkušnje: življenje v kibbutzu, vtise, srečanja. Popotnika zanimajo predvsem mladi ljudje: z njimi se pogovarja, primerja svoj svet in svoja doživetja z njihovimi in se pri tem sooča z najrazličnejšimi problemi.

Jelinčič se ne spušča v natančne opise značajev ali dogodkov, temveč se zadovolji z bežnimi, komaj nakazanimi orisi. Tudi palestinsko vprašanje, bistveno vprašanje sožitja dveh narodov, je samo nakazano, a vendar skoraj povsod prisotno, kot spojeno s pokrajino in ljudmi.

Avtor skuša najti v vsaki izkušnji tudi pot do samega sebe; toda njegova smer iskanja je še nedoločena, zavita v meglo nekega splošnega sprejemanja.

Knjiga je napisana v sodobnem časnikarskem stilu in je tu in tam prepredena z liričnimi odtenki.

Marija Kostnapfel

NAROD SI PIŠE USODO SAM

Z namenom, da čim prej zbriše slovensko in hrvaško manjšino in dá dokončen italijanski obraz Julijski krajini, v kateri je živelo več kot pol milijona neitalijanskega prebivalstva, se je fašizem odločil za ukrep, ki ga nemški *Drang nach Süden* v vseh stoletjih svoje vladavine ni naredil. Še posebno so fašistične oblasti motili slovenski priimki v samem Trstu, kjer so slovanske priimke imeli celo vidni zagovorniki italijanskega Trsta. Nemci so namreč pisali priimke asimiliranih ali neasimiliranih Slovanov le z nemškim pravopisom, tako da je tudi pri Nemcih izgovarjava bila zvesta ali skoro zvesta izvorniku. Fašizem je naredil korak dalje. Ni se zadovoljil z italijanskim pravopisom, temveč se je lotil korenov priimka. Nepopoln seznam poitalijančenih priimkov je objavil »Zaliv« v letu 1973 in 74. V uvodu sem takrat napisal sledeče:

»Ob postopnem upadanju narodne zavesti ni prav nič čudno, če je velik odstotek tudi narodno zavednih Slovencev kar zadovoljen s stanjem: v slovenskem ambientu uporabljajo še vedno svoj prvotni slovenski priimek, v italijanski družbi in pred oblastmi se pa poslužujejo uradnega poitalijančenega priimka. Tako ravnajo celo številni slovenski učitelji in profesorji na slovenskih osnovnih in srednjih šolah. — Bil je trenutek, ko bi se bili Slovenci na tem teritoriju veliko bolj množično potegovali za svoje originalne priimke. To je bilo takoj po končani vojski in še nekaj let pod anglo-ameriško okupacijo. A takrat je naivno in kratkovidno politično vodstvo naprednih Slovencev z besedo in tiskom dobronamerne posameznike celo odvrčalo od osebne pobude češ: vse dekrete o poitalijančenih priimkih mora vlada razveljaviti v celoti, zato nikar ne tratite časa s privatnimi iniciativami! Vlada v Rimu pa ni, kljub zatrdjanemu antifašizmu in na odporništvo temelječi u-

stavi, do danes samoiniciativno razveljavila niti enega zadevnega dekreta. Oblast je ugodila le posameznim prošnjam. Seveda so danes, po več ko dvajsetih letih italijanske uprave, take prošnje zelo redke. In bodo po stopoma še redkejše. Čas teče, generacije se izmenjujejo, in danes je v slovenskih družinah že lepo število odraslih, ki so se že rodili s poitalijančenim priimkom. Danes mnogi zaslužni antifašistični borci slovenske ali bivše slovenske narodnosti brez pomislekov nosijo priimek, ki jim ga je vsilil fašizem. Ob napredujoči asimilaciji in vedno večjemu številu mešanih zakonov lahko pričakujemo, da bo zanimanje za prvotne priimke počasi zamrlo. Tudi ta vlak smo Slovenci, v prvih letih po vojni po krivdi nerealnega vodstva, zamudili ...«

Temu zapisu ni niti takrat niti kdajkoli pozneje nihče oporekal!

Danes štejemo že leto 1986. Tisti, ki so se rodili z že poitalijančenim priimkom, so blizu šestdesetih let, pridružujejo pa se jim seveda vsi letniki, ki so prišli za njimi. Vsi ti letniki imajo že v krstnem listu napisano svoje popačeno ime. Za pridobitev originalnega priimka morajo danes že dokazovati kakšen priimek je imel njegov oče. V ponazoritev kako smo Slovenci dejansko sprejeli popačene priimke, naj navedem položaj v dveh slovenskih vaseh: v Padričah in Trebčah. Še danes so to dve pretežno slovenske vasi, kjer so vedno prevladovali tipični slovenski priimki. V prvi *Grgič*, v drugi pa *Kralj*. V Padričah je med telefonskimi naročniki 24 *priimkov Gregori* in le 5 *Grgič*; v Trebčah je 29 *Carli* in 18 *Kralj*. Poudarjam, da se te številke nanašajo le na ljudi, ki prebivajo v teh vaseh in so brezdvomno vsi Slovenci. Gotovo je med poitalijančenimi priimki tudi precej asimiliranih Slovencev, a gotovo niso vsi, ker so gori navedeni priimki prisotni tudi v sosednjih vaseh na Krašu. V celem telefonskem imeniku je n.pr. 122 *priimkov Carli* in le 26 *Kralj*.

Navedene številke dokazujejo, da smo Slovenci (!)

popačene priimke večinoma sprejeli. Že bežno prelistavanje telefonskega imenika nam dokazuje, da v drugih vaseh in mestih slika ni drugačna. In ne dvomim, da je takšno poniglavo ravnanje Slovencev s svojimi priimki znano tudi tistim šovinističnim krogom v Trstu, ki bi nas radi zbrisali. Le-ti se zavedajo, da čas dela proti nam. Treba je le zadevo z globalno zaščito čim bolj zavleči. Z mešanimi zakoni, postopnim uvajanjem dvojezičnosti v slovenska prosvetna društva bodo Slovenci sami pospeševali asimilacijo. In od vseh Mussolinijevih odločb bodo ostale v veljavi le tiste o spremembi priimkih. Eia, eia, alalà!

Ubald Vrabec

TEŽKO JE DANES BITI OPTIMIST

Pred leti, ko sem nekoč šel mimo kala v Bazovici, sem tam videl nekaj krav, ki so pile vodo iz kala. Le par korakov vstran je samevalo lepo cementno korito z vodo iz tržaškega vodovoda. Moža, ki je po vsem videzu tiste krave vodil, sem vprašal: »Kako to, da krave pijejo vodo iz kala, ko pa imajo tako lepo korito s čisto vodo?« Mož mi je razložil, da po kravji pameti je voda iz kala boljša od one iz vodovoda. Spomnil sem se, da sem v neki knjigi o indijski »jogi« bral, da voda, ki se pretaka po ceveh vodnih napeljav zgubi en del kisika in da je zato manj vredna od studenčnice. Tedaj sem sledil navodilom in s pretakanjem skozi zrak dobil v kozarec vode več kisika. Tako sem se prepričal, da ima voda z mnogo kisika drugačen okus kakor tista iz vodovodne napeljave. In prvič sem nekoliko podvomil v pravilnost našega ravnanja z dobrinami, ki nam jih nudi narava.

Leta so tekla in tehnika je nezadržno napredovala. Gradili smo vsakovrstne tovarne in vse nesnažne

odpadke zmetali v reke in morja, prepričani, da bodo planetarne vode vse to brez škode prebavile. Pa niso. V rekah so ribe — in s tem naša hrana izumrle. V nekaterih predelih morja prav tako, poleg tega je tudi kopanje v nekaterih morjih zdravju škodljivo. Insekticide smo škropili po rastlinah, prepričani, da bomo pokončili le žuželke. Pa je insekticid pronicil v zemljo vse do talne vode in jo zastrupil. Uverjeni, da je zraka dosti in več ko dovolj, spuščamo v ozračje iz tovarniških dimnikov, iz izpuhov avtomobilov, vedno večje količine strupov, a zrak vseh teh strupov ne more asimilirati in zastruplja gozdove, da drevesa umirajo. Zelene površine pa še sami pokončujemo z gradnjo avtocest in izsekavanjem gozdov, ker potrebujemo papir za naš tisk. Istočasno pa še vedno bolj omejujemo naravno okolje, v katerem lahko živi planetarna favna. Tragedija v Černobilu nas je opozorila, da je zrak skupna last vsega življenja tega planeta. Umiranje gozdov pa nas opozarja, da gozdovi ne bodo mogli, v takih razmerah, v nedogled producirati prepotrebnega kisika.

Zdaj je skrajni čas, da začnemo enotno in po pameti upravljati ta naš planet in da v marsikaterem pogledu zavremo nekontrolirani tehnični razvoj in da v nekaterih pogledih naredimo celó kak korak nazaj! ...

A državne upravljavce skrbi le to, kdo bo sedel na ministrskih stolčkih; upravljavce največjih držav pa skrbi le to, ali bomo delovne ljudi izkoriščali na kapitalistični ali na socialistični način.

Težko je danes v teh razmerah biti optimist.

Ubald Vrabec

APARTHEID V TRSTU

Danes, ko se dosti govori o rasni diskriminaciji ali — bolj učeno povedano — o apartheidu, bo morda zainte-

resirance razveselilo obvestilo, da si apartheid lahko ogledajo tudi v Trstu. Zadostuje, da se v nedeljo zjutraj ob 8. h potrudijo k maši v cerkev Sv. Antona novega. Tam bo našel zbor in organista, ki sodelujeta pri slovenski maši. Zbor pa ne poje na koru, kakor je po vseh cerkvah navada, temveč v prvih klopeh na levi strani. Poleg zbora igra na harmonij organist, harmonij pa nekateri pevci prinesejo pred mašo in ga po njej spet odnesejo v zadevno shrambo. Zbor poje torej na mestu, ki je pravzaprav namenjen drugim vernikom.

Zakaj tam in ne na koru? Zato, ker sta to slovenska maša in slovenski zbor. Kor in orgle niso za Slovence. Razlikovanje pa je tudi v razsvetljavi: za italijansko mašo, ki sledi slovenski, dodatno prižgejo večje število sveč, da je vzdušje bolj svečano. Po vseh pravilih torej lahko to imenujemo apartheid. Presenetljivo pa je, da omenjeni pevci nimajo drugačne barve kože in so na zunanaj popolnoma enaki drugim Tržačanom. Če takega pevcu namreč srečaš na ulici, ne boš ugotovil na njem nobene razlike. Ta pevec se od drugih navadnih prebivalcev razlikuje samo po tem, da poje in moli po slovensko.

U. V.

O POTREBI PO SLOVENSKEM HISTORIČNEM KOMPROMISU

Uvodoma meni J. Stanovnik, da je slovenska družba »... zašla v kritičen in skoraj brezizhoden položaj ...«, po mojem mnenju je to že prva napaka, ker pisec uporablja izmikajočo in netočno besedo. Pisati bi moral namreč: »... mi komunisti — ZKJ — smo privedli slovensko družbo v skoraj brezizhoden položaj ...«.

Tako v listu *Naši razgledi*, 11.7.86.

Če je že uvod netočen in predpostavke kanalizirajo razmišljanje v slepe kanale, je tudi nato sledeča analiza vsebinsko krhka in zato brezpomembna, ja, dejal bi, tak sestavek vodilnega člana partije je škodljiv, ker povzroča kaos, frustracijo, nejevoljo in še kaj.

Sledi njegova analiza: »Taka analiza nam pa pové, da v tem trenutku nismo na premočrtni tendenci zgodovinskega napredka, ampak da na *vsej fronti doživljamo protiofenzivo svetovne reakcije*.« (Podčrtal KC.)

Mirno lahko rečemo, da ima tov. Stanovnik, član predsedstva SR Slovenije, privide kar se tiče »reakcije«. Take reakcije sploh ni, naši marksisti niso sami, ko si izmišljujejo te »fronte« in smrtne sovražnike. Te verjetno nujno rabijo, razložljivo pa je to le s psihologijo razrednih borcev.

Ampak prav pa ima mož, ko ugotavlja, »da se socialistične sile na široki fronti umikajo.« Seveda se ne umikajo kot vojaške enote, marveč prepričljivost socialistične ureditve izginja vpričo neuspehov. Delavski narod sam na lastni koži občuti neuspešnost socializma. Logično, da si iščemo drugačne oblike družbene ureditve. Žal doslej še ni bilo primera, ko bi oblastniki iznakaženega socializma uvideli svojo pomoto in ugodili želji delavskega razreda po oddaji oblasti kakšni alternativi. Drže se kot klop na vodilnih položajih. Zanimivo bi bilo ta fenomen raziskati.

Ampak k stvari: o osvobajanju dela in o sprostitvi človekove ustvarjalnosti.

Prepričan sem, da se Stanovnik ni dovolj trudil razumeti vsebino in konsekvence svojih besed! Od dela se ne da »osvoboditi«, ker pač moramo delati, da si zaslužimo naš vsakdanji kruh, pač pa o sprostitvi človekove ustvarjalnosti bi moral globlje razmišljati. Ustvarjalnost pa je samo tedaj omogočena, če se član družbe osebno počuti varnega in svobodnega! Svoji oblasti mora

zaupati in obratno, oblast mora zaupati svojemu državljanu.

Marljivi pisec razširjenega razmišljanja si pogosto sam nasprotuje. Kako ga naj razumem, ko zgoraj poudarja potrebo po »... kar najintenzivnejših ...« trgovskih odnosih s pogloblitvami centri svetovnega tehnološkega razvoja, doli pa takoj reče: »... predvsem pa za gospodarsko povezovanje z deželami v razvoju, kar je trajno jamstvo naše neodvisnosti«.

Ali je pozabil, da je svetovna reakcija v napadu? In ta je vendar v centrih tehnike doma, tovariš Stanovnik!

»Z vidika svetovnega razvoja gre pri nas predvsem za problem širjenja ekonomske baze (kaj je to spet?) za razmah samoupravljanja in s tem osvobajanja ustvarjalne iniciative ...«

Kakšno zmotno pisanje! Razmah samoupravljanja! Ves slovenski delavski razred se smeji, verjemite mi! Ko bodo delavci lahko zares svobodno in tajno, ne samo volili, marveč tudi postavljali svoje kandidate za položaj direktorja v fabriki in za vodilno mesto v slovenskem parlamentu, šele tedaj se začne razgovor o samoupravljanju. Naj povem jasno: slovenski komunisti morajo dopustiti politično in ekonomsko alternativo. Razgovor z nosilci skrajnih stališč (Ribičič) mora takoj pričeti! Gre za potrebo po slovenskem historičnem kompromisu.

Ciril Ribičič pravilno piše v isti izdaji »Naših razgledov«: »... za ZKS je odločilno vprašanje, katere so naše lastne subjektivne slabosti, pogojene zlasti z oportunistom in *pomanjkanjem* dialoga z nosilci skrajnih stališč v Sloveniji.«

Marksistično pojmovanje je treba vpričo kolosalnega razvoja v svetu na vseh področjih podvreči moderniziranju. Saj dnevno vidimo, da kapitalizem s svojo produktivnostjo prehranjuje delavske razrede, ki so si »izvojevali« z revolucijo socialistično družbeno ureditev. Rusi bi že pomrli od gladu, če jih ne bi »centri svetovne reakcije« preživljali. In Jugoslavija? Brez kreditov pri kapitalistih najetih?

Poglejmo resnici v oči, tov. Stanovnik.

Saj sami ugotavljate, da svetovna reakcija uporablja zoper »socialistične tokove« kot orožje »past zadolžitve«, gotovo z namero, da jih uniči ali vsaj »neokolonizira«. Nerazumljivo mi je seveda, zakaj Jugoslavija, kot del svetovnega socializma, sama prostovoljno hoče pasti v to »past«?

Karel Cepl

PORAZNA BILANCA

V *Delu* 6.2.86.

»Slovenija naj prosi za denar iz sklada za nerazvite, da bo lahko poskrbela za knjige, filme, RTV in zamejce.«

Tako so se strinjali navzoči ob razpravi sveta za kulturo pri predsedstvu Republiške konference »Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije« 5. 2. v Ljubljani.

Komentar?

MANHEIMSKA GLOSA O SLOVENSKEM FILMU

Bojan Štih v *Delu* 9.XI.85:

»Spregovoriti pa je treba še o eni kulturno politični laži. Kulturna skupnost ne financira slovenskega filma, marveč financira kinematografe. Kajti ti poberejo od prodane vstopnice med 60 in 70 odstotki, nadaljnjih petnajst odstotkov dobi distribucija, producentu pa ostane na voljo komajda nekaj več kot petnajst odstotkov inkasa. Torej gospodarska politika, ki ji ni primere svetu! Še en podatek: ljubljanska televizija je za emitiranje desetih Stigličevih filmov plačala reci in piši štiri-deset starih milijonov dinarjev. Vemo pa, da bi dvajset ur igranega programa na televiziji stalo najmanj dvaj-

set starih milijard. Kdo tedaj koga financira in kdo pobira denar na račun slovenskega filma? Ob tem pa še to: veliko število kinematografov sploh ne uvršča v spored slovenskih filmov, kajti nacionalno in socialistično-samoupravno prednost imajo hongkonški filmi, srhljivke in pornografija. Tudi podatek, da nimamo nikakršne kulturne politike na Slovenskem. Dohodkovna politika je kratko in malo uničila vse, ne le na gospodarskem, marveč tudi na prosvetnem, zdravstvenem, znanstvenem in kulturnem polju. Živimo pa tudi v strahoviti revščini, če primerjamo produkcijske stroške srbskih ali hrvaških ali bosanskih filmov, ki se gibljejo med šestimi in štiri-desetimi starimi milijardami, medtem ko so produkcijski stroški slovenskega filma z režijo in stroški tehnične baze vred približno štiri stare milijarde. Ena premiera v Operi je vsaj milijardo dražja kot pa slovenski film, o katerem vemo, da se je uveljavil tudi v svetu. Od dosedaj ustvarjenih devetdesetih slovenskih filmov je bilo prodanih v tujino več kot petdeset in to povprečno sedemkrat. Žal pa živimo v družbi, v kateri podatki ne pomenijo ničesar, važna so le »stališča«, ki jih proizvajajo odgovorni tovariši in forumi v nomenklaturi!«

SLEPOMIŠENJA

V mali dvorani gledališča Verdi je arhitekt Luciano Semerani razlagal, da je hotel prikazati Trst predvsem figurativno, ker da je to bolj učinkovito. In pravilno mu je Darko Bratina odgovoril, da bi v tem primeru moral prikazati tudi nekdanji *Narodni dom*, ki vendar spada tudi v »figurativno« izbiro. Morebiti bi lahko dodali, da tudi sedanji slovenski *Kulturni dom* spada k »figurativnemu« prikazu. Seveda pa bi v tem primeru Slovenci »prišli« na pariško razstavo, morali pa so biti iz vključeni!

STRAH IN POGUM 1986

Ko doživljajo Kocbekove novele vsestransko renesanso, je za človeka nadvse poučno dejanje, če prebere v ljubljanskem Dnevniku (7.12.85) odlomek iz knjige zdravnice Franje Bojc-Bidovec *Ni neskončnih poti* (Pisma sinu).

Na objavljenih straneh bo bralec lahko ugotovil, kakšno »strahotno obtožnico je sestavil« proti nji javni tožilec in zdravnico dva mesca psihološko mučil.

No, in ob tem je naravno, da se vprašaš, kako bi šele 1951. leta napadali Kocbeka, ko bi v eni izmed svojih novel opisal ta boj nedolžne obtoženke s predstavnikom revolucionarne teorije.

ZEDINJENA SLOVENIJA NA NOV NAČIN

»... menim, da ni razloga, da bi se odpovedali programu Zedinjene Slovenije, ki nas spremlja že več kot 150 let, geslu, ki nas je vodilo v vseh najpomembnejših časih novejše zgodovine. Težav njegovega uresničenja smo se vseskozi zavedali, pa ga zato nismo opustili. Prirejali smo ga razmeram. Gotovo nas vežejo državne meje in mirovne pogodbe, ki smo jih podpisali in jih priznavamo. Toda meje niso vse. V programu Zedinjene Slovenije je izražena naša težnja po skupnosti, ki presega državne meje, naša misel na slovensko celoto, težnja po napredku in dvigu vsega slovenskega naroda in vsakega njegovega dela. In v vsakem delu, v vsaki državi je še polno problemov, ne le starih, tudi novih, ki jih svoje čase nihče ni slutil.

Skupen slovenski kulturni prostor je dober konkreten program. Terja pa več od Slovencev na tej, jugoslovanski strani meje, posebno od njihovega vodstva. Kajti skupen kulturni prostor pomeni predvsem resnično odprte meje, odprte za ljudi in za vse kulturne dobrine v glasbi, sliki, govorjeni in pisani besedi. To pa pomeni

med drugim tudi to, da moramo v SR Sloveniji in s tem v Jugoslaviji spremeniti marsikatera ravnanja, pa tudi predpise. Če gremo v to smer, lahko od nje mnogo pričakujemo v korist vsega slovenskega naroda.«

Vasilij Melik

Delo, 8.2.1986

In to je tudi Štihova Zedinjena Slovenija, njegov duhovni parlament; ali, kot že dolgo let poudarjamo, zavest za obstoj celotnega narodnega osebka. In to ne glede na meje, kot poudarja Melik in kot je poudarjal Štih.

In kot, od vsega začetka, poudarja *Zaliv*.

ZAMUJENO VSTAJENJE

V uvodniku »Voščilo ob veliki noči« urednik Bogo Samsa nekajkrat navaja besede iz Svetega pisma nove zaveze, tako da človek avtomatično čuti potrebo, da preveri, ali ima zares v roki »Primorski dnevnik«, ko pa je bil le-ta dolgo povojno dobo uporno daleč od svetih stvari. No, videti je, da se nekaj le spreminja in da tudi Kristusove besede: »Ljubite se med seboj« prav pridejo forumu, ki je dolgo klical na boj proti ideološkim sovražnikom. Pa vendar: ali si lahko predstavljamo, kako vse drugače bi se bila reševala naša narodna skupnost, ko bi naši ideologi spregledali pred tremi desetletji?

Koliko izgub manj bi bilo!

A kaj, morebiti pa niso spregledali, temveč nimajo druge izbire?

KDO JE PROTI MAISTROVEMU SPOMENIKU V MARIBORU?

Borci narodnoosvobodilne vojske.

Zakaj?

Ker Maister ni bil komunist.

In še druge stvari so ...

»Ko pa sem se pogovarjal z ljudmi, da bi si ustvaril vsaj približno javno mnenje, mi je kar nekaj občanov re-

klo, da ga je Maister tako ali tako posral s svojo osvoboditvijo Maribora, saj nam v primeru, če bi dal lepo mir, ne bi bilo treba hoditi v Leibnitz po kavo. Res, tudi to moram upoštevati.«

Tone Partljič, *Teleks*, 3.4.86

POUČNI IZLET

Gre za spoznavanje Južne Tirolske.

»S Primorskim dnevnikom po Južni Tirolski«.

15. junija 1986.

Zelo lepo, da si ljudje širijo obzorje, o tem ni dvoma, vendar je taisti »Primorski dnevnik« v času, ko je marsikdo navajal Južno Tirolsko za zgled, kako bi bilo potrebno reševati interese naše skupnosti v Italiji, strogo posvaril, da se nimamo česa učiti od tistega desničarskega vodstva. No, a izletniki zdaj na kraju samem lahko ugotovijo, ali je boljše vodilo *desničarsko* vodstvo Južne Tirolce ali pa *levičarsko* vodstvo našo skupnost.

Seveda bodo naši voditelji ugovarjali, da ne smemo primerjati položaja številčno in ekonomsko močne skupnosti z našo. Saj. In to moramo seveda upoštevati. A gre za druge stvari. Za upoštevanje narodnega pred razrednim v prvi vrsti. Mi pa smo stavili vse na proletariat. Kot da bi mogel le-ta reševati ekonomijo in kulturo asimilaciji izpostavljenega življa!

No, a tudi za globalno zaščito bi se na Tirolskem drugače zavzeli kot naše vodstvo. Pa tudi proti sinhronu v Bazovici bi se drugače uprli, še posebno če bi se lahko sklicevali na medvojni osvobodilni boj, kot se sklicujejo naši neutrudljivi člankarji.

V TRUBARJEVEM IMENU

Ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja sta »Primorski dnevnik« in »Primorske novice« skupaj izdala prilogo, v kateri se, kot se spodobi, v prvi vrsti ukvarjajo

s Trubarjevo osebnostjo ideologi in politiki.

Pri tem najbolj pade bralcu v oči izjava predsednika republiške konference »Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije« Franca Šetinca: »Čas bi že bil, da dobimo po štiristo letih takega novega Trubarja!«

Bolj kot na takó slavnostno stran lista bi ta in druge take njegove »duhovitosti« spadale v kotichek, odmerjen za anekdote, ko bi se ob takih domislicah človeku ne prikazal tragičen položaj današnjega slovenskega človeka. Potem namreč, ko je bilo od 1951. leta dalje onemogočeno delovanje izrednemu konstruktivnemu protestantu Edvardu Kocbeku, potem ko je vsak glas, ki je bil tako ali drugače nekoliko drugačen, utišan — Pučnik, Rejec, Ude, Blažič, Miklavčič — zdaj ni oblastniku prav nič nerodno, da se tako nonšalantno poigrava s slovenskimi vestmi. Vsekakor pa bo narod take in podobne »listine« ohranil v svojem arhivu za čas, ko se mu bo iztekla tudi ta preizkušnja.

ČUDAŠKI (ALI PA NE) PROBLEMI

Tokrat se je »Il Meridiano« lotil raziskave o pomenu in vlogi »komične« podobe tistega preprostega slovenskega kmetiča, ki se je pojavil v povojni italijanski protislovenski publicistiki kot Mirko Dreck.

Nekateri vidijo v tisti silhueti, ki govori spakedrano slovenščino in spakedrano tržaščino, nekakšen »eksorcizem« po hudih povojnih dogodkih, medtem ko Darko Bratina in Paolo Parovel postavljata tisto zafrkavanje slovenskega prebivalca v pravi šovinistični okvir.

A če priznamo, da »Meridiano« postopa pluralistično, ko objavlja mnenja *za* in mnenja *proti* takemu početju, se hkrati tudi sprašujemo, čemu list čuti potrebo po takih izkopaninah v času, ko je na dnevnem redu slovenska zahteva po priznanju samobitne identitete.

Seveda slovenski ljudje nismo bili in nismo tako malenkostni, da bi si izmišljali karikaturu, s katero bi

smešili italijanskega, furlanskega ali avstrijskega preprosteža; zgodovina nas je naučila modrosti, ki se je nekateri krogi pri nas krčevito otepajo, vendar bi bila raven naše kulture (če pustimo mesto ob strani) po naših vaseh že zadosten razlog, da bi se lahko ponorčevali iz izobrazbenega nivoja »večinskega« prebivalstva. Zato bi bilo morebiti upravičeno pričakovati, da bi publikacija, ki sodeluje pri oblikovanju javnega mnenja, ubrala drugačno antifono in posvetila kdaj svoje strani »socio-loškim« raziskavam o stvareh, ki so za tržaškega človeka tabula rasa.

KAKŠNA DAREŽLJIVOST!

K poskusnim potezam, da bi svetoval, kako naj »Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije« postane bolj pluralističen forum, spada tudi zavzemanje Milana Medena v ljubljanskem *Dnevniku* 13.9.86 za »spoštovanje pluralizma samoupravnih interesov«. Tam pravi, da bo kljub težavam »treba zbrati dovolj državljskega poguma« med drugim tudi za to, »da bo slovenski metropolit lahko voščil svojim vernikom božične praznike doma in ne prek valov tujih radijskih postaj in da si to ateisti ne bodo vzeli k srcu kot ne vem kakšno 'popuščanje oblasti', marveč le kot eno od konstituant demokratičnega samoupravnega socializma.«

Lepo je, če so nekdanji Šavli zdaj postali misijonarski Pavli, a res ne bo lahko po 40 letih drugačnega indoktriniranja in drugačne prakse zdaj posredovati pravo modrost. Zelo prav ima zato namreč pisec, ko poudarja, da takrat, »ko dežuje, je potrebno odpreti dežnik, da človek ni moker. V politiki je prav narobe: kadar steče demokratična diskusija o načelih in praksi, je potrebno vse dežnike zapreti, da moča pride do rodne prsti ...« Vendar pa je prav tako res, da ne bo prav nobene koristi od tiste »moče«, če v dobršnem delu prsti ne bo nikakršnih semen, ampak bo iz nje pognal samo plevel.

POŠTNO-CARINARNIŠKA KURIOZITETA

Prihod v Trst priporočene pošiljke iz Maribora.

Slavistična revija v vrečki za tiskovine.

Na naslovni strani: *Žig carinske* pošte Maribor. Še en žig *Zvezne carinske* uprave (*Carinarnica* Maribor, Izpostava pošta, Maribor). Poleg tega trije italijanski žigi *Verificato*. Na hrbtni strani prav tako spet trije žigi *Verificato* ...

K temu kar vesela pripomba, da je kljub vsemu temu *carinarniškemu* trudu »*Slavistična revija*« pripotovala v Trst v dveh dneh.

Manj spodbudna ugotovitev: da je na čelni strani žig: Bureau de poste 62000 Maribor (Yugoslavie) Port payé. Predvsem se Jugoslavija v francoščini piše Yougoslavie; a pred tistim oklepajem bi moralo biti Slovenija ali *Slovénie*, potem šele *Yougoslavie*.

PRI NAS SO MOGOČE TUDI TAKŠNE SINTEZE!

Saj, dogaja se pri nas.

Na 3. strani glasila »Slovenske kulturno-gospodarske zveze« *Primorskega dnevnika* je obsežen članek ob sedemdesetletnici Borisa Raceta, predsednika omenjene Zveze, katere osnovna politična usmeritev je levičarska. Na 4. strani istega dne pa je objavljen pogovor s podžupanom in pokrajinskim tajnikom PSI Augustom Seghenejem. In v tem ne bi bilo nič nenavadnega, ko se ne bi »Zveza« rodila v zameno za slovensko levičarsko stranko in tako leta 1954 poslala slovenske volivce v državne levičarske stranke. Absurd pa pride do izraza, ko pokrajinski tajnik socialistične stranke o globalnem zaščitnem zakonu pravi tako:

»Za dosego tega cilja sta potrebni velika pozornost in velika zmožnost posredništva, ker si nihče ne more zamišljati, da bi lahko odobrili zakon o zaščiti manjšine brez konsenza mesta. Zaradi tega je treba delati. Mi socialisti hočemo delati, hočemo se oddaljiti od tistih zah-

tev maksimalističnega značaja in želimo prispevati za sestavo takega zakona, ki naj po eni strani spoštuje pravice manjšine slovenskega jezika, po drugi pa tudi pravice večine. (sic) V tem kontekstu, v katerem naj se predvsem uveljavi recipročno spoštovanje, obstajajo po mojem mnenju dobre možnosti, da se končno pripravi zaščitni zakon.« (Pd. 31. okt. 1986)

Tako, zaščitni zakon, ki naj »spoštuje tudi pravice večine«.

To pesem poznamo.

V bistvu gre za to, da se morajo socialisti zavarovati pred obsodbo, da so naklonjeni slovenski narodni skupnosti, to se pravi, da morajo paziti, da zaradi Slovencev ne izgubijo volivcev.

In v tem (čeprav ne ravnajo načelno socialistično) imajo kot stranka lahko tudi prav; nesmiselno pa je, da slovenski ljudje podpirajo tak socializem. Še posebno pa je absurdno za glasilo »Slovenske kulturno-gospodarske zveze,« da tako modrovanje socialističnega predstavnika sprejme, ne da bi reklo mu. In nazadnje: samo pri Slovencih je mogoča takšna politična topost in nespoštovanje naročnikov in bralcev, da glasilo »Zveze« brez odklona objavlja nesprejemljivo stališče socialističnega predstavnika, medtem ko v isti sapi ob življenjskem jubileju njenega predsednika opeva zasluge »Zveze« v »boju« za pravice naše narodne skupnosti.

To je višek neodgovornega in samovoljnega ravnanja.

Potemtakem so kljub vsemu koroški Slovenci na boljšem. Nje so napake izučile. In če bo Karel Smolle izvoljen za poslanca v dunajskem parlamentu, bo tam nastopal samostojno, to se pravi, da se bodo Slovenci *Enotne liste* pridružili *Zelenim* kot subjekt, ne bodo oddajali glasov stranki, ki bo skrbela za to, da »bodo spoštovane tudi pravice večine.«

ZMERAJ VELJAVNA MORALITETA

»Iz Gorice, kjer se mu je napravil jako lep in veličasten sprejem, popotoval je cesar dalje proti Trstu. Nekje na Goriškem pripetilo se je nekaj, česar Slovenci ne bomo pozabili nikdar.

Nek župan je ogovoril namreč cesarja po laški, kar pak je boremu možu delalo toliko preglavice, da so se mu jele udirati debele potne kapljice po licih in se mu je jezik zapletaval. Cesar vidi njegovo zadrego ter ga vpraša: »Znate li slovenski?« »Seveda znam,« odgovori župan. Kaj bi ne znal, ko svoje žive dni ni drugače govoril in le tu in tam kako laško besedo vjel. Preslepiti pa se je dal od gospôde, češ, da se v slovenskem jeziku vendar ne more cesar pozdravljati!

»Če znate slovenski!« odvrne cesar, »torej govorite rajši v tem svojem maternem jeziku«, in kramljati sta pričela po slovenski. Župana je bilo sram slovenski govoriti, cesarja pa ne; to je pač narobe svet.

Tacih ljudi, ki se v gosposki družbi sramujejo svoj slovenski materni jezik govoriti, nabralo bi se po slovenskih deželah lahko cele koše.«

Tako v »Koledarju« Družbe sv. Mohora v Celovcu za leto 1884, kot ga v fotostatičnem tisku objavlja »Števerjanski vestnik« v zvezi s postopanjem vaškega župana. Vendar pa je dogodek tudi danes po preteku 100 let še zmeraj uporaben »po vseh slovenskih deželah«.

Združiti pa bi se lepo dalo zgornjo moraliteto s tem, kar v ti »Svobodni tribuni« ugotavlja Ubald Vrabec o potujčenih priimkih.

ZAHVALA

Akademskemu združenju v Baslu, katerega predsednik je dr. med. in dr. sc. med. Vlado Kresnik, se zahvalujemo za prispevek 400.000 lir, ki ga je poslal za sklad revije.

